

Fantoly Zsanett:
A jogi személyek büntetőjogi felelőssége európai kitekintéssel
Doktori dolgozat
(Kézirat lezárási határideje: 2007. augusztus 1.)

SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Büntetőjogi és Büntetőeljárásjogi Tanszék
Témavezető: Prof. Dr. Nagy Ferenc
Tanszékvezető egyetemi tanár

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉSEK, MÓDSZEREK	4
II. A BÜNTETŐJOGI FELLÉPÉS SZÜKSÉGESSÉGE	7
III. A JOGI SZEMÉLY BÜNTETHETŐSÉGÉHEZ KAPCSOLÓDÓ EGYES ELMÉLETEK.....	12
IV. A HAGYOMÁNYOS BÜNTETŐJOGI ALAPELVEK ÚJRAÉRTÉKELÉSE ÉS A JOGI SZEMÉLY SZANKCIONÁLÁSA SORÁN JELENTKEZŐ EGYÉB PROBLÉMÁK.....	18
L. A JOGI SZEMÉLY, MINT JOGI FIKCIÓ (ULTRA VIRES ELVE)	18
2. MENS REA ELVE	18
3. A JOGI SZEMÉLLEL SZEMBEN KISZABHATÓ BÜNTETÉSEK	22
4. A KÉTSZERES ÉRTÉKELÉS TILALMA	24
5. NULLA POENA SINE CRIMINE	25
V. A JOGI SZEMÉLYEK BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGÉNEK MEGÍTÉLÉSE AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A NEMZETKÖZI JOG VONATKOZÓ JOGFORRÁSAIBAN	26
A. AZ EURÓPAI UNIÓ VONATKOZÓ JOGFORRÁSAI ÉS A CORPUS JURIS EUROPEAE	27
1. Az EUSZ alapján létrejött egyezmények.....	27
1.1. Az Európai Közösségek Pénzügyi Érdekeinek Védelméről szóló Egyezmény Második Jegyzőkönyvének (2. Protokoll) harmadik és negyedik cikke (97/C/221/02).....	27
2. Az EUSZ alapján létrejött kerethatározatok.....	28
2.1. Azonos szabályozást tartalmazó kerethatározatok.....	29
2.2. Szigorúbb szabályozást felmutató kerethatározatok.....	31
3. Együttes fellépések.....	32
4. Közösségi irányelvek.....	33
5. Hatékony, a cselekmény súlyának megfelelő és visszatartó erejű szankciók követelménye.....	33
6. Az Európai Közösség kartell-ellenes büntetőjoga.....	35
7. Corpus Juris Europaeae.....	35
B. VONATKOZÓ NEMZETKÖZI JOGI JOGFORRÁSOK	39
1. OECD Egyezmény.....	39
2. ENSZ.....	40
3. FATF.....	40
4.1. Az Európa Tanács egyezményei.....	40
4.2. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásai.....	41
VI. AZ EURÓPAI ÁLLAMOK TÖRVÉNYALKOTÁSÁRÓL ÉS JOGGYAKORLATÁRÓL.....	43
A. EGYÉRTELMEŰEN BÜNTETŐJOGI MODELLEK.....	44
1. Az angolszász modell	45
2. A holland és a belga szabályozás.....	62
3. A francia és a portugál szabályozás.....	75
4. Az osztrák szabályozás.....	85
5. Észak-Európa országai	96
6. Az Európai Unióhoz újonnan csatlakozott országok.....	102
7. A svájci szabályozás.....	104
B. SZABÁLYÉRTÉSI JOGI ÉS VEGYES MODELLEK	116
1. A német és a bulgár szabályozás.....	117
2. Dél-európai országok.....	120
VII. JOGÖSSZEHASONLÍTÓ KERESZTMETSZET	127
A. MELY BŰNCSELEKMÉNYEK ALAPOZZÁK MEG A JOGI SZEMÉLY FELELŐSSÉGÉT?	127
1. Csak bizonyos bűncselekmények.....	127
2. Minden bűncselekmény.....	128
B. MELY JOGI SZEMÉLYEK ÉRINTETTEK?	128
1. Magánszférájú jogi személyek.....	128
2. Közjogi intézmények.....	129

C. FELELŐSSÉGI FELTÉTELEK	130
1. A bűncselekménynek a jogi személy számlájára írása	130
2. Személyi kör	131
D. AZ EGYÉN ÉS A JOGI SZEMÉLY BÜNTETHETŐSÉGÉNEK VISZONYA	135
E. ELŐTÁRSASÁG, ÁTALAKULÁS, MEGSZŰNÉS, EGYESÜLÉS	135
F. SZANKCIÓK	135
1. Pénzbüntetés, pénzbírság	135
2. Más szankciók	137
VIII. A MAGYAR SZABÁLYOZÁS.....	140
1. JOGTÖRTÉNET.....	140
2. HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS: A 2001. ÉVI CIV. TÖRVÉNY A JOGI SZEMÉLLEL SZEMBEN ALKALMAZHATÓ BÜNTETŐJOGI INTÉZKEDÉSEKRŐL.....	150
IX. A JOGI SZEMÉLY BÜNTETHETŐSÉGÉHEZ KAPCSOLÓDÓ ELJÁRÁSJOGI KÉRDÉSEK....	162
X. AZ ÁLLAM BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGE.....	186
A. AZ ÁLLAMOK FELELŐSSÉGE A NEMZETKÖZI JOGBAN.....	186
B. AZ ÁLLAMOK FELELŐSSÉGE A NEMZETI JOGOKBAN.....	203
XI. EXKURZUS: A VÁLLALKOZÁS VEZETŐINEK FELELŐSSÉGE A NÉMET ÉS A FRANCIA BÜNTETŐJOGBAN	205
1. A VÁLLALATVEZETÉS FELELŐSSÉGE A MUNKAVÁLLALÓ MAGATARTÁSÁÉRT – ÁLTALÁNOS ÁTTEKINTÉS POLGÁRI JOGI HÁTTÉRREL.....	205
2. A VEZETŐI FELELŐSSÉG KÉRDÉSE A KONKRÉT BÜNTETŐJOGI ÉS SZABÁLYSÉRTÉSI JOGI SZABÁLYOZÁSOK ALAPJÁN	208
3. A VEZETŐK MAGATARTÁSA	210
4. BŰNÖSSÉG.....	211
5. FELELŐSSÉG AZ ÁLTALÁNOS BÜNTETŐJOGI ALAPELVEK ALAPJÁN.....	212
6. A MULASZTÁSOS DELIKTUMOK	213
7. KÖZVETETT TETTESSÉG	215
8. "RESPONSABILITÉ PÉNALE DU FAIT D'AUTRUI".....	224
9. A VEZETŐI FELELŐSSÉG KÉRDÉSE AZ EURÓPAI UNIÓ JOGFORRÁSAIBAN ÉS A MAGYAR BÜNTETŐJOGBAN.....	225
10. ÖSSZEFOGLALÓ GONDOLATOK	227
XII. ÖSSZEFOGLALÁS	230
MELLÉKLETEK.....	232
IRODALOMJEGYZÉK.....	240

Bevezetés

A napjainkban tapasztalható rohamos gazdasági fejlődés, illetve a környezetvédelmi problémák elodázhatatlan megoldásra várása a fejlett világ egyre több jogállamát állította a jogi személyek büntetőjogi felelősségének büntető jogszabályban is meghatározott szabályozása elé. A jogi személyek gazdasági, politikai, szellemi és kulturális életben való szerepe fokozatosan nőtt meg és folyamatosan növekszik napjainkban is. A kérdés - jelenlegi súlyával - a második világháború utáni időszakban jelenik meg az európai jogfejlődésben: mikor is tért hódít az ún. „fehér-galléros bűnözés”, illetve az államok olyan új - tipikusan gazdasági társaságok vagy azok vezetői által elkövetett - bűncselekményekkel (pl. pénzmosás) szemben kénytelenek fellépni, amelyeknél a nemzetközi összefogás országhatárokat figyelmen kívül hagyó ideológiája elengedhetetlen. Bár a kollektív felelősség idegen a kontinentális európai büntetőjogtól, az államoknak a hatékony bűnüldözés érdekében felül kellett vizsgálniuk a „*societas delinquere non potest*” évszázados alapelvét.

Maga a felelősségi forma az angolszász jogrendszerből indult, ma is ott a legfejlettebb. Tekintettel azonban arra, hogy az angolszász jogi kultúra alapjaiban különbözik a kontinentális európaiktól, a Nagy-Britanniában és USA-ban meghonosodott szabályozás tisztán nem szolgálhatott az európai jogfejlődés bázisául.

Az európai országok e tárgykörben történő összefogásának első lépéseként az Európa Tanács 1988. évi 18. számú ajánlása sürgetően fogalmazta meg az igényt: *"azok a jogállamok, amelyek büntetőjoga még nem tartalmazza a jogi személyek büntetőjogi felelősséget, fontolják meg újra a kérdést!"*¹

A „megfontolás” első lépéseként azon kell elgondolkodni: van-e egyáltalán értelme a jogi személy büntetőjogi felelőssége törvénybe iktatásának? Miért indokolt a büntetőjogi fellépés, különös tekintettel arra, hogy a jogi személlyel szemben érvényesíthető szankciók általában nem büntetőjogiak, sokkal inkább a közigazgatási- vagy polgári jog területére tartozók? Érdemes-e kriminalizálni ott, ahol talán hatékonyak tudunk lenni a büntetőjog, mint *ultima ratio* alkalmazása nélkül is?

A büntetőjogi fellépés jelentős indokát szolgáltatthatja, ha egy jogállamban a személyegyesülésekre kiszabható közigazgatási, polgári- vagy gazdasági jogi szankciók nem

¹ Az Európa Tanács Igazságügy- miniszteri Bizottságának Ajánlása (1988/18)- elfogadva 1988. október 20. Strassburg. Council of Europe Publications and Documents, 1990. Országgyűlési Könyvtár Európa Tanács gyűjteménye

Jelen határozat "jogelődjének" tekinthető a Tanács 1977. évi 28. sz. határozata, mely "A büntetőjog hozzájárulása a környezetvédelemhez" címet viseli.

elég hatékonyak.² A civiljogi szankciók a jogi személy felelősségét megállapítva a jogi személy presztízsveszteségét idézik elő, az okozott kár pontos meghatározását követően kerülnek megállapításra. A büntetőeljárásban történő szankcionáláshoz ezzel szemben erősebb eljárási garanciák mellett kétséget kizáró bizonyítottság szükséges. A hatóságok az eljárás során nagyobb lehetőségekkel bírnak, mint egy magánszemély felperes és a büntető ügyben kiszabott szankció megbélyegző hatása is jelentősebb, mint egy polgári perben alkalmazotté.

Ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy a civiljogi-, vagy közigazgatási jogi szankciók jelentős mértékű szigorításával ne lehetne elérni a kívánt hatást. Amennyiben a sokszorosára emelt bírság vagy a társaság feloszlatásával történő fenyegetés sem bírna elég visszatartó erővel, akkor lehet értelme a büntetőjogi kriminalizálás irányába fordulásnak. Ahhoz azonban, hogy a jogi személy felelőssége büntetőjogi kereteket öltjön, érdemes az egyes jogrendszerek büntetőjogi szankciórendszerét jelentős mértékben kibővíteni. Szükséges átgondolni azoknak a büntetési nemeknek az alkalmazását, melyekkel – a későbbiekben részletes kifejtésre kerülő - holland, illetve francia büntetőkódexekben találkozhatunk, hiszen csak így van értelme az "általában elvárhatóság", mint objektív felelősségi mérce helyett a "tőle elvárhatóság" szubjektív vizsgálatának.

Ugyanakkor a jogi személy büntetőjogi felelősségének vizsgálatakor nem kizárólag a jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaságokkal szemben kívánatos a fellépés, a felelősség alanyi körének meghatározásakor sokkal inkább az egyes személyösszességek részéről jelentkező önálló entitás, szerves gazdasági-képviselési egység a lényeg. A külföldi szabályozások – a „jogi személy” kifejezés mellett - részint a „gazdasági társaság”, részint a „vállalkozás” elnevezést használják, az Európai Unió dokumentumaiban viszont egységesen a „jogi személy” megnevezéssel találkozunk.³

Hazánkban az elmúlt években a Büntető Törvénykönyv számos - szinte követhetetlen - módosításon és – aktuálpolitikai megfontolásoktól indítatva - drákói szigorításon esett át, a társadalmi változások felgyorsították a kriminalizációs folyamatokat. Érthető, hogy mára már Magyarországon sem „csak” a klasszikus büntetőjogi tényállások (emberölések, lopások, erőszakos közöszlések...stb.) ellen kell fellépnie és megfelelő védelmet biztosítania az igazságszolgáltatás gépezetének, hanem a - nemzethatárokat figyelmen kívül hagyó -

² *Sántha Ferenc* szerint: „Elvileg nincs értelme a büntetőjogi felelősség bevezetésének, ha nem várjuk ettől a hatékonyság növekedését: ha a büntetőjogi szankciók nem hatékonyabbak, mint a közigazgatási, polgári jogi jogkövetkezmények, akkor ezen a területen feleslegesek.” *Sántha* (2000) 204.p.

³ *Sándor Balázs* találóan használja a „jogi személy keretei között elkövetett bűncselekmények” kifejezést. *Sándor* (2005)18.p.

gazdasági bűnözéssel és a környezet-elleni magatartásokkal szemben is. Ezen cselekmények súlyosabb módozatainak elkövetői pedig többnyire nálunk sem a természetes személyek köréből kerülnek ki, így hazánkban is fontos és újszerű kérdés a testületi felelősség büntetőjogi megalapozása.

Ennek ellenére Magyarországon a jogi személlyel szemben a büntetőjog eszközeivel történő fellépés kérdése megosztotta a jogásztársadalmat, mind az elméleti, mind a gyakorlati büntető jogászok körében. Az elmúlt évek büntetőjogi tárgyú kodifikációjának egyik legvitatottabb kérdését a jogi személy büntetőjogi felelőssége jelentette. Abban egyetértés uralkodott, hogy kontrollálni kell a vállalkozások lépéseit, de kérdéses volt, hogy a kontrollálás eszközei szükségszerűen bővítendők-e a büntetőjog intézményeivel.

Végül a jogi személy ellen a büntetőjog eszközeivel való fellépés mellett történő döntés legnyomósabb indoka a Magyarország felé irányuló Európai Uniós elvárás lett. (Ismeretes, hogy a csatlakozni kívánóktól mindig többet várnak, mint a bent lévőkötől.) Így hazánkban az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésével egyidejűleg a *2001. évi CIV. törvény a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről* is hatályba lépett. A törvény a járulékos felelősség elvét alkalmazva nem teremt önálló felelősséget a jogi személynek, hanem a természetes személy megbüntetése mellett biztosít lehetőséget – meghatározott feltételek fennállásakor – a jogi személy büntetőeljárás keretében történő szankcionálására.

Jelen dolgozat *célja* annak átgondolása, hogy a személyegyesülések büntető jogellenes cselekményeivel szemben való fellépés milyen szabályozás alapján lenne a leghatékonyabban megvalósítható. Ennek során áttekintjük a vonatkozó Európai Uniós és nemzetközi jogi normákon túl Európa országainak szabályozási modelljeit, előre vetítve a kérdéssel kapcsolatban jelentkező dogmatikai és eljárási problémákat, illetve az azokra adandó lehetséges megoldási alternatívákat.

Kutatási módszerünk a hazai és a külföldi szakirodalom és esetenként joggyakorlat széleskörű feldolgozása mellett a vonatkozó jogforrások internetes fellelhetőségének vizsgálata volt. Igyekeztünk naprakész joganyaggal dolgozni, a témában megjelent angol, német, illetve francia nyelvű irodalmat és jogszabályokat egyaránt lehetőség szerint teljes körűen áttekinteni. Tudományos eredményeinket annak reményében fogalmaztuk meg, hogy a magyar büntetőjog fejlődésének évszázadok óta életre törő „mostoha-gyermeke”, a jogi személy büntetőjogi jogalanyisága – ha nem is szerves egységként -, de betagozódást nyer a büntetőjog rendjébe.

II. A büntetőjogi fellépés szükségessége

A jogi személy büntetőjogi felelősségének kriminológiai vizsgálata során kiindulópontunk a *jogi személyek bünelkövetése*. Ebbe a körbe soroljuk mindazokat a büntetéssel fenyegetett cselekményeket, melyeket a jogi személy nevében, annak szervezeti keretei között – s egyúttal annak érdekében, tevékenységi körében, felelősségi területén – követnek el, s melyekben nem maga a jogi személy az áldozat. Nem tartoznak ide azok a cselekmények, melyeket a jogi személyen belül tevékenykedő egyes természetes személyek (alkalmazottak) saját érdekükben követnek el (pl. a jogi személy alkalmazottjaként dolgozó szerelő saját zsebre elkövetett lopási cselekménye az ügyfél lakásában végzett munkavégzés során). Ezek a deliktumok a jogi személy felelősségének szempontjából irrelevánsak.⁴

A jogi személyek bünelkövetése leginkább a *gazdasági és környezet elleni bűncselekményeket érinti*.⁵ A jogi személy szankcionálása tekintetében külföldön jelentős alkalmazási területet képez a *gyártott termékekkel kapcsolatos felelősség* is (veszélyes vagy egészségre ártalmas élelmiszerek, gyógyszerek, játékok, tisztítószeres, gépek...stb.). Általában ilyen esetekben a *gondatlan bűnösségi alakzat* (tipikusan a biztonsági előírások megszegése) a meghatározó, de nem zárható ki a szándékos elkövetés sem (pl. ha a gazdasági társaság vezetősége annak ellenére nem vonja ki a forgalomból az általa gyártott terméket, hogy tudomással bír annak egészségkárosító mivoltáról).

A jogi személyek által elkövetett bűncselekmények különösen veszélyesek lehetnek, mivel a társaságok rendszerint nagyobb (területi, gazdasági, pénzügyi...stb.) befolyással rendelkeznek, mint az egyes természetes személyek. Ezáltal a tevékenységük-, és ezzel a *károkozásuk hatótávolsága* is nagyobb. A konkurenciaharc sokszoros hibázási lehetőségekhez vezet, pl. nemrégiben az osztrák médiában napvilágot látott számadatok szerint a visszahívott gépjárművek száma világviszonylatban az elmúlt tíz évben megnégyszereződött.⁶

A jogi személyek által elkövetett bűncselekmények kriminológiai, szervezet-szociológiai és pszichológiai jellemzői szintén sajátosságosak. A jogi személy „*bűnelkövetői attitűdjének*” megalapozói a társaság „*corporate culture*”-ja, a produktivitás növelésének

⁴ *Hilf* szemléletes példája, hogy ha a jogi személy ügyvezetője megöli az üzleti versenytársát, a tett kizárólag a természetes személy felelősségi körében értékelhető. Viszont ha az ügyvezető a konkurens gazdasági társaság ügyvezetőjét azért öli meg, hogy cége versenylőnyhöz jusson, vagyis az adott gazdasági társaság javára cselekszik, úgy a tett megítélése már érintheti a jogi személy felelősségét is. *Hilf* (2005) 27.p.

⁵ Elvileg azonban szinte minden tényállás megvalósítható jogi személy által, különösen, ha nem feledkezünk meg a társaság közvetett tettességéről sem.

⁶ *Hilf* (2005) 29.p.

kényszere, valamint a *jogilag védett értékek távolsága*, vagyis hogy a károsult fogyasztók sok esetben csupán anonim áldozati kört jelentenek.

A jogi személyek bünelkövetése többnyire komplexebb és sokrétűbb, mint az egyéni bünelkövetés. Jellemző a döntési hatalom, az információ birtoklás és a végrehajtási tevékenységek egymástól való szétválása. A jogi személyek bűncselekményei gyakran sok különálló tevékenység összefonódása által jönnek létre; esetenként hosszú időtartam alatt végbemenő nem megfelelő teljesítmények okoznak a jogilag védett értékekben büntetőjogilag releváns hátrányokat.

Ennek következménye egyrészt az, hogy a kompetencia terület felosztása révén problematikussá válik annak megállapítása, hogy a büntetőjogi felelősség kit terhel. A kizárólagos büntetőjogi felelősséget nem lehet egy bizonyos személyre hárítani; nincs egyén által elkövetett büntetőjogilag releváns cselekmény. Még ha lehetséges lenne is az egyéni felelősség megállapítása, a társaság leplezési lehetőségei által generált bizonyítási nehézségek megakadályozzák az egyes személyek büntetőjogi szankcionálását. Ennek eredményeként senkit sem lehet felelősség vonni, habár adott esetben bizonyított, hogy a bűncselekményt a jogi személy keretei között követték el.

Másrészt abban az esetben, ha a természetes személy tettes felelőssége megállapítást nyer és őt szankcionálják is, a kiszabott pénzbüntetés legtöbbször nem az elkövetőt érinti, mivel a büntetést a jogi személy pénztárából fizetik ki. A pénzbüntetés kifizetése a jogi személy számára nem megerőltető, hiszen anyagi lehetőségei általában jóval túlmutatnak munkatársai anyagi lehetőségein. Ilyenkor az egyénre kiszabott szankciók preventív hatása teljesen elvész.

A jogi személyek, mint mesterségesen megteremtett jogi képződmények egy büntetőjogilag szabad térben mozognak. Praktikussági és prevenciós megfontolások indokolják, hogy a büntetőjogban a jogi személyeket a természetes személyekkel azonos módon kezeljék, hiszen ahogyan a jogi személy számára meghatározott cselekményei előnyöket hoznak, úgy viselnie kell a jogellenes cselekedeteiből származó hátrányokat is.

A jogi személy bűncselekmény elkövetésére történő felhasználására napjainkban számos példát találunk, mind az angolszász, mind a kontinentális joggyakorlatban. E tekintetben találó *Bócz Endre* megállapítása, mely szerint a gazdasági bűncselekmények körében nem ritka, hogy a természetes személy elkövető a jogi személy nevében jár el, *„bűnös tevékenysége folytán a jogi személy vállal - rendszerint szerződéses - vagyoni kötelezettséget, a hitelező tehát nem a szerződésen kívüli károkozásért, a károsító személy ellen, hanem szerződésszegés miatt a jogi személy ellen jelent be igényt. Egyszerűben szólva,*

az elkövető a társaság „korlátolt felelőssége” mögé bújva bűncselekmények elkövetése révén gátlástalanul gyarapítja magánvagyonát, leleplezéskor azonban csak a társasági forma által előírt vagyonnal felel.”⁷

Egy 1990-ben végzett angol felmérés szerint a helyi vállalkozások 99 %-a kevesebb, mint 60 főt foglalkoztat, a fennmaradó 1% viszont óriási tőkével, gazdasági és politikai hatalommal rendelkező nagyvállalkozásokat takar. Némelyik angol cég nagyobb tőkével és politikai hatalommal bír, mint azok a fejlődő országokban működő kormányok, amelyben leányvállalataik fejtik ki sokszor nem oly áldásos tevékenységüket. A Dél-Afrikai Köztársaságban működő *Thor Chemicals* cégnek pl. az angol *Kent* a bejegyzett anyavállalata és mint ilyenek, felelnie kellett 28 munkás higany-mérgezés által bekövetkezett munkahelyi haláláért. Vagy említhetnénk a *Cape* elnevezésű angol gazdasági társaságot is, amelyik 2000 - ugyancsak dél-afrikai - munkás azbeszt-mérgezését okozta embertelen munkafeltételeivel, illetve a *Rio Tonto* vállalatot, amelynek egy alkalmazottja uránium-mérgezésben halt meg Namíbiában.⁸

Angliában évente átlagban 300 munkahelyi haláleset és több ezer sérüléssel végződő munkahelyi baleset történik, a vizsgálatok szerint legalább 75 %-uk megelőzhető lett volna.⁹ Az is kimutatást nyert, hogy a munkahelyi balesetek és halálesetek költségei évi 6-12 billió font körül mozognak, ami az angol bruttó hazai termék (GDP) 2-3 százalékát teszi ki.¹⁰

Az adó- és társadalombiztosítási csalások mellett megfigyelhető tendencia, hogy - a politikai szférával összefonódó – cégvezetők a gazdasági társaságokat kiszipolyozva a csőd szélére juttatják a vállalkozást, majd a milliárdos összegű végkielégítés, hallgatási bonusz és egyéb hangzatos jogcímű járandóság felvételével – „kezeiket mosva” – távoznak a cégből. Amerikában pl. nincs törvényi korlátozás a végkielégítés összegének meghatározására, a - nem minden esetben követett - gyakorlat kétévi átlagkeresetben határozza meg a végkielégítés jogcímén kifizetésre kerülő összeg nagyságát. Így történhetett meg, hogy a legnagyobb energia-szolgáltató cég, az *Enron* vezetője „szociális védelmének” biztosítására több millió dollárt vett fel végkielégítés jogcímén úgy, hogy a csődbe juttatott céget - politikai körök segítségével - a médiákban hónapokon át a legjobb tőzsdei befektetésnek tüntették fel a kisértvényesek számára. A részvények emelkedtek, holott a vállalkozás már régen

⁷ Bócz Endre: Az új gazdasági bűncselekmények egyes kérdései. In: *Tóth* (2000) 44 – 45. p.

⁸ Ilyen esetekben az is kérdéses lehet, vajon azt a törvényt alkalmazzuk, ahol az elkövetés történt vagy azt, ahol az anyavállalat bejegyzést nyert. (Az U.S.A.-ban pl. csak amerikai bejegyzésű cég ellen fogadnak el a bíróságok keresetet.) In: *Controlling Corporate Wrongs: The Liability of Multinational Corporations*. Report of the international IRENE seminar on corporate liability and workers' rights held at University of Warwick, Coventy, United Kingdom, 20 and 21 March 2000. www.indianet.nl/irene.htm

⁹ *Wells* (1993) 9.p.

¹⁰ *Berkley* (2000)

veszteségesnek számított és az utolsó évben – amikor valójában a részvényesek összesen már 67 milliárd dollárt vesztek -, a cégvezető jelentős végkielégítéssel a zsebében „elhagyta a süllyedő hajót”. A csalás miatt indult büntetőeljárás eredményessége kérdéses volt a bizonyítás sikerességétől függően.¹¹ Hasonló történt Olaszországban a *Parmalat*-ügyben, amikor a cég piaci kapitalizációja mindössze három hónap alatt több mint 90 %-os értékcsökkenést szenvedett el.¹²

Németországban e problémakörben társadalmi összefogás tehermentesítette az igazságszolgáltatás gépezetét. A *Mannesmann* cég *Vodafone* általi felvásárlása során a jogelőd gazdasági társaság ügyvezetőnöje ötvenmillió márka végkielégítéssel távozott a csődbe jutott cégtől. Mivel az ilyen és ehhez hasonló cselekmények az elmúlt években jelentősen elszaporodtak Németországban, a munkavállalók megalapították a „*Németországi Adófizetők Érdekvédelmi Szervezetét*”, amely nagy hatáskörrel rendelkezik a végkielégítések összegének meghatározásakor és utóljára éppen egy hannoveri társaság esetében lépett fel sikerrel a kiemelkedően magas összegű végkielégítés csökkentése érdekében.¹³

Az *Enron*, a *Parmalat*, a *Mannesmann* és kétség kívül más vállalatok is a befektetők előtt tevékenységeik áttekinthetőségének csökkentésére összetett rendszereket (leányvállalatokat, offshore cégeket, bonyolult pénzügyi manővereket...stb.) használtak. Az Európai Unió Bizottsága észlelve a problémát Közleményben jelezte a Tanácsnak és a Parlamentnek a jogellenes gyakorlat kockázatát csökkentő védelmi vonalak megalkotásának szükségességét. (COM (2004) 611.) A Közlemény a vállalati jogellenes gyakorlat elleni védelem négy vonalát különíti el: 1. a vállalat belső ellenőrzése az igazgatósági tagok által; 2. könyvvizsgálók általi független külső ellenőrzés; 3. felügyeleti szervek (offshore cégek) ellenőrzése; 4. bűnüldözés. A Bizottság szükségesnek tartja a vállaltirányítási nyilatkozatok írásban történő lefektetését, továbbá a pénzmosás elleni fellépés kapcsán további irányelvek megalkotását.¹⁴

A fenti példákban eredetileg is megállapítható, hogy a jogi személy kriminalizációja kétirányú: egyrészt vannak olyan - többségében már kodifikált - bűncselekmények, amelyek elkövetői köre bővíthető a jogi személyekkel, másrészt létrejöhetnek olyan új típusú büntetendő cselekmények, amelyek kizárólag a jogi személyre specializáltak, mivel a bűncselekmények struktúrája ehhez a sajátos szervezeti és működési rendszerhez kötött. Ezen utóbbi tényállások elsősorban a pénzügyi-gazdasági szféra körében

¹¹ www.cnn.com/SPECIAL/2002/Enron

¹² news.bbc.co.uk/1/hi/business/4629619.stm

¹³ www.wsws.org/articles/2004/mar2004/mann-m11.shtml

¹⁴ <http://europa.eu.int/eur-lex/lex>

bekövetkezett - kriminalizációra „megérett” - magatartások körét fognák át, nem figyelmen kívül hagyva, hogy piacgazdaságban elfogadhatatlan az olyan büntetőjogi szabályozás, amely a gazdálkodásra vonatkozó jogszabályok legcsekélyebb megszegése esetén is büntetőjogi üldözést ír elő. Az üzleti ügyeket a jogszabály adta kereteken belül kell megoldani és a profitorientált gazdasági szférában nem várható el a társaságoktól, hogy cégük érdekeinek mellőzésével működjenek, hiszen a gazdálkodó szervezetek gazdasági tevékenységük keretében szükségszerűen az elérhető legnagyobb haszon megszerzésére törekednek. A tárgyilagos, elfogulatlan ügyintézés a közhivatalokkal szemben alapvető elvárás, míg a gazdasági vállalkozások részlelhajlást követelnek alkalmazottaiktól. A jogi személyek szempontrendszerénél esetenként ellentétbe kerülhet egymással a jogszerűség és a gazdaságosság, hiszen piacgazdasági viszonyok között a piac résztvevői - a konkurensokkal szemben - minél előnyösebb helyzetbe kerülni, „nyerészkedni” akarnak. A törvényalkotónak olyan helyzetet kell teremtenie, amelyben nem csak erkölcsileg, de jogilag sem „éri meg” a gazdasági társaságnak az esetleges jogsértő magatartás. A büntetőjogi eszköztárnak fel kell készülnie arra, hogy a jogi személy által az esetleges törvénytörő magatartással vállalt kockázat hátrányait törvényes és elégséges szankciórendszerrel biztosítsa.¹⁵

¹⁵ E tárgykörben hazánkban alternatív megoldásként üdvözlendő a *terrorizmus elleni küzdelemről, a pénzmosás megakadályozásáról szóló rendelkezések szigorításáról, valamint az egyes korlátozó intézkedések elrendeléséről* szóló 2001. évi LXXXIII. törvény, továbbá a *pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról* szóló 2003. évi XV. törvény, amelyek kötelezik a pénzügyi szolgáltató szervezetet, hogy pénzmosás gyanúja esetén bármely összeghatárnál, általános esetben pedig kétfélmillió forintot meghaladó pénzügyi műveletek végzésekor végezze el az ügyfél (adott esetben jogi személy) teljes körű személyi azonosítását.

III. A jogi személy büntetethezőségéhez kapcsolódó egyes elméletek

A jogi személy büntetőjogi felelősségének vizsgálatakor elsődleges kérdés annak tisztázása, kinek és mely cselekményén alapul a társaság felelőssége.

1. A – Franciaországban, Nagy-Britanniában vagy Kanadában elterjedt – *azonosítási (vagy identifikációs) modellben* gondolkodók szerint a vezetőség jelenti ténylegesen a jogi személyt (ők a jogi személy „agya”, „egója”), így - meghatározott feltételek mellett - az ő - szándékos vagy gondatlan, tevési vagy mulasztásos – magatartásuk ad alapot a jogi személlyel szembeni fellépésre, az ő magatartásukat számítják be a jogi személynek.

Ennek az antropomorfizálásnak kitűnő megfogalmazását olvashatjuk *Lord Denning* metaforájában: *„Egy társaságot egy emberi lényhez lehet hasonlítani. Van agya és idegközpontja, ami kontrollálja cselekedeteit. Van keze, amely mozgatja a dolgokat és végrehajtja a központi idegrendszeről származó utasításokat. Néhány ember a társaságból csupán dolgozó, aki szolgamódra végrehajtja a központtól kapott utasításokat, ők testesítik meg a „kezet”. Mások: az igazgatók és menedzserek, akik az „agyat” testesítik meg, kontrollálják a működést. Ezen vezetők agya egyenlő a jogi személy agyával és jogi szempontból ez bír jelentőséggel.”¹⁶*

Az azonosítási modell hibái a gyakorlatban gyorsan kiütöztek. Egyrészt ezekben az esetekben tipikusan „saját zsebre” dolgozik a vezető beosztású személy, más kérdés, hogy az ő felróható magatartásával általában a cég is gazdagodik. Az egyéni felelősség így itt hangsúlyosabb szerephez jut, annál is inkább, mert könnyen túlzásokba eshetünk azáltal, hogy kizárólag a jogi személyre terheljük a felelősséget a vezető beosztású alkalmazott által elkövetett bűncselekményért.

Másrészt következetesen az azonosítási teória alapján eljárva akadályba ütközhetünk, mert az *actus reus*-t nem feltétlenül a vezető(ség) realizálja, a cégvezetés „kezéhez nem tapad vér”.

A bizonyítási eljárás során nehéz feltörni a cég „kagylóhéját” és beelátni abba, hogy ténylegesen ki vagy kik követték el a bűncselekményt. Az is előfordulhat, hogy a felelősség nem bontható le egyéni szintre, hanem a jogi személy által folytatott vállalat-politikából, operációs eljárásból következik a jogilag értékelendő eredmény.

Az azonosítási modell legnagyobb problémája annak eldöntése, kinek a cselekménye alapozza meg a jogi személy felelősségét. Bár helyezkedhetünk arra - az egyébként

¹⁶ *Card-Cross-Jones* (1992) 166-167.p.

jogbizonytalanságot szülő - álláspontra, hogy ez esetenként döntendő el, ez az iránymutatás is csak olyankor szolgál megoldásként, ha az adott - hibásan működő - területre van felelős személy. Ha azonban nincs olyan egyén, aki külön felelne a cégen belül az adott területen pl. az egészségügyi vagy biztonsági előírások megtartásáért (esetleg nem is léteznek ilyen rendelkezések), akkor felelőst sem tudunk prezentálni.

2. A – Hollandiában vagy Amerikában meghatározó - *helyettesítési (vagy mögöttes) felelősség* képviselői szerint - a „*qui facit per alium facit per se*” elvből kifejlődve - *az alkalmazott magatartásáért felel az őt foglalkoztató jogi személy*, tehát itt már a „végrehajtó apparátus” cselekedete is felelősség-megalapozó.

A mögöttes felelősség elve arra a középkori szabályra vezethető vissza, amely szerint a mester felel a segédje által elkövetett hibákért, hiszen ő részesül a segéd munkájának előnyeiből is.¹⁷ A társaságok kialakulásával a mesterek helyébe fokozatosan a jogi személyek léptek, felelősségük jogi megfogalmazása sokáig problematikus is volt.

A helyettesítő felelősség előnye, hogy kikerüli a problémát, miszerint a jogi személy szankcionálásához felelős vezetőt kell találni, aki elkövethette a bűncselekményt. Veszélye viszont abban mutatkozik meg, hogy a társaság delegálhatja illegális tevékenységét az alkalmazottjára, aki „viszi a felelősséget”, míg a cég elbújik mögötte.

A modell egyrészt túl szigorú: lehet, hogy a vállalkozás mindent megtett a bűncselekmény elkerülése végett, mégis szankcionálják; másrészt túl enyhe: ha nincs beazonosítható alkalmazott, a vállalkozás mentesül a felelősség alól akkor is, ha hanyag vállalati politikát és gyakorlatot alakított ki, vagy netán támogatta a bűncselekmény elkövetését. Részünkről támogatjuk az Európa Tanács ajánlásaiban megfogalmazott azon rendelkezések érvényesülését, hogy a vállalkozás kimenthesse magát akkor, ha bizonyítja, hogy mindent megtett a bűncselekmény megakadályozása végett.¹⁸

Amennyiben a jogi személy felelősséget vállal az alkalmazottai cselekedeteiért, ez a vállalkozás büntethetőségének jelentős kiszélesedését eredményezi, ami viszont a társaság rendeltetésszerű működését akadályozhatja, illetve esetenként az egyszerű alkalmazottak kriminális cselekedetei tönkretelhetik magát a vállalatot. Az egyértelmű, hogy ha a jogi személy „tudomására jut” egy alkalmazottja által elkövetett büntetendő cselekmény, ami ellen semmit nem tesz, akkor a vállalkozást - mulasztása folytán – felelősség terheli. Ugyanakkor nem várható el a jogi személytől, hogy minden alkalmazottja mellé ellenőrző személyzetet állítson az esetleges törvénysértések elkerülése végett, így esetenként gondosan vizsgálandó a

¹⁷ Wells (1999a)

¹⁸ Clarkson (1998)

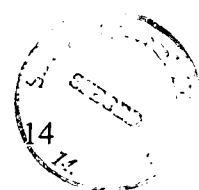
cég tényleges felelőssége az elkövető (alkalmazott) jogsértéséért. A gazdálkodó szervek alkalmazottaitól megkövetelhető, hogy munkájukat, illetve tevékenységüket a jogszabályok által meghatározott kereteken belül az őket alkalmazó társaság javára hűséggel és megbízhatóan végezzék. Amennyiben azonban a munkavállaló elveszíti intaktságát és pl. személyes meggazdagodásra vagy más személyes előnyök szerzésére használja fel alkalmazását vagy megbízását, az alkalmazó vagy megbízó társaság felelőssége - meghatározott feltételek mellett, esetenként gondosan vizsgálódva - szóba jöhet. Mindenképpen kérdéses azonban a jogi személy felelősségének alapja, ha sem a munkavállaló alkalmazásánál, sem annak felügyelete során nem cselekedett bűnösen. Sajnálatos következmény lehet ilyenkor is, hogy az alkalmazó vagy megbízó gazdálkodó szervezet biztonságos működésébe vetett bizalom sérül.

A helyettesítési modell nem kívánja meg a bűncselekmény-fogalmi elemek egy személynél történő előfordulását, hiszen elválhat egymástól a cselekmény kivitelezője és az a személy, akinél a bűnösség realizálódik. Sőt maga a cselekmény is lehet több emberi magatartás együttes eredménye, az alapelv az, hogy a jogi személy „tudatának” át kell fognia minden alkalmazott magatartását és aktuális tudattartamát. A vállalkozáson belüli egyének cselekedeteinek a jogi személy részére történő „betudásának” további általános feltétele lehet, hogy az alkalmazott a tevékenységi körében és a jogi személy érdekében eljárva kövesse el a jogsértő magatartást.

A modell legszélsőségesebb felelősségi formája az U.S.A.-ban terjedt el: ha a jogi személy alkalmazottja a munkakörén belül követ el bűncselekményt, az akkor is beszámítható a társaságnak, ha a cég ezáltal nem tett szert haszonra vagy kifejezetten tiltotta az alkalmazottat a jogsértő magatartás gyakorlásától.

A Kanadai Legfelsőbb Bíróság egyik ítéletében¹⁹ értelmezte az azonosítási modell és a helyettesítő felelősség kapcsolatát és arra a következtetésre jutott, hogy az azonosítási (*alter ego*) modell nem más, mint a helyettesítő (mögöttes) felelősség modelljének részben módosított, részben kiterjesztett változata. Az azonosítási doktrína alapján a vállalkozás felelősségét a vezető(ség) (irányító „agy”) bűnössége alapozza meg, míg a helyettesítő felelősség elméleténél minden alkalmazott jogsértő magatartása felelősség-megalapozó. Az azonosítási modellnél a vállalkozás önálló *mens rea*-val rendelkezik, míg a helyettesítő felelősség elvénél ilyen elkülönült bűnösség nincs.

¹⁹ *Canadian Dredge and Dock Co Ltd v The Queen* (1985) ügyben. Lásd: *Ferguson* (2003)

3. Az U.S.A.-ban elterjedt *aggregált („összegyűjtött”) doktrína* alapján *a jogi személyen belül* tevékenykedő *több természetes személy cselekménye*, mentális tudata *adódik össze*. A kollektív elmélet hibája, hogy ezek az egyének esetenként nem is tudnak egymásról (pl. különböző osztályokon dolgoznak) és ezáltal a jogi személy szankcionálása értelmét veszti. A felelősség alapja ugyanis nem az, hogy A, B és C magatartását összeadjuk, hanem hogy a természetes személy elkövetőket foglalkoztató társaság elmulasztott kidolgozni megfelelő biztonsági politikát a kumulált magatartások által okozott bűncselekmény elkerülésére.²⁰

4. *Fisse és Braithwaite* nevéhez fűződik a *reaktív vállalkezési bűnösség* modellje.²¹ Lényege, hogy *a bíróság feljogosítja a jogi személyt annak megállapítására, hogy ki volt a felelős a bűncselekmény bekövetkezéséért*. A társaságnak megfelelő intézkedéseket kell foganatosítania az elkövetővel szemben és az ismételt elkövetés megakadályozására. Ha a cég megteszi a szükséges lépéseket, a bíróság eltekint a büntetőjogi felelősség megállapításától és a szankcionálástól. Ha azonban elmulasztja a szükséges intézkedések foganatosítását, büntetést szabnak ki rá, de a felelősség alapja nem a bűncselekmény elkövetésekor fennálló hanyagsága, hanem hogy nem reagált megfelelően az alkalmazottja által elkövetett bűncselekményre.

A teória előnye, hogy költséget és időt spórol a hatóságoknak, amikor a nyomozati tevékenység elvégzésére a jogi személyt jogosítja fel. A nyomozás során a társaság számára még inkább ismertté válik a saját struktúrája, bár elvileg korábban is ő ismerte azt legjobban. A büntetés preventív célja: a visszatartó hatás itt mutatható ki leginkább.

Nehéz viszont annak a meghatározása, hogy mi tekinthető „megfelelő intézkedés”-nek. Ez esetenként változó kategória, az elkövető elbocsátásától a belső körlevélen át számos rendelkezés megalapozhatja a vállalkozás hathatós fellépését.

Az is kérdéses, hogy ha a jogi személy nem teszi meg a szükséges intézkedéseket, milyen bűncselekményért felel? Vezessünk be új bűncselekményeket kimondottan a szükséges intézkedések nem teljesítése esetére? Ezek viszont várhatóan kisebb tárgyi súlyú deliktumok lennének, amelyek veszélyeztetik a büntetőjog *ultima ratio* jellegét és stigmatizáló hatását.

További problémaként jelentkezik az arányosság alapelve. A kiszabott szankciónak (tipikusan pénzbüntetésnek) arányban kell állnia az elkövetett bűncselekménnyel. De mi itt az

²⁰ Clarkson (1998)

²¹ Fisse-Braithwaite (1998)

alaphüncselekmény, amelyhez képest arányosságról beszélhetünk: az elkövetett deliktum vagy az elmulasztott intézkedés? Mint látjuk, ez a teória is hagy maga után kérdőjeleket.

5. Angliában terjedt el a *hibás menedzsment-modellje*, amit *kizárólag gondatlan emberölés vonatkozásában* értelmeznek. Lényege szerint a jogi személy akkor felel gondatlan emberölésért, ha a vezetőség mulasztása egy vagy több ember halálát okozta; és a vállalat központi szervezettsége messze nem érte el azt a szintet, amely a vállalkozástól az adott körülmények között elvárható.²²

Bár az elv kétség kívül értelmezhető lenne az azonosítási teória kiterjesztéséként - amelyben a vezető személyek köre kibővül a vállalkozás egész menedzsmentjére -, álláspontunk szerint ennél többről van szó. A menedzsment mulasztása abban nyilvánul meg, hogy nem biztosította a vállalkozás biztonságos működését. Így a lényeg nem egy meghatározott személyi körön van, inkább a vállalkozás hibás szervezete és gyakorlata szankcionálandó. A kérdés azonban a régi marad: kinek a tevékenysége (vagy inkább milyen szervezeti rendszer) alapozza meg a vállalkozás felelősségét?

6. A hibás menedzsment-modelltől már csak egy lépés az Ausztráliában elterjedt *vállalati bűnösség doktrínája* (vagy a *szervezeti felelősség modellje*), amely azt vallja, hogy nem csak a természetes személyek vonatkozásában beszélhetünk *mens rea*-ról, hanem a *vállalat is rendelkezik önálló mentális elemmel*. A társaság bűnössége nem más, mint annak szervezettsége, ugyanis meghatározott eljárások, stratégiák, célok, vállalati kultúra, hierarchia ... stb. összegződik egy-egy cégben, amely ezeken keresztül engedi vagy éppen támogatja a bűncselekmény elkövetését. Ha a vállalkozás előre látja a kockázati tényezőt vagy netán ő maga kreálja azt, ami által biztos lehetett a káros eredmény (bűncselekmény) bekövetkezésében, a vállalati bűnösség kimutatható.

A szervezetben lévő hibákért való felelősség modelljénél elsősorban a jogi személy mulasztásos magatartása dominál, azért büntetendő, mert legalábbis szemet hunyt, ha nem támogatta alkalmazottai jogsértő magatartását és olyan „vállalati közszellemet”, „atmoszférát”, „kultúrát” teremtett, amely táptalajává tudott válni különböző törvénysértéseknek. Az ilyen „vállalati közszellem” bizonyítása ismét jelentős nehézséget okozhat és nem feltétlenül jelent a büntetőjog-tudomány számára alkalmazható egzakt fogalmat. Ugyanakkor kizárt a kollektív felelősség, ha a jogi személy a cselekmény megakadályozása érdekében a tőle elvárható minden elővigyázatossági és védelmi intézkedést megtette.

²² Wells (1999b)

Problematikus lehet annak a megítélése, vajon a vállalati politika, hibás gyakorlat szükségszerűen vezetett-e a bűncselekmény bekövetkezéséhez. Segítségül hívhatók a különböző jóvátételi programok, amelyek annak a biztosítására szolgálnak, hogy minden alkalmazott tudjon a vállalkozás biztonságos működésére vonatkozó alapvető szabályokról. (Az U.S.A.-ban pl. enyhébb büntetést kap a vállalkozás, ha rendelkezik hatásos programmal a jogsértések megelőzésére és felderítésére.)

Kiemelendő, hogy míg az azonosítási- és helyettesítő felelősség modelljénél a vállalkozás büntethetősége az azt alkotó személy(ek) büntethetőségén alapul, tehát a felelősség származékos, addig ennél modellnél a felelősség közvetlenül a szervezet hiányosságából levezethető, eredeti.²³

²³ Wells (1999b)

IV. A büntetőjogi alapelvek újraértékelése és a jogi személy szankcionálása során jelentkező egyéb problémák

A jogi személy büntetőjogi felelősségének bevezetése, illetve a jogi személy büntetőeljárás keretében történő szankcionálása számos hagyományos büntetőjogi alapelv átgondolását, illetve újraértékelését veti fel.

Jelen fejezetben az anyagi büntetőjogban előforduló dogmatikai, illetve elméleti problémák által felvetett kérdéseket tárgyaljuk.

1. *A jogi személy, mint jogi fikció (ultra vires) elve* az 1840-as évek elején *Von Savigny* német jogtudós tollából született és fikciós elmélet néven terjedt el. Lényege szerint a jogi személy nem más, mint a jog alkotta intézmény: jogi fikció. Ez meghatározza cselekvési lehetőségeit is: csak olyan „cselekedetei” lehetnek, amelyek alapítási céljainak megfelelnek és amelyekre a törvény feljogosítja. *Savigny* szerint tehát a jogi személy büntetőjogi jogalanyisággal nem rendelkezhet, kizárólag a tagjai ellen indítható büntetőjogi felelősség megállapítására irányuló büntetőeljárás.²⁴

Arra az elméleti kérdésre, mely szerint: felléphetünk-e egy magunk alkotta jogi fikcióval szemben, természetesen kizárólag nemmel válaszolhatunk. Más alapokra helyezi viszont a problémát a francia Büntető Törvénykönyv indokolása, amely azt tartalmazza, hogy a jogban a jogi személy tényleges valóság, hiszen törvénysértéseket, jogi értékelésre szoruló hibákat követhet el, ha nem is a maga fizikai valóságában, de képviselői, dolgozói által. Nem lehet eltekinteni tehát felelősségének megállapításától és szankcionálásától sem. A jogi személy által elkövetett bűncselekmények az érzékelhető valóság részei és a bűnös(ök) jogi személy keretein belüli beazonosítása esetenként komoly problémát okozhat. Arról nem is beszélve, hogy - mint azt korábban már jeleztük - esetenként több személy által elkövetett, önmagában ártalmatlan magatartások eredője lesz a bűnös cselekmény, s ilyenkor fokozottan előtérbe lép a kollektív felelősség.²⁵

2. Az előbbi ponttal szorosan összefüggő *mens rea* kérdését már a római jogban ismerték: „*actus non facit reum, nisi mens rea sit*” („a cselekmény nem bűnös, bűnös "agy" nélkül”).

²⁴ *von Savigny* (1840) 310. p.

²⁵ *Boubée- Boulou- Francillon- Mayaud* (1996) 17. p.

A bűnösségen alapuló felelősség elvének lényege²⁶ szerint a jogi személy büntetőjogi felelőssége soha nem állapítható meg, mivel a jogi személynél nem beszélhetünk a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges bűnös tudatról. Visszakapcsolódva az előbbi ponthoz: mivel a jogi személynek nincs önálló fizikai léte, így a szándékosság, gondatlanság kérdésköre is erősen vitatható.

Moore szerint a gazdasági társaságok azért nem lehetnek a büntetőjogi felelősség alanyai, mert ő a bűnösség előfeltételeinek tekinti a racionalitást (célátételező cselekvést) és az önrendelkezést (akarati hatalmat az elkövető teste felett).²⁷ *Ashworth* helyesebbnek találja a jogi személy megfigyelését, ellenőrzését, mint (büntetőjogi) szankcionálását, mivel semmilyen morális elemet nem lát felfedezni a jogi személynél, a morális elem pedig a büntetőjogi büntetés nélkülözhetetlen sajátossága.²⁸

Kelman ezzel szemben azt állítja, hogy a vállalkozás – legalábbis hosszú távon - tisztában van az üzleti aktivitása által kiváltott káros hatásokkal és ezért büntethető.²⁹ *Gobert* azt emeli ki, hogy a vállalkozás racionálisan cselekszik, csak olyat tesz, ami kifizetődő számára. Így a szankcióval azt kell elérnünk, hogy gazdaságilag ne érje meg a vállalkozásnak a bűncselekmény elkövetése.³⁰ (Ehhez kapcsolódóan *Davis* a jogi személyre kiszabandó pénzbüntetés mértékére tesz indítványt, amikor azt mondja, hogy el kell vonni azt az értéket, amellyel a vállalkozás az elkövetés által jogtalanul gazdagodott és ezt alapul véve kell a pénzbüntetés összegét meghatározni.³¹)

Fisse és Braithwaite külön álláspontot alakított ki a jogi személy bűnössége tekintetében. Szerintük a vállalkozásoknál speciális a szándékosság, amelyet ők a vállalati politikával, célkitűzésekkel azonosítanak.³² *Duff* odáig megy, hogy a gondatlanságot értelmezi a jogi személy vonatkozásában: a gondatlanságnál nem csupán a magatartás esetleges következményeinek (veszélynek, sérelemnek) a felismerése a felelősség-megalapozó, hanem a vállalkozás közömbössége a káresemény esetleges bekövetkezése iránt.³³ (Ez a fajta bűnösségi alakzat nálunk az eshetőleges szándék megállapítására ad lehetőséget.)³⁴

A felelősség, felróhatóság, beszámíthatóság jogi személyre is értelmezhetővé tételére irányuló kísérletek mind azon kérdés köré csoportosulnak, vajon egyazon jogi elbírálás kell,

²⁶ Az alapelv részletes kifejtését lásd *Nagy* (2004) 68-70.p.

²⁷ *Moore* (1985) 11.p.

²⁸ *Ashworth* (1989) 8.p.

²⁹ *Kelman* (1981) 591.p.

³⁰ *Gobert* (1994) 722.p.

³¹ *Davis* (1985) 122.p.

³² *Fisse-Braithwaite* (1988)

³³ *Duff* (1990) 116. p.

³⁴ *Nagy* (2004) 184.p.

hogy megillessen a természetes- és jogi személyeket? A *nominális* („névleges”) *felfogás* értelmében a vállalkozás nem más és nem több, mint tagjainak összessége. Ezzel szemben az *organikus, szervezeti* (vagy más néven *realista*) teória szerint a vállalkozás más, mint pusztán a tagok halmaza, önálló szervezeti egység.³⁵ Mennyiben értelmezhető azonban ez az önálló szervezeti egység - a jog határain belül - (jogi) személyként?

French a személyiség három szintjét különíti el: metafizikai szinten pusztán a dolgok létét vizsgálja, morális szinten annak eldöntésére koncentrál, hogy jó vagy rossz a vizsgált jelenség, míg jogi szinten a jogi fogalmakkal operál (így megállapítja, hogy a vállalkozásnak pl. saját tulajdona lehet, szerződhet, perelhet és perelhető...stb.). Szerinte a vállalkozás nem pusztán személyösszesség, hanem saját metafizikai-logikai (személy)azonossággal rendelkezik, döntéshozatali struktúrája pedig összehasonlítható az emberi aggyal.³⁶ A döntéshozatali eljárás kérdésében elkülöníti a konglomerátumokat és az aggregátumokat: előbbit tekinti csupán ténylegesen vállalkozásnak, mivel ott kialakult döntéshozatali mechanizmus működik. *French* az aggregátumokban (pl. egy-két fős családi vállalkozások) mindössze személyösszességet lát.³⁷ A szándékosságot tágan értelmezi, mint a cselekvés motivációját (amiért cselekszünk), így a vállalkozásnak saját szándéka (célja) van, amelyet eljárások, standardok, szabályzatok, intézményesített gyakorlat...stb. bizonyítanak.

Thompson annyival lép tovább, hogy elfogadja a vállalkozás szándékát és célját, de mivel a vállalkozás „agya”, döntéshozatali mechanizmusa, működése más, mint a természetes személyé, így szerinte a felelősségüket is különböző alapokra kell helyezni.³⁸ *Wolf* más állásponton van, amikor a hagyományos dogmatikai alapelvek síkján maradva kifejti, hogy a büntetőjogi felelősség morális felróhatóságot, bűnösséget követel meg, ezzel pedig a vállalkozás nem rendelkezik.³⁹ *Wells* arra utal, hogy a vállalkozás büntetőjogi felelősségének értelmezése megkívánja a beszámíthatóság fogalmának olyan felfogását, ami figyelemmel van a vállalkozás szervezeti és funkcionális komplexitására. Így ő köztes megoldásként azt javasolja, hogy a büntetőjogi „felelősség” fogalma helyett a vállalkozások vonatkozásában használjuk inkább a „beszámíthatóság” általa semlegesnek ítélt kategóriáját.⁴⁰

A jogi személyek büntetőjogi felelőssége kapcsán az alapkérdés Angliában is az volt, hogy mennyiben választható el a büntetés attól a jogágtól, amelynek keretei között kiszabásra kerül, illetőleg valóban szükséges-e a büntetőjog eszközeivel fellépni a vállalkozások jogsértő

³⁵ *Hager* (1989) 575.p.

³⁶ *French* (1984) 31.p.

³⁷ *French* (1984) 31.p.

³⁸ *Thompson* (1982) 233.p.

³⁹ *Wolf* (1985) 267.p.

⁴⁰ *Wells* (1993) 81. p.

magatartásaival szemben.⁴¹ Mivel az angolszász országok praktikus szemléletmódja a joggyakorlatukban is megfigyelhető, utóbbi kérdésre a jogtudósok többsége igennel válaszol. *Elkins* szerint ha semmi más haszna nincs is a büntetőjog alkalmazásának ezen a területen, mint hogy felhívja a társadalom figyelmét a vállalkozások tevékenységében rejlő veszélyekre, már megérte. Nem foglalkozik a mentális elemekkel, kizárólag a megelőzés mellett érvel, de megjegyzi, hogy az elrettentő hatás függ a vállalkozás méretétől, típusától, működési területétől, alkalmazottai személyiségétől csakúgy, mint a kiszabott büntetés nagyságától.⁴² *Reason* felhívja a figyelmet a vállalkozásban rejlő látens hibákra, amelyek a menedzsment döntéseiben öltenek testet és amelyek tipikus okai a vállalaton belüli kommunikációs problémák. Szerinte ezek a döntések ugyanúgy a jogi személy bűnösségének és felelősségének megalapozói, mint azok a tevőleges elkövetési magatartások, amelyek közvetlenül vezetnek egy-egy tényállás megvalósulásához.⁴³ Megint mások a büntetőeljárás indirekt hatásait emelik ki, így pl. a sértettek könnyebb igényérvényesítését látják a vállalkozások büntetőjogi szankcionálása mellett szóló érvek.⁴⁴

Természetesen az angolszász jogászok között is szép számmal akadnak olyanok, akik kifogásolják a vállalkozások büntetőjogi felelősségének a megállapíthatóságát. A bűnösség, mint a büntetőjogi felelősség alapeleme ugyanis már régtől fogva mentális elemeket hordoz, így az állat, a gyermek, a kóros elmeállapotú személy magatartása Angliában sem sorolható a büntetőjog által elbírálandó esetek körébe.

Azt angol jogirodalomban talán legtöbbet citált és így méltán elhíresült *Lord Thurlow* mondata, amely szerint a vállalkozásnak „*nincs lelke, hogy elátkozzuk és nincs teste, hogy üssük*” („*no body to kick, no soul to damn*”).⁴⁵ Hiányoznak tehát azok az emberhez (jogi fogalmakkal élve természetes személyhez) kapcsolható alapvető tulajdonságok, amelyek megadnák az értelmét a vállalkozással szembeni büntetőjogi fellépésnek.

A német uralkodó felfogás szerint ugyancsak nincs lehetőség a jogi személyek büntetőjogi felelősségének megállapítására. A klasszikus elvekre épülő német dogmatika von Savigny óta tagadja a jogi személy bűnösségét.⁴⁶

⁴¹ A büntetőjogi szankciók kiszabása során erősebb eljárási garanciák érvényesülnek és teljes bizonyítottság szükséges, szemben a polgári jogi vagy közigazgatási jogi szankciókkal. A büntetőjogi szankcióknak megbélyegző, „stigma” jellege van, bár ez a hatás a köztudatban nem ismert kis cégek viszonylatában talán nem annyira szembetűnő.

⁴² *Elkins* (1976) 77.p.

⁴³ *Reason* (1997) 198.p.

⁴⁴ *Bergman* (1993)

⁴⁵ *Dunford- Ridley* (1996)

⁴⁶ *Von Savigny* (1840)

A fentiekben ismertetett kérdéseken túl a jogi személy bűnösségének vizsgálatánál nem csupán az lehet a probléma, hogy esetenként elválíék egymástól a cselekmény tényleges elkövetője és az a személy, akinél a bűnösség realizálódik – ilyet már láttunk a közvetett tettesség eseteinél is –, hanem előállhat egy olyan esetkör is, amikor a cégen belül önmagukban ártalmatlan, illetve nem elég veszélyes magatartások összereádménye lesz a kiemelkedően súlyos bűncselekmény megvalósulása. Másrészt esetenként a tényleges elkövető beazonosítása és így bűnösségének bizonyítása a joggyakorlatra háruló szinte megoldhatatlan feladatnak tűnik.

3. *A jogi személlyel szemben kiszabható szankciók köre* erősen behatárolt. A büntetések meghatározott fajtái ugyanis fizikai valóságot szükségeltetnek, csak élő természetes személyen hajthatók végre. Ezáltal a jogi személynél értelmetlenné válik a halálbüntetés és a szabadságvesztés értelmezése, ami a vagyoni szankciók előtérbe kerülését vonja maga után.

A felelősségi típusok és a szankciók jellegének kapcsolótát vizsgálva megállapítható, hogy azon modelleknél, ahol a jogi személy büntetőjogi felelőssége elismert általában a jogi személlyel szemben – esetenként széles kört felölelő – büntetések kiszabásának sincs akadálya. Ahol azonban a jogi személy bűnössége és felelőssége vita tárgyát képezi, a szankciók közül az intézkedések kerülnek előtérbe.

A szankciók csoportosítása tekintetében *Sándor Balázs* tanulmányát vesszük alapul, aki a vagyoni hátránnyal járó és a szervezet működésére ható szankciók mellett a deklaratív jellegű szankciókat különíti el.⁴⁷

A vagyoni hátránnyal járó szankciók alternatívái lehetnek:

a.) a pénzbüntetés (pénzbírság); amellyel kapcsolatban problémaként jelentkezhét, hogy esetenként tekintélyes összegű pénzbüntetés kiszabása árán is „megéri” a jogi személynek a bűncselekmény folytatása (pl. környezetszennyezés miatt kiszabott pénzbüntetés megfizetése még mindig olcsóbb megoldás lehet, mint költséges szűrőberendezések felszerelése). Ezért arra kell törekedni, hogy a jogi személy felelősségének megállapítása mellett természetes személyek is felelősségre vonhatóak legyenek, akikkel szemben viszont már valószínűleg nagyobb visszatartó erővel bír a szabadságvesztéssel történő fenyegetés. Ugyanakkor, ahogyan azt a francia törvény az indokolásában kiemeli: *„el kell kerülni, hogy a társaságok büntetőjogi felelőssége olyan ernyő legyen, amelyet a természetes személyek felelősségének eltakarására használnak.”*⁴⁸

⁴⁷ *Sándor* (2005) 19-30.p.

⁴⁸ *Boubée- Bouloc- Francillon- Mayaud* (1996) 16. p.

b.) a részvényekre kivetett bírság, amely alapján a bűnöző szervezeteket arra kellene kötelezni, hogy a pénzbírság nagyságának megfelelő piaci értéken bocsássanak ki részvényt, amely egy állami áldozatkártalanító alapba kerülne;⁴⁹

c.) az áthárított bírság, amellyel a szervezetet kihagyva, közvetlenül a részvényeseket sújtják egy fix összegű, a részvények piaci értékével arányos bírsággal;⁵⁰

d.) a békekezesség, amely „olyan pénzbüntetésre való ítézés, amelynek a végrehajtása haladékos szenved;”⁵¹

e.) elkobzás, illetve vagyonekobzás, amellyel az elkövetéshez használt eszközök, illetve a bűncselekményből nyert vagyoni előny tulajdonjoga száll az államra.

Itt jegyezzük meg, hogy a hazai és külföldi szabályozásokban a jogi személlyel szemben érvényesíthető legfőbb szankció vagyoni jellegű. A vagyoni joghátrány azonban inkább polgári jogi, illetve közigazgatási jogi természetű, így elgondolkodtató a kérdés: „*miért hiányzik egyeseknek a büntető szankciórendszer a jogi személlyel szemben, amikor más jogágakban a jogi személy „halálbüntetése” is rendelkezésre áll?*”⁵²

A szervezet működésére ható szankciók:

a.) különböző korlátozások (pl. tilalom az üzleti élet meghatározott ágazataiban vagy a külföldi kereskedelemben történő részvételtől, hitelügylet-kötési tilalom... stb.);

b.) felosztatás, mint a jogi személy „halálbüntetése”;

c.) bizonyos kedvezmények megvonása (pl. állami dotációkból kizárás, uniós kedvezmények megvonása... stb.);

d.) felügyelet alá helyezés ellenőrző biztosi poszt kiépítésével;

e.) a bűncselekményt elkövető természetes személy elbocsátására kötelezés;

f.) a testületi forma megváltoztatására kötelezés, amely a nagyobb felelősségi körrel járó cégformára történő átalakulás kötelezettségét írta elő a gazdasági társaságnak,

g.) működési program kialakítására kötelezés, amelynek célja a társaság jogszerű működésének biztosítása.⁵³

A deklaratív szankciók közül megemlíthető:

a.) a megrovás, amely szinte semmi visszatartó erővel nem bír, tekintve, hogy a jogi személynek nincs szégyenérzete;

⁴⁹ Donald (1990) 921.p..

⁵⁰ Donald (1990) 940.p.

⁵¹ Hacker (1922) 97.p.

⁵² Fülöp (1993) 246.p.

⁵³ Sándor (2005) 27.p.

b.) az ítélet sajtóban, illetve a más médiában történő közzététele, amely ezáltal rontja a társaság jó hírét;

c.) a próbára bocsátás, amely akkor lehet igazán hatékony, ha közmunkára kötelezéssel párosul.⁵⁴

Az Európai Unió több tagállamában az említett speciális szankciók széles köre szabható ki a jogi személyekkel szemben: a felszámolástól kezdve a bűncselekmény sajtóban történő közzététele és ezáltal a társaság "good will"-jének rontásán át az ingyenes közszolgáltatásokra kötelezésig széles a skála.⁵⁵

További kritikai észrevétel a jogi személy büntetőjogi szankcionálásával szemben, hogy a jogi személynek nincs lelkiismerete, így a büntetés nevelő hatása is csorbát szenved.

4. *A kétszeres értékelés, illetve szankcionálás tilalma (non bis in idem elve)* akkor jelentkezhet problémaként, ha a jogi személy felelőssége mellett a természetes személy felelősséget is meg akarjuk állapítani. Amennyiben a jogi személy felelősségre vonhatóságának feltételeként szabjuk a természetes személy elkövető büntetőjogi felelősségének megállapítását, illetve a természetes személy elkövető megbüntetését (ahogyan azt – többek között - a magyar törvény is teszi), gyakorlatilag ugyanazért a cselekményért két „elkövető” ellen indítunk eljárást, illetve két „elkövetőt” sújtunk büntetőjogi hátránnyal.⁵⁶ Kétségtelen azonban, hogy lényegesen nagyobb visszatartó erővel bír, ha - a jogi személy felelősségének megállapításán túl - azt is megbüntetjük, aki a tényleges elkövető volt. Ennek viszont elengedhetetlen feltétele a természetes személy elkövető beazonosítása a jogi személyen belül.

Egyes szerzők kimondottan tagadják, hogy a jogi személy szankcionálása a kétszeres értékelés, illetve büntetés tilalmába ütköző lenne, mivel – szerintük - a jogi személy és a szervezete keretei közé tartozó természetes személyek egymástól elkülönült, különböző jogalanyok, így büntetőjogi felelősségüket is külön kell vizsgálni és mindegyik csak a saját kriminalitása, cselekvősége határáig felel.⁵⁷

5. *Nulla poena sine crimine elv* áttöréseként a jogi személyek büntetőjogi felelősségének megállapítása során esetenként olyan személyek is büntetést szenvednek (pl. részvénytulajdonosok), akik ténylegesen nem vettek részt a bűncselekmény elkövetésében.

⁵⁴ Sándor (2005) 30.p.

⁵⁵ Hollandiában pl. evidens a bűncselekményből származó vagyoni előny elkobzása, beszolgáltatása. Utóbbit a büntetőjogon kívül a munkajogban is alkalmazzák: a napi 8 órát meghaladó tiltott túlmunka ellenértékét kötelezően be kell szolgáltatni.

⁵⁶ A büntetőjogi alapelv részletes ismertetését lásd Nagy (2004) 72-75. p.

⁵⁷ Ezen a véleményen van pl. Kovács Éva. Kovács (1997) 110.p.

(„*Poena suos tenere debet actores et non alios*”)⁵⁸ Miért kellene e személyeknek felelősséget vállalniuk a vezetésben bekövetkezett hibákért, ha nem tudják közvetlenül kontrollálni a menedzsmentet?

A szükségszerű „igazságtalanság”, amely abból adódik, hogy a jogi személlyel szemben kiszabott szankció a jogi személy valamennyi tagját – így esetenként ártatlan alkalmazottját is – sújtja, a büntetőjogi szankcióknak a gyakorlati életben való alkalmazásával általában együtt járó hátrány. Ez a sajátos *malum* a magánszemélyekkel szemben végrehajtott szankcióknál is megfigyelhető, gondoljunk csak a családfő bebörtönzésére vagy vele szemben pénzbüntetés kiszabására. Ugyanakkor a jogi személy szankcionálása általában a társadalom védelme érdekében elengedhetetlen (pl. környezet elleni deliktumok) és ez az érdek előrébbvaló, mint azon „sértettek” érdeke, akik maguk is a társadalom tagjait alkotják.

A részvényesek felelőségének alapja választási jogukban foglalandó össze: mivel ők választják vezetőiket, akik képviselik őket, felelősek az ezen személyek által elkövetett hibákért is. Részesülnek vezetőik kedvező döntéseinek eredményeiből, az „együtt nevetünk, együtt sírunk” elv töretlen alkalmazása megköveteli felelőségüket a helytelen vezetői döntésekért is. *Hacker Ervin* szemléltetésében: „*Aki egyesületbe lép és az ezzel járó előnyöket élvezni akarja, annak ilyen eshetőségekkel és kockázattal is számolnia kell. Hiszen akárhányszor a jogi személy vezetősége a tagok megkérdezése nélkül dönt és cselekszik és a tagok az ebből járó előnyöket élvezik, úgy az ebből járó hátrányokat is viselni kényszerülnek.*”⁵⁹

⁵⁸ „A büntetés csak bűnösséghez kapcsolódhat, semmi máshoz.” Bract. Fol. 380.

⁵⁹ *Hacker* (1922)117.p.

V. A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megítélése az Európai Unió és a nemzetközi jog vonatkozó jogforrásaiban

Magyarország és az Európai Unió közötti csatlakozási tárgyalások során az Unió „*kiemelt prioritás*”-ként kezelte a jogi személlyel szembeni hatékony és megfelelő visszatartó erővel bíró fellépést, hazánk felé lényegében kötelezettséggént jelentkezett a jogi személy büntetőjogi felelősségének megteremtése. Függetlenül attól, hogy a csatlakozásunkkor már bent lévő 15 tagállam sem szabályozza és alkalmazza egységesen a jogi személy felelősségének problematikáját, az újonnan csatlakozók irányába hangsúlyosabban jelentkezett a követelményrendszernek történő megfelelés elvárása.

Az Európai Unió tagállamai *négy csoportba* oszthatóak azon szempont alapján, hogyan szabályozzák a jogi személy felelősségének kérdését.

1./ Az első csoportot azok az országok alkotják, amelyek a jogi személyek számára büntetőjogi felelősséget teremtenek *bármely bűncselekmény* elkövetése esetén. Ide tartozik pl. Belgium, Dánia, Írország, Hollandia és Nagy-Britannia.

2./ A második csoportba azok az országok tartoznak, amelyek csak *meghatározott bűncselekmény-kategóriák* esetére szabályozzák a jogi személyek büntetőjogi felelősségét. Ilyen megoldást alkalmaz Spanyolország vagy Portugália.

3./ Az országok harmadik csoportja a bűncselekmények elkövetésekor megállapítja a jogi személy büntetőjogi felelősségét, de szankcióként kizárólag *bírságot* határoz meg, ahogyan azt a svéd Büntető Törvénykönyv tartalmazza.

4./ Végül a negyedik csoportot azok az országok alkotják, amelyek elzárkóznak a jogi személy büntetőjogi felelősségének megállapíthatósága elől és csak a közigazgatási jog keretein belül szankcionálják a jogi személyeket. Ide tartozik Németország és Bulgária.

Jelen fejezetben az Európai Unió és a nemzetközi jog vonatkozó jogforrásait tekintjük át, emellett szólunk a *Corpus Juris Europaeae*-ről, mint az európai büntetőjog tudomány termékéről.⁶⁰

⁶⁰ Itt jegyezzük meg, hogy a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság már 1929-ben állást foglalt a jogi személyek büntetőjogi felelőssége mellett:

Tapasztalván a jogi személyek folyamatos gyarapodását, elismervén, hogy a modern világban társadalmi erőket képviselnek; tekintetbe véve, hogy bármely társadalom jogrendjét súlyosan sértheti, ha a jogi személyek tevékenysége a büntetőjogba ütközik, a Kongresszus kívánatosnak tartja:

1. hogy a belső büntetőjognak a társadalmat védő hatékony rendelkezései legyenek a jogi személyekkel szemben arra az esetre, ha ... bűncselekményeket követnek el, így az felveti felelősségüket;

A. Az Európai Unió vonatkozó jogforrásai és a Corpus Juris Europeae

1. Az EUSZ alapján létrejött egyezmények

I.1. Az első jogforrás, amely a jogi személyek büntetőjogi felelősségének elismerésére irányuló kötelezettséget tartalmaz, az *Európai Közösségek Pénzügyi Érdekeinek Védelméről szóló Egyezményhez kapcsolódó 1997. június 19-i Második Jegyzőkönyv (Második Protokoll)* (ABI. 1997 C 221, 11.). Ennek vonatkozó rendelkezései (3. cikkely 1-2. bekezdés) a következőket tartalmazzák:

„(1) Valamennyi tagállam köteles meghozni a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a jogi személyek felelősségre vonhatóak legyenek csalás, aktív vesztegetés és pénzmosás elkövetéséért, amelyet a jogi személy javára egy vezető pozícióban lévő természetes személy akár önállóan, akár a jogi személy valamely szerve képviselőjeként követett el, és amely vezető pozíció

- *a jogi személy képviselőjére szóló jogosultságon, vagy*
- *a jogi személy nevében való döntéshozói jogosultságon, vagy*
- *a jogi személy szervezetén belüli ellenőrző jogosultságon*

alapul, továbbá a jogi személyt felelőssé lehessen tenni akkor is, ha a csalás, vesztegetés vagy pénzmosás elkövetésében bűnsegédi vagy felbujtói alakzatban vett részt, mind befejezetti szak, mind kísérlet esetén.

(2) Az 1. bekezdésben rögzített esetek mellett minden tagállam köteles meghozni a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a jogi személyt felelősségre lehessen vonni abban az esetben is, ha az 1. bekezdésben megnevezett személy hiányos felügyeleti, illetve ellenőrző tevékenysége tette lehetővé egy neki alárendelt személy részére azt, hogy a jogi személy javára a csalás, vesztegetés vagy pénzmosás bűncselekményét elkövesse.”

A vezető pozícióban lévő személy által elkövetett bűncselekmények esetében (3. cikkely 1. bekezdés), a jogi személlyel szemben a Második Jegyzőkönyv 4. cikkely 1. bekezdése *„hatékony, az elkövetett cselekmény súlyának megfelelő (arányos) és visszatartó erejű (elrettentő) szankció”* ír elő, mely büntetőjogi vagy büntetőjogon kívüli, de mindenképpen pénzbeli szankciót jelent. Fakultatív jelleggel további szankciókat is ki lehet szabni, mint pl. a közjuttatásokból és dotációkból való kizárás, a kereskedelmi tevékenység

2. hogy a jogi személyekkel szemben a társadalmat védő rendelkezések alkalmazása ne zárja ki ugyanazon bűncselekmény miatt azon természetes személyek egyéni büntetőjogi felelősségét, akik érvényesítik vagy meghatározzák a jogi személy érdekeit...” Szikora (2002) 44.p.

folytatásától való ideiglenes vagy végleges hatályú eltiltás, bírói felügyelet alá helyezés vagy a bíróság által elrendelt felosztatás.

A jogi személy felelősségre vonása nem akadályozza a természetes személy elkövető felelősségre vonását.

Azzal kapcsolatban, hogy mit kell a „jogi személy” kifejezés alatt érteni, a Második Jegyzőkönyv alapvetően az államok belső jogi szabályozására támaszkodik (1. cikkely d. pont).

A Második Jegyzőkönyv tehát egy kötelezettséget teremt az azt aláíró tagállamok számára a jogi személlyel szemben egy általános standard alapján történő fellépésre.⁶¹

A 15 eredeti tagállam közül Olaszország kivételével mindben, valamint a tíz újonnan csatlakozott tagállam közül ötben már ratifikálták az Egyezményt, és így a Második Protokollt is. Magyarország még sem az Egyezményt, sem a Jegyzőkönyvet nem ratifikálta.

I. 2. *Az Európai Közösségek és az Európai Unió tagállamai tisztviselőinek megvesztegetése elleni küzdelemről szóló egyezmény (98/C 391/01)* 6. cikke a vállalati vezetők felelősségéről rendelkezik. Utal az Európai Közösség pénzügyi érdekeinek védelméről szóló konvenció aktív vesztegetésre vonatkozó rendelkezéseire azzal, hogy a tagállamok belátására bízva, hogy a büntetőjog eszközeivel vagy más módon lépnek- e fel a vállalati vezetők és döntéshozók ellen, amennyiben azok elmulasztják a szükséges felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettségüket (*culpa in vigilando*).

A jogi személyek felelősségével kapcsolatban leszögezi, hogy a tagállamok a Második Jegyzőkönyvben és a külföldi hivatalos személy megvesztegetése elleni küzdelemről a nemzetközi kereskedelmi ügyletekben szóló egyezményben vállalt kötelezettségeik figyelembe vételével kötelesek ezt a kérdést tisztázni.

2. Az EUSZ alapján létrejött kerethatározatok

A *kerethatározat*, mint viszonylag új jogi eszköz az Unió jogforrasi rendszerében 1999. májusában az Amszterdami Szerződésben jelent meg abból a célból, hogy „a tagállami jogi és a közigazgatási előírások harmonizálását szolgálja.” (EUSZ 34. § cikk (2) bek. b) pont). A kerethatározatban foglalt cél megvalósítása a tagállam számára kötelező. Nem közvetlenül hatályos, az abban megjelölt cél végrehajtási formájának és eszközének megválasztása, azaz a jogi keret kitöltése a tagállamok feladata.⁶²

⁶¹ Korte (1998) 1465. old.

⁶² Karsai (2001) 11. old.

2.1. Azonos szabályozást tartalmazó kerethatározatok

A jogi személyek büntetőjogi felelősségével kapcsolatban az alábbi kerethatározatok írják elő a nemzeti szabályozásoknak a kerethatározatokhoz igazításának kötelezettségét:

- A 2000. május 28-i kerethatározat az euró bevezetésével kapcsolatos pénzhamisítás elleni büntetőjogi és egyéb szankciókkal megvalósuló védelem megerősítéséről (AB1. 2000 L 140, 1.);
- A 2001. május 28-i kerethatározat a nem-készpénzes fizetőeszközökkel összefüggő csalás és hamisítás elleni küzdelemről (AB1. 2001 L 149, 1.);
- A 2002. június 13-i kerethatározat a terrorizmus elleni küzdelemről (AB1. 2002 L 164, 3.);
- A 2002. július 19-i kerethatározat az emberkereskedelem elleni küzdelemről (AB1. 2002 L 203, 1.);
- A 2002. november 28-i kerethatározat a jogellenes be- és átutazáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás elleni küzdelem büntetőjogi keretének megerősítéséről (AB1. 2002 L 328, 1.);
- A 2003. január 27-i kerethatározat a környezet büntetőjogi védelméről (AB1. 2003 L 29, 55.);⁶³
- A 2003. július 22-i kerethatározat a magánszektorban tapasztalható korrupció elleni küzdelemről (AB1. 2003 L 192, 54.);
- A 2003. december 22-i kerethatározat a gyermekek szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről (AB1. 2004 L 13, 44.);
- a 2004. október 25-i kerethatározat az illegális kábítószer-kereskedelem területén a büntetendő cselekmények tényállásainak és a vonatkozó büntetéseknek a meghatározásáról (AB1. 2004 L 335, 8.);
- a 2005. február 24-i kerethatározat a nemzetközi szervezetek elleni támadásról (AB1. 2005 L 68, 67.).

⁶³ A környezet büntetőjogi védelméről szóló kerethatározatot a Bizottság által emelt panasz alapján az Európai Bíróság 2005. szeptember 13-i ítéletével hatályon kívül helyezte. Az abban rögzített szabályozások a környezetvédelmi politika keretén belül a közösség illetékességi területére tartoznak (EKSZ 174. cikkelyétől); a Tanács a kerethatározat elfogadásával a közösség illetékességi körének elsőbbségét rögzítő irányelv ellen (EKSZ 47. cikkely) vétett. Ugyanakkor számolni kell azzal, hogy a hatályon kívül helyezett kerethatározatban rögzített rendelkezéseket irányelv formájában ismét kibocsátják.

A kerethatározatok a jogi személyek büntethetőségére, illetve a velük szemben alkalmazható szankciók vonatkozásában az alábbi rendelkezéseket tartalmazzák, szinte teljesen azonos megfogalmazással.

Jogi személyek felelőssége

(1) Valamennyi tagállam köteles meghozni a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a jogi személyek felelősségre vonhatóak legyenek a korábbi cikkben említett bármely bűncselekményért, amelyet a jogi személy javára egy vezető pozícióban lévő természetes személy akár önállóan, akár a jogi személy valamely szerve képviselőjeként követett el, és amely vezető pozíció

- *a jogi személy képviselőjére szóló jogosultságon, vagy*
- *a jogi személy nevében való döntéshozói jogosultságon, vagy*
- *a jogi személy szervezetén belüli ellenőrző jogosultságon*

alapul, valamint az ilyen bűncselekmények elkövetésében bűnsegédként vagy felbujtóként való részességért, illetve az említett bűncselekmények kísérletéért

(2) Az 1. bekezdésben rögzített esetek mellett minden tagállam köteles meghozni a szükséges intézkedéseket annak biztosítására, hogy a jogi személyt felelősségre lehessen vonni abban az esetben is, ha az 1. bekezdésben megnevezett személy hiányos felügyeleti, illetve ellenőrző tevékenysége tette lehetővé egy neki alárendelt személy részére azt, hogy a jogi személy javára a korábbi cikkben említett valamely bűncselekményt elkövesse.

(3) A jogi személyeknek az (1) és (2) bekezdése alapján fennálló felelőssége nem zárja ki a büntetőeljárást azon természetes személyek ellen, akik a korábbi cikkben említett bűncselekmények valamelyikét tettesként, felbujtóként vagy bűnsegédként követik el.

Jogi személyekkel szemben alkalmazható szankciók

(1) Minden tagállam megteszi a szükséges intézkedéseket annak biztosítása érdekében, hogy a felelősséggel tartozó jogi személy hatásos, arányos és visszatartó erejű szankciókkal legyen sújtható, amelyek büntetőjogi és nem büntetőjogi pénzbeli szankciókat és esetleg egyéb szankciókat foglalnak magukban, mint például:

- a) kizárás az állami kedvezményekből és támogatásokból;*
- b) valamely gazdasági tevékenység gyakorlásától való ideiglenes vagy végleges eltiltás;*
- c) bírósági felügyelet alá helyezés;*
- d) bíróság által elrendelt megszüntetés.*

(2) Minden tagállam megteszi a szükséges intézkedéseket annak biztosítása érdekében, hogy a jogi személy hatásos, arányos és visszatartó erejű szankciókkal vagy intézkedésekkel legyen sújtható.

A fentiekén kívül a következő területeken léteznek jogi dokumentumok megalkotására vonatkozó további javaslatok, melyek szintén tartalmazzák annak kötelezővé tételét, hogy ezekért a cselekményekért a jogi személyeket is felelősségre lehessen vonni:

- piaci versenyt korlátozó megállapodások a versenytárgyalások során;
- a közösségek kárára elkövetett csalás, vesztegetés és pénzmosás;
- rasszizmus és idegengyűlölet;
- emberi szervekkel és szövetekkel folytatott kereskedelem.

Mint láthattuk, a jogi személyek felelősségével kapcsolatos rendelkezések a legtöbb említett EU-s jogforrásban hasonló megfogalmazást nyertek, a Második Jegyzőkönyv megszövegezését követve.

2.2. Szigorúbb szabályozást felmutató kerethatározatok

Jelentős eltérés mutatkozik viszont a 2002. július 19-i, az *emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló kerethatározatban*. Itt arra az esetre, ha a hiányos felügyelet és ellenőrzés vezetett a bűncselekmény elkövetéséhez ugyanazokat a szankciókat irányozzák elő, mint a többi jogforrásnál az első esetre, vagyis ha a vezető pozícióban lévő személy által történik az elkövetés.

Szintén eltérő szabályozást tartalmaz a *tengerek szennyezéséről szóló kerethatározat*⁶⁴. A hajók általi szennyezés elleni harc büntetőjogi kereteinek megerősítéséről szóló kerethatározat a felelősség első esetében (a deliktum elkövetése egy vezető pozícióban lévő személy által) legalább 150.000, legfeljebb 300.000 € pénzbüntetést ír elő, mely különösen súlyos esetekben 750.000-1.500.000 €-ig is terjedhet. A tagállamok ugyanakkor szabadon dönthetnek arról, hogy a jogi személyekre kivetendő pénzbeli szankciókat „arányosan a cselekmény elkövetéséből származó vagyoni előnyhöz, célzott vagy remélt anyagi bevételhez mérten állapítják-e meg.”

3. Az együttes fellépések

Az *együttes fellépés* („*Join Action*”) az Unión belüli bel- és igazságügyi együttműködést elősegítő ún. harmadik pilléres jogforrások, amelyek a tagállamok közös célkitűzéseit fogalmazzák meg. Nem bírnak kötelező erővel, de az ajánlásoknál erősebb

⁶⁴ ABI. 2005 L 255, 164.

jogforrások: az együttes fellépésekben a tagállamok azt deklarálják, hogy összefognak valamely közös cél elérése érdekében. Az együttes fellépéseket, mint jogforrásokat az Amszterdami Szerződés hatályon kívül helyezte, de természetesen a már kibocsátott jogforrásokat ez nem érinti.

A bünszervezetben való részvétel büncselekménnyé nyilvánításáról szóló Európai Unió tagállamokat érintő 98/733/IB számú együttes fellépés (98/733/JHA) 3. cikkében a jogi személy felelőssége kapcsán az egyes tagállamok belátására bízva, hogy a büntetőjog keretein belül vagy más jogág felelősségi rendszerére alapozva teremtik meg a társasággal szemben hatásos, arányos és megfelelő visszatartó erővel bíró szankciók kiszabásának a lehetőségét. A 2. cikk a jogi személyek felelősségét a következő cselekményekkel kapcsolatban teremti meg:

„(1) A tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy az alábbi magatartások valamelyike vagy mindegyike hatékony, arányos és visszatartó erejű büntetőjogi büntetéssel legyen büntetendő:

a.) bármely személy magatartása, aki szándékosan – akár a szervezet céljának és általános bűnöző tevékenységének, akár a szervezet adott büncselekmények elkövetésére irányuló szándékának tudatában – aktívan részt vesz

- a szervezetnek az 1. cikk⁶⁵ hatókörébe eső bűnöző tevékenységében, abban az esetben is, amikor adott személy nem vesz részt a büncselekmények voltaképpeni végrehajtásában, valamint abban az esetben is – a tagállam büntetőjogi alapelveinek függvényében – amikor adott büncselekmények elkövetésére sor sem kerül,

- a szervezet egyéb tevékenységében, annak tudatában, hogy közreműködése hozzá fog járulni a szervezet 1. cikk hatálya alá eső bűnöző tevékenysége megvalósításához;

b.) bármely személy egy vagy több személlyel történő megállapodása, amely olyan tevékenységre irányul, amely megvalósítása az 1. cikk hatókörébe eső cselekmények elkövetését jelentené, abban az esetben is, ha a szóban forgó személy nem vesz részt a cselekmények voltaképpeni elkövetésében.”⁶⁶

4. Közösségi irányelvek

⁶⁵ 1. cikk: „Bűnöző szervezet: több mint két emberből álló, bizonyos időn keresztül fennálló, strukturált szervezet, amely legalább legalább négyévi szabadságvesztéssel, vagy súlyosabb büntetéssel büntetendő cselekmények elkövetése céljából együttműködik akár ezen büncselekmények elkövetése képezi az elérni kívánt célt, akár eszközül szolgálnak anyagi előnyök megszerzéséhez, vagy a hatóságok működésének jogellenes befolyásolásához.” Busch (2000) 75.p.

⁶⁶ Busch (2000) 69-70.p.

Az Európai Parlament és a Tanács 2003. január 28-i 2003/6/EK irányelve a bennfentes kereskedelemről és a piaci manipulációról (piaci visszaélés) (AB1. 2003 L 96, 16.) – a Közösség büntetőjogi kompetenciájának hiányában – nem tartalmaz konkrét kötelezettséget meghatározott bűncselekményi tényállások rögzítésével kapcsolatban, de kötelezi a tagállamokat a lefektetett irányvonalak – akár természetes, akár jogi személy általi – megsértésének szankcionálására.

5. Hatékony, a cselekmény súlyának megfelelő és visszatartó erejű szankciók követelménye

Az említett jogi dokumentumok kötelezővé teszik a „*hatékony, arányos és visszatartó erejű szankciók*” bevezetését. E fogalmi triászt a közösségi jogból vették át, az Európai Bíróság először egy 1989. évi ítéletében alkalmazta.⁶⁷ Az EKSZ 10. Cikke a közösségi hűség vagy más néven a lojalitás elvét tartalmazza, amely alapján a tagállamok kötelesek megtenni a megfelelő intézkedéseket annak érdekében, hogy a közösségi jog érvényesülését és hatékonyságát szavatolják.⁶⁸ Az Európai Bíróság szerint ennek során a tagállamoknak különösen ügyelniük kell arra, hogy a közösségi jog ellen fellépőket hasonló anyagi és eljárásjogi feltételek mellett és súllyal üldözzék, mint a nemzeti jog ellen vétőket, s a kivetett szankcióknak minden esetben hatékonynak, arányosnak és elrettentő hatásúnak kell lenniük.

A hatékony, a cselekmény súlyának megfelelő és elrettentő szankciók kötelezettségét egyrészt azóta más *közösségi jogi jogforrásba* (irányelvek és rendeletek) felvették; másrészt az Európai Bíróság ezt az általa megalkotott jogi kategóriát több ítéletében is megerősítette.⁶⁹ Ugyanakkor az Európai Bíróság az egyes nemzetek jogaiban előirányzott szankciókat nem vagy csak alig elrettentőnek minősítette, mivel ezek a szankciók – szerinte – mindössze a bűncselekménnyel okozott kár megtérítését célozzák,⁷⁰ tehát a polgárjogi igényt hivatottak helyettesíteni.⁷¹ Egyebekben az említett három fogalom az Európai Bíróság joggyakorlatában nincs egymástól mereven elválasztva. Ugyanakkor kiemelési igényel, hogy a cselekmény súlyának megfelelő (arányos) szankció kritériumát nem szabad helyettesíteni az aránytalanul nagy mértékű szankció tilalmával.

⁶⁷ Európai Bíróság 1989. szeptember 21., 68/88, Bizottság/Görögország

⁶⁸ Az EKSZ 10. Cikk alapján a tagállamok minden megfelelő általános és egyedi intézkedést meghoznak annak érdekében, hogy biztosítsák azon kötelezettségeknek a teljesítését, amelyek a jelen Szerződésből fakadnak, vagy amelyeket közösségi intézmények tevékenységei eredményeznek. A Tagállamok megkönnyítik a Közösség feladatainak a teljesítését. A Tagállamok minden olyan intézkedéstől tartózkodnak, amely a jelen Szerződésben előírt célok megvalósítását veszélyeztetheti.

⁶⁹ Pl. 2003. október-16-án, C-91/02 Hannl+Hofstetter Internationale Spedition

⁷⁰ Európai Bíróság 1994. június 8., C-382/92 Bizottság/ Egyesült Királyság

⁷¹ Európai Bíróság 1994. június 8., C-383/92 Bizottság/Egyesült Királyság

A várható jogforrási változások kapcsán szólnunk kell arról, hogy a Bizottság javaslatot dolgozott ki egy további jogforrás megalkotására, mely szintén a jogi személyek büntetőjogi felelősségét tartalmazza, mégpedig *a szellemi tulajdonhoz fűződő jogokat sértő bűncselekményekért* (2005. július 12-i, KOM(2005)276 számú javaslat a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok érvényesítéséhez szükséges büntetőjogi intézkedésekről szóló irányelvek megalkotásához, valamint a szellemi tulajdon megsértésének üldözése céljából, a büntetőjogi keretek megerősítését célzó kerethatározat létrehozásához). A javasolt szankciók itt is eltérnek az általános rendelkezésektől: egyrészt kötelező jelleggel előírják a mellékszankciók kivetését (mint pl. a jogi személy felosztatása, egyes tevékenységek gyakorlásától való eltiltás, vagy kizárás a nyilvános támogatásokból és dotációkból); másrészt a kiszabható pénzbüntetés értékét legalább 100.000 euróban, kiemelt esetekben pedig 300.000 euróban határozzák meg. Néhány további, a fentiekben leírt jogi dokumentum esetében szükségessé válhat, hogy bizonyos rendelkezéseket irányelvek formájában rögzítsenek.⁷² A Bizottság a 2005. november 23-i KOM (2005) 583 számú közleményében e szempontból a következő kerethatározatokat nevezte meg:

- pénzhamisítás;
- csalás és hamisítás a nem készpénzes fizetőeszközökkel kapcsolatban;
- pénzmosás;
- illegális be- és átutazás, illetve illegális tartózkodás elősegítése;
- vesztegetés a magánszektorban;
- információs rendszerek elleni támadások;
- a tengerek szennyezése.⁷³

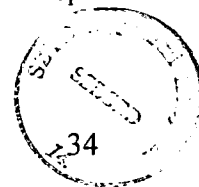
A Bizottság közleményében említette a Közösség pénzügyi érdekeinek védelmével kapcsolatos területet (csalás és vesztegetés) is. Itt a helyzet annyiban más, hogy a meglévő jogforrások nem kerethatározatok, hanem egyezmények, s ezeket – ahogy a Bizottság maga is elismeri – az Európai Bíróság ítélete közvetlenül nem érinti. Egyébként ezzel kapcsolatban a Bizottság már elkészített egy javaslatot az irányelv megalkotására.⁷⁴

6. Az Európai Közösség kartell-ellenes büntetőjoga

⁷² Részletesen lásd *Karsai* (2006)

⁷³ A Bizottság már csak a tengerek szennyezésével kapcsolatos kerethatározat ellen emelt panaszt az Európai Bíróság előtt, a többinél a határidő (EUSZ 35. Cikk (6) bek.) már lejárt.

⁷⁴ KOM(2001)272, ABI. 2001 C 240E, 125.

A teljes kép felvázolásához nélkülözhetetlen utalnunk az EK versenyjogára. A Bizottság a Tanácstól – az EKSZ 81. és azt követő cikkelyeire alapozva - a 17/62/EGK számú rendelettel megkapta a felhatalmazást arra vonatkozóan, hogy a versenyjog megsértése esetén a vállalkozásokkal szemben szankciókat vessen ki (ABI. 1962 L 13, 204). A Bizottság ennek alapján tett intézkedései [pl. a kartell-ügyekben a pénzbírságok alacsonyabb megállapítása, illetve pontatlan meghatározása ellen kiadott közlemény (ABI. 1996 C 207,4); kartell-ügyekben a pénzbírságok mérséklésével és elengedésével kapcsolatos közlemény (ABI. 2002 C 45, 3); irányelv a pénzbírság megállapítását célzó eljárással kapcsolatban (ABI. 1998 C 9, 3)], valamint az Európai Bíróság joggyakorlata kapcsán az ezzel kapcsolatos normarendszer kialakult, úgyhogy mára már „kartell-büntetőjogról” beszélhetünk, mely kartell-jogi tényállásokból és általános szabályokból épül fel; az utóbbiak nagyban hasonlítanak az anyagi büntetőjog Általános Részében rögzített meghatározásokra.⁷⁵

A vállalkozásokat cselekvőképesnek tekintik, azáltal hogy minden – a vállalkozás érdekében tevékenykedő - természetes személy magatartását beszámítják. A 17/62 sz. rendelet 15. cikkely 2. bekezdése értelmében a vállalkozásra kiszabható pénzbírság az előző év forgalmának 10 %-ig terjedhet. 1979 óta a Bizottság él is ezen felhatalmazással, s az előző év forgalmára alapozva esetenként óriási összegű pénzbírságokat szab ki.⁷⁶

7. *A Corpus Juris Europaeae*

A *Corpus Juris Europaeae* - szerzői álláspontja szerint is⁷⁷ - nem klasszikus büntető törvénykönyv, hanem a tudomány terméke, amit alátámaszt az a tény is, hogy anyagi jogi része 8 különös részi tényállással kezdődik és csak ezt követik az általános rész szankció- és felelősségtani kérdéskörei. Az anyagi jogi rendelkezések után eljárásjogi szabályok találhatóak. Mindkét részben fellelhetők alapelvek (anyagi jogi legalitás-, egyéni bűnösségen alapuló felelősség-, arányosság elve).

Az 1997-ben létrejött *Corpus Juris*-t a szerzők ún. „modell-törvénykönyv”-nek szánták a tagállami szabályozások számára és az eredeti rendelkezéseket az idők során többször

⁷⁵ Dannecker *in* Immenga/Mestmäcker, EG-Wettbewerbsrecht, Kommentar Bd II. [1997] VO 17 Art. 15. Lásd még: Karsai (2004) VIII. fejezet

⁷⁶ Vö. a Bizottság döntése a Pioneer-ügy kapcsán 1979. december 14-én (ABI. 1980 L 60, 21); az Európai Bíróság ítélete a Pioneer-ügyben

A 17/62.sz. rendelet rendelkezéseit kiegészítették a 2004. május 1-én hozott 1/2003.sz. rendelettel (ABI. 2003 L 1,1), mely viszont az itt bemutatott alapelvek tekintetében semmi új, lényeges vonást nem tartalmaz. (A teljes forgalom 10 %-ig terjedhető pénzbírságot a 1/2003.sz. rendelet 23.cikkelyének 2.bekezdésében szabályozták).

⁷⁷ Delmas-Marty- Vervaele (2000)

módosították. Az első módosítás 1999-ben Firenzében történt az Európai Jogászok Egyesülete az Európai Unió Pénzügyi Érdekeinek Védelméért elnevezésű szervezet által, ezt az anyagot *Corpus Juris 2000*-nek nevezték el. Még szintén 2000-ben született az *Anex I.* című anyag, amely már a *Corpus Juris 2000* továbbfejlesztett változata.⁷⁸ A modell-törvénykönyv ezidáig nem lépett hatályba.

Az alábbiakban az egyes rendelkezések értelmezése során a *Corpus Juris* eredeti szövegéből indulunk ki azzal, hogy minden egyes rendelkezésénél kitérünk a módosítások során eszközölt változtatásokra, továbbá - ahol relevanciával bír - ismertetjük a tagállamok valamelyikének „különvélemény”-ét, amelyet az egyes tagállamok ún. „nemzeti jelentés” formájában bocsátottak a *Corpus Juris* alkotói számára.

A tradicionális alapelvek közül a *Corpus Juris* többek között az *egyéni bűnösségen alapuló felelősség elvét* („*The principle of individual culpability*”) tartalmazza. A törvényszövegben szereplő „*individual*” kifejezés ebben a kontextusban annyit jelent, hogy a bűncselekményt természetes és jogi entitás (jogi személy) is elkövetheti. Ebből adódóan a modell-törvénykönyvben a felelősség három szinten realizálódhat, egyrészt mint az egyén, természetes személy büntetőjogi felelőssége („*individual criminal liability*”), másrészt az üzletvezető büntetőjogi felelőssége („*criminal liability of the head of the business*”) és ez egészül ki a szervezetek büntetőjogi felelősségével („*criminal liability of organisations*”). A *Corpus Juris*-ban meghatározott 9 bűncselekmény (közösségi költségvetést károsító csalás, piac manipulálása, vesztegetés, hivatali visszaélés, hűtlen kezelés, hivatali titok megsértése, pénzmosás és orgazdaság, konspiráció) közül a hivatali visszaélésnek és a hűtlen kezelésnek szervezet nem lehet elkövetője, a többi bűncselekménynél azonban a törvénykönyv ezt nem zárja ki.

A modell-törvénykönyv 9. cikkében szereplő *büntetések*nél jelentkezik először elkülönítetten a jogi személy problematikája. A szerzők kiemelik⁷⁹, hogy a jogi személlyel szemben alkalmazható főbüntetések az alábbiak:

- ellenőrzés, felügyelet alá helyezés maximum 5 évre (az *Anex I.*-ben az ellenőrzés alá helyezett szervezet csak ezen megkülönböztető jelzéssel használhatja a cégnevét. Az ellenőr speciális számvizsgálói ismeretekkel rendelkező személy lehet, akinek kötelessége negyedévente beszámolni az Európai Ügyésznek (*European Public Prosecutor*-a továbbiakban EEP) és azonnal jelzi, ha törvénysértést észlel a szervezet működése során.

⁷⁸ A rendelkezések teljes szövegét lásd *Delmas-Marty-Verveale* (2000) 189- 210. és 268- 276. p.

⁷⁹ *Delmas- Marty- Verveale* (2000) 70- 71. p.

Díjazásáról a szervezet gondoskodik. Jogainak korlátozásáért a szervezet 100.000,- euro-ig terjedő bírsággal sújtható.); és/vagy

- pénzbírság, amely maximum 1 millió Euro-ig terjedhet, de az elkövetési érték ötszörösére emelhető (a *Corpus Juris 2000* és az *Anex I.* ezt az értéket 10 millió Euro-ra emeli azzal, hogy az *Anex I.* alapján a súlyosító körülmények fennállta esetén 15 millió Euro a maximálisan kiszabható pénzbírság a jogi személlyel szemben);

- a bűncselekmény eszközének és hasznának elkobzása. Ez az elkobzás az Európai Közösség javára történik és elég hozzá a bűncselekmény „*actus reus*”-ának megvalósítása, bűnösséget nem vizsgálnak (Ezért változott a 9. cikk elnevezése „Büntetések”- ről „Büntetések és intézkedések”- re);

- az elítélés közzététele, amely az *Official Journal* (Hivatalos Lapban) és - ha szükséges - bármely napilapban történhet.

A mellékbüntetéseket a modell-törvénykönyv meghatározott bűncselekmények elkövetéséhez köti. Ilyen mellékbüntetés például a közösségi költségvetést károsító csalásnál kizárás a közösségi támogatásokból maximum 5 évre, a piac manipulálásánál kizárás meghatározott szerződések megkötéséből szintén maximum 5 évre. Megjegyzendő, hogy a *Corpus Juris*-hoz írt kommentár szerint a mellékbüntetéseknel a kizárás köre limitált: csak olyan szerződésekből zárható ki az elkövető, amelyek közösségi anyagi alapokat érintenek és csak olyan támogatásokból, amelyek a közösségi jog alapján nyújthatóak.

A *Corpus Juris* 14. cikke a szervezetek büntetőjogi felelősségéről szól. A szerzők e rendelkezés hatálya alá tartozónak tekintenek minden társaságot vagy bármely más egységet, amely jogilag elismerten a saját neve alatt elkülönült vagyonnal bír. Konkrét elkövető lehet a szervezet valamely szerve vagy képviselője, illetve bárki, aki a szervezet nevében jár el, akár törvényen, akár gyakorlaton alapuló döntéshozatali jogkörrel rendelkezik. A lényeg, hogy a szervezet érdekében történjék az elkövetés.

A 14. cikk elismeri a felelősség-kumulációt: a szervezet felelősségre vonása nem zárja ki ugyanazon cselekményért a természetes személy - akár tettesi, akár részesi minőségben történő - felelősségre vonását.

A *Corpus Juris* alkotói az Európai Unió tagállamait 2001-ben három kategóriába sorolták a szervezetek büntetőjogi felelőssége elismerésével kapcsolatban:

1.) Franciaország, Írország, Hollandia, Nagy-Britannia és (1999. május 4. óta) Belgium nemzeti jogában a szervezetek büntetőjogi felelőssége törvényileg elismert. A tagállami jogok néhol precízebben fogalmazzák és kifejezetten a „jogi személy büntetőjogi felelősségéről” szólnak. Ezek a rendelkezések kompatibilisek a *Corpus Juris* szabályozásával.

2.) Görögországban és Olaszországban alkotmányba ütközne ez a felelősségi forma esetleges bevezetése. A probléma megoldására találták ki a nemzeti riportörök, hogy ezen országokban a jogintézményt a közösségi jog szabályaként kellene bevezetni és alkalmazni, így viszonylag „függetleníteni” lehetne a nemzeti alkotmányossági problémáktól.

3.) Németországban szintén gondot jelent a jogintézmény bevezetése, de itt nem alkotmányossági alapokba ütközik, hanem az eltérő jogi tradíciók (és büntetőjogi dogmatikai alapok) képezik a bevezetés gátját.

Az Unión belül a helyzet tehát távolról sem egységes. A görög nemzeti jelentés szerint e kérdésben ajánlatosabb lenne egy „egyszerű harmonizáció” („*simple harmonisation*”) azzal, hogy meg kell engedni a szervezettel szemben az adminisztratív szankciókkal való fellépést is, mivel a büntetőjogi szankciók alkalmazása egyes országokban (pl. Görögország, Olaszország) leküzdhetetlen akadályt jelentene. (A görög álláspontot alátámasztásával kapcsolatban kiemelhető, hogy a *Corpus Juris 2000* és az *Anex I. 17. cikk (4)* bekezdés arról rendelkezik, hogy amennyiben a *Corpus Juris* hatálya alá eső bűncselekmény elkövetése miatt már közigazgatási szankció került kiszabásra, az adott bűncselekményre történő büntetést a már alkalmazott közigazgatási szankció figyelembe vételével kell kiszabni.) A *Corpus Juris* szerzői azonban ezen a ponton elengedhetetlennek tartják az egységesítést és nem elégszenek meg a harmonizációval.

A *Corpus Juris* alkotói a jogi személy felelősségi formájának megteremtésénél választhattak, hogy a direkt vagy az indirekt felelősségi modell mellett törnek lándzsát. Előző esetben a bíró ítéletét közvetlenül a szervezet felelősségére alapítja, utóbbi esetben a szervezet felelősségét egy természetes személy magatartása alapozza meg. A szerzők alapvetően a második modellt választották azzal, hogy a direkt modell alkalmazásának kérdése nyomatékosan vetődik fel a gondatlan bűncselekményeknél. Ebben az esetben a hanyagság magára a szervezet attitűdjére, politikájára vezethető vissza, amennyiben az lehetővé tette a bűncselekmény megvalósulását. A fő szabály azonban az indirekt, „*imputation*” modell, amely szerint a szervezet érdekében megvalósul egy bűncselekmény egy olyan személy által, aki a szervezet nevében jár el vagy a szervezeten belül döntéshozó hatáskörrel rendelkezik. Ekkor hitelt érdemlően azt kell bizonyítani, hogy a fent részletezett kvalitásokkal rendelkező személy valóban elkövette a bűncselekményt.

A bizonyítási problémák vonatkozásában az osztrák, a görög és a belga riport komoly kételyeket vet fel. Az osztrák nemzeti jelentés nehézkesnek találja a tények feltárását, amelyek a későbbiekben az adott jogi személy büntetőjogi felelősségét alapoznák meg, a görögök a bűnösség, szándékosság és gondatlanság bizonyításának problematikáját

feszegetik. Ehhez kapcsolódóan a belgák szerint magában a *Corpus Juris*-ban kellene létrehozni speciális szabályokat a jogi személyekkel szembeni eljárásra. A *Corpus Juris* alkotói azonban úgy vélik, mind a bizonyítási problémák, mind az egyéb problematikus kérdések kiküszöbölése a gyakorlatra vár, azaz az Európai Bíróság által kialakított joggyakorlat fogja megadni a választ a vitás kérdésekre. Mivel azonban a *Corpus Juris* ezidáig nem lépett hatályba és várhatóan nem is fog, az Európai Bíróság mentesül a jogértelmezési feladat alól.

B. Vonatkozó nemzetközi jogi jogforrások

1. OECD

Az OECD keretében megkötött, a nemzetközi üzleti életben a *külföldi hivatalos személyek megvesztegetése* elleni küzdelemről szóló egyezmény indítványozza a jogi személyek felelősségének kimondását a külföldi hivatalos személyek (aktív) vesztegetésének esetére. Alapvetően bűncselekményekre kiszabható büntetéseket indítványoznak; amennyiben azonban egy állam nem ismeri a jogi személyek büntetőjogi felelősségét, akkor „*hatékony, a cselekmény súlyának megfelelő és elrettentő hatású nem büntetőjogi, de mindenképpen pénzbeli szankciókat*” kell alkalmaznia. Az OECD munkacsoportja különös súlyt fektet annak vizsgálatára, hogy a kilátásba helyezett (valamint a ténylegesen kiszabott) szankciók hatékonyak, a cselekmény súlyának megfelelőek és elrettentők legyenek.

Magyarország az egyezményt 1997. december 17-én írta alá és az országgyűlés az 56/1998. (IX.29.) OGY határozatával megerősítette, kihirdetésére 2000. május 23-án került sor a 2000. évi XXXVII. törvénnyel.

2. ENSZ

Az ENSZ keretében, a nemzetközi szervezett bűnözéssel kapcsolatban kidolgozott egyezmény is előírja a jogi személyek felelősségét; meghagyják ugyanakkor a választás lehetőségét a büntetőjogi, közigazgatási és polgárjogi szankciók alkalmazása között, amennyiben ezek a cselekmény súlyának megfelelő és kellően elrettentő pénzbeli szankciókat tartalmaznak.⁸⁰ Hasonló rendelkezéseket tartalmaz az ENSZ 2000. január 10-i egyezménye a

⁸⁰ www.unodc.org

terrorizmus finanszírozása elleni fellépés érdekében, valamint az ENSZ korrupció ellenes egyezménye.⁸¹

3. FATF

A FATF (Financial Action Task Force – A pénzmosás elleni harc érdekében létrehozott munkacsoport) 40 ajánlása közül a 2.a) pont (újrafogalmazva 2003. június 20-án) indítványozza, hogy a jogi személyeket a pénzmosás elkövetéséért büntetőjogilag felelősségre vonják. Ahol erre nincs lehetőség, ott elegendő a közigazgatási vagy polgárjogi felelősségre vonás, a kivetett szankcióknak azonban hatékonynak, a cselekmény súlyának megfelelőnek és elrettentő hatásúnak kell lenniük.⁸²

4.1. Az Európa Tanács egyezményei

Három Európa Tanácsi egyezmény is a jogi személyek felelősségét indítványozza:

- az 1998. november 4-i egyezmény a környezetvédelem körében a büntetőjogi felelősségről (ETS 172);
- a 2001. november 23-i egyezmény a számítógépes bűnözéssel kapcsolatban (ETS 185); és
- az 1999. január 27-i, a korrupció elleni büntetőjogi egyezmény (ETS 173).

Az egyezmény, mint a nemzetközi jog ún. „kemény instrumentuma”⁸³ a tagállamokra kötelező erővel bíró jogforrás, amelynek célja, hogy adott kérdésben uniformizálja a tagállamok büntetőjogát.

A korrupció elleni egyezmény 1. cikkében tisztázza, hogy jogi személy alatt azokat a társaságokat kell értenünk, amelyeket az egyes tagállamok nemzeti jogai ilyen státussal felruháznak, kivéve az államot és egyes közhatalmi- és nemzetközi szervezeteket.

Az egyezmény a vesztegetés, befolyással üzérkedés és pénzmosás viszonylatában a Második Jegyzőkönyv szabályozási rendszerét követi a jogi személyekkel szemben. A szankcionálás terén a tagállamokkal szemben nem elvárás a büntetőjogi jogkövetkezmény alkalmazása a jogi személyre, a lényeg, hogy hatékony, arányos és megfelelő visszatartó erővel bíró – akár pénzügyi jogi – szankciórendszer kerüljön kiépítésre a jogi személlyel szembeni fellépés során. (Mindhárom megállapodás végeredményben a szerződő államok

⁸¹ www.unodc.org

⁸² www.fatf-gafi.org/dokument/28

⁸³ *Bárd* (1995) 151. p.

szabad választására bízva, hogy büntetőjogi, közigazgatási, vagy polgári jogi intézkedéseket hoznak-e a jogi személyek szankcionálásával kapcsolatban.)

Az egyezményt hazánk a 2002. évi XLIX. törvénnyel ratifikálta.

A két utóbb említett megállapodás messzemenőig átveszi az EU jogforrásainak fentiekben említett megfogalmazását. Hasonló rendelkezéseket tartalmaz az Európa Tanács három további egyezménye is, melyeket 2005. május 16-án terjesztettek be aláírásra: az emberkereskedelem elleni, a terrorizmus megelőzéséről szóló, valamint a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása ellen megszületett megállapodások. Valamennyi az Európa Tanács által hozott egyezmény a tagállamok szabad választására bízva, hogy büntetőjogi, közigazgatási vagy polgárjogi intézkedésekkel lép-e fel a jogi személyek ellen.

4.2. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásai

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásai a közösségi jog ún. „puha instrumentumai”⁸⁴, a „soft law” részei, amelyek a tagállamokra nézve kötelező erővel nem bírnak.

Az Európa Tanács már viszonylag korán, az 1970-es évek végén felfigyelt a jogi személy büntetőjogi felelőssége kérdésének fontosságára. Sorra születtek azon ajánlások, amelyek elismerik a jogi személy önálló és független jogalanyiságát a büntetőjog területén. Elsőként 1977-ben keletkezett határozat „a büntetőjog hozzájárulásáról a környezetvédelemhez” címmel, majd ezt követték 1981-ben „a gazdasági bűnözésről”, 1982-ben pedig „a büntetőjog szerepéről a fogyasztóvédelemben” szóló ajánlások.⁸⁵

A konkrétan a jogi személy felelősségi kérdéseit tárgyaló, 1988-ban elfogadott 18. számú ajánlás „a jogi személyiséggel rendelkező vállalkozásoknak a tevékenységük gyakorlása során elkövetett bűncselekményekért való felelősségéről” szól.⁸⁶ Az alábbi elveket fogalmazza meg:

- 1.) *A társaságoknak vállalniuk kell a felelősséget akár tevékenységi körükön kívül elkövetett bűncselekményeikért is.*
- 2.) *A társaság felelőssége független a természetes személy elkövető felelősségétől.*
- 3.) *A társaság felelősségének megállapításánál:*

⁸⁴ Bárd (1995) 153. p.

⁸⁵ www.coe.int

⁸⁶ Az Európa Tanács Igazságügy- miniszteri Bizottságának Ajánlása (1988/18)- elfogadva 1988. október 20. Strassburg. Council of Europe Publications and Documents, 1990. Országgyűlési Könyvtár Európa Tanács gyűjteménye

a.) a büntetőjogi felelősség megállapítására és büntetés kiszabására csak akkor kerülhet sor, ha a bűncselekmény jellege, a bűnösség foka, a társadalomra veszélyesség és az újabb bűncselekményektől való hatékonyabb visszatartás ezt teszi szükségessé,

b.) ha pedig az elkövetett jogellenes cselekmény nem teszi szükségessé, hogy az elkövetőt bűnözőként kezeljék, más felelősségi formák és szankciók megállapítása elegendő.

4.) A társaság mentesül a felelősség alól, ha a menedzsment tevékenysége nem hozható összefüggésbe a bűncselekménnyel és a menedzsment az eredmény bekövetkezésének megakadályozása érdekében minden szükséges intézkedést megtett.

5.) A társaság felelősségre vonása nem mentesíti a felelősség alól a természetes személy elkövetőt. Különösen él ez a menedzserekre, ha az ő kötelelességzegésük vezetett a bűncselekmény elkövetéséhez.

Az ajánlás általános szankcióként említi a sértett kárának megtérítését, az eredeti állapot helyreállítását, a figyelmeztetést, a megrovást, a felelősség szankció nélküli megállapítását, a pénzbüntetést, a bűncselekmény elkövetéséhez használt vagy arra szánt dolog elkobzását. Speciálisan csak a társaságokkal szemben alkalmazható szankciók: meghatározott tevékenységektől való eltiltás, kizárás a közintézményekkel és állami hatóságokkal való kapcsolatokból vagy a költségvetési kedvezményekből és támogatásokból, áruk és szolgáltatások reklámjának tilalma, engedélyek visszavonása, az elmarasztaló határozat publikálása, igazságügyi hatóság felügyelete alá helyezés, a társaság felszámolása.

VI. Az európai államok törvényalkotásáról és joggyakorlatáról

Ebben a fejezetben áttekintést adunk 30 európai ország jogi helyzetéről – az Európai Unió tagállamairól, valamint a svájci, a norvég és az izlandi jogi helyzetről.

Előjáróban leszögezendő, hogy – mint korábban láthattuk - nem minden tagállam ismeri és alkalmazza e felelősségi formát a kriminális büntetőjog területén, azonban a közigazgatási büntetőjog, szabálysértési jog terén azon tagállamok is elfogadják, amelyek egyébként - alkotmányossági és büntetőjog alapelvekre hivatkozással - a büntető anyagi és eljárási jog vonatkozásában rendszer-idegennek tartják.

Jelen fejezetben civiljogi felelősséget - általában - nem vizsgálunk. A felelősség határait a szabálysértési jognál húzzuk meg, mivel a szabálysértési jog a kriminális büntetőjog olyan határterülete, amely sok szempontból a kriminális büntetőjoghoz hasonló felelősségi formát teremt. Egyebekben a büntetőjog és a szabálysértési jog elhatárolásának kritériumaira a szakirodalomban sem alakult még ki egységes álláspont.⁸⁷ Általában a törvényhozó kötelező értékelése ad támpontot a szabálysértési jogtalanság és a bűncselekményi jogtalanság elkülönítésére.

A megvizsgált 30 európai állam többségében elismerik a jogi személyek büntetőjogi szankcionálhatóságát.

A *három késlekedő* Luxemburg, Csehország és Szlovákia. *Luxemburgban* a törvénytervezet előkészületi stádiumban van. *Szlovákiában* 2004-ben az új Büntető Törvénykönyv és Büntetőeljárási Törvény megalkotására vonatkozó kormánytervezetek már átfogó intézkedéseket tartalmaztak a jogi személyek felelősségével kapcsolatban (főleg a Btk. 122-130 §-i). Ezeket a rendelkezéseket a parlamenti tanácskozás során elvetették, s most Szlovákiában egy külön törvény megalkotását tűzték ki célul (jelenleg éppen a szakértői vizsgálata folyik).⁸⁸ *Csehországban* a 2004. júniusi kormánytervezetet a parlament elutasította; jelenleg éppen tanácskozások zajlanak az alapvető koncepciókról (büntetőjogi vagy közigazgatási felelősség legyen-e).⁸⁹

⁸⁷ Nagy (2001) 27. p.

⁸⁸ www.coe.int

⁸⁹ www.coe.int

Löff (2005) 59. p.

Az angolszász jogrend államaiban (*common law: Nagy-Britannia, Írország, Ciprus*) a jogi személyek büntetőjogi felelősségét már régóta alkalmazzák; ezekben az országokban a „személy” fogalmán a jogi személyeket is értik (pl. Nagy-Britannia: *Interpretation Act* 1978).

A kontinentális Európa országaiban működő modellek között különbség tehető: a felelősséget vagy az *anyagi büntetőjogban* („büntethetőség”) vagy pedig a *közigazgatási (szabálysértési) jogban* fektetik le; bár több állam szabályozásában ez nem válik el mereven egymástól.

A. Egyértelműen büntetőjogi modellek⁹⁰

Az alcímben az egyes európai államok nemzeti szabályozása eltérő terjedelemben nyer feldolgozást. Ennek oka, hogy egyes országokban régebb óta működő, jelentős jogtörténeti hagyományokkal rendelkező és modell-értékű a jogi személyek büntetőjogi felelősségét taglaló szabályozás (pl. Nagy-Britannia, Hollandia, Franciaország), míg másutt új jogintézményként alkalmazást is alig nyer (pl. Észtország, Lettország és Litvánia). A könnyebb áttekinthetőség kedvéért törekedtünk arra, hogy a közös alapokat felmutató szabályozási modelleket földrajzi elhelyezkedésük alapján csoportosítsuk. Az Európai Unióhoz később csatlakozott országokat – hazánk kivételével – szintén külön tárgyaljuk.

Az angolszász szabályozási modell ismertetése során érintőlegesen kitérünk az U.S.A., Kanada, Ausztrália és Új-Zéland vonatkozó joggyakorlatának ismertetésére. Tesszük ezt azért, mivel a jogi személy büntetőjogi felelősségének gyökereit az angolszász jogi kultúrában találjuk.

⁹⁰ *Hollandia* (1950-ben a gazdasági bűncselekményeknél, 1976-ban minden tényállásra általánosan kiterjesztették a jogi személyek büntetőjogi felelősségét): Holland Btk. 51. Cikkely
Izland (1972-től egyes gazdasági deliktumoknál, 1998-ban általánosan bevezették a jogi személy büntetőjogi felelősségét): Izlandi Btk. 19a-19c. Cikkely
Portugália (1984): a n°28/84 számú rendelet (Lei-dekrétum) 3. Cikkelye
Svédország (1986): Svéd Btk. 36. fejezet 7-11 §§ („különös jogintézmény”-ként aposztrofálva)
Norvégia (1991): Norvég Btk. 48a, 48b. Cikkely
Franciaország (1994): Nouveau Code Pénal 121-2, 133-1. Cikkely
Finnország (1995): Finn Btk. 9. fejezet
Dánia (1996): Dán Btk. 25-27. Cikkely
Belgium (1999): Belga Code Pénal 5-7., 35-37., 41. Cikkely
Szlovénia (1999): törvény a jogi személyek bűncselekmények elkövetéséért való felelősségéről (Zakon o odgovornosti pravnih oseb zakazniva dejanja, ZOPOKD, n° 59/99)
Észtország (2001): Észt Btk. 14. Cikkely
Málta (2002): Criminal Code 121D Cikkely
Svájc (2003): Svájci Btk. 100quater, 100quinqües Cikkelyek
Litvánia (2003): Litván Btk. 20. Cikkely
Lettország (2005): Lett Btk. 12., 70¹-70⁸ Cikkelyei
Románia (2006): Román Btk. 19. Cikkelye

Az Európai Unió tagállamainak vonatkozó rendelkezései után áttekintjük a svájci szabályozást is. Célunk ezzel egy fejlett jogállam működőképes jogi szabályozásának a bemutatása egy olyan jogintézmény vonatkozásában, amely mind elméleti alapjait, mind gyakorlati megvalósításának kérdéseit tekintve nem kellően kidolgozott hagyományos jogi kultúránk számára.

1. Az angolszász modell⁹¹

Ahhoz, hogy a jogi személyek büntetőjogi szankcionálásának kérdésével foglalkozzunk, előzményként szükséges néhány angol büntetőjogi alapfogalom ismertetése, és annak tisztázása, hogy a bűncselekmények, pontosabban a büntetőjogi relevanciával bíró jogsértések milyen típusai különíthetők el az angol jogrendszerben.

Magyar fogalmaink alapján a közigazgatási-büntetőjog, szabálysértési jog keretei között helyezendők el az ún. „*regulatory offence*”-ek,⁹² amelyek tipikusan veszélyeztető tényállások - példálózó jelleggel - a közúti közlekedés, a környezetszennyezés, az egészségügy vagy a kábítószer-kereskedelem területéről. Sajátosságuk, hogy objektív felelősséget („*strict liability*”) teremtenek, megállapításukhoz nem szükséges az alanyi oldalon a mentális elemeket, a *mens rea*-t bizonyítani. Az eljárást általában nem a rendőrség, hanem külön hatóság folytatja le. A szankció célja - a megtorlás helyett - inkább a megelőzés és az okozott kár jóvátétele.

A *regulatory offence*-k magas százalékánál nincs egyértelműen beazonosítható, egyedi sértett (pl. a környezetszennyezési tényállásoknál) és alacsony a vádemelési arány is. A hatóságok előszeretettel alkalmaznak különféle elterelési megoldásokat: szankcionálás helyett a mintavétel (pl. vízszennyezésnél), tanácsadás, figyelmeztetés, ellenőrzés az elsődleges, csak ha ezek nem vezetnek eredményre, akkor fordulnak a pénzbeli marasztaláshoz.

A *regulatory offence*-k sajátos formáját képezik az ún. „*hybrid offence*”-k,⁹³ amelyek osztják a kriminális jellegű szabálysértések jogi sorsát annyiban, hogy megállapításukhoz nem szükséges a szándékosság vagy a gondatlanság bizonyítása, de a felelősség itt nem objektív, annak bizonyítása azonban a vádlottat terheli, hogy kellő körültekintéssel járt el a jogsértés megakadályozása végett. Ezek a tényállások általában valamilyen kötelezettségszegésen

⁹¹ Wagner (1999)

⁹² Wells (2001) 3-5.p.

⁹³ Wells (2001)101-103.p.

alapulnak, a terheltnék a felmentéshez azt kell bizonyítani, hogy minden szükséges intézkedést megtett a jogsértés elkerülése érdekében.

Természetesen az angol büntetőjogban is a legjelentősebb jogsértések bűncselekményi szabályozást nyernek. Ezek közül azonban vannak olyanok, amelyek jogi személy általi megvalósítása a bűncselekmény természeténél fogva kizárt (pl. nemi erkölcs elleni erőszakos deliktumok), illetve a szankciók közül több eleve nem szabható ki a jogi személyekre (pl. szabadságvesztés).

Az angol jogtörténeti fejlődést tekintve már a XII. századra nyúlnak vissza a kollektív felelősség gyökerei. Ez idő tájt a legyőzött normannok védelmében olyan gyakorlat alakult ki, hogy amennyiben egy közösség területén normann holttestet találtak, a közösségnek pénzbüntetést kellett fizetnie. Ez a gyakorlat a XIII. századra valamennyi emberölés vonatkozásában elfogadottá vált.⁹⁴

Az első kezdeti vállalkozásoknak, a céheknek nem sok közül volt a mai vállalkozási formákhoz, ezek inkább érdekképviselői szervként funkcionáltak. Az 1612-ben létrejött angol Kelet-Indiai Társaság volt a kiindulópont a modern vállalkozásokhoz. A XVII. századtól fokozatosan kezdett elterjedni a vállalkozások civiljogi felelőssége az általuk okozott kárért, a XIX. századra pedig megjelent a korlátolt felelősség fogalma, amely a befektetők érdekeit szolgálta.⁹⁵

A büntetőjogi felelősség tekintetében a fordulópontot egy 1897-ben született döntés (*Salomon v. Salomon*) jelentette, amely kimondta, hogy a vállalkozás elkülönült jogi személy mind polgári- mind büntetőjogi vonatkozásban.⁹⁶ Kezdetben az a nézet terjedt el, amely szerint a vállalkozás, illetőleg a cégnév nem más, mint egy „esernyő a tagok felett” azok védelmére, azaz a vállalkozást azonosították az igazgatósággal és teljesen figyelmen kívül hagyták az alkalmazottakat. Pl. a Lordok Háza 1916-ban a *Continental Tyre and Rubber v. Daimler* ügyben olyan döntést hozott, hogy mivel a társaság igazgatói német állampolgárok voltak, így maga a cég sem tekinthető angolnak.⁹⁷

Később az angolszász jogirodalomban alapvetően *három álláspont* alakult ki a jogi személyek büntetőjogi felelősségével kapcsolatban. Az első, a *helyettesítő felelősség* elve alapján a jogi személy közvetítő eleme minden alkalmazottjának, így bármely alkalmazott által elkövetett jogsértés beszámítható a társaságnak. Az U.S.A.-ban, illetőleg Angliában bizonyos *regulatory offence*-knél érvényesül ez a felfogás. Az *azonosítási modell* alapján

⁹⁴ Wells (2001) 72.p.

⁹⁵ Wells (2001) 82.p.

⁹⁶ Wells (2001) 82.p.

⁹⁷ Wells (2001) 82.p.

csupán a vezető tisztviselők magatartása váltja ki a vállalkozás felelősségét, ezen irányító személyeket (az ő bűnösségüket) azonosítják a vállalkozással (illetve annak bűnösségével) - ez érvényesül Angliában a *mens rea*-t megkívánó bűncselekmények vonatkozásában. (Ahogyan a *Tesco Supermarket v. Natras* ügyben kifejezést nyert: „Egyedül az „agy” az, ami képviseli, megtestesíti a társaságot, a „kéz” sohasem.”⁹⁸) Míg - az Ausztráliában honos - szervezeti felelősség modellje alapján maga a torz vállalati kultúra, operációs rendszer hibája a felelősség-megalapozó.

A helyettesítő vagy mögöttes felelősség elvénél a vállalkozások felelősségének jogi megfogalmazása azonban sokáig problematikus volt. A XIX. századra kezdték ugyanis csak fokozatosan elfogadni, hogy a törvényekben, rendeletekben szereplő „személy” kifejezés nem csak természetes-, hanem jogi személyre is értelmezhető. Bár a *Criminal Law Act* erről már 1827-ben rendelkezett, általánosan elfogadottá csak az 1889-es *Interpretation Act* óta vált: „... minden törvényszövegben, vádban vagy sommás ítéletben, függetlenül attól, hogy jelen törvény hatályba lépése előtt vagy után született, a „személy” kifejezés ellenkező rendelkezés hiányában a jogi személyeket is jelöli.”⁹⁹

1917-ben a *Mousell Bros Ltd v London and North Western Railway* ügyben *Lord Atkin* kimondta, hogy amikor egy meghatározott rendelkezés (tipikusan *regulatory offence* vagy *mens rea*-t nem igénylő egyéb bűncselekmény) vonatkozásában akár természetes-, akár jogi személy tekintetében felmerül a helyettesítő felelősség kérdése, a rendelkezés szerkesztésétől függ annak konkrét esetre történő alkalmazhatósága, azaz „a szabályozás célja, a használt szavak, az alapul szolgáló kötelezettség, a személy, akit a kötelezettség terhel és akire a büntetés kiszabásra kerül” együttesen befolyásolják a mögöttes felelősség megállapíthatóságát vagy annak kizárását.¹⁰⁰ Ezen elv ellenzője *Welsh*, aki szerint nem általánosítható a „mester” (legyen az természetes vagy jogi személy) mögöttes felelőssége az alkalmazott cselekményéért, hiszen előfordulhat olyan is, hogy az alkalmazott a vezető által kifejezetten tiltott magatartást tanúsít. *Welsh* gondolatmenete tükrözi a tényleges fejlődési folyamatot, azaz hogy kezdetben csak akkor állt meg a mester mögöttes felelőssége a segédje cselekményéért, ha a beosztott a mester utasítása vagy hozzájárulása mellett járt el. Később azonban ez a felelősségi forma is objektív (*strict liability*) lett, különös tekintettel az üzemből kidobott tárgyak által okozott károokra, sérülésekre.¹⁰¹

⁹⁸ www.commerciallaw.ac.nz

⁹⁹ *Wells* (2001) 86.p.

¹⁰⁰ *Wells* (2001) 90.p.

¹⁰¹ *Welsh* egyébként eljárásjogi szempontból is ellenezte a társaságok büntetőjogi szankcionálhatóságát, mert a vállalkozás nem képes az eljárásban személyesen részt venni és így eljárási jogait megfelelően gyakorolni.

A fent említett *Moussell Bros Ltd v London and North Western Railway* ügy azért is kiemelkedő jelentőségű, mert ez volt az első eset, amikor *mens rea*-t igénylő bűncselekmény vonatkozásában állapították meg a jogi személy helyettesítő felelősségét. A tényállás szerint a vállalkozás mögöttes felelősségének megalapozója a társaság igazgatójának azon cselekménye volt, hogy hamis kimutatást adott a cég vámfizetési kötelezettségének elkerülése céljából. Az ítélkező *Lord Atkin* nem sokat foglalkozott a *mens rea*-val: „Bár első látásra az tűnik elfogadhatóbbnak, hogy a vállalkozást ne tegyék felelőssé az alkalmazottja által elkövetett (szándékos- a szerző) cselekmény miatt, a törvényhozó tiltottá nyilváníthat egy magatartást vagy kikényszeríttethet egy kötelezettséget azáltal, hogy abszolút felelősséget rendel hozzájuk és ezekben az esetekben a vállalkozás igenis felel az alkalmazottja tetteért.”¹⁰² Ettől eltekintve általános érvényűek *Williams* gondolatai, aki úgy általánosított, hogy a helyettesítő felelősség az objektív felelősséget megalapozó *strict liability offence*-nél, az azonosítási modell pedig a mentális elemek bizonyítását is igénylő *mens rea offence*-knél alkalmazható.¹⁰³

Az azonosítási vagy *alter ego* modell kifejlődése az 1940-es évek közepére tehető. A modell lényege *Lord Viscount Haldane* szavaival: „A vállalkozás egy absztrakció. Nincs saját agya, mint ahogyan nincs saját teste sem; aktív irányítása szükségképpen egy természetes személyhez hozzárendelt, akit képviselőnek hívhatunk, de aki valójában a vállalkozás vezető agya, a vállalkozás személyiségének az igazi egója.”¹⁰⁴ A modell általában súlyosabb bűncselekmények esetén nyer alkalmazást, amelyek megkívánják a szándékosság vagy gondatlanság fennállását annak a vezető személynek a részéről, akinek a magatartása megalapozza a vállalkozás felelősségét (is). Kezdetől fogva problémát okozott az alanyi kör meghatározása, azaz hogy hol húzzuk meg a határt a felelősöknél, meddig terjed a vállalkozás „agya”, akiknek a cselekménye felelősség-megalapozó lehet a társaságra nézve. Az 1940-es években három fő jogeset alakította ki az azonosítási modell szempontjából figyelembe veendő elkövetői kört.¹⁰⁵ A *DPP v Kent and Sussex Contractors* ügyben (1939) a transzport menedzser hamis papírokat állított ki és hamis nyilatkozatokat tett, hogy olajjegyet szerezzen. A vállalat ellen indított csalási eljárás itt még megszüntetésre került, mivel a hatóságok

Ennek ellensúlyozására rendelkezett az 1925-ös *Criminal Justice Act* 33. szakasza akként, hogy a büntetőeljárásban el kell tekinteni a vállalkozás személyes megjelenésétől és lehetőséget kell adni az eljárás alá vont társaságnak arra, hogy írásban vagy képviselője útján nyilatkozzék arról, hogy bűnösnek vallja-e magát. *Welsh* (1946) 51.p.

¹⁰² *Wells* (2001) 90.p.

¹⁰³ *Williams* (1961) 274.p.

¹⁰⁴ Elhangzott a *Lennard's Carrying Co. Ltd v Asiatic Petroleum Co* (1915) ügyben. *Wells* (2001) 96-97. p.

¹⁰⁵ *DPP v Kent and Sussex Contractors* KB 146; *R v ICR Hauge* 30 C. App. Rep. 31.; *Moore v Bresler* 2 All ER 515. *Wells* (2001) 95.p.

álláspontja szerint a társaság nem követhet el olyan bűncselekményt, amelyhez mentális elem szükséges. Az *R v ICR Hauge* ügyben (1944) továbblépés történt az azonosítási modell irányába. Az *ICL Hauge* elnevezésű cég szállítmányozási szerződést kötött homok és kavics leszállítására, a szerződésben meghatározott mennyiségnél azonban tudatosan kevesebb került kiszállításra. Konspirációs csalás miatt indult eljárás az igazgató, két kamionsofőr, néhány alvállalkozó és maga a cég ellen. Az ítélező bíróság nem látta akadályát, hogy - az igazgató bűnösségi alakzatát beszámítva - a vállalkozást is elítélje. A harmadik döntés, a *Moore v Bresler* ügyben (1944) született. Az alapul szolgáló tényállás lényege szerint a sales menedzser és annak titkárnője (aki egyébként a cég egyik részlegének az irányítója is volt, és egyszemélyben vezette a könyvelést) követtek el csalást, amikor a cég árúit sajátjaikként értékesítették. Ezt követően hamis papírokat állítottak ki arra nézve, hogy ténylegesen a cég kevesebbet forgalmazott, ezáltal viszont a vállalkozásnak kellett kevesebb adót fizetnie. Így tehát saját cégüktől sikkasztottak és egyúttal kijátszották a cég adófizetési kötelezettségét. Személyesen vonták őket felelősségre sikkasztásért, viszont az adócsalás miatt a társaságnak is felelnie kellett. Sajátos ez az eset azért is, mert a vállalkozás felelősségét olyanért állapították meg, ami számára nem hogy nem kedvezett, de még kárt is okozott (a sikkasztással a cég vagyona csorbult), másrészt pedig a felelős személyek körénél kérdéses lehet, hogy a titkárnő személye valóban ide tartozik.

A *Fanton v Denville* ügyben¹⁰⁶ 1932-ben született ugyan döntés, amely szerint a vállalkozás *alter ego*-ja az üzleti igazgató, de ez a szűk meghatározás az idők folyamán meghaladottá vált, és egyre sürgetőbb igény jelentkezett az alanyi kör pontos meghatározására. Precedens értékű döntésként említhető a *Tesco Supermarkets Ltd v Natrass* ügyben (1971) hozott ítélet¹⁰⁷, amelyben a Lordok Háza úgy rendelkezett, hogy azok a személyek tekintethetők a vállalkozás (céljait) megtestesítendőknak, akik ellenőrzést és irányítást gyakorolnak a vállalkozás felett. A konkrét ügyben egyébként nem csupán az volt a kérdés, hogy a társaság felel-e az alkalmazottja által elkövetett cselekményért, hanem hogy mentesülhet-e a cég, ha bizonyítja, hogy kellő körültekintéssel járt el. A *Tesco* elítélésének alapjául szolgáló vád lényege az volt, hogy a cég magasabb áron értékesített, mint amit meghirdetett. A védelem „harmadik személynek”, a tényleges elkövetőnek a cégtől független, általa ellenőrizhetetlen magatartására hivatkozott és bizonyítani próbálta, hogy a cég tanúsította a tőle elvárható gondos eljárást. A védelem hiányolta továbbá, hogy nincs pontos meghatározás azon „vezető vagy irányító személyek” körére, akiknek a magatartása

¹⁰⁶ *Fanton v Devile* 2 KB 309. *Wells* (2001) 96.p.

¹⁰⁷ *Tesco Supermarkets Ltd v Natrass* 2 WLR 1166. *Wells* (2001) 97.p.

megalapozza a vállalkozás felelősségét. A tényállás alapján ugyanis az egyik üzletág-vezető volt az, aki a meghirdetett árnál alacsonyabb áron értékesített bútorokat az áruházban. Az ítéletben az a kifejezés szerepelt, hogy a vállalkozás „agy-központja” („*nerve-centre*”) által elkövetett cselekmények tudhatók be a társaságnak, *Lord Pearson* azonban pontosította ezt azzal, hogy „*bármely igazgató, menedzser vagy egyéb hasonló szinten tevékenykedő alkalmazott megtestesíti a vállalkozást.*”¹⁰⁸ A későbbiek során sokan támadták a döntést már csak azért is, mert *Lord Pearson* hangsúlyozta, hogy csak olyan személyek alkotják a menedzsmentet, akik ténylegesen az egész céget irányítják, ez pedig kétségtelenül nem mondható el egy üzletág-vezetőre. *Wells* szerint azért eleve hibás itt az azonosítási modell alkalmazása, mert már a bűncselekmény elkövetésére is csak azért kerülhetett sor, mert a *Tesco* fenntartotta az üzletet, hirdetett ...stb., ezért maga a kiindulópont, hogy egyesek tevékenységét és bűnösségét azonosítjuk a vállalkozás tevékenységével és bűnösségével, hibás. Sokkal inkább a vállalati kultúrában, a cég szervezeti, ellenőrzési hiányosságaiban keresendő a felelősség alapja, hiszen arról van szó, hogy a vezetőség nem tudta kontroll alatt tartani az üzletág-vezető magatartását.¹⁰⁹

Vannak azonban olyan - tipikusan *mens rea* - bűncselekmények, amelyek elkövetése meghatározott személyi kvalifikáltsághoz kötött. Ezeknél az angol joggyakorlat is áttörést enged, tehát a - szélesebb elkövetői kört átölelő - helyettesítő felelősség kerülhet alkalmazásra akkor is, ha a vállalkozás büntethetőségéhez szükséges lenne a vezetőség bűnösségének a bizonyítása. Ez az eset érvényesül pl. akkor, ha a magasabb vezetőség delegálja a feladat-és hatáskörét alacsonyabb szervezeti szinten álló személyekre, egységekre. A *Tesco* ügynél maradván pl. megtörténhetett volna, hogy a központi vezetőség bizonyos funkciókat delegál a helyi üzletág-vezetőre. Ennek hiányában azonban a döntés erősen vitatható.

Kapcsoló jogeset a *Meridian Global Funds Management Asia Ltd v Securities Commission* (1995),¹¹⁰ amelyben a *Meridian* elnevezésű hong-kongi cég két befektetési menedzsere - a cég „háta mögött” - hatáskörüket kihasználva többségi részesedést szerzett egy új-zélandi gazdasági társaságban. Az új-zélandi törvények értelmében azt a személyt, aki többségi részesedésre tesz szert egy nyilvánosan jegyzett társaságban, bejelentési kötelezettség terheli a társaság és az értékpapírtőzsde felé. A *Meridian* befektetési vezetői elmulasztottak bejelentési kötelességüknek eleget tenni. A kérdés ismét az volt, megalapozza-e a befektetési vezetők nyilvánvalóan bűnös magatartása a cég felelősségét? *Lord Hoffmann*

¹⁰⁸ *Wells* (2001) 97.p

¹⁰⁹ *Wells* (2001) 100.p.

¹¹⁰ *Meridian Global Funds Management Asia Ltd v Securities Commission* 2 AC 500 PC. *Wells* (2001) 103.p.

kifejtette, hogy szükség lenne egy kifinomultabb és rugalmasabb megközelítésre a mentális elemek vállalkozásokhoz történő hozzárendelése során. A vállalkozások szervezeti felépítettségére is figyelemmel lévő megközelítés hiányát hangsúlyozta és aggályait fejezte ki a tekintetben, hogy az azonosítási modell alkalmazása mindig célravezető lenne. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az alkalmazandó törvény megfogalmazása, lényegi tartalma és jogpolitikai célja egyaránt fontos annak megállapításánál, hogy szükséges-e a vállalkozás felelősségének bevonása.¹¹¹ A *Meridian* ügyben a cég felelősségét megállapították, de a döntés sokkal inkább az azonosítási modell kitágításaként, mint a helyettesítő felelősség alkalmazásaként vonult be az angolszász jogirodalomba.

Az azonosítási modell kifejlődése azért fontos, mert megnyitotta a lehetőséget a *mens rea*-t igénylő bűncselekményeknél is a vállalkozás büntetőjogi felelősségre vonhatóságára. Ha átvizsgálánk ezen teória alapján azokat a korábbi ügyeket, ahol a helyettesítő felelősség került alkalmazásra, valószínűleg több esetben ma már más döntés születne.

Összegezve és a jogtörténeti fejlődés szempontjából vizsgálva a korábbi döntéseket megállapítható, hogy kezdetben csak olyan tényállásokra merték alkalmazni a vállalati (mögöttes) felelősséget, ahol nem volt szükséges a bűnösség bizonyítása. Az 1940-es években kifejlődő *alter ego* modellel azonban felmerült a lehetőség, hogy a *mens rea*-t igénylő bűncselekmények viszonylatában is értelmezhető legyen a jogi személy felelőssége. Harminc évet kellett azonban arra várni, hogy a Lordok Háza ezt elfogadja és ötven évet arra, hogy a jogi személy gondatlan emberölés miatt is felelősségre vonható legyen. Ennek elismerésére történő első jelentős kísérlet a *Herald of Free Enterprise* komphajó tragédiájához kapcsolódik.¹¹²

A vonatkozó tényállás lényege szerint 1987. március 6-án a *Herald of Free Enterprise* elnevezésű személy- és teherszállító kompa *David Lewry* kapitány irányítása alatt a *Zeebrugge*-i belső kikötő 12 kikötőhelyéről 18.05-kor hajózott ki. A 80 fős személyzet által vezetett, 81 személykocsival és 47 teherkocsival, valamint további járművekkel felpakolt hajó rendben futott ki.

Megközelítőleg 459 utas tartózkodott a komphajón abból a célból, hogy Doverbe jusson. Az időjárási viszonyok kedvezőek voltak, gyenge északi szél fújt, a tenger enyhén hullámozott. A *Herald* 18.24-kor hagyta el a külső mólót és mindössze 4 perc múlva már felborult. Az utolsó percekben a hajó a jobb oldalára fordult és csak azért nem süllyedt el

¹¹¹ *Wells* (2001) 103.p.

¹¹² Sheen Report, (1987), M. V. *Herald of Free Enterprise Report of the Court No. 8077*, Dept. of Transport (London: HMSO). *Wells* (2001) 48-50.p.

teljesen, mert a bal oldala - az alacsony vízállásnak köszönhetően - elérte a talajt. A *Herald* úgy állt meg, hogy a komphajó elülső része 136 fokos szögben emelkedett a vízszint fölé. A víz gyorsan elöntött mindent, így nem kevesebb, mint 150 utas és a legénység 38 tagja vesztette életét, míg sokan mások megsebesültek. A baleset mintegy 7 hajókötélre a kikötő bejáratától történt.

A tragédia oka az volt, hogy a hajó nyitott előtéri ajtókkal siklott ki a tengerre. *Mr. Mark Viktor Stanley*, a hajó fedélzet-mesterének segédje elismerte, hogy az ő kötelessége lett volna az ajtókat becsukni, még mielőtt a hajó kifutott volna a *Zeebruge*-i kikötőből, de elmulasztotta ezt megtenni. Ő nyitotta ki az ajtókat, amikor a komp megérkezett *Zeebruge*-ba, később a legénység munkáját ellenőrizte, majd felváltotta őt a fedélzet-mester, *Mr. Ayling*. Ezt követően *Mr. Stanley* a kabinjába ment, ahol elaludt és nem ébredt fel a kikötő állomás riasztójának a hangjára sem. A hálókamerán aludt egészen addig, amíg a *Herald* süllyedése során ki nem esett az ágyából. *Mr. Stanley* őszintén elismerte a mulasztását és sokáig büntudat gyötörte. A hajózási társaság fegyelmi eljárást indíthatott volna ellene, de a mentés során tanúsított kimagasló bátorságára figyelemmel eltekintettek ettől.

Mr. Leslie Sabel, az elsőtiszt feladatát képezte annak ellenőrzése, hogy a hajóorrban található ajtók be vannak csukva. Az eljárás során nem is vitatta ezt a tényt. De hivatkozott egy 1984-ben kelt belső utasításra, amely szerint a „G” fedélzeten a berakodást, beszállást vezénylő személy (fedélzetmester vagy annak a segédje) feladatát képezte az ellenőrzés, neki csupán azt kellett biztosítani, hogy az adott személy ott legyen. *Mr. Sabel* aznap együtt dolgozott *Mr. Stanley*-val, így tudomással bírt arról, hogy *Mr. Stanley* készen áll a feladat ellátására. Ennek ellenére *Mr. Sabel*-nek ellenőriznie kellett volna *Mr. Stanley* tényleges jelenlétét.

A bíróság nehezen találta arra a kérdésre a választ: miért nem maradt a „G” fedélzeten a beszállást vezető személy (jelen esetben *Mr. Stanley*) addig, amíg a hajó el nem hagyta a kikötőt? Ez a manőver ugyanis kevesebb, mint három percet vesz igénybe. De a tisztek mindig készleten érezték a kikötő azonnali elhagyására, amint a berakodás megtörtént, így az a gyakorlat rögzült, hogy a tisztek idő előtt elhagyták a fedélzetet.

David Lewry volt a komphajó kapitánya 1987. március 6-án. Ezen minőségében felelős volt a hajó és az azon tartózkodó személyek biztonságáért. A kapitány felelősségét csökkentendő három alapvető dolog emelendő ki. Először is, a kapitány csupán követett egy gyakorlatot, amely a komphajók kapitányai által közösen nyert kidolgozást és amelyet a legfőbb irányító, *Kirby* kapitány is jóváhagyott. Másodsor a vállalkozás által kibocsátott „alapvető hajózási utasítások”-ban - bár kellett volna - de nem történt utalás az ajtók

nyitásával, zárásával kapcsolatban. Harmadszor a katasztrófa előtt legalább öt alkalommal történt meg, hogy valamely - a vállalkozás tulajdonát képező - komphajó nyitott elülső vagy hajófari ajtókkal szállt tengerre. Ezen alkalmakról a vezetőségnek is tudomása volt, de nem hívták fel rá a kapitányok figyelmét. *Lewy* kapitány a tárgyaláson elmondta, hogy ha tudomása lett volna ezen korábbi esetekről, új rendszert vezetett volna be az ajtók ellenőrzésére. (Valószínűleg tényleg így tett volna. De azok a kapitányok, akik tudtak a korábbi incidensekről, nem változtattak a saját rendszerükön...)

John Michael Kirby kapitány egyike volt azon öt kapitánynak, akik vezényelték a komphajók működését. 1985. óta ő volt a „*Senior Master*” és mint ilyen, feladatai közé tartozott a kapitányok és a tisztek munkájának összehangolása abból a célból, hogy egységes eljárást kövessen minden komphajó legénysége. *Kirby* kapitány nem csupán ezen általános koordináló feladatát mulasztotta el, hanem nem rendelkezett világos és tömör szabályozásról a legfontosabb fedélzet, a „G” ajtói vonatkozásában sem.

Első látásra a tragédiához vezető körülmények közül a kapitány, az első tisztt, a fedélzetmester és *Kirby* kapitány mulasztása kiemelendő. De a vizsgálat kérelmelhetlenül feltárt olyan körülményeket, amelyek a vezetőség felelősségét alapozzák meg, az Igazgatótanács ugyanis semmit nem tett a hajó(k) biztonságos üzemeltetéséért. Korábban gúnyosan fogadták és el is utasították azt a kapitányoktól érkező javaslatot, amely szerint az ajtókra jelzőlámpákat kellett volna aggatni figyelemfelhívás céljából. A vizsgálat megállapította, hogy a vezetőség azon mulasztása, hogy nem biztosított világos és egyértelmű biztonsági előírásokat a komphajó(k) működésére, közreható tényezője volt a balesetnek.

A büntetőeljárás a vállalkozás és az egyes alkalmazottak ellen külön-külön is megindult gondatlan emberölés miatt. Így felmerült a fedélzetmester-helyettes, a fedélzetmester, az első tisztt, a két kapitányt (*Lewry* és *Kirby*) és két vezetőségi tag személyes felelőssége is. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a vállalkozás csak az alkalmazottakkal együtt perelhető. Törekedtek azonban annak az elkerülésére, hogy az alkalmazottak bűnbakok legyenek a vállalkozás helyett, amiért az nem dolgozta ki és nem hajtotta végre a megfelelő biztonsági eljárást.

Az *alter ego* teória alapján csupán a két vezetőségi tag magatartása, bűnössége számítható be a vállalkozásnak, az ő mulasztásuk önmagában viszont kevés volt a gondatlan emberölés megállapításához. A tragédia idején még ismeretlen volt az angol büntetőjogban az az „*aggregált teória*” néven elhíresült megoldás, hogy az összes érintett személy magatartását és bűnösségét összeadva alapozzák meg egy adott bűncselekményért a vállalkozás felelősségét. Így a *Herald of Free Enterprise* ellen indított büntetőeljárást *Lord Turner* azelőtt

szüntette meg, hogy az ügyésznek lehetősége lett volna valamennyi bizonyíték bemutatására. Az eljárás megszüntetését *Lord Turner* azzal indokolta, hogy nem volt egyetlen olyan beazonosítható elkövető sem, akinek a tudattartama önmagában alapot nyújtott volna a gondatlan emberölés megállapítására. Egyedül egyik természetes személy sem követett el gondatlan emberölést, hiába tény, hogy a magatartások összegzésével (az „aggregált teória” alkalmazásával) megállapítható lenne a bűncselekmény. További érdekessége az ügynek, hogy a természetes személyek vonatkozásában *Lord Turner* nem foglalkozott azzal, hogy magatartásuk lehetséges következménye általuk felismerhető, előre látható volt-e (szubjektív megközelítés), hanem azt vizsgálta, hogy egy ésszerűen körültekintő személy eljárása esetén is bekövetkezett volna-e az eredmény (objektív megközelítés).

A következő precedens értékű jogeset, a *Southhall*-i vonat-szerencsétlenség 1997-ben történt.¹¹³ A Londonba tartó vonat automatikus riasztó rendszere - amelynek feladata az volt, hogy riassza a vezetőt, ha veszélyt észlel - elromlott. A vezető *Swansea* felé tartva észlelte a problémát és jelezte azt a vezetőség felé. A hibás egység ekkor még a vonat hátsó részén helyezkedett el. *Swansea*-ba érve a mérnökök rögtön munkához láttak, de nem tudták a hibát kiküszöbölni. Az egyetlen megoldásnak az mutatkozott, hogy egy új, működő egységet helyeznek el a vonat elején, ez azonban késést okozott volna. Ezért a mozdonyvezető utasítást kapott arra, hogy riasztó rendszer nélkül induljon tovább Londonba. Amikor a vonat már csak 10 mérföldre volt a londoni *Paddington* állomástól, piros (stop) lámpát kapott. A vezető már leszálláshoz készülődött, túl későn észlelte a jelzést és a vonat beleszaladt egy tehervonatba, amely keresztezte az útját. A tragédiában hét ember vesztette életét.

Az ítélező *Scott Baker* bíró másfél millió font pénzbüntetést szabott ki a vasúti társaságra, de annak felelősségét nem gondatlan emberölésben, csupán egy *regulatory offence*-ban állapította meg a *Health and Safety Act* (1974) alapján. Álláspontja szerint a közvetlen vállalati felelősség nem alkalmazható „klasszikus” bűncselekményekre, mivel ott a *mens rea* bizonyítása is szükséges. Ez esetben nem volt beazonosítható természetes személy, akinek a magatartása önmagában beszámítható lett volna a vállalkozásnak, ennek hiányában pedig nincs mód a vállalkozást gondatlan emberölésért elítélni.¹¹⁴ A bíró tehát vonakodott azt kimondani, hogy a vasúti társaság vezetősége hibázott, amikor engedte a vonatot biztonsági rendszer nélkül vezetni. (Ez visszalépést jelent mind a *Tesco*, mind a *Meridian* esethez képest, hiszen az előzőnél már elfogadták, hogy a vezetőség képezi a vállalkozás *alter ego*-ját, míg utóbbinál a vezetőség fogalmát terjesztették ki.)

¹¹³ *Wells* (2001) 50-51.p.

¹¹⁴ *Wells* (2001) 50-51.p.

Az indokolás lényege - mint látjuk - nagyjából megegyezik mindkét gondatlan emberölési jogesetnél: a vállalkozás felelőssége kötött a vezető(ség) felelőségének megállapításához. A vállalkozás és az irányító „agy” elítélése csak párhuzamosan történhet, ezáltal a vállalkozás „parazita felelősége”¹¹⁵ áll fenn.

A két precedens értékű döntés meghatározta a bíróságok koncepcióját a vállalkozás által elkövetett gondatlan emberölés vonatkozásában. Ezt követően mindössze két esetben született marasztaló ítélet,¹¹⁶ de mindkettő egyszemélyes cégre, ahol nem okozott problémát a *mens rea* bizonyítása. 1993-ban pl. az *R v OLL Ltd and Kite* ügyben egy iskolai kenukirándulás során következett be a tragédia, amikor a kedvezőtlen időjárási viszonyoknak és a biztonsági előírások be nem tartásának köszönhetően a gyerekek kisodrótak a nyílt tengerre és négyen vízbe fulladtak. A kenuzási társaság (egyszemélyes cég) vezetője három évi börtönbüntetést kapott, de a vállalkozást is bűnösnek találták gondatlan emberölésben és 60.000 font pénzbüntetésre ítélték. Egyértelmű, hogy a cégvezető felmentése maga után vonta volna vállalkozás felmentését is.

Felmerül a kérdés: a decentralizált operációs rendszerrel rendelkező nagyvállalatok felelősége nem állapítható meg gondatlan emberölésért? Ahol nem tudunk *egyetlen* felelős vezető személyt prezentálni, akinek a bűnössége beszámítható lenne a társaságnak, ott nincs lehetőség a cég elítélésére? Ez azért is helytelenítendő, mert 1989 és 1999 között 3595 munkahelyi haláleset történt Angliában, és vizsgálatok kimutatták, hogy 75%-uk megakadályozható lett volna kellő biztonsági követelmények kialakítása által.¹¹⁷ A Jogi Bizottság észlelte ezt a problémát és 1996-ban törvényjavaslatot készített a vállalkozás által elkövetett emberölésre.¹¹⁸ A törvényjavaslat 4. Cikkelye értelmében a vállalkozás bűnös gondatlan emberölésben, ha:

- a vezetőség hanyagsága egy vagy több ember halálát okozza; és
- a hanyagság olyan vállalati vezetésben csúcsonyul ki, amely messze nem éri el azt a szintet, amely a vállalkozástól az adott körülmények között elvárható.

A rendelkezés hiányossága, hogy nem definiálja a „vezetőség” fogalmát. Mindenképpen előny azonban, hogy kibővíti az *alter ego* kategóriáját, amikor a vállalkozás döntéshozó mechanizmusára koncentrál. Személyi hatálya tág: minden kereskedőre, vállalkozásra vagy civiljogi személyegyesülésre alkalmazható, aki vagy ami alkalmazottat foglalkoztat.

¹¹⁵ A kifejezés a Jogi Bizottság konzultációs anyagából való. www.Butterworths.co.uk

¹¹⁶ *R v OLL Ltd and Kite* (1994) és *Philip Bowles Transport Limited* (1999). *Wells* (2001) 115.p.

¹¹⁷ *Wells* (2001)121.p.

¹¹⁸ *Clarkson* (1998)

*Írországbán*¹¹⁹ a jogi személy büntetőjogi felelőssége a „*common law*” alapján meghatározott. Először az 1937-es „*Interpretation Act*” szabályozta, hogy a jogi személy bármely bűncselekmény elkövetéséért felelősségre vonható.

Általánosságban tehát *bármely bűncselekmény* elkövethető a jogi személy által, a kivétel kétirányú. Az ír gyakorlat szerint nem állapítható meg a jogi személy büntetőjogi felelőssége olyan deliktumok miatt, amely kizárólag halálbüntetéssel vagy szabadságvesztéssel szankcionáltak (pl. hazaárulás, hűtlenség, előre kitervelten elkövetett emberölés) és azok a bűncselekmények sem szolgálhatnak a jogi személy felelősségre vonásának alapjául, amelyek - természetüknél fogva - természetes személy elkövetőt feltételeznek (pl. hamis tanúzás, kettős házasság).

A jogi személy felelősségének kérdése akkor merül fel, ha bármely tagjának (az alkalmazottól az igazgatóig) magatartása a jogi személynek „betudható”, ilyenkor a jogi személlyel szemben pénzbüntetés szabható ki. A felelősség a „helyettesítő, mögöttes” felelősségi elven alapul („*vicarious liability*”), azaz a jogi személy felel a tagjai által elkövetett cselekményekért. Gyakori kritika az ír (és általában az angolszász) szabályozással szemben, hogy nem pontosan tisztázott, mely természetes személy magatartása lehet a jogi személy részére felelősség-kiváltó, különösen azokban az esetekben, amikor a beosztott munkavállaló azért követhette el a bűncselekményt, mert a vezetőség elmulasztotta a szükséges ellenőrzést.

Ugyanakkor a jogi személy felelősségre vonása nem zárja ki a *természetes személy elkövető megbüntetését*. A jogszabályokban gyakoriak az olyan rendelkezések, amelyek - a jogi személy bűnösségének megállapításán túl - előírják azon természetes személyek felelősségre vonásának kötelezettségét, akiknek beleegyezésével, hallgatólagos hozzájárulásával vagy gondatlan magatartása miatt nyílt lehetőség a bűncselekmény elkövetésére.

[Az alábbiakban mindössze érintőlegesen utalunk az angolszász jogi kultúra más országainak a jogi személyek szankcionálhatóságára vonatkozó szabályozásaira.

Az *U.S.A.* szabályozásában elkülönítendő az állami és a szövetségi jogalkotás. *Tagállami szinten* 28 állam fogadja el és szabályozza a vállalkozások büntetőjogi szankcionálását, három típusú megoldással.¹²⁰

Az azonosítási modellt alkalmazzák azoknál a bűncselekményeknél, amelyek megállapíthatóságához bűnösség szükséges. Eszerint a vállalkozás felel, ha a bűncselekmény

¹¹⁹ The System of administrative... *i.m.* 250. p.

¹²⁰ Wells (2001)131.p.

elkövetésére egy vezető beosztású személy adott utasítást vagy azt irányította, támogatta, illetve tolerálta. „Vezető beosztású személy”-nek tekintendő az olyan képviselő, akinek a döntései a vállalati politika szempontjából meghatározó jelentőségűek. Nem kell tehát személyesen utasítania az elkövetésre vagy irányítást gyakorolnia a bűncselekmény felett, elég, ha elfogadja azt és nem tesz ellene semmit.

Minden más esetben a helyettesítő felelősség érvényesül, de a vállalkozás mentesül, ha bizonyítja, hogy megtette a szükséges óvintézkedéseket a bűncselekmény megakadályozása végett.

A tagállami jogalkotás szintjén a gondatlan emberölés is megvalósítható a vállalkozás által.

A *szövetségi törvényhozás szintjén* általános a helyettesítő felelősség modellje. A társaság akkor felel, ha alkalmazottja, munkakörén belül és a vállalkozás számára előnyszerzési cézzal eljárva bűncselekményt követ el. Nem szentelnek külön figyelmet a bűnösség vállalkozásra történő alkalmazásából adódó nehézségekre, az aggregált teória által összegzik az elkövetésben résztvevő személyek *mens rea*-ját és ez a „kollektív tudat” adja a vállalkozás bűnösségét. Így előfordulhat olyan, hogy bár az egyéni elkövető(k) elleni büntetőeljárás felmentéssel zárul, a vállalkozást elítélik.

Először az 1903-ban megjelent *Elkins Act* helyezkedett arra az álláspontra, hogy a vállalkozások büntethetőek az alkalmazottaik által, azok munkakörén belül megvalósított bűncselekményekért.¹²¹ 1909-ben a *New York Central & Hudson River R. R. Co. v United States* ügyben a bíróság kimondta: „*Nem látjuk jogi akadályát és a közösségi politika is amellett szól, hogy a vállalkozás, amelyik profitál az ügyletből, és amelyik kizárólag az alkalmazottai és képviselői által tud cselekedni, pénzbüntetéssel legyen büntethető egy olyan alkalmazottja tudata és szándéka alapján, aki a hatáskörében járt el és akire nézve így a vállalkozásnak utasítási jogköre volt...és akinek a tudata és célzata beszámítható a vállalkozásnak.*”¹²² Később a *United States v Automated Medical Laboratories* ügyben (1985) kimondták, hogy a vállalkozás akkor is felel, ha az alkalmazott öncélúan jár el, de magatartásával előnyhöz juttatja a vállalkozást.¹²³ A *United States v Basic Construction* (1983) ügyben a bíróság kifejtette, hogy a társaság akkor is felel az alkalmazottja jogsértő magatartásáért, ha a cselekmény „...*kifejezetten a vállalati politika vagy vezetői utasítás*

¹²¹ Wells (2001) 133.p.

¹²² Tuohey (1999)

¹²³ Tuohey (1999)

ellenére történt.”¹²⁴ Ilyenkor ugyanis a vállalkozás azért bűnös, mert nem ellenőrizte, hogy utasításai hatékonyak-e, illetve megfelelő végrehajtást nyernek-e. Amennyiben azonban létezik ilyen vállalati politika, illetve utasítási rendszer, gondosan vizsgálandó, hogy az alkalmazott ténylegesen abból a célzathoz cselekedett-e, hogy a vállalkozásnak biztosítson előnyt.

A *United States v Cincotta* (1982) ügyben¹²⁵ a bíróság kimondta, hogy az alkalmazott által saját maga számára szerzett előny nem releváns, viszont a társaságra nézve felelősség-megalapozó az az eset is, amikor az alkalmazott nem azzal a cézzel valósítja meg a bűncselekményt, hogy az a társaság számára előnnyel járjon, valójában azonban mégis azt eredményezi. Ennek ellentéte, amikor a célzat fennáll, de ténylegesen nem jön létre a vállalkozásnál előny, ilyenkor a társaság szintén felel.

A vállalkozások felelőssége a gondatlan emberölés elkövetése miatt sokáig váratott magára. Mivel a gondatlan emberölés fogalmából („ölés más által”) nem következett egyértelműen, hogy a „más” kifejezés nem csak természetes-, hanem jogi személyre is értelmezhető, így hosszú ideig vonakodtak annak elismerésétől, hogy a vállalkozás is realizálhat gondatlan ölési cselekményt. Mostanára ez az elutasító magatartás megtörni látszik.

Az U.S.A.-ban nagy jelentőséggel bírnak az ún. jóvátételi programok. A vádemelés ugyanis attól függ, hogy milyen típusú az elkövetett bűncselekmény, milyen a vállalkozás mérete és mennyire átlátható a szervezeti felépítettsége, a vállalkozásnál előfordultak-e korábbi elkövetések, a társaság milyen - hatóságokkal történő - együttműködési- és kártérítési hajlandóságot mutat, és nem utolsósorban attól, hogy a vállalkozás rendelkezik-e hatékony jóvátételi programmal. A jóvátételi program egy vállalati terv a bűncselekmények megakadályozására és az elkövetett bűncselekmények felderítésére. Hatékonyságának hét összetevőjét különböztetik el,¹²⁶ így

- a vállalati politika dolgozzon ki standardokat, követendő eljárási mintákat az alkalmazottak felé, meggátolva ezáltal a jogsértő magatartásokat;

- a vállalkozás foglalkoztasson külön személyt a jóvátételi program sikeres végrehajtására;

¹²⁴ *Tuohey* (1999)

¹²⁵ *Purdum* (1997)

¹²⁶ *Tuohey* (1999)

- a beosztottak közötti hatáskörök- és feladatkörök leosztása egyértelmű és világos legyen, továbbá a vállalkozás ne foglalkoztasson olyan személyeket, akikről tudja vagy - kellő körültekintés mellett - tudnia kellene, hogy hajlamosak jogsértő magatartások tanúsítására;
- az alkalmazottakat folyamatosan képezzék mind elméleti, mind gyakorlati szempontból, az alkalmazottak mindig tisztában legyenek a követendő eljárási mintákkal;
- a vállalkozáson belül hatékony ellenőrzési és beszámolási rendszer működjön;
- az előírások következetes végrehajtása megtörténjék;
- az esetleges törvénysértéseket ne hagyják szó nélkül, törekedjenek az ismételt jogsértések megakadályozására.

Az U.S.A.-ban sajátosan alakul a jogi személyekre kiszabásra kerülő pénzbüntetés mértékének meghatározása. A pénzbüntetés összege külön matematikai képlet segítségével kerül kiszámításra, táblázat segítségével. A táblázat vertikális oldalán 43 bűncselekmény-típus szerepel, mindhez külön számérték van hozzárendelve, míg a horizontális síkon hat büntetőjogi kategória szerepel. Ezek adják az alapösszeget, amely felszorzásra kerül egy multiplikátorral, függően attól, hogy a bűncselekményből milyen előnyre tett szert a vállalkozás, milyen a vállalkozás mérete, előtörténete...stb. Az U.S.A.-ban nem ritkák az óriási összegű pénzbüntetések, az *Archel-Daniels-Midland Company*- t pl. 1996-ban 100 millió dollár pénzbüntetés megfizetésére kötelezték, a *Caremark Inc.* pedig 1995-ben eljárási költségekkel együtt 160 milliót volt kénytelen fizetni.¹²⁷

Kanadában a Legfelsőbb Bíróság a vállalkozások büntethetőségére az azonosítási modell kiterjesztett változatát fogadja el, elismerve, hogy a gazdasági társaságoknak nem csak egy, hanem több vezető személye (irányító „agya”) is lehet, illetve hogy a „vezetőség” fogalma nem kizárólag a legfelsőbb vezetéssel azonosítható, hanem alsóbb szinten is értelmezhető.¹²⁸ (Egyébként a kanadai Büntető Törvénykönyv 2. cikke értelmezi, hogy a „mindenki, személy, tulajdonos ...” stb. fogalmak vonatkoznak a közjogi testületekre, gazdasági társaságokra, egyesületekre és vállalkozásokra egyaránt.)¹²⁹

Az első nagy port kavart ügyben - ahol a vállalkozás büntetőjogi felelősségét két igazgatója által elkövetett csalás miatt állapították meg - az *Ltd R v Fane Robinson* (1941) jogesetben a bíróság kifejtette, hogy „...a *Fane Robinson* cég irányító akarata a két igazgató

¹²⁷ *Tuohey* (1999)

¹²⁸ *Ferguson* (2003)

¹²⁹ *Ramraj* (2001) 29-52.p.

volt...az *o mens rea*-juk és *actus reus*-uk a társaság bűnössége és jogellenes cselekménye...”.¹³⁰

A precedens értékű *Canadian Dredge and Dock Co Ltd v The Queen* (1985) ügyben a bíróság rögzítette, hogy „...a *Tesco*-nál alkalmazott azonosítási modell túl szűk a mi országunk számára... A decentralizált vállalati rendszerek miatt mind földrajzi területenként, mind funkcionálisan megosztásra kerülhet az irányítás.”¹³¹

A kanadai Jogi Reform Bizottság 1987-ben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a társaság felelősségét azoknak a személyeknek a cselekménye alapozza meg, akiknek hatáskörük van a vállalati politika (akár helyi) kialakítására és végrehajtására.¹³²

Ennek ellenére a leghíresebb civiljogi kártérítési perben, a *The Rhone v The Peter A. B. Widener* (1993.) ügyben a Legfelsőbb Bíróság úgy döntött, hogy a vezetőség fogalma csak a felsőbb vezetést foglalja magában. A bíróság szerint „...a kulcs-momentum, amely megkülönbözteti a vezetőséget az átlag alkalmazottaktól, hogy az előbbi döntéshozó hatáskörrel rendelkezik a vállalati politika vonatkozásában, amely nem egyenlő azzal, hogy mindössze hatást gyakorol egyes operációs döntések meghozatalára.”¹³³ Az idézett jogi indokolás a büntetőjog területén is éreztette hatását. 1997-ben az *R v Safety-Kleen Canada Inc.* ügyben vádat emeltek a cég egy alkalmazottja és a társaság ellen egyaránt, mert hamis adatokat szolgáltatottak egy szemét-eltakarítási formanyomtatványon.¹³⁴ A társaság szemét-eltakarítással és újra hasznosítással foglalkozott, az alkalmazott, *Mr. Howard* kamionnal járta az országot. Feladatát képezte egy kijelölt földrajzi egységben a szemét összegyűjtése és elszállítása, a szükséges dokumentumok kitöltése, számlázás és az ügyfelekkel való kapcsolattartás. *Mr. Howard* semmiféle irányítási funkciót nem gyakorolt, a vállalkozás politikájának kialakítására befolyással nem bírt. A bíróság kifejtette, hogy - bár akik az adott területen a cég üzletfelei voltak, a társaságot kétség kívül *Mr. Howard*-dal azonosították - *Mr. Howard*-nak nem volt hatásköre a vállalkozás szempontjából érdemi döntések meghozatalára és a vállalati politika befolyásolására. Ezért a vállalkozás felelősségét végül nem csalásban, mindössze egy *strict liability offence*-ben állapították meg. (Természetesen az objektív felelősségen alapuló *strict liability offence*-knél Kanadában sem szükséges a *mens rea* bizonyítása.)

¹³⁰ *Ferguson* (2003)

¹³¹ *Ferguson* (2003)

¹³² *Wells* (2001) 131.p.

¹³³ *Ferguson* (2003)

¹³⁴ *Ferguson* (2003)

Ausztráliában először az 1995. évi Büntető Törvénykönyv rendelkezett a vállalkozások szankcionálhatóságáról, amely 1999-ben lépett hatályba.¹³⁵ A kódex hatályba lépését megelőzően 1994-ben volt egy kísérlet, ahol az azonosítási modell alapján büntetőeljárást indítottak gondatlan emberölés miatt a *Denbo Pty Ltd* elnevezésű társaság és annak vezetője ellen. A vonatkozó tényállás szerint a *Denbo* cég alkalmazottja, egy teherautó-vezető lelte halálát úgy, hogy a munkaterület egyik meredek útszakaszán fékhiba miatt elvesztette az uralmát a jármű felett. A fék hibája ismert volt a vállalkozás vezetője előtt, aki ennek ellenére utasította az alkalmazottat a tehergépkocsi használatára. A társaságot végül az *alter ego* teória alapján 120.000 font pénzbüntetésre ítélték, de az összeget soha nem fizette meg, mert a büntetőeljárás jogerős befejezése előtt hat hónappal felszámolási eljárást kezdeményezett és később más cégnév alatt alakult meg újra.¹³⁶

Az 1995-ös kódex a szövetségi bűncselekmények vonatkozásában általánossá tette a társaságok büntetőjogi felelősségének megállapíthatóságát.

A bűnösség bizonyítását igénylő bűncselekményeknél a szándékosságot vagy gondatlanságot a vállalkozáshoz rendelik, amely kifejezetten vagy hallgatólagosan jóváhagyta vagy támogatta a bűncselekmény elkövetését. A „jóváhagyás vagy támogatás” háromféleképpen mutatható ki: vagy az azonosítási modell alkalmazásával, vagy az előbbi kibővítésével, egy magasabb vállalati vezetés magatartásának a beszámításával, vagy pedig a vállalati „kultúrára” helyezve a hangsúlyt. Utóbbi a társaság attitűdjében, politikájában, szabályaiban, gyakorlatában ragadható meg.

A törvény megfogalmazása szerint: a jóváhagyás vagy támogatás akkor mutatható ki, ha

- bizonyítást nyer, hogy a társaság igazgatótanácsa szándékosan vagy gondatlanul elkövette az adott bűncselekményt, vagy kifejezetten vagy hallgatólagosan engedélyezte annak elkövetését;

- bizonyítást nyer, hogy egy felső vezető szándékosan vagy gondatlanul elkövette az adott bűncselekményt, vagy kifejezetten vagy hallgatólagosan engedélyezte annak elkövetését;

- bizonyítást nyer, hogy a vállalati politika támogatta, tolerálta a vonatkozó előírások megsértését vagy maga a vállalati politika vezetett a vonatkozó előírások megsértéséig;

¹³⁵ Wells (2001) 137.p.

¹³⁶ Coles (1998)

- bizonyítást nyer, hogy a vállalkozás nem alakított ki vagy nem fogatosított megfelelő szabályokat, előírásokat.

Az utóbbi két pont esetében vizsgálandó, vajon a bűncselekmény vagy más jogsértés elkövetője a felső vezetőség által delegált hatáskörben járt-e el, illetve alappal bízható-e abban, hogy a felső vezetőség szemet huny a bűncselekmény elkövetése felett.

A vállalkozás mentesül a felelősség alól (megfordul a bizonyítási teher), ha bizonyítja, hogy tanúsította a kellő figyelmet, körültekintést és mindent megtett a bűncselekmény megakadályozása végett.

Bár *Új-Zéland* kezdetben változatlanul vette át az angol azonosítási modellt, később jelentősen kiterjesztette, átalakította azt. A *Meridian* ügy (1995) megmutatta, hogy nincs általános szabály a bíróságok részére a vállalkozás vezető „agya” kiszűrésére, hanem esetenként, a vállalkozás szerkezete, működése, gyakorlata és a vonatkozó jogszabály céljának egybevetésével kell meghatározni az(oka)t a személy(eke)t, akik cselekményei miatt a cég felelőssége (is) megállapítható. ^{137]}

2. A holland és a belga szabályozás¹³⁸

A kontinentális Európa dogmatikai alapjaiból kifejlődött jogi kultúrák közül Hollandia az egyik legfejlettebb jogi szabályozást felmutató ország a jogi személyek büntetőjogi felelősségének kérdéskörében. Mások inkább a dogmatikai alapot nélkülöző, praktikus szemléletű jogi szabályozást látják a holland megoldásban. Tény azonban, hogy a jogintézmény Hollandiában évszázados hagyományokra tekint vissza, és az idők során a jogtudomány és a gyakorlat folyamatosan kidolgozta a praktikus jogintézmény alkalmazhatósági feltételeit.

A történeti fejlődést tekintve az 1881-ben megalkotott első holland büntető kódex még elzárkózott a jogi személy büntetőjogi felelősségének elismerése elől, az 1881-es törvényhozó hatalom szerint a jogi személy nem követhetett el bűncselekményt („*universitas delinquere non potest*”). 1881 után azonban több (főleg gazdasági és adó-) törvénybe iktattak be szabályozásokat a jogi személyek, valamint a vezető funkcionáriusok büntethetőségéről.

Az első, 1886-ban bevezetett és beccariai elveken alapuló holland Büntető Törvénykönyv egyértelműen elzárkózott a társaságok büntetőjogi felelőssége elől kimondva, hogy csak

¹³⁷ Wells (2001) 131.p.

¹³⁸ Fantoly (2003a)

természetes személyeket lehet büntetőjogi úton felelősségre vonni. Az 1920-as, 30-as években ez a merev elhatárolás bizonyos mértékig oldódott azáltal, hogy elkezdtek büntetőjogi szankciókat kivetni olyan személyekre, akik "társadalmi pozíciójukból" adódóan feltehetően megakadályozhatták volna a cselekmény bekövetkezését. (Pl. 1933-ból ismert egy eset, amikor egy nyomdában bekövetkezett és nyomdaipari dolgozó által elkövetett büntetendő cselekményért az alkalmazott helyett a nyomda igazgatóját vonták felelősségre.) Ahogy Hollandiában nevezték, ez volt az ún. "intellektuális elkövetés" esetköre.¹³⁹

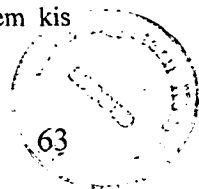
Az 1950. évi Gazdasági Bűncselekményekről szóló Törvény (a továbbiakban GBT) 15. cikkébe szélesebb körű rendelkezés került a jogi személy büntethetőségéről. A kiszélesített szabályozást azért tartották szükségesnek, mert a vállalkozók tevékenységüket egyre inkább társaságok keretei között gyakorolták, jogsértő cselekményeiket mind gyakrabban jogi személyek „leple alatt” végezték, miközben a büntetőjog még nem volt kellőképpen felkészülve az ilyen típusú jogsértések kezelésére. A GBT alapján a jogi személyek bármely gazdasági bűncselekményért felelősségre vonhatók voltak: feleltek az alkalmazottaik magatartásáért, sőt akár bárki más által elkövetett cselekményért is, ha az a gazdasági társaság hatáskörébe, működési körébe tartozott. Csak az eredményre tekintettel bekövetkezett kötelezettségszegést kellett bizonyítani, a bűnösséget nem. Ebből következőleg nem kellett bizonyítani a gazdasági társaság morális felróhatóságát sem, elég volt, ha alkalmazottja vagy mások kötelezettséget szegtek, a közjólét ellen tettek. Jellegzetes büntetés a gazdasági társaság feloszlata volt.

A jogi személyek száma a gazdasági életben fokozatosan és erőteljesen növekedett, ezért az 1976. június 23-i törvény 377. pontjával a jogi személy generális büntethetőségét beemelték a Büntető Törvénykönyv 51. cikkébe. Mivel a jogi személy büntethetősége ezúton általánossá vált, így a különböző szakmai (mellék)törvényekben és alsóbb szintű jogforrásokban szereplő - a jogi személyek büntethetőségével foglalkozó - számtalan külön rendelkezés hatályát veszítette.

A törvényhozó hatalom az 51. cikket - már megalkotásakor is - elsősorban gyakorlati jellegű szabályozásnak tekintette.¹⁴⁰ Kevés figyelmet szenteltek a törvényhely dogmatikai következetességére, valamint - a holland büntetőjogban speciális - gazdasági- és az általános

¹³⁹ *Fantoly* (1998) 139.p.

¹⁴⁰ Előzményként kiemelendő, hogy a holland gazdasági életben és ezáltal a jogi szabályozásban is mindig nagy hangsúlyt fektettek a gazdasági társaság ún. "éves beszámoló"-ira. 1976. előtt a gazdasági társaság igazgatójának, ill. menedzsméntjének büntetőjogi felelősségét alapozta meg, ha az éves beszámoló elmaradt, valótlan adatokat tartalmazott, illetve közzétételében mulasztás történt. 1976-tól a gazdasági társaság felelősségét terhelte az éves beszámoló kérdésköre (az igazgató felelősége helyett vagy mellett), így e törvényi szabályozás nem kis szerephez jutott már a kezdetektől.

büntetőjog közötti megkülönböztetésre.¹⁴¹ A rendelkezést időközben többször módosították, az utolsó törvénymódosítás 1990. május 23-án történt és 1991. április 1. napjától hatályos.¹⁴²

A törvény személyi hatálya a jogi személy fogalmát elsősorban polgári jogi vonatkozásban értelmezi, figyelemmel a holland Polgári Törvénykönyv 2:1 és azt követő cikkeire. Ugyanakkor a jogi személy létesítésénél esetlegesen jelentkező polgári jogi hiányosságok nem képezik akadályát annak, hogy az adott társaság a Büntető Törvénykönyv 51. cikkének hatálya alá tartozzék. A törvényhozó az 51. cikk 3. bekezdésében kiszélesítette a rendelkezés személyi hatályát, így a jogi személlyel egy tekintet alá esik a jogi személyiséggel nem rendelkező (betéti és közkereseti) társaság, a társulás, a hajózási vállalat és az alapítvány. (Az adózási egység azonban - az 1968. évi Forgalmi Adóról szóló Törvény 7. cikkének 4. bekezdésében és az 1969. évi Társasági Adóról szóló Törvény 15. cikkének 1. bekezdésében - az 51. cikk értelmében nem tekinthető jogi személynek.)¹⁴³

Az 51. cikk a jogi személy által „*elkövetett bűncselekmény*”-ről szól, az „*elkövetés*” fogalmát mind a tettesek, mind a részesek vonatkozásában használja. A jogi személy tehát bármilyen elkövetői formában részt vehet a bűncselekményben, így lehet önálló vagy közvetett tettes, társtettes, felbujtó és bűnszegéd is. A „*bűncselekmény*” fogalma jelzi azt, hogy a jogi személyek büntethetősége nem korlátozódik a büntettekre, hanem a vétségekre is kiterjed.

A holland büntetőjogban ismert a „*funkcionális tettes*” („*gyakorlati elkövető*”) jogintézménye.¹⁴⁴ A funkcionális tettes olyan személy, aki - a magyar büntetőjogban meghonosodott közvetett tetteshez hasonlíthatóan - egy felhasznált személy által követ el bűncselekményt. A „*gyakorlati elkövető*” tehát a holland büntetőjogban az a személy, aki közvetlenül - fizikai úton - ugyan nem vesz részt a cselekmény elkövetésében, de a társadalmi és gazdasági funkciója által úgy tekintendő, mint a bűncselekmény elkövetője. A „*gyakorlati elkövető*” intézményének iskolapéldája az 1982-es „*halászati-eset*”. Egy halászattal foglalkozó gazdasági társaság ellen indult büntetőeljárás, mivel – a vád szerint - tőkehalakra vadásztak

¹⁴¹ Mulder–Fokkens (1976) 496-498.p.

¹⁴² A jelenleg hatályos törvényszöveg:

51. cikk — 1. Bűncselekményt elkövethetnek természetes személyek és jogi személyek.

— 2. Amennyiben jogi személy követ el bűncselekményt, kezdeményezhető büntetőjogi felelősségre vonás, és kiszabhatók a törvényben meghatározott büntetések és intézkedések - amennyiben azok alkalmazhatóak:

1° a jogi személyre, vagy

2° azokra a személyekre, akik a bűncselekmény elkövetésére megbízást adtak, valamint azokra a személyekre, akik a tiltott magatartás tényleges irányítói voltak, vagy

3° az 1° és 2°-ban említettekre együttesen.

— 3. Az iménti bekezdések alkalmazása szempontjából a jogi személlyel egy tekintet alá esik: a jogi személyiséggel nem rendelkező társaság, a társulás, a hajózási vállalat és az alapítvány.

¹⁴³ Lásd e tárgykörben a Hoge Raad, a holland Legfelsőbb Bíróság határozatát: 1999. június 29., NJ 1999,719.

¹⁴⁴ Stewart- Nico (1991)

tiltott övezetben. A holland Legfelsőbb Bíróság, a *Hoge Raad* (HR) azt állította, hogy az eljárás ugyanúgy megindítható lett volna a hajó tulajdonosa és üzemben tartója ellen, ha bizonyítást nyer, hogy megvalósította a törvénysértést akár azáltal, hogy kontrollt gyakorolt a hajó fedélzetén folyó tevékenység felett; akár azáltal, hogy a törvénysértő cselekmények elfogadást nyertek általa. Jelen esetből következtetve néhány holland büntetőjogász arra az álláspontra helyezkedett, hogy mindig a törvény célja dönti el, mi a célszerűbb: az egész társaság vagy a felelősök megbüntetése.¹⁴⁵

A jogi személy - akár tettesi, akár részesi - büntethetőségéhez szükséges, hogy a természetes személy (büntetendőnek ítélt) magatartása a jogi személynek felróható legyen. A felróhatóság meghatározásánál kiemelkedő jelentőséggel bírnak az ún. „*vasdrótkritériumok*” („*Jzerdraadcriteria*”). Lényegük, hogy a jogi személy tetteskénti felelősségének megállapításához - mind büntettek, mind vétségek esetén - szükséges, hogy a jogi személy a természetes személy által tanúsított tiltott viselkedést elfogadta, vagy korábban az ilyen jellegű viselkedés ellen nem lépett fel.

A „vasdrótkritérium” elnevezés abból a holland „vasdrót”-esetből származik, amikor is egy vasdrótok exportálásával foglalkozó cég menedzsere nem megfelelően töltött ki néhány formanyomtatványt és az exportálás során is helytelenül járt el, amikor nem küldte meg az illetékes hatóságoknak a szükséges okmányokat. A büntetőeljárás a társaság tulajdonosa - és nem a menedzser - ellen indult és a holland Legfelsőbb Bíróság elmarasztaló ítélete is vele szemben született meg. A döntés indokolása szerint a tulajdonos ellenőrzést gyakorolt a menedzser felett, ismerte és elfogadta annak jogszabálysértő tevékenységét.¹⁴⁶

Jelen eset kapcsán alakult ki a holland joggyakorlatban az a kritérium, hogy az elkövetőnek mindig a jogi személy hatáskörén belül kell cselekednie és még ekkor is csak abban az esetben áll meg a jogi személy felelőssége, ha

a.) a jogi személynek joga (és kötelessége) volt meghatározni, hogy az alkalmazott hogyan cselekedjék; illetve

b.) a cselekmény besorolható a jogi személy szokásos üzleti tevékenységi körébe.

Megjegyzendő, hogy az a.) pontban ismertetett ismérv nem mindig nyert töretlen alkalmazást a holland joggyakorlatban. Pl. 1948-ban a "bútor-esetben" egy alkalmazott saját elhatározásából indítatva, anélkül, hogy azt feletteseivel előzetesen egyeztetette volna, a háború utáni ártörvénynél jóval magasabb áron értékesített egy bútort a munkahelyét képező

¹⁴⁵ *Fantoly* (1998) 141.p.

¹⁴⁶ *Fantoly* (1998) 141.p.

bútoráruházból. Az áruház-igazgató felelősségét azzal indokolta a *Hoge Raad*, hogy a profit az ő kezeihez folyt be.¹⁴⁷

A b.) kritérium értelmezésével kapcsolatban vita merült fel 1987-ben, amikor a groningeni egyetem professzora egy tiltott ásatáshoz diákokat használt fel. Az egyetem először azzal védekezett, hogy a sírdomb ápolása olyan közfeladatnak minősül, ami az egyetemre volt szignálva. Állításuk alátámasztására előálltak egy 1982-es jogesettel, amelyben döntvényi erőre emelkedett, hogy "hatóság" (nyilvános szerv, intézmény) nem lehet büntetőjogi felelősség alanya közmunka teljesítése miatt. Erre a *Hoge Raad* kinyilvánította, hogy a holland alkotmány értelmében az egyetem nem minősül nyilvános szervnek. Az egyetem új jogi alapokra helyezkedett, amikor azt állította, hogy felelőssége csak akkor állna meg, ha tényleges kontrollt gyakorolt volna a cselekmény, az ásatás felett. A *Hoge Raad* elutasította ezt a védekezést, mint minden jogi alapot nélkülöző kijelentést.¹⁴⁸

A jogi személy büntethetőségének feltételei tekintetében a holland joggyakorlat az alábbi három kérdést vetette fel és dolgozta ki:

a.) A jogi személy tekinthető-e az adott jogi norma, tényállás címzettjének?

b.) A természetes személy által elkövetett tiltott cselekmény beszámítható-e a jogi személynek?

c.) Fennáll-e a jogi személynél a bűnösség?

(Vétségek esetén általában a szándékosság bizonyítása nem tartozik a kritériumok közé, ezért ilyenkor csak az első két kérdésfelvetés van napirenden.)

Az első feltétel arra a kérdésre keresi a választ, hogy a jogi személy az adott jogi norma címzettjének tekinthető-e. Ebben benne rejlik annak a kérdése, hogy az adott bűncselekmény elkövethető-e jogi személy által. Az 51. cikk értelmében a jogi személyek alapján véve minden bűncselekményt elkövethetnek. Azok a bűncselekmények azonban, amelyeknek magját a fizikai fellépés alkotja (pl. magánlaksértés, erőszakos közöszlés vagy erőszakot feltételező más bűncselekmények...stb.) kivételt képeznek, bár a szakirodalomban ezzel kapcsolatban megoszlanak a vélemények.¹⁴⁹ Ezen kívül előfordulhat, hogy személyes kvalifikáltsághoz kötött különös bűncselekményről van szó (mint pl. a holland büntetőjogi kódex 192. cikkében szereplő tanú és a 386. cikkében szereplő hajóutas) és amennyiben a jogi

¹⁴⁷ *Fantoly* (1998) 141.p.

¹⁴⁸ *Fantoly* (1998) 141.p.

¹⁴⁹ *Hullu* pl. amellet érvel, hogy a jogi személyek - természetes személyeken keresztül - bármely bűncselekményt elkövethetnek, még ha a bűncselekmény gyakorlati megvalósításához nem is lenne ezen speciális „jogi formára” szükség. *Hullu, D.* 2000., III.1.8.2. In: *Cleiren-Nijboer*. Van Woensel. Kluwer, Deventer, 2002. 347. p.

személy nem rendelkezik a szükséges minőséggel, az adott jogi norma nem alkalmazható rá.¹⁵⁰

A második kérdés úgy hangzik, hogy a természetes személy által tanúsított viselkedés betudható-e a jogi személynek. Az 51. cikk szabad kezet ad a bírónak annak megítélésében, mely körülmények között kerülhet erre sor. Ezért a Legfelsőbb Bíróság kezdetben néhány eseti döntésében¹⁵¹ a „vasdrótkritériumokat” nyilvánította alkalmazandóknak a kérdés megválaszolására: ha a jogi személy dönthetett arról, hogy a természetes személy által tanúsított viselkedés megtörténjen-e, illetve elfogadta a konkrét viselkedést (vagy el szokott fogadni ilyesféle viselkedést), felelőssége fennállt. A 2001. november 13-án született 2002, 219-es határozatában azonban a Legfelsőbb Bíróság elhatárolta magát a „vasdrótkritériumok”-tól azon megfontolás alapján, hogy a „vasdrótkritériumok” bíróság általi alkalmazásában benne rejlett a veszély, hogy könnyen a vádlott jogi személy számlájára lehetett írni a természetes személy törvénysértő magatartását. Azt még nem lehet tudni, hogy ezzel a döntéssel mennyire járják a végüket a „vasdrótkritériumok” alkalmazási lehetőségei. Ésszerű lenne, hogy ezek a kritériumok még mindig relevánsak legyenek, amennyiben olyan viszonylag „egyszerűbb” jogi személyekről van szó, amelyek a terjedelmüket és a vállalatvezetésüket tekintve nem különböznek lényegesen a természetes személyek által működtetett egyéni vállalkozásoktól. Továbbá egyelőre még az sem kidolgozott, hogy milyen alapon történjen a természetes személy magatartásának a jogi személy részére történő betudása, ha a „vasdrótkritériumok” nem alkalmazhatóak a továbbiakban. A Legfelsőbb Bíróság döntése erről ugyanis nem szól. Az újabb ítélkezési gyakorlat kialakításáig szükségesnek tartjuk tehát a „vasdrótkritériumok” valamivel részletesebb ismertetését.

A „vasdrótkritériumok” első eleme a *rendelkezési kritérium*, amelyről akkor van szó, ha a természetes személy által tanúsított magatartás a jogi személy hatáskörén belül van, azaz ha a jogi személy (vezetése) rendelkezési jogot gyakorolhat az adott viselkedés felett. Ez csak akkor áll fenn, ha a cselekményt a vállalati tevékenységek keretében hajtják végre.¹⁵² Rendelkezési hatalomról nemcsak a jogi értelemben vett alárendeltek, beosztottak vonatkozásában lehet szó; a jogi személy az igazgatók, vezetők, tanácsadók és végrehajtók felett is gyakorolhat hatalmat. A rendelkezési hatalom meglétéhez nem szükséges jogi-hatalmi viszony; a tényleges hatalmi viszony is eredményezhet rendelkezési hatalmat.

¹⁵⁰ HR 1994. december 20., DD 95, 151.

¹⁵¹ HR 1981. július 1., NJ 1982 80.; HR 1992. január 14., NJ 1992, 413.

¹⁵² HR 1992. január 14., NJ 1992, 413.

A második elem, az *elfogadási kritérium* arra vonatkozik, hogy a jogi személynek el kellett fogadnia vagy el szokta fogadni a természetes személy által tanúsított tiltott cselekvést. Az elfogadásnak a konkrét magatartásra kell vonatkoznia, beleértve azokat a körülményeket, melyek ezen viselkedést lehetővé teszik. A bírói gyakorlat azonban azt tükrözi, hogy a viselkedés törvénytörő voltának ismerete nem követelmény. Továbbá nem feltétlenül szükséges az sem, hogy az elfogadás a konkrétan felrótt cselekményre vonatkozzon; elegendő, ha a jogi személy korábban ilyen jellegű viselkedések felett „szemet hunyt.” Valószínű tehát, hogy az elfogadási követelmény eshetőleg szándékot implikál, bár egyes szerzők úgy vélik, hogy elegendő, ha a viselkedés beleillik a vállalat politikájába, és nem tartják szükségesnek a szándékosság bizonyítását.¹⁵³ A legszélsőségesebb álláspontot *Torringa* képviseli, aki szerint az utasítások ellenében cselekvő természetes személy magatartása is megalapozza a jogi személy felelősségét.¹⁵⁴

A gondatlanságból elkövetett bűncselekmények (mint pl. a gondatlanságból elkövetett emberölés, 307. cikk) tekintetében is alkalmazhatóak a „vasdrótkritériumok.” Ebben az esetben nem szükséges, hogy az elfogadási kritérium a bűncselekmény összes tényállási elemére vonatkozzon: elegendő a gondatlan magatartás elfogadása, feltéve, hogy az eredmény (az elhalálozás a gondatlanságból elkövetett emberölés esetében) a jogi személynek felróható.

A jogi személy büntetőjogi felelősségének harmadik feltétele a bűnösség, amelyet mindig vizsgálni kell. Amennyiben egy vállalkozás bűncselekmények elkövetésére „van berendezkedve”, vagy az igazgatóság - a cégen belül - bűncselekmények elkövetését támogatja, megállapítható a szándékosság.¹⁵⁵ Abban az esetben, ha a szándékosságot nem lehet a fenti körülményekből egyértelműen levezetni, a természetes személy által tanúsított szándékosságot kell a jogi személynek beszámítani. Az a kérdés, hogy ki által tanúsított szándékosság „írható a jogi személy számlájára”, a jogi személy belső felépítésétől és az érintett természetes személyek feladat- és felelősségi körétől függ.¹⁵⁶ Általában a vezetők által tanúsított szándékosság a jogi személynek beszámítható. (Ha például az igazgató tud arról, hogy a könyvelő hamis számlákat állít ki, ezen tudomás önmagában megalapozza a jogi személy büntetőjogi felelősségét.) A tényleges hatalommal rendelkező személy szándékossága is - még ha az illető személy formailag nem is cégvezető - a jogi személynek betudható. (A bíróság megállapította a jogi személy felelősségét egy olyan könyvelő által

¹⁵³ *Strijards* (1988) 72. p.; *Strien* (1991) 284-285, 293. p.

¹⁵⁴ *Torringa* (1988) 34. p.

¹⁵⁵ HR 1950. március 14., NJ 1952, 656.

¹⁵⁶ *Kamerstukken II*. 1975, 76, 13 655, 2. szám, 19. p.

elkövetett szándékos bűncselekmény miatt, aki egy másik társaság alkalmazásában állt, de két olyan személy megbízásából cselekedett, akik ténylegesen nagy befolyással rendelkeznek a vádlott jogi személyben.)¹⁵⁷

A bűncselekmény elkövetője, a tényleges végrehajtó szándékos magatartását azon körülmények között is a jogi személy „számlájára lehet írni”, ha az előbb említett személynek nem volt engedélye a vezetőségtől a magatartás kifejtésére.¹⁵⁸ Nem feltétlenül szükségszerű, hogy az a személy, aki által tanúsított szándékosságot a jogi személynek beszámítják, megegyezzen azzal a személlyel, aki a bűncselekményt végrehajtotta.

Gondatlanságból elkövetett bűncselekmény esetén a bűnösség közvetlenül a jogi személynél vizsgálendő. Ez a gondatlanság állhat pl. a nem megfelelő (vagy semmilyen) utasítás adásából vagy nem megfelelő ellenőrzés gyakorlásából. Kiemelendő e tárgykörben a Leeuwardeni Bíróság 1987. december 23. napján született határozata - NJ 1988, 981 -, ahol egy kórház által elkövetett gondatlan emberölést (307. cikk) állapítottak meg abban az ügyben, amikor az egyik szerelő az altatókészülék javításánál az oxigén és az altatógáz csatlakozását összecserélte, minek következtében egy beteg elhalálozott. A kórház bűnösségét a bíróság azzal indokolta, hogy a vezetőség nem ellenőrizte a készülék karbantartását, és nem adott kellő utasítást a javítások elvégzésével kapcsolatban, miközben a karbantartó szolgálatnak nem volt rálátása arra, mit is csinált a szerelő; ráadásul a készüléken nem végeztek rendszeresen karbantartást, mert a készülék hivatalosan nem volt már használatban.¹⁵⁹

A holland törvény *a bűncselekmény tényleges irányítóira* vonatkozó rendelkezéseket is tartalmaz. Ezzel a megfogalmazással a jogalkotó azokra a természetes személyekre célozott, akik a jogi személy által elkövetett bűncselekményben azáltal érintettek, hogy nem tették meg a szükséges intézkedéseket a bűncselekmény megakadályozása végett. (Nem szükséges, hogy ezek a személyek formailag is a jogi személy vezetői, igazgatói vagy tulajdonosai legyenek.) A tényleges irányító büntetőjogi felelőssége - az 51. cikk 2. bekezdésének 2. pontja alapján - járulékos jellegű: feltétele a jogi személyt terhelő bűncselekmény elkövetése. Ha nem bizonyítható, hogy a jogi személy bűncselekményt követett el, akkor a tényleges irányító büntethetősége sem jöhet szóba, amelyből következik a felmentés vagy az eljárás megszüntetése.

¹⁵⁷ HR 1982. november 3., NJ 1983, 510.; HR 1985. április 9., NJB 1985, p. 658, 7.

¹⁵⁸ HR 1996. október 15., NJ 1997, 109.

¹⁵⁹ *Fantoly* (1998) 142.p.

A Legfelsőbb Bíróság két feltételt fogalmazott meg a tényleges irányító vonatkozásában, az ún. „*Slavenburg-kritériumokat*”, amelyek nagy hasonlóságot mutatnak a korábbiakban ismertetésre került „*vasdrótkritériumok*”-kal.

A „*Slavenburg-kritériumok*” értelmében a tiltott viselkedés tényleges irányításáról van szó:

a.) amennyiben a vádlott elmulaszt intézkedéseket hozni a tiltott viselkedés megelőzésére, annak ellenére, hogy erre jogosult és kötelezett; és

b.) ezáltal belenyugszik abba, hogy a tiltott cselekmény bekövetkezik, így voltaképpen szándékosan elősegíti a magatartás kifejtését.¹⁶⁰

Az intézkedések elmulasztására vonatkozó kritérium azt foglalja magában, hogy a vádlott elmulasztott intézkedéseket hozni a tiltott viselkedés(módok) megelőzésére, annak ellenére, hogy erre jogosult és kötelezve volt. Ez a kritérium alapján a tényleges irányító tisztán mulasztásos magatartást tanúsít. A bűncselekmény elkövetésében való tényleges részvétel vagy a magatartás kifejtése fölött való ellenőrzés gyakorlása nem szükséges; a tényleges irányításhoz elegendő olyan intézkedés megtétele is, amely a tiltott magatartáshoz vezet.¹⁶¹

Ugyanakkor a bűncselekmény megelőzésére történő intézkedések meghozatalának elmulasztása csak abban az esetben büntethető, amennyiben a vádlott jogosult és kötelezett volt az intézkedések meghozatalára. A beavatkozásra való jogosultság akkor áll fenn, ha a vádlott rendelkezési joggal bír a jogi személynek tulajdonított magatartás fölött. A rendelkezési jog birtokosai lehetnek például vezetők, igazgatósági tagok, megbízottak, osztályvezetők, fiókvállalati vezetők. A jogi személlyel való formális jogviszony azonban nem szükséges: olyan személy is tekinthető tényleges irányítónak, akinek formailag semmi köze sincs a jogi személyhez, ám ténylegesen mégis kézben tartja az irányítást.¹⁶²

A beavatkozásra való jogosultság mellett szükséges, hogy a vádlott arra kötelezve is legyen. Amennyiben pl. az egyik igazgatósági tag - jóllehet jogosult beavatkozásra, ám a társaság határozatai és a társaságon belül meglevő feladatmegosztás alapján elsősorban egy másik igazgatósági tagnak kell ezt megtennie - nem lép fel, kötelezettsége hiányában nem vonható felelősségre sem.¹⁶³

A tényleges irányításra vonatkozó második feltétel azt tartalmazza, hogy a vádlott előre látja és belenyugszik abba, hogy a bűncselekmény bekövetkezik. Ez azt jelenti, hogy a vádlott - legalább eshetőleges - szándékának ki kell terjednie a tiltott viselkedésre. Önmagában az a

¹⁶⁰ HR 1986. december 16., NJ 1987, 321-322.; HR 1992. január 21., NJ 1992, 414.; lásd még HR 1994. január 18, DD 94, 206.

¹⁶¹ HR 1987. február 10., NJ 1987, 662.

¹⁶² HR 1981. június 16., NJ 1981, 586.

¹⁶³ Hof's-Gravenhage 1987. december 2., NJ 1988, 433.

tény, hogy illett volna, hogy a vádlottnak tudomása legyen az adott magatartásról, nem elég.¹⁶⁴

Az (esetőlegesen) szándéknak személyesen a tényleges irányítónál kell fennállnia; pl. egy vezetőségi tag birtokában levő információ nem eredményezi azt, hogy a vezetőség egészét - és ezáltal a többi vezetőségi tagot - tekintve feltételezhető legyen, hogy nekik is tudomásuk volt a cselekményről.¹⁶⁵

A szándékosságnak a tiltott magatartásra kell irányulnia, azaz a cselekményre és azokra a körülményekre, melyek e viselkedést büntetendővé teszik. (Ez az eset áll fenn pl., amikor egy közlekedési vállalatban olyan utasításokat tesznek közzé, amelyek nem teljesíthetők a menetidőről szóló határozat megszegése nélkül és az utasítást adó igazgató számolt azzal, hogy a kihágások elkerülhetetlenek.¹⁶⁶) A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a tényleges irányító esetőlegesen szándékáról akkor van szó, amennyiben a vádlott által ismert tény vagy körülmény közvetlen kapcsolatban áll a bűncselekménnyel.¹⁶⁷

A kialakult bírói gyakorlat szerint a tényleges irányításhoz elegendő, hogy a vádlott tudott a jogi személy által korábban elkövetett hasonló bűncselekményekről; a konkrét bűncselekmény(re való esély) tudatos elfogadását ez esetben nem szükséges bizonyítani.

A tényleges irányító a bűncselekmény végrehajtójaként is felelősségre vonható, azaz a vezető funkcionárius akkor is büntethető tényleges irányítóként, amennyiben ő személyesen hajtotta végre a jogi személy terhére rótt bűncselekmény egyes elemeit.¹⁶⁸

Az 51. cikk 2. bekezdésének 2. pontjában szabályozottan *a megbízást adó személy büntethetősége* - csakúgy, mint a tényleges irányítóé - kiegészítő jellegű: feltétele a jogi személyt terhelő bűncselekmény elkövetése. A megbízás-adás fogalma azonban szűkebb, és szorosabb kapcsolatot sugall a bűncselekménnyel, mint a tényleges irányítás. Ez lehet annak a magyarázata, hogy a megbízás-adásra vonatkozó joggyakorlat rendkívül szegényes.

A „megbízás” fogalma azt jelenti, hogy nyomatékos utasítást kell adni; csupán a bűncselekmény megengedése nem elég a megbízás-adáshoz. Amennyiben azonban a megbízás-adás több bűncselekmény vonatkozásában is bizonyítható, nem szükséges, hogy minden egyes bűncselekmény esetében külön történjen felszólítás. (Engedély nélküli

¹⁶⁴ HR 1985. november 19., NJ 1986, 125, 126.

¹⁶⁵ Hof's-Gravenhage 1987. december 2., NJ 1988, 433.

¹⁶⁶ HR 1983. március 22., NJ 1983, 502.

¹⁶⁷ HR 1986. december 16., NJ 1987, 321, 322; HR 1987. szeptember 14., NJ 1988, 45.

¹⁶⁸ HR 1985. május 14., NJ 1986, 57.

taxifuvarak esetén pl. nem kell minden egyes fuvarozási megbízást külön bizonyítani ahhoz, hogy el lehessen fogadni a megbízásadás tényét minden felrótt bűncselekményben.)¹⁶⁹

A megbízás-adásnak - kvázi felbujtásként - a tényállásra kell vonatkoznia, azaz az elkövetési magatartásra, és a tényállás részét képező egyéb ismérvekre. A megbízónak szándékosan kell cselekednie.

Előfordulhat, hogy a jogi személy valamely *büntethetőségi akadályra* hivatkozik a holland Büntető Törvénykönyv 39-43. cikkei alapján. Amennyiben a cselekményt *jogellenességet kizáró ok* fennállása alatt követik el (pl. jogos védelem, jogszabályi engedély, jogosultan kiadott hivatali parancs, végszükségi helyzet), akkor a jogellenesség hiánya kizárja a bűncselekményi jelleget. Az viszont már az eset konkrét körülményeitől függ, hogy a *bűnösséget kizáró ok* a jogi személy büntetlenségét biztosítja-e. Amennyiben pl. egy könyvelőt fenyegetéssel kényszerítenek okirat-hamisítás elkövetésére, aki ennél fogva kényszer hatása alatt cselekszik, de a jogi személynek mindez nem felróható, mert egy rajta kívülálló harmadik személy kényszerítette a könyvelőt, akkor a jogi személynél kizárt a bűnösség. Merőben más a helyzet azonban akkor, ha jogi személy vezetősége vagy igazgatója kényszerítette a könyvelőt a bűncselekmény elkövetésére. Ekkor természetesen a jogi személy nem mentesül a felelősség alól.

Előfordulhat az is, hogy a tényleges elkövető kóros elmeállapot miatt beszámíthatatlan. Amennyiben a jogi személy vezetése (vagy valaki a vezetésből) tudott a beszámíthatatlanságról, és mégis hagyta, hogy az illető a maga útját járja, akkor a jogi személy felelőssége fennáll. Azokban az esetekben azonban, amikor a jogi személy hasznot húz a kényszerből vagy a beszámíthatatlanságból, a bűnösség kizárásának ezen okai nem írhatók a jogi személy javára.

Mivel a törvényszöveg bűncselekmény „elkövetéséről” beszél, így az *elkövetői alakzatok* tekintetében a jogi személy adott esetben tekinthető önálló vagy közvetett tettesnek, társtettesnek, felbujtónak vagy bűnsegédnek is.¹⁷⁰ A részesség vonatkozásában feltételezhetjük, hogy a jogi személyek is lehetnek azon büntetőjogi normák címzettjei, melyek megtiltják az elkövetésre való rábírást és az abban való bűnsegédi magatartást. Egyik részességi formára sem vonatkozik ugyanis, hogy a büntethetőség olyan szorosan összefonódna a fizikai fellépéssel, hogy az alapján a jogi személyek kizártak lennének a részességi alakzatok köréből. Továbbá a részesség vonatkozásában nem szükséges bizonyos

¹⁶⁹ HR 1984. október 23., NJ 1985, 319.

¹⁷⁰ vö. HR 1982. március 2., NJ 1982, 446.: két kft. által társtetteségben elkövetett bűncselekmény

személyes kvalifikáltság birtokában lenni, úgyhogy ezen a ponton sincs akadálya a jogi személy bűncselekményben történő részesi közreműködésének.

Egy jogi személy által elkövetett bűncselekményhez természetes személy vagy egy másik jogi személy részesi magatartása kapcsolódhat. Így lehetséges, hogy egy jogi személy egy másik jogi személyt felbujt, vagy hogy egy természetes személy bűnrészes egy olyan bűncselekményben, amelyet jogi személy követett el.

A *stádiumtani rendelkezések* alapján a jogi személy büntethető a bűncselekmény kísérlete miatt is. A kísérlet büntethetőségét ugyanúgy ítélik meg a jogi személyeknél, mint ahogyan a természetes személyek vonatkozásában. Tekintve azonban, hogy a tényleges irányítás és megbízás büntethetősége - a jogi személy által elkövetett bűncselekményhez kapcsolódóan - járulékos jellegű, feltételezhetjük, hogy a tényleges irányítás vagy megbízás kísérlete nem büntethető.

Belgiumban a jogi személy büntetőjogi felelősségével kapcsolatban 1946-ban született először hivatalos döntés a Semmitőszék által. Eszerint a jogi személy képes bűncselekmény elkövetésére, de nem büntethető („*societas delinquere potest, sed non punitur*”). A büntetés kiszabásához ugyanis bűnösség szükséges, amelyről a jogi személy esetében nem beszélhetünk. Ez a felfogás a továbbiakban közel 50 évig irányadó volt a belga büntetőjogban.

Amikor tehát egy jogi személy követett el bűncselekményt, mindig a bíró feladata volt azon természetes személy elkövető beazonosítása - legyen bár a szervezeten belüli vagy azon kívüli személy -, aki a társaság érdekében cselekedve a deliktumot megvalósította. A bírói gyakorlat egységességét elősegítendő kialakultak felelősségi mércék a társaság szervezeti hierarchiájának különböző fokain elhelyezkedők vonatkozásában. Így az igazgatóság általános feladatának tekintették a helyes üzletpolitika meghatározását és fenntartását a cégen belül, kiterjedt ellenőrzési és felügyeleti jogkörrel, míg a hierarchia alsóbb fokán állókkal szemben az elvárás saját tevékenységük megfelelő ellátásában és az igazgatóság részére a szükséges jelentések, információk megadásának kötelezettségében állt.

Mindezek ellenére az ügyészségeknek gyakran gondot okozott annak megállapítása, hogy kit terhel a felelősség egyes döntések meghozataláért, illetve magatartások kifejtéséért vagy éppen elmulasztásáért. Ezért az ügyész számtalan jogsértés esetén kénytelen volt szinte mindenkivel szemben vádat emelni, aki valamilyen hatáskörrel rendelkezett a jogi személyen belül, és csak a bírósági tárgyalás során tisztázódott (vagy nem) a tényleges felelős személye. Így nem ritkán tíz vagy még több igazgatósági tag ült a vádlottak padján a tárgyalás

megkezdésekor, akikkel kapcsolatban talán felesleges kiemelni, milyen kellemetlenségekkel járt, ha később bizonyítást nyert, hogy a nevük „tévedés”-ből került az ügyel összefüggésbe.

Az első lépés a jogi személy büntetőjogi felelősségének megteremtése felé 1996-ban történt. Ekkor a *környezetvédelemi reformtörekvések* keretében törvényt hoztak, amelyben rögzítették, hogy a környezetkárosító tényállások elkövetése esetén a jogi személy felelőssége is megállapítható, amennyiben a cselekmény céljainak elérését vagy egyéb érdekeit szolgálta. A jogi személy felelőssége kimondásának további feltétele volt, hogy a jogi személy képviselője kövesse el a bűncselekményt vagy a jogi személy vezető tisztségviselője a bűncselekmény megvalósítására utasítást adott, illetve annak elkövetése ellen nem lépett fel.

Miután a környezetkárosító tényállások tekintetében lehetőség nyílt a jogi személy büntetőjogi felelőssége megállapítására, 1997-ben kodifikációs hullám indult a felelősség általános - minden bűncselekményre kiterjedő - elismerésére és annak Büntető Törvénykönyvben történő szabályozására.

A máig *hatályos törvény* 1999. május 4-én született meg. Ez alapján a jogi személy büntetőjogi felelőssége megállapítható, ha a bűncselekmény(ek) elkövetése a jogi személy céljához kötődik, vagy az adott deliktumot a jogi személy érdekében követték el, illetve a jogi személynek az elkövetésből előnye származott. A korábbi javaslat - a francia törvénynek megfelelő - helyettesítő felelősség elve alapján csak a jogi személy menedzsmentje és képviselői által megvalósított deliktumokat rendelte a jogi személynek „beszámítani”, de a végleges törvényben már a szerkesztők azon álláspontja jutott kifejezésre, hogy a jogi személy maga is képes bűncselekmények megvalósítására.

A törvény nem ismeri el a kumulatív felelősséget, azaz a jogi személy felelősségének megállapítása kizárja ugyanazon cselekményért más természetes személy felelősségre vonását. Ezen szabályozás alól egy kivételt fogalmaz meg a törvény: ha a természetes személy a bűncselekményt szándékos durva jogsértő magatartásával valósította meg („*faute personnelle comimise sciemment et volontairement*”), a jogi személytől függetlenül felel. (A belga ítélkezési gyakorlatban ez a csalás, aktív vesztegetés és a pénzmosás eseteinél vetődik fel leginkább.) Ez a rendelkezés tehát egyértelműen kizárja a természetes személy felelősségét a gondatlan magatartások tekintetében, ilyenkor a jogi személy felelősségre vonása quasi immunitást, „védőháló”-t biztosít az igazgatóság számára. A gyakorlatban viszont nyilvánvalóan inkább a gondatlan bűnösségi alakzat tekinthető tipikusnak, már csak azért is, mert a „szándékos durva jogsértő magatartás” bizonyítása rendkívül nehéz.

A törvény immunitást biztosít az államnak, a közjogi hatóságoknak és a kormányzati szerveknek.

3. A francia és a portugál szabályozás

A jogi személy büntetőjogi felelősségének kialakulása során Franciaországban már a XII. századból ismertek olyan városi kiváltságlevelek, amelyek előírják a városi közösség büntetőjogi felelősségét arra az esetre, ha valamely büntettest nem sikerülne megtalálni. Ilyenkor a város büntetőjogi felelőssége azon a vélelmen alapult, hogy ha a tettest nem adja ki, akkor bűnrészes vagy bűnpártoló.

A francia jogalkotásban az 1670-es *Grande Ordonnance Criminelle*-ben jelenik meg először a jogi személy büntetőjogi felelőssége, igen részletesen kidolgozva. A „városok, mezővárosok és falvak, valamint a testületek és társaságok” büntetőjogi felelősségét általában az állam érdekeit sértő bűncselekmények (pl. lázadás, királyi parancsok iránti engedetlenség, tiltott szervezkedés) alapozták meg.¹⁷¹

Az új francia Büntető Törvénykönyv, a *Nouveau Code Penal* bevezetéséig azonban az 1810-es régi büntető kódex, az *Ancien Code Penal* alapján abból indultak ki, hogy a jogi személyek alapvetően nem büntethetők.¹⁷² Az általános szabály alól kivételt képeztek olyan szakmai (mellék)törvényi rendelkezések, amelyek a jogi személyekkel szemben kifejezetten büntetőjogi szankciókat tartalmaztak, ilyen törvények azonban csak elszórtan voltak találhatóak. (A második világháborút követően ilyen *lex specialis* volt például az 1945-ös kollaboráns lapkiadókra vonatkozó rendelet, amely szerint minden nyomdai vagy hirdetői tevékenységet folytató társaság tettesként vagy részesként felelhet, ha hazaárulást követ el. Egy másik, szintén 1945-ös rendelet gazdasági bűncselekmények elkövetése esetén előírja a magánjogi jogi személy időleges eltiltását tevékenységének gyakorlásától.)¹⁷³

Az 1810- es *Ancien Code Penal*-t felváltani szándékozó törvények tervezetei már 1934. óta tartalmazzák a jogi személyek büntethetőségét. A *Nouveau Code Penal* elfogadását és hatályba lépését majd másfél évtizeden át tartó jogelméleti és jogpolitikai vita előzte meg,

¹⁷¹ Lévai (1994) 371- 372. p.

¹⁷² Zieschlang (2003) 118. p.

¹⁷³ A napjainkban is hatályos jogforrások közül kiemelendő a tisztességtelen piaci magatartásokat szankcionáló törvény (amely értelmében kartelltilalmat, valamint a domináns piaci helyzettel való visszaélés tilalmát megszegő jogi személyek pénzbüntetéssel sújthatók, amelyet a Versenytanács szab ki és hajt végre; a felelősségre vonás egy nagyon hasonló módját korábban a Versenybizottság, a *Conseil de la Concurrence* is alkalmazta eljárásaiban, amikor a gazdasági társaságok jogsértő magatartásait szankcionálta); a Munka Törvénykönyve (a foglalkozás körében elkövetett halált vagy súlyos testi sértést okozó gondatlan mulasztások miatt a bíróság a vezetők vagy képviselők helyett a jogi személyt kötelezheti pénzbüntetés megfizetésére); valamint a dohányzás- és alkoholfogyasztás visszaszorításáról szóló törvény (a bíróság a vezetőkre vagy képviselőkre kiszabott pénzbüntetés megfizetésére kötelezheti a jogi személyt), Ezen szakmai (mellék)törvények tehát elismerik a jogi személyek felelősségét, és bár nem a jogi személy büntetőjogi felelősségéről szólnak, de elősegítették a kollektív felelősség elismerését, és így a jogi személy büntetőjogi felelősségének befogadását a francia jogba. Varga (2001)

végül a törvénynek a jogi személy büntetőjogi felelősségével foglalkozó rendelkezése 1994. március 1-én lépett hatályba.

A büntetőjogi felelősség jogi személyekre való kiterjesztése elől jelentős akadályt gördített el a francia Alkotmánytanács, amikor 1982-ben alkotmány-értelmezésében kimondta, hogy a francia alkotmány nem tiltja a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonását.

Ugyanakkor a francia törvényalkotó is az európai jogharmonizáció sodrásába került és olyan szabályozást akart teremteni, amely megfelel az Európa Tanács ajánlásainak. A francia modell kialakításakor figyelembe vették a holland, angol, spanyol mintán túl Kanada és az Egyesült Államok példáját is.¹⁷⁴

Az új francia Büntető Törvénykönyv egyik fő újítása a jogi személy büntetőjogi felelősségének bevezetése. A törvényhozási reform első lépéseként az 1976-os és 1978-as törvényjavaslat értelmében gazdasági célkitűzéssel rendelkező, pontosan körülhatárolt személyegyesülések lehettek a büntetőjogi felelősség alanyai. Ez a megoldás túlnyomórészt támogatást nyert a szakirodalomban is, mivel a jogi személy büntetőjogi felelősségének tagadása időszerütlenné vált, a vállalkozások a gazdasági, szociális és politikai élet jelentős szereplőivé nőttek ki magukat.

Az 1983-as törvényjavaslat a jogi személy büntetőjogi felelősségét azon tényállásokra korlátozta, ahol a (büntető)törvény azt külön előírja. Az 1989-es törvényjavaslat fenntartotta és továbbfejlesztette ezt a megoldást azzal, hogy a felelőssé tehető jogi személyek köréből kizárta a közjogi jogi személyeket.¹⁷⁵

A törvény parlamenti vitájában felmerült a kérdés, hogy mely társaságok maradjanak kívül a felelősségi körön, továbbá, hogy a jogi személy egyáltalán büntetőjogi értelemben vett cselekmény elkövetésére képes-e, illetve hogy a bűnösség miképpen értelmezhető a jogi személy vonatkozásában. Ugyanakkor ezekkel a dogmatikai problémákkal a parlamenti vitákban csak érintőlegesen foglalkoztak, sokkal inkább a gyakorlati szempontok kerültek előtérbe.

Elkerülhetetlen volt azonban meghatározni a felelősséggel érintett jogi személyek körét, valamint azokat a cselekményeket, amelyek a jogi személy felelősségét megalapozzák.

A törvény személyi hatályának meghatározása a szabályozás kialakításakor a törvényalkotók egyik legnehezebb feladata volt. A kérdés először a törvényelőkészítő bizottság előtt merült fel, amely egymást követően több szabályozási tervet dolgozott ki. A

¹⁷⁴ Boubée- Bouloc- Francillon- Mayaud (1996) 16. p.

¹⁷⁵ Zieschlang (2003) 120- 121. p.

legelső, 1976-os elképzelés szerint a kereskedelmi, ipari és pénzügyi tevékenységet folytató társaságok voltak a felelősségi körbe vonhatók, 1978-ban az alanyi hatályt kiterjesztették „minden társaságra”, majd az 1983-as javaslat a szoros értelemben vett jogi személyeket tekintette a felelősség alanyának. Ez utóbbi változat került 1986-ban és 1989-ben a Parlament elé véleményezésre.¹⁷⁶

A személyi hatály meghatározása a Szenátusnak is fejtörést okozott, attól tartottak ugyanis, hogy a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonásának bevezetése olyan alapvető szabadságjogokat sértene, mint a politikai szabadságjogok (politikai pártok esetén), szakszervezeti szabadságjogok (szakszervezetek esetén), egyesülési szabadság (egyesületek esetén). Ezért a Szenátus kizárta az alanyi körből a pártokat, politikai csoportosulásokat, szakszervezeteket, non-profit szervezeteket és a dolgozói érdekképviselőket szerveit.

A Nemzetgyűlés viszont - a Szenátussal ellentétben - kivétel nélkül minden jogi személyre kiterjesztette volna a törvény hatályát, ezért a törvényjavaslat visszakerült második olvasatra. Végül a parlamenti képviselők és szenátorok vegyes bizottsága odáig vitte az ügyet, hogy a Parlament az alanyi hatályt kiszélesítő változatot fogadta el.¹⁷⁷

A jogi személy büntetőjogi felelősségének hatályos szabályozása alapján a felelősség elméletileg kiterjed *minden jogi személyre*, a kivételek külön vizsgálat tárgyát képezik a magán- és a közszektorban.

A magánjogi jogi személyek a polgári jogi társaságok, kereskedelmi társaságok, gazdasági társaságok, szakszervezetek, egyesületek, különböző vállalati bizottságok, valamint tulajdonostársak társulásai. Nem terjed ki a törvény személyi hatálya a csendes-társaságokra, az alávetéses alapon szerveződő társaságokra (*Code Civil* 1973. cikke), sem pedig a társaságok csoportjaira. A felelősségre vonás nehézségbe ütközhet a felszámolás alatt álló társaságoknál, mivel ilyen esetben a büntetőeljárás lefolytatását akadályozhatja a felszámolási eljárás.

A közjogi jogi személyek köre nem csak a területi önkormányzatokra és a közintézményekre terjed ki, hanem a közhasznú szervezeteket és a szakmai kamarákat is felöleli. Két felelősségi korlátozást fontos azonban kiemelni. Az első, hogy az állam felelőssége kizárt, a szuverenitás elvével magyarázható. Eszerint az állam - a saját

¹⁷⁶ Zieschlang (2003) 121. p.

¹⁷⁷ Nouveau Code Penal 121-2: „*A jogi személyek, az állam kivételével, büntetőjogilag felelősek - a 121-4 - 121-7 cikkekben megállapítottak szerint és a törvény vagy rendelet által meghatározott esetekben - a javukra, szerveik vagy képviselőik által elkövetett bűncselekményekért.*

A helyi önkormányzatok és ezek társulásai csak azon bűncselekmények miatt felelősek, melyeket delegálható közszolgáltatási tevékenység gyakorlása során követtek el.

A jogi személyek büntetőjogi felelőssége nem zárja ki ugyanazon bűncselekményt tettesként vagy részesként elkövető természetes személyek büntetőjogi felelősségét.”

monopóliumból eredően alkotott büntetőjogi szabályaival - önmagát nem szankcionálhatja. Az elv hátulütője, hogy az állam felelősségre vonásának hiánya nehezen orvosolható problémákhoz vezethet, hiszen adott esetben milyen alapon vonható felelősségre egy helyi önkormányzat például az iskolai étkeztetés során elkövetett törvénysértés miatt, ha a minisztériumokat egyáltalán nem érintik ezen szabályok? A második kivétel a helyi önkormányzatokhoz és társulásaikhoz kapcsolódik, amelyek csak akkor vonhatók felelősségre, ha a törvénysértést delegálható közszolgáltatási tevékenységük gyakorlása során követik el. A „delegálható közszolgáltatási tevékenység” kategóriát az 1992. február 6-i *Helyi igazgatásról* szóló, és az 1993. január 29-i *Korrupció megelőzése* elnevezést viselő törvények alkották meg. A „közszolgáltatás” fogalma igen kiterjedt, közigazgatási, ipari vagy kereskedelmi jellegű tevékenységet egyaránt takarhat. Ilyen feltételek mellett a büntetőjogi felelősség alól mentesülnek például a tisztán közhatalmi tevékenységeket, általános rendőrségi feladatokat és a népesség-nyilvántartással kapcsolatos tevékenységeket végző szervezetek, mivel ezen tevékenységek a civil szférának nem átengedhetők.¹⁷⁸

2006. január 1-ig a jogi személy büntetőjogi felelőssége nem volt általános jellegű, megállapításához szükséges feltétel volt, hogy a törvény Különös Részében az *adott tényállás* azt külön előírja. Az új *Code Penal* pontosan meghatározta e bűncselekmények körét. (A teljesség igénye nélkül: az emberiség elleni bűncselekmények; emberölés; testi sértés; tiltott kábítószer kereskedelem; más személy veszélyeztetése; az emberen való kísérletezés; hátrányos megkülönböztetés; kerítés; az emberi méltósággal ellentétes munka és elszállásolási feltételek biztosítása; személyiségi jogok megsértése; képviselő megsértése; a számítógépes file-okból vagy információfeldolgozásból eredő személyiségi jogok megsértése; családi állás megváltoztatása; lopás; zsarolás; becsületsértés; csalás; bizalommal való visszaélés; hitelezési csalás; zálogjog vagy lefoglalt tárgy elsikkasztása; jogtalan elsajátítás; fizetéképtelenség csalárd megszervezése; orgazdaság és azzal rokon bűncselekmények; rongálás, pusztítás és rombolás; a számítógépes adatfeldolgozási rendszerek elleni bűncselekmények; hazaárulás és kémkedés; a Köztársaság intézményei és a nemzet területi sértetlensége elleni bűncselekmények; nemzetvédelmi titoksértés; terrorcselekmények; államhatalom elleni csoportosulásban való vétkes részvétel; vesztegetés; befolyással üzérkedés; a közmunkák elvégzésének elmulasztása; minőségjelzés jogellenes használata; az igazságszolgáltatás gyakorlásának akadályozása; hamisítások; pénzhamisítás; hatósági jelvények hamisítása. Mint látható, tipikusan a személy-, és a vagyon elleni fejezetben találtunk erre vonatkozó utalást, de

¹⁷⁸ Bourbé- Bouloc- Francillon- Mayaud (1996) 18. p.

az állam-, a közbéke – és a nemzet elleni fejezetek egyes tényállásai is tartalmaztak ilyen jellegű iránymutatást.) 2006. január 1-től kezdődően viszont a felelősséget minden deliktum esetében alkalmazni lehet.

Ha a jogi személy büntethetőségére csak a törvényben meghatározott *konkrét tényállások* vonatkozásában kerülhet sor, a törvényalkotó a jogi személy büntetőjogi felelősségét a bűncselekmények meghatározott csoportjára korlátozza. E tényállások áttekintése során azonban hiába kerestünk logikát, a bűncselekmények felsorakoztatása önkényesnek tűnt és nem alkotott koherens rendszert. Egyrésztől indokolatlanul tág volt a bűncselekményi kör, - az előbbieken láthattuk - a tiltott kábítószer kereskedelmen át a pénzhamisítás, kerítés, lopás, zsarolás, csalás, orgazdaság mellett a jogalkotó ide vonta az állam biztonsága elleni bűncselekmények közül például a terrorcselekményt is. Ugyanakkor nem sokkal korábban még csak gondatlan emberölés vagy testi sértés miatt lehetett a jogi személy büntetőjogi felelősségét megállapítani, a szándékos élet és testi épség elleni deliktumok kívül maradtak a szabályozáson. (A 2001. június 12-i törvény feloldotta ezt a hiányosságot és a szándékos emberölésre és testi sértésre is kiterjesztette a jogi személy felelősségét.) A kazuisztikus szabályozás további problémája volt, hogy olyan bűncselekményeket is átfogott, amelyek elkövetése a jogi személy természetével nem volt összeegyeztethető, például nemi erkölcs elleni erőszakos deliktumok.¹⁷⁹

Ugyanakkor a lista a kezdetektől nem volt véglegesnek tekinthető. Hiányosság mutatkozott egyes – tipikusan jogi személyek által elkövetethető - vétségek (pl. megtévesztő reklámtevékenység, vásárlók megtévesztése, gazdasági társaságokkal kapcsolatos vétség...stb.) vonatkozásában. Néhány kivételtől eltekintve (pl. emberiség elleni bűncselekmények, hazaárulás, kémkedés...stb.) a felelősség vétségekre korlátozódott,¹⁸⁰ amelyek többsége szándékos elkövetést feltételezett. Összességében tehát szerencsés megoldásként értékelhető a jogalkotó azon döntése, hogy 2006. január 1-től a felelősségi kört valamennyi bűncselekményre kiterjesztette.

Az alkalmazás tág lehetőségét biztosítja, hogy a jogi személy felelősségét meg lehetett állapítani az adott bűncselekmény befejezett és kísérleti szakáért egyaránt, továbbá a jogi személy tettesként, vagy részesként is felelhet.¹⁸¹ (Részesként felel a jogi személy, ha irányító szervei vagy képviselője olyan harmadik személynek a bűnsegédei, aki a jogi személy javára

¹⁷⁹ Zieschlang (2003) 124. p.

¹⁸⁰ A francia büntetőjogban a bűncselekmények súlyuk szerint büntettek, vétségek és kihágások lehetnek. Ez utóbbiak lényegében a magyar jog szerint szabálysértésnek minősülő cselekmények, öt kihágási osztályba sorolandók. Az első három osztályt a pénzbírsággal szankcionált cselekmények alkotják, míg a többiben elzárás is kiszabható.

¹⁸¹ Nagy (1995) 96. p.

követik el a bűncselekményt, illetőleg ha az irányító szerv vagy képviselő utasítást ad ennek a harmadik személynek a bűncselekmény elkövetésére. A törvényelőkészítő vita során példaként említették azt az esetet, amikor valamely társaság utasítására ipari dokumentumokat loptak el a konkurens társaság helyiségeiből, valamint ide tartozik a társaság javára elektromos áram lopás az áramszolgáltató vállalat vezetékeire való jogellenes csatlakozással.)

A *Nouveau Code Penal*-on kívül más törvényekben és rendeletekben is találunk a jogi személy felelősségére vonatkozó büntetőjogi szabályokat. Így pl. az 1993. január 29-i törvény: A gazdasági élet átláthatóságát veszélyeztető korrupció megelőzésének szabályairól, az 1993. december 20-i törvény: A külföldi munkavállalókra vonatkozó rendelkezésekről, az 1995. február 2-i törvény: A környezet védelméről (81. cikk: a jogi személyek felelőssége a tengerek szennyezése esetén). Ezekon túlmenően az NCP végrehajtási törvénye más törvényekben szereplő törvénysértések esetén is megállapíthatónak tartja a jogi személy büntetőjogi felelősségét, így például a csődbüntett, levegőszennyezés, versenytörvény előírásainak megsértésekor.

A felelősség megállapításának feltétele, hogy a bűncselekményt *a jogi személy javára, annak szervei vagy képviselői kövessék el* („*des infractions commises, pour leur compte, par leurs organes ou représentants*”).

Az 1976-os törvénytervezet úgy fogalmazott, hogy a „*jogi személy javára*” kifejezés alatt a jogi személy tagjainak közös elhatározásából, a jogi személy szervei által a jogi személy érdekében elkövetett bűncselekmények értendők. Az 1978-as törvénytervezetben viszont a „közös érdekből” elkövetett törvénysértés lett felelősség-megalapozó. Ezen megfogalmazások közös jellemzője, hogy célzatot feltételeznek, ebből adódóan a szabályozási körön kívül maradnak mindazon bűncselekmények, amelyeket nem egyenes szándékkal követnek el.

Elvileg a hatályos törvényszöveget is értelmezhetnénk e célzat alapján, azonban ez összeegyeztethetetlen azzal, hogy a jogi személy által elkövethető bűncselekmények között szerepelnek gondatlan deliktumok is. Így a jogi személy felelősségét megalapozó törvénysértéseket áttekintve elmondhatjuk, hogy ide sorolhatók a jogi személy érdekében elkövetett cselekményeken kívül a jogi személy tevékenységi és érdekeltségi körén belül elkövetett cselekmények is, a lényeg, hogy a bűncselekmény nyereséget vagy nem vagyoni előnyt biztosítson a jogi személy számára. Ezzel ellentétben kizárólag a cég vezetője vonható felelősségre a saját javára, valamint a jogi személyen kívül álló, harmadik személy javára elkövetett bűncselekményért.

Általános értelemben véve „a jogi személy szervei” azok a személyek, szervek, amelyeket a törvény vagy az alapító okirat igazgatási vagy döntéshozatali jogkörrel ruház fel. Kereskedelmi tevékenységet végző társaság esetén a vezérigazgató, a cégvezető, az igazgatótanács testülete és a közgyűlés; városi önkormányzat esetében a polgármester, a polgármester-helyettesek és a képviselő testület; megyei önkormányzat esetén a megyei közgyűlés elnöke és a közgyűlés tekinthetők a jogi személy szerveinek. Regionális szinten a regionális közgyűlés elnöke és a regionális közgyűlés alkotják a jogi személy szerveit.

„A jogi személy képviselői” alatt olyan személyeket értünk, akik a jogi személyt harmadik személlyel kötött ügyletekben képviselik. Ahogyan azt a francia Legfelsőbb Bíróság kimondta, ide tartoznak azok a külön meghatalmazással rendelkező személyek is, akik konkrét ügyekben kapnak megbízást a jogi személy képviselőjére. Ezzel szemben a 121-2 szövegéből az következik, hogy a jogi személy büntetőjogi felelőssége kizárt abban az esetben, ha alkalmazottja követi el a bűncselekményt.¹⁸²

A fenti elvek értelmezésekor a következő nehézségekbe ütközhetünk:

Először is kérdéses, hogy a jogi személy büntetőjogi felelőssége akkor is megállapítható-e, ha a nevében eljáró szerv hivatali visszaélést követ el.

A 121-2 cikk nem tesz különbséget között, hogy a jogi személy képviselőjében eljáró szerv a rábízott feladat teljesítése közben, vagy azon kívül követte el a bűncselekményt. Ebből következően - az egyéb feltételek fennállása esetén - mindkét esetben meg kell állapítani a jogi személy felelősségét, függetlenül attól, hogy a bűncselekményt döntéshozó szerve, képviselője a jogi személy megbízásából, vagy anélkül követte el.

Másodszor, lényeges-e a jogi személy büntetőjogi felelősségének vizsgálatakor, hogy a bűncselekményt a *de iure* vagy a *de facto* vezető tisztségviselője követte el?

A törvényhozó a büntetőjogi felelősség tekintetében nem tesz különbséget *de iure* és *de facto* vezetők között. Más kérdés, hogy a gyakorlatban általában a *de facto* vezetőt terheli a felelősség.

Harmadszor, kérdéses, hogy a jogi személy akkor sem felel-e az alkalmazottja által elkövetett törvénysértésért, ha az alkalmazott a cselekmény elkövetésére a jogi személytől felhatalmazást kapott és kifejezetten e felhatalmazás keretén belül járt el? Más szóval a delegált személy által elkövetett törvénysértést nem kellene-e úgy tekinteni, mintha az adott cselekményt maga a meghatalmazó követte volna el és vajon a két eset nem jár-e azonos jogi következményekkel?

¹⁸² Boubée- Bouloc- Francillon- Mayaud (1996) 18. p.

A büntetőjogi kollégium állásfoglalása szerint a kompetenciával való felhatalmazás nem azonos a képviselettel.¹⁸³ Gyakorlatilag azonban - amennyiben nem akarjuk végletesen leszűkíteni a jogi személy felelősségre vonhatóságának körét - nehezen kerülhetjük el, hogy az elkövetésre felhatalmazott dolgozó cselekményét ne úgy tekintsük, mint a jogi személy képviselője által, illetőleg megbízásából elkövetett bűncselekményt. Ilyen eset pl. ha a biztonsági szabályok be nem tartása gondatlanságból elkövetett emberölést vagy súlyos testi sértést idéz elő és a szabályok figyelmen kívül hagyása a cégvezető helyett és annak megbízásából eljáró építésvezető terhére írható.

Negyedszer, a jogi személy felelősségre vonható-e akkor, ha a természetes személy elkövető büntetőjogi felelősségének megállapítása kizárt?

A kérdés megválaszolásához különbséget kell tenni az objektív és szubjektív büntethetőséget kizáró okok között. (Az objektív büntethetőséget kizáró okok a cselekményhez, míg a szubjektív büntethetőséget kizáró okok az elkövető személyéhez kapcsolódnak.) Amennyiben a büntethetőség kizárásának objektív oka van, akkor a bűncselekmény megállapítására nincs lehetőség, így a jogi személy sem vonható felelősségre. Szubjektív büntethetőséget kizáró okok esetén azonban a kérdés eldöntése összetettebb. Például, ha a 122-1 cikkben meghatározott elkövetői tudatzavar áll fenn, akkor nem a cselekmény bűncselekményi jellegét zárjuk ki, hanem az elkövetőt nem tudjuk felelősségre vonni. Ez alapján vagy úgy értelmezzük a törvényt, hogy a jogi személy felelőssége tükrözi a természetes személy elkövető felelősségét, így ha a természetes személyt nem tudjuk felelősségre vonni, akkor a jogi személy felelőssége is kizárt, vagy pedig elfogadjuk azt, hogy a jogi személyek felelőssége önálló kategóriát képez a felelősség fajtái között, ezért azt külön kell kezelni.¹⁸⁴ A gyakorlatban azonban nagyon nehéz a társaság felelősségét megállapítani akkor, ha a természetes személy vezető felelőssége kizárt.

Ötödször, a jogi személy büntetőjogi felelőssége kizárja-e annak a természetes személynek a felelősségét, aki a bűncselekményt elkövette vagy lehetőség van a természetes és jogi személy párhuzamos felelősségének megállapítására?

A törvényelőkészítő munkálatok során a jogalkotó célja az volt, hogy a cégvezető hagyományosan megállapított törvényi felelősségi körét szűkítse. Annak eldöntésére, hogy a természetes személy felelőssége a jogi személy felelőssége mellett felmerülhet-e, két koncepciót dolgoztak ki. Az első szerint két esetben volt lehetőség arra, hogy a vezető felelőssége megállapítást nyerjen. Az egyik, ha bizonyítást nyert, hogy a vezető személyesen

¹⁸³ *Boubeé- Bouloc- Francillon- Mayaud* (1996) 21. p.

¹⁸⁴ *Boubeé- Bouloc- Francillon- Mayaud* (1996) 21. p.

is közreműködött a bűncselekmény elkövetésében vagy az arra irányuló döntés meghozatalában, a másik csoportba pedig a törvény által felsorolt munkaügyi vétségek tartoztak. A második koncepció alapja az volt, hogy a jogi személy büntetőjogi felelősségét „fedő felelősségként” („*responsabilité paravent*”)¹⁸⁵ kell tekinteni, amely megakadályozza, hogy a természetes személy elkövető büntetőjogi felelőssége felmerüljön. A későbbiekben ezen rendelkezéseket hatályon kívül helyezték. A hatályos törvény a kérdést úgy rendezi, hogy a természetes személy cégvezetőt csak akkor lehet eljárás alá vonni, ha személyesen és közvetlenül vett részt a bűncselekmény elkövetésében. A jogszabály alkotói végső változatban igyekeztek elkerülni, hogy a jogi személy felelősségének megállapítása olyan „védőháló” legyen, amely lehetőséget nyújt a természetes személyek felelősségének elkerülésére.

Végül nem elhanyagolandó, hogy a jogi személy „*szervei vagy képviselői által elkövetett bűncselekmény*” azt jelenti, hogy a jogi személy helyett „cselekvő” szervek, képviselők bűnösségét „számítják be” a jogi személynek, amellyel megdőlni látszik az a büntetőjogi alapelv, hogy a bűnösség kizárólag természetes személyek vonatkozásában értelmezhető büntetőjogi kategória.

A jogi személy büntetőjogi felelősségének az előbbieken ismertetett szabályozási rendszere helyenként fontos kérdéseket megválaszolatlanul hagy. A gyakorlati alkalmazás során előforduló problémás eset lehet, ha a jogi személynek a *székhelye külföldön* van. Ilyenkor - bár a szabályozás kétség kívül kiterjed ezen jogi személyekre is - a pénzbüntetés, a bírósági felügyelet alá helyezés és a felosztatás végrehajtása nem megoldott. Az 1993. május 14-i rendelettel a francia hatóságok közötti belső bűnügyi együttműködés alapformái megteremtődtek, de a legtöbb szankció külföldi székhelyű jogi személlyel szemben továbbra sem végrehajtható.¹⁸⁶ Ez pedig maga után vonja azt az „egyenlőtlen bánásmódot”, hogy a külföldi székhelyű jogi személy kedvezőbb helyzetbe kerül a büntetés végrehajtása (végrehajthatatlansága) során.

Az anyagi jogi törvény 121-2 cikke utal az *elkövetői alakzatokkal* és stádiumtani szakaszokkal foglalkozó 121-4 és 121-7 cikkekre. Ugyanakkor a törvény nem tartalmaz kifejezett rendelkezést arra nézve, hogy a jogi személy elkövetői alakzata mi alapján nyer megállapítást. Mivel a jogi személy felelőssége a nevében „cselekvő” szervei, képviselői magatartásához kapcsolódik, így valószínűsíthető, hogy e szervek, képviselők által megvalósított elkövetői alakzat határozza meg a konkrét bűncselekmény vonatkozásában a

¹⁸⁵ *Boubeé- Bouloc- Francillon- Mayaud* (1996) 22. p.

¹⁸⁶ *Zieschlang* (2003) 122. p.

jogi személy elkövetői alakzatát. Ez alapján viszont elképzelhetetlen, hogy elváljak egymástól a jogi személy szerveinek, képviselőinek és magának a jogi személynek a bűncselekmény elkövetésében betöltött szerepe, tehát nehéz olyan esetet találnunk, amikor például a „cselekvő” szerv vagy képviselő mindössze részesi alakzatot realizál a jogi személy tettesi magatartásához járulva. Ehhez a problémakörhöz kapcsolódóan vitatott lehet a „képviseelő” személyének a meghatározása, különösen a bonyolultabb szervezeti struktúrával rendelkező társaságoknál, továbbá problémát okozhat, hogy a törvény nem fejt ki, mit jelent a jogi személy „szervei vagy képviselői által” történő elkövetés.

A törvény szövegezése alapján a bűncselekményt a jogi személy „javára” kell elkövetni, ez a kifejezés azonban további értelmezést nem nyert. A kialakult bírói gyakorlat szerint nem csak az anyagi előny, hanem a korábbi helyzethez képest a jogi személynek egy kedvezőbb helyzetbe kerülése is megalapozza ezt a kitétel.¹⁸⁷ Dogmatikai szempontból vizsgálva viszont a „javára” kifejezés egy sajátos célzatot takar, amely a jogi személy „cselekvő” szerve vagy képviselője oldaláról egyenes szándékkal történő elkövetést feltételezne.

A jogi személy büntetőjogi felelősségét érintő alapvető kérdések tisztázatlanok maradtak, mint pl. annak megválaszolása, hogy a jogi személy büntetőjogi értelemben vett cselekmény realizálására képes-e vagy hogyan értelmezendő a jogi személy vonatkozásában a bűnösség. E dogmatikai hiányosságokat nem lehet a gyakorlati alkalmazhatósággal, pusztán praktikus szempontok középpontba állításával elhárítani.

A jogi személyekkel szemben lefolytatott első 100 büntetőeljárás bűnügyi statisztikai adatait összegzik a függelékként csatolt táblázatok [1. számú melléklet].¹⁸⁸ A legkorábbi ítélet 1994. november 18-án született, a legfrissebb pedig 1997. október 23-án. Maga a tény, hogy közel három év alatt mindössze 100 esetben folyt büntetőeljárás jogi személlyel szemben, bizonyítja leginkább, hogy a francia jogalkalmazók annak ellenére vonakodnak az új felelősségi forma alkalmazásától, hogy a törvényalkotási hiányosságok tág teret engednek jogértelmezésük számára. A törvény „visszafogott” alkalmazása leginkább annak – már említett - dogmatikai kiforratlanságával magyarázható.

A franciához leginkább hasonló törvényi szabályozást a *portugál jogban* találunk. A portugál 1984. évi 24. sz. rendelet 3. Cikkelye a jogi személyek, társaságok és egyesületek büntetőjogi felelősségét szabályozza azokért a *de facto* jogsértésekért, amelyeket a rendelet

¹⁸⁷ Zieschlang (2003) 125. p.

¹⁸⁸ A táblázatok adatait a francia bűnügyi nyilvántartóban feldolgozott eljárások képezik, forrásuk a francia Igazságügyi Minisztérium.

szabályoz, ha a jogellenes cselekményt a jogi személy szervei vagy képviselői a jogi személy nevében és érdekében eljárva követték el. Míg Franciaországban tehát a törvény egy vezető beosztású személy által elkövetett bűncselekményt feltételez a jogi személy felelősségének megállapításához, addig Portugáliában a beosztott cselekménye is felelőség-megalapozó. (Megjegyezzük, a francia joggyakorlatban az alárendelt munkatárs általi elkövetés is lehet a jogi személy felelőssége szempontjából releváns, ha a beosztott meghatalmazással bírt az eljárásra.)

A portugál jogi személy felelőssége kizárt, ha a jogsértő képviselő az utasítások ellenére cselekedett.

Portugáliában a jogi személy felelősségre vonása – hasonlóan a francia szabályozáshoz – nem zárja ki a természetes személy elkövető felelősségre vonását.

4. Az osztrák szabályozás

Ausztria az 1997. július 19-én felvett „Az Európai Közösség Pénzügyi Érdekeinek Védelméről szóló Egyezmény második jegyzőkönyve” (97/C/221/02), az ún. „Második Protokoll” 18. §-ban 5 évet kapott arra, hogy nemzeti jogalkotásában megoldja a jogi személy felelőssége problematikáját.

Ez az elvárás nem jelentené szükségszerűen azt, hogy a szabályozás területe a büntetőjog mezsgyéjére essék. Az osztrák polgári jogban azonban kizárólag a kártérítés és a gazdagodás elvonása, lefölözése jelenhet meg szankcióként, ezek pedig minden esetben konkrét károsultat feltételeznek. A közigazgatási jogban ismert pénzbírság összegének igen jelentős mértékű emelésével sem biztos, hogy hatékony és megfelelő visszatartó erővel bíró szankciót tudtak volna létrehozni, jelenleg ugyanis Ausztriában a kiszabott pénzbírság összege nem haladhatja meg az egy millió Schilling-et, amely összeg egy nagyobb társaság bevételeit tekintve elenyésző.¹⁸⁹

Ausztriában túllépték a „*societas delinquere non potest*” elvét és az alábbi négy fő szabályozási modellt különíthették el.¹⁹⁰

1.) Az első szerint – meghatározott feltételek mellett - a jogi személy felel annak a pénzbüntetésnek a megfizetéséért, amelyet az alkalmazottjával szemben szabtak ki. Ez gyakorlatilag nem más, mint egy mögöttes polgári jogi felelősség.

¹⁸⁹ Zeder (2001) 636. old.

¹⁹⁰ Zeder (2001) 637. old.

2.) A - minden punitív elemet nélkülöző - „*intézkedési modell*” értelmében a jogi személytől elvonják azt a többletbevételt, amellyel az elkövetés során gazdagodott („gazdagodás lefölözése”).

3.) A „*beszámítási modell*” szerint a jogi személy alkalmazottja által elkövetett bűncselekményt magának a jogi személynek „számítják be”. Feltétel, hogy a bűncselekményt a vállalkozás keretek között kövesse el olyan természetes személy, aki a jogi személy részére dolgozik. Kérdéses lehet, hogy az alkalmazotti, elkövetői kör határait hol húzzuk meg és mi a teendő akkor, ha a felelős természetes személy nem azonosítható be.

4.) Az „*eredeti felelősség*” elvére támaszkodó modell függetleníti a jogi személy büntethetőségét a természetes személy elkövető bűnösségétől. Ebben a modellben a büntetőjogi jogtalanságot a vállalati struktúrában fellelhető hiányos szervezettség és a nem megfelelő vállalati filozófia szolgáltatja.

Ausztriában 2006. január 1-től új törvény léptett hatályba „*A gazdasági társaságok büntetőjogi felelősségéről*” címmel.¹⁹¹ A törvény azzal a céllal született, hogy bevezesse az osztrák büntetőjogba a gazdasági társaságok felelősségét az általuk elkövetett bűncselekmények miatt. *A törvény személyi hatálya* nem kizárólag a jogi személyekre terjedki, hanem más nevesített gazdasági társaságokra is, különösen a kereskedelmi társaságokra, bejegyzett közkereseti társaságokra és az európai gazdasági érdekközösségekre. A jogalkotó kiemeli a személyi hatály alól a hagyatékot, az államot és a tartományokat, valamint az egyházakat. A gazdasági társaságokat akkor lehet a büntetőeljárás során elítélni, ha a társaság tevékenységének keretében bizonyos személyek - a társaság érdekében eljárva - bűncselekményt követnek el. Ausztriában az eddigi jogi szabályozás alapján csak természetes személyek lehettek a büntetőjogi felelősség alanyai, a törvény újítása tehát abban rejlik, hogy 2006. január 1-től gazdasági társaságok ellen is lehetséges büntetőeljárás lefolytatása.

Az osztrák büntetőjog újításának közvetlen okait az ország nemzetközi kötelezettségei, illetve az Európai Unió jogi dokumentumai – különösen a Második Jegyzőkönyv - szolgáltatták.

Az eddig elfogadásra került Európai Unió jogi dokumentumokban a tagállamok dönthettek, hogy az egyes cselekményeket megvalósító természetes vagy jogi személyeket büntetőjogi, vagy közigazgatási szankciókkal sújtják-e, mivel a joganyagokban található elvárás a „*hatékony, arányos és elrettentő szankció*” („*effective, proportionate and dissuasive sanctions*”) megfogalmazásban öltött testet. A jogi személy büntethetőségét szabályozó EU-s

¹⁹¹ A törvény szövege és annak indokolása letölthető: <http://www2.uibk.ac.at/strafrecht/strafrecht>

és nemzetközi jogi dokumentumok többsége tehát lehetővé teszi, hogy a jogi személyeknek a büntetőjog hatálya alá eső cselekményeiben a felelősséget ne a büntetőjogban, hanem a közigazgatási jogban állapítsák meg. Egy ilyen megoldás azonban az osztrák alkotmány szellemének nem volt megfelelő. Az osztrák Alkotmány 91. cikke alapján ugyanis bűncselekménynek csak olyan cselekmények minősíthetők, amelyek nagyfokú társadalomra veszélyességük miatt súlyos jogkövetkezésménnyel büntetendők, ennél fogva ezek szankcionálására kizárólag büntető bíróság jogosult. Ezért ha a gazdasági társasággal szemben pénzbírság alkalmazására kerül sor, erről csak büntető bíróság határozhat. Ha nem így történne, és a jogi személlyel szembeni eljárást a közigazgatási jog körében folytatnák le, ahhoz a paradoxonhoz jutnánk, hogy a jogi személlyel szembeni – ugyanazon bűncselekmény miatt lefolytatott - eljárás kevesebb eljárási garanciát élvezne, mint a természetes személy elleni büntetőeljárás. Arról nem is beszélve, hogy a közigazgatási jogban nem állnak rendelkezésre olyan eszközök, amelyek az eljárás határfokát növelik (pl. házkutatás, lefoglalás). Így vissza kellene nyúlni a természetes személy elleni büntetőeljárásban feltárt bizonyítékokhoz. A jogi személy a természetes személy elleni büntetőeljárásban mintegy mellékes szereplőként venne részt, majd ezt követően folytana le ellene egy közigazgatási eljárás, amely a büntető bíróság által megállapított bizonyítékokra támaszkodna. Nyilvánvaló, hogy mennyire célszerűtlen egy ilyen, az eljárási kódex rendszerének teljesen ellentmondó megoldás.

A gazdasági társaságok felelősségének a büntetőjogban történő rögzítése mellett szólt az a körülmény is, hogy a gazdasági társasággal szembeni eljárás alapja egy büntetőjogi tényállás. Ahogyan említettük, egy adott bűncselekmény miatt többnyire nem csak a gazdasági társaság ellen, hanem egyúttal (és elsődlegesen) természetes személy(ek) ellen is megindul az eljárás; ezért ésszerű, hogy mindkettő ellen ugyanaz a hatóság folytassa le az eljárást és egységes eljárási rend vonatkozzon rájuk. Ebből következik, hogy mindkettőre azonos bizonyítottsági követelmény áll fenn. Így a gazdasági társaságok ellen is ugyanannak a felelősségre vonási feltétel-rendszernek kell rendelkezésre állnia, mint a természetes személyek esetében; másrészt viszont mindkettőjük számára ugyanazokat az eljárási garanciákat kell biztosítani.

A büntetőjogi szabályozás mellett szóló további érv volt, hogy a gazdasági társaságok ellen folyó eljárások során lehetővé kellett tenni a nemzetközi bűnügyi együttműködés valamennyi formáját, különösen a jogsegélyt.

Az osztrák büntetőjog két szakmai (mellék) törvénye már régóta tartalmazott közvetlen büntetőjogi szankciókat a vállalkozásokkal, illetve jogi személyekkel szemben. Az egyik ilyen rendelkezés a kartell-törvény 137. §-a volt, melyet 2002-ben helyeztek hatályon

kívül. (BGB1. I 62/2002.). A másik az UWG¹⁹² 19. § 2. bekezdése, amely a vállalkozás tulajdonosával (amely vagy egy jogi személy vagy pedig más gazdasági társaság) szembeni pénzbírság kiszabását arra az esetre szabályozza, ha a vállalkozás tulajdonosa szándékosan nem akadályozta meg a cégen belül elkövetett bizonyos büntetendő cselekményeket; a szóba jöhető bűncselekmények az UWG-ben felsorolt deliktumok, mint pl. megtévesztés (4. §), vesztegetés (10. §) vagy üzleti titkok megsértése (11. és 12. §). A gyakorlatban azonban ennek a két rendelkezésnek nem volt jelentősége.

Másrésről az osztrák jogban található olyan törvények, amelyekben a jogi személy mögöttes felelősségét akként szabályozzák, hogy a jogi személlyel szemben (illetőleg esetenként jogi személyiség nélküli társaságok esetében is) pénzbírság kiszabására van lehetőség, ha a károsult a természetes személy elkövető által nem jut megfelelő kártérítéshez. Ilyenkor a felelősség törvényi előfeltétele, hogy a vállalkozás a jogsértést nem akadályozta meg. A rendelkezések nagyon különbözően lettek megszerkesztve: míg a médiatörvény és az iparjogvédelem területéről származó törvények a felelősség kérdését minden további korlátozás nélkül fogatosítják, addig az üzem tulajdonosa a DevG¹⁹³ 30. § szerint mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy az üzletmenetben szokásos és elvárható gondosságot tanúsította a bűncselekmény megakadályozása érdekében; az LMG¹⁹⁴ 69. § szerint pedig nem áll fenn a felelősség, ha az elítélt természetes személy a bűncselekményt nem az üzem szolgálati kötelékében követte el. A médiatörvény 41. § 6. bekezdése szerint a kiadó vagy a terjesztő, míg az LMG 69. § 2. bekezdése alapján a társaság tulajdonosa kerül beidézésre a főtárgyalásra; a tárgyaláson megilleti őket a védelemhez való jog. Kritikája a jogintézménynek, hogy a pénzbüntetéssel kapcsolatos mögöttes felelősség egyrészt jelentéktelen a társaság számára, mivel annak mértékét a természetes személy teljesítőképességéhez igazítja a bíróság, másrészt viszont igazságtalan a büntetés, mert a szankcionált jogi személy nem követett el bűncselekményt.

A pénzügyi büntető törvény („*Finanzstrafgesetz*”) 28. cikke hasonlóan rendelkezik a jogi személy helytállási kötelezettségéről. Ennek értelmében a jogi személy az elkövetővel egyetemlegesen felel azon pénzbüntetésekért, amelyeket az üzem vezetésére vagy felügyeletére feljogosított szervének tagjai ellen pénzügyi vétség elkövetése miatt szabtak ki, ha a megbüntetett személy a köteleességszegése során a működési körében járt el. További feltétel, hogy a jogi személy az elkövető kiválasztásánál feltűnő gondatlanságot mutatott vagy

¹⁹² Gazdasági törvény

¹⁹³ Deviza törvény

¹⁹⁴ Élelmiszervédelmi törvény

a pénzügyi vétséget nem akadályozta meg, holott az tőle elvárható lett volna, illetve ha a bűncselekmény - amelynek megakadályozása tőle elvárható lett volna - elkövetéséről gondatlansága miatt nem tudott. A jogi személy ilyen irányú vagyoni felelőssége a jogutódjára is átszáll.¹⁹⁵

Továbbá a Stargesetzbuch (StGB) 20. § 4. bekezdése alapján jogi személyekkel szemben is ki lehet szabni a „gazdagodás lefölözését”, ha a jogi személy egy természetes személy bűncselekménye által gazdagodott. A „gazdagodás lefölözése” azonban csak a bűncselekmény révén megszerzett vagyoni előnyök elvonására korlátozódik; így nem tekinthető szankciónak és nincs megfelelő preventív hatása sem.

A törvény anyagi jogi rendelkezéseit tekintve egy rövid első szakaszt követően, mely a törvény hatályát és a fogalom-meghatározásokat tartalmazza, az új törvény két átfogó részből (2. és 3. szakasz) áll.

Az első szakaszban a törvény személyi hatályának meghatározásakor a jogalkotó figyelemmel volt arra, hogy a szabályzás ne csak a jogi személyek (korlátolt felelősségű társaságok, részvénytársaságok, szövetkezetek, takarékpénztárak, egyesületek, alapítványok), hanem más társaságok (különösen a kereskedelmi társaságok, közkereseti társaságok, európai gazdasági érdekközösségek) esetében is alkalmazható legyen. Ezek a társaságok - külső viszonyaikat tekintve - hasonlóak a jogi személyekhez: a tagoktól függetlenül jogokkal és kötelezettségekkel felruházottak és a társaság vagyonától elkülönült önálló vagyonnal bírnak. A jogegyenlőség elvével ellentétes lenne, ha a jogi személyiséggel bíró társaságokat felelőssé lehetne tenni a bűncselekményeikért, míg a bejegyzett közkereseti társaságokat nem.

A jogi személyekkel és az említett társaságokkal kapcsolatban a törvény gyűjtőfogalomként a gazdasági társaság elnevezést használja. A nemzetközi szerződések ugyanakkor azt indítványozzák, hogy bizonyos közjogi jogi személyeket kivonjanak a felelősség alól, úgy mint az államot és más közjogi testületeket, illetve az egyházakat.

Ausztriában az Alkotmány 2. cikkelye alapján a szövetségi állam („*Bund*”), a tartományok („*Bundesländer*”) és a községek magát az államot reprezentálják; ezért ezeket ki kell vonni a törvény személyi hatálya alól. Ugyanez érvényes más államokra és nemzetközi szervezetekre is. Az utóbbiak alatt - a szokásos terminológiának megfelelően - csak a nemzetközi jogi szerződés révén létrejött szervezeteket kell érteni, tehát az ún. „nem kormányzati szervezeteket” („*Non-Governmental Organisations – NGO*”) nem. A közjog más testületi formáit viszont – a nemzetközi szerződések értelmében - csak akkor kell kivonni

¹⁹⁵ FinStrG § 28. Kodex des Österreichischen Rechts. 25. Auflage, Stand 1.1 2006. Orac. 126. p.

a törvény hatálya alól, ha ezek hivatali hatáskörükből adódóan államigazgatási jogokat gyakorolnak. Ez vonatkozik a gazdasági és szakmai önkormányzatokra (kamarákra), a társadalombiztosítási szervekre, az egyetemekre, a közjogi alapítványokra, valamint az önálló hivatalokra (Pl.: Osztrák Nemzeti Bank, Pénzügyi Piaci Felügyelet, Osztrák Statisztikai Hivatal, Munkaügyi Hivatal).

Az első szakaszban a törvényalkotó meghatározza a döntéshozók és munkatársak fogalmát. Előbbi alatt azon személyeket érti, akik

- ügyvezetőként, elnökségi tagként vagy cégvezetőként, illetve felügyeleti vagy képviseleti jogkör alapján jogosultak a társaság képviselétére;
- felügyelő bizottsági tagok, illetve igazgatótanácsi tagok, továbbá egyéb ellenőrző pozíciót gyakorolnak;
- egyéb módon jelentős befolyást gyakorolnak az ügyvezetésre.

Munkatársnak minősül az a személy, aki munkaviszony vagy tanulmányi szerződés alapján, továbbá otthoni munkavállalóként vagy átengedett munkaerőként, illetve szolgálati jogviszony alapján a társaság számára munkateljesítményt végez.

A második szakasz az anyagi jogi rendelkezéseket tartalmazza, különös tekintettel arra, hogy milyen feltételek mellett lehet a gazdasági társaságot egy bűncselekményekért felelősségre vonni, valamint mi az alkalmazható szankció. Mögöttes jogszabályként a büntető törvénykönyv rendelkezéseire utal vissza.

A gazdasági társaság felelőssége minden bűncselekményért megállapítható, amelyet a Strafprozessordnung (StPO) vagy más szakmai (mellék) törvény („*Nebengesetz*”) tartalmaz. Ezáltal a törvény a gazdasági társaságok felelősségének megállapítását alapvetően minden bűncselekmény vonatkozásában lehetővé teszi. A törvény-előkészítő munkák során feleslegesnek tartották a tényállások körének valamilyen módon történő szűkítését, pl. taxatív felsorolás vagy valamely kategorizálás révén. Mindkét korlátozásnak az lenne a hátránya, hogy ezáltal „jogi kiskapuk” keletkeznének; ami sértené a jogbiztonságot. Ezen kívül a tényállások taxatív felsorolása - figyelemmel a nagyszámú deliktum-típusra - áttekinthetetlen lenne és önkényesnek hatna; továbbá a listát az EU további jogfejlődése miatt folyamatosan bővíteni kellene.

A minden tényállásra való alkalmazhatóság elleni érv, hogy olyan bűncselekményeket is érint, amelyek esetében a gazdasági társaságok felelőssége elképzelhetetlen (pl. nemi erkölcs elleni deliktumok). Ezzel azt lehet szembeállítani, hogy amennyiben a feltételezés igaz, akkor nincs is a gyakorlatban erre vonatkozható eset.

Ez azonban még nem jelenti azt, hogy minden elkövetés üldözendő: a törvény bizonyos feltételek mellett az államügyészség kompetenciájára bízta a döntést abban a kérdésben, hogy vádat emel-e az adott bűncselekmény miatt a gazdasági társasággal szemben. Ezáltal lehetővé válik az új jogi eszköz rugalmasabb alkalmazása.

A nemzetközi jogi dokumentumoknak megfelelően két esetben jelenik meg a gazdasági társaságok felelőssége: egyrészt, ha a bűncselekményt egy döntéshozó személy követte el, másrészt pedig ha a bűncselekmény tényállásának megvalósulása az alkalmazott(ak) által ment végbe, de az elkövetést az tette lehetővé vagy legalábbis megkönnyítette, hogy az annak megakadályozásához szükséges megelőző intézkedések elmaradtak. Mindkét esetben a bűncselekményt a gazdasági társaság tevékenységi körén belül, annak javára kell hogy elkövessék azáltal, hogy a társaságot érintő kötelezettségek körét megszegik. A felelősség tehát kiterjed minden olyan bűncselekményre, amelyet a társaságból kiindulva követtek el és amely által harmadik személy javai sérülnek vagy veszélyhelyzetbe jutnak. A társaság felelősségének megállapítása nem függ attól, hogy a társaság érdekében eljáró személyek megmaradtak-e a számukra biztosított hatáskör keretei között. Nem tartoznak viszont ide azok a bűncselekmények, amelyeket a társaság tagjai saját érdekkörükben eljárva, a társasági tevékenységüket felhasználva követnek el.

A gazdasági társaságok felelősségének első esete tehát akkor áll fenn, ha egy döntéshozó - vezető funkciójában - a társaság érdekében bűncselekményt követ el. A törvény a döntéshozók definiálása során lényegében átveszi azt a személyi kört, melyet a Második Jegyzőkönyv tartalmaz: a döntéshozót jellemző vezető funkció főleg formális kritériumok alapján ragadható meg, mint pl. a társaság képviselőre való jogosultság vagy a társaság vezető szervében való tagság; illetve olyan tényleges befolyásolási lehetőségekből, mint a döntéshozói jogkör és az egyes tevékenységi területekért, a felügyeletért vagy a belső ellenőrzésért való felelősség.

A felelősség második esetében két feltételnek kell teljesülnie. Egyrészt egy vagy több munkatársnak egy tényállásszerű, jogellenes cselekedetet kell realizálna; s ezáltal - a StBG 5. § 1. bekezdéséből származó meghatározás szerint - egy bizonyos deliktum-típus tényállása kell hogy megvalósuljon.

A bűnösségi alakzatok megállapítása során különbség tehető szándékos és gondatlan deliktumok között. Ahhoz, hogy a gondatlanságból elkövetett bűncselekményekért a társaság felelőssé tehető legyen, elegendő, hogy az alkalmazott gondatlanul megvalósítja a tényállást, mivel a második feltétel már tartalmazza a gondosság elmulasztását magának a társaságnak a részéről. Ahhoz viszont, hogy a társaság felelőssége szándékos deliktum miatt legyen

megállapítható, lényeges előfeltétel, hogy az alkalmazott szándékosan cselekedjék. Az a megoldás, hogy a munkatársak szándékos magatartása alapozza meg a társaság felelősségét a szándékos bűncselekményben annyiban támadható, hogy a társasággal szembeni vád alapja nem a bűncselekmény elkövetésében áll, hanem abban, hogy a deliktum megakadályozása során nem tanúsította az adott körülmények között elvárható gondosságot. Valójában egy olyan modell lenne helyes, amelyben a szándékosság és a gondatlanság fennállását a megelőző intézkedések elmulasztása tekintetében vizsgálják. Persze kétséges, hogy a megelőző intézkedések elmulasztása kapcsán a gyakorlatban lehetséges-e a szándékosság és a gondatlanság közötti különbségtétel, illetve ennek bizonyítása. Így a törvény által alkalmazott megoldás a joggyakorlatban könnyebben hasznosíthatónak tűnik. A második feltétel abban áll, hogy a társaság az elvárható gondosságot figyelmen kívül hagyta, különösen azáltal, hogy elmulasztott meghozni lényeges technikai, szervezeti vagy személyi intézkedéseket a bűncselekmény megakadályozása érdekében. Általánosságban nem válaszolható meg az a kérdés, hogy milyen megelőző intézkedések megtétele ajánlott; ezt esetenként a társaság méretének és struktúrájának a függvényében, valamint a társaság tevékenységéből fakadó veszélyforrások figyelembevételével, továbbá az alkalmazottak képzési szintjének és megbízhatóságának alapján kell meghatározni. Az elvárható gondosság kritériuma magában foglalja azt a kérdést is, hogy egyáltalán fennáll-e a megelőző intézkedések meghozásának lehetősége. Ha az intézkedések meghozatala nem elvárható, akkor a gazdasági társaságot nem terheli felelősség az adott cselekményben. Azt kell bizonyítani, hogy a társaság gondatlansága miatt vált lehetővé az alkalmazott(ak) számára a bűncselekmény elkövetése, de nem megkövetelt annak bizonyítása, hogy az elvárható gondosság tanúsításával a bűncselekmény megakadályozható lett volna.

Ugyanazon bűncselekmény miatt meg lehet állapítani mind a gazdasági társaság, mind pedig egy természetes személy felelősségét is. Ez viszont nem jelent kétszeres értékelést, mivel különböző alanyokat szankcionálnak különböző vád alapján.

Elméletileg elképzelhető lenne egy olyan modell is, hogy a gazdasági társaságot csak szubszidiárius módon tegyék felelőssé, tehát csak akkor, ha a természetes személyt nem lehet megbüntetni (ezt a megoldást alkalmazza pl. a svájci jog bizonyos esetekben). Ez viszont nemcsak hogy ellentmondana a nemzetközi jogi dokumentumoknak, hanem igazságtalan is lenne, mivel a gazdasági társaság felelőssége tőle független körülmények függvénye lenne. Arról nem is beszélve, hogy a társaság kezében ott van a lehetőség, hogy egy az ügyben vétkes személy prezentálásával, a „bűnbak” felmutatásával a saját szankcionálását elkerülje.

A büntetőeljárásban a társaságokkal szemben érvényesíthető szankció a pénzbírság, amely mértékének meghatározása a napidíj-szisztémával analóg módon történik. Ezen vagyoni jellegű szankció „bírság”-kénti nevesítésének elsődleges célja, hogy a büntetőjogban a magánszemélyekkel szemben kiszabható pénzbüntetéstől való megkülönböztetés nyilvánvaló legyen. A bírságtétel-alap nagyságának meghatározásánál alapvetően a társaság előző éves forgalmát veszik alapul, mivel az éves forgalom a leginformatívabb egy vállalkozás nagyságára és gazdasági ereje tekintetében. A bírságtétel-alap a társaság éves bevételének 360-ad része, de a bíróság mérlegelésétől függően egyharmad résszel növelhető, illetve ez alatt is megállapítható minimálisan 50 euróval csökkentett, maximálisan 10.000 euróval növelt értékben. Ezt nevezik bevételi ekvivalensnek. Megállapítása során az a cél, hogy a társaságtól elvonják a többlet-bevételt, anélkül azonban, hogy ez veszélyeztetné a társaság fennmaradását.

Azoknál a társaságoknál viszont, amelyek rossz anyagi helyzetben vannak, elvileg nem lehetne pénzbírságot alkalmazni. A törvény ezért szabályoz egy minimális bevételi ekvivalenst (50 euró), amelyet azoknál a társaságoknál is alkalmazni lehet, amelyeknek nincs bevételük (pl. közhasznú társaságok).

A törvény a bírságtétel-alap (bevételi ekvivalens) szorzóit a Büntető Törvénykönyv Különös Részében meghatározott szabadságvesztési tételkeretekhez igazítja. Ha egy tényállás csak pénzbüntetéssel büntetendő, akkor a legalacsonyabb büntetési tételt kell alkalmazni. A bírság konkrét összege tehát úgy nyer megállapítást, hogy a bírságtétel-alapot (bevételi ekvivalenst) a bíróság azzal a szorzóval sokszorosítja, amely a Különös Részi büntetési tételkerethez rendelt.¹⁹⁶

A bevételi ekvivalens szorzószámának konkrét esetekben való meghatározásához a törvény általános kritériumokat rögzít. A súlyos pénzbírság alkalmazásához vezető okokkal kapcsolatban elsődlegesen a bűncselekmény elkövetésének azok a körülményei és következményei jönnek szóba (okozott kár, társadalomra veszélyesség, az elkövetéssel nyert gazdasági előnyök), melyek miatt a cselekmény a felelősségi előfeltételeknek megfelelően

¹⁹⁶ Tv. 4. § (4): „A bírság összege a bírságtétel-alap (bevételi ekvivalens)

- 180-szorosáig terjed, ha az elkövetett bűncselekmény életfogytiglani vagy 20 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő;
- 155-szöröségig terjed, ha az elkövetett bűncselekmény 15 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő;
- 130-szorosáig terjed, ha az elkövetett bűncselekmény 10 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő;
- 100-szorosáig terjed, ha az elkövetett bűncselekmény 5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő;
- 85-szöröségig terjed, ha az elkövetett bűncselekmény 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő;
- 70-szereségig terjed, ha az elkövetett bűncselekmény két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő;
- 55-szöröségig terjed, ha az elkövetett bűncselekmény egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő;
- 40-szereségig terjed, minden más esetben.”

különös súllyal bír. Ilyennek számít annak a vizsgálata, hogy a társaság milyen intézkedéseket tett a hasonló bűncselekmények megelőzése érdekében és hogy ezáltal az alkalmazottai tevékenységét hogyan befolyásolta. Figyelembe kell venni a gazdasági társaságnak a bűncselekmény elkövetése utáni magatartását is, mégpedig hogy a társaság segítette vagy akadályozta-e a nyomozást és hogy tett-e lépéseket a bűncselekmény következményeinek jóvátételére valamint a hasonló bűncselekmények jövőbeni elkövetésének megakadályozására.

Enyhítő körülménynek számít, ha maga a büntetőeljárás súlyos hátrányt jelentett a gazdasági társaság, illetve tulajdonosainak számára; ezzel különösen azon esetekben válik lehetővé enyhébb bírság kiszabása, melyekben - tipikusan egyszemélyes cégek esetében - egy természetes személy cégvezetői és tulajdonosi kettős minőségében járt el, s az a veszély fenyeget, hogy először mint - a társaság felelősségét kiváltó - bűncselekmény elkövetője lesz elítélve, majd a társaságra kivetett pénzbírsággal indirekt módon még egyszer szankcionálják.

A törvény szerint egytől 3 éves próbaidőre a pénzbírság megfizetése elhalasztható, továbbá a társasággal szemben kirótt pénzbírság bizonyos feltételek mellett részben (legfeljebb 5/6-áig) vagy egészében feltételesen elengedhető. Ezzel ösztönözni lehet a társaságokat, hogy a bíróság egyidejűleg meghatározott utasításait teljesítsék.

A bíróság részletfizetést is engedélyezhet. Az utolsó részletet legkésőbb két év múlva kell befizetni; két részlet hátraléka esetén a kedvezmény automatikusan elvész.

A társasággal szemben kirótt pénzbírság meg nem fizetése esetén a társaságot fel kell szólítani a 14 napon belüli teljesítésre; ha ez eredménytelen, akkor a bírságot az 1962. évi bírósági végrehajtási törvény alapján kell végrehajtani.

A társaságok büntetőjogában különös jelentősége van a bíróság utasításainak. A törvény alapvetően kétfajta utasítást különböztet meg. Egyrészt mindenképpen kötelezi a társaságot az okozott kár megtérítésére (ha ez még nem történt meg). Másrészt a bíróság olyan utasításokat adhat a társaságnak, melyekkel a bűncselekmény kiváltó okait szüntetik meg (a szükséges technikai, szervezeti és személyi intézkedéseket megteszik), s ily módon a társaság jogkövető magatartását a jövőben biztosítják. Mivel ezek az utasítások mélyen ható beavatkozások a vállalkozás üzletvezetésébe és ezen felül gyakran meghatározott hatósági engedélytől is függenek, csak akkor lehet alkalmazni őket, ha ezzel maga a gazdasági társaság is egyetért.

A gazdasági társaságok esetében vissza lehet vonni a pénzbírság feltételes elengedéséről szóló határozatot, ha a társaságot ismét elítélik, vagy nem hajtja végre a bíróság utasításait.

A gazdasági társaságok megszűnésekor gyakran létrejön egy új társaság, amely az előbbi teljes jogutódja (pl. az átalakulás, összeolvadás, szétválás révén). Ezekben az esetekben a

jogelőre kiszabott ítéletet a jogutódon kell végrehajtani és ugyancsak a jogutódot érinti az utasítások végrehajtására kötelezés.

A társasági jogi jogutódlás általános esetei mellett azonban az is elképzelhető, hogy a társaság egy kötelmi jogi jogügylet (pl. adásvételi szerződés, haszonbérlet, lízing) révén kerül átadásra. Az átadás ezen módjai esetén sem lehet azonban az említett intézkedéseket elkerülni. Ezért a törvény rögzíti, hogy minden jogutódlás esetében el kell járni az „új” társasággal szemben, ha az üzleti tevékenység tovább folytatódik és a korábbival azonos tulajdonviszonyok állnak fenn.

A törvény lefekteti, hogy - mögöttes joganyagként - az StGB általános rendelkezései alkalmazandók a gazdasági társaságokkal szembeni büntetőeljárás során is. Magától értetődik azonban, hogy ezen szabályok némelyike kizárólag a természetes személyekre alkalmazható, és ezért a gazdasági társaságoknál szóba sem jöhet, mint pl. a szabadságvesztéssel kapcsolatos rendelkezések, a személyi szabadság elvonásával járó kényszerintézkedések vagy a bódult állapotban elkövetett bűncselekmények büntetőjogi megítélése.

Az általános büntetőkódexre utalás azt is jelenti, hogy a társaságokkal szemben kivetetett pénzbírság mellett az StGB 20. § alapján a „gazdagodás lefölözését” is ki lehet mondani az ítéletben. A „gazdagodás lefölözése” a bűncselekmény révén jogtalanul szerzett előnyök visszavételét szolgálja, a pénzbírság viszont - természetes személyeknél a bűnösség, társaságok esetében a felelősség miatti - szankció. A pénzbírságot és a „gazdagodás lefölözését” együttesen és egymástól függetlenül is ki lehet szabni.

5. Észak-Európa országai

A svéd Btk. (1986) 36. fejezete „Az elkobzásról, a vállalkozásra kiszabott bírságról és a bűncselekmény más különös joghatásairól” rendelkezik.¹⁹⁷ A törvény „különös jogintézmény”-ként aposztrofálja a jogi személyek szankcionálhatóságával foglalkozó 7-11 §§-okat. A 7. szakasz értelmében az üzleti tevékenység gyakorlása során elkövetett bűncselekmény miatt az ügyész indítványára a vállalkozás akkor kötelezhető bírság fizetésére, ha

a.) a bűncselekmény elkövetésével súlyosan vétett az üzleti tevékenységgel járó kötelezettségei ellen, vagy a bűncselekmény egyébként súlyos; illetve

b.) a vállalkozás nem tett meg minden tőle elvárhatót a bűncselekmény megelőzésére.

¹⁹⁷ The Swedish Penal Code. BRA- report 1990:3. 118. p.

A vállalkozásra kiszabható bírság összege legalább 10.000 és legfeljebb három millió svéd korona.

A törvény értelmében a vállalkozásra kiszabott bírságtól el lehet tekinteni, vagy azt alacsonyabb összegben kell meghatározni, ha

1.) a vállalkozásra vagy annak képviselőjére a bűncselekmény miatt már büntetést szabtak ki; vagy

2.) a bűncselekmény következtében a vállalkozást sújtó valamely más fizetési kötelezettség vagy hátrányos joghatás keletkezett; vagy

3.) azt egyéb körülmények indokolják.

A tradicionális alapokon nyugvó *finn büntetőjog* sokáig nem ismerte el a jogi személy büntetőjogi felelősségét. Az 1995. évi átfogó büntetőjogi reform azonban ezt a kérdést sem hagyta figyelmen kívül és 1995. szeptember 1-től (az 1995/743-as törvénnyel) lehetőség nyílt a jogi személlyel szemben pénzbüntetés kiszabására meghatározott bűncselekmények elkövetése esetén.¹⁹⁸

A jogi személy felelősségre vonása tehát *nem minden bűncselekmény miatt* lehetséges, csak azoknál a bűncselekményeknél vetődhet fel alkalmazásának kérdése, amelyeknél a Büntető Törvénykönyv kifejezetten utal a jogi személy büntetőjogi felelősségével foglalkozó 9. fejezet alkalmazásának lehetőségére. Ezek a környezet elleni-, gazdasági-, kereskedelmi bűncselekményekkel foglalkozó fejezetek és a csempészet.

A finn jogalkotó *a szabályozás hatálya* alól kiemeli a közjogi hatóságokat, úgymint a bíróságokat, rendőrségeket, tűzoltóságokat, és egyéb helyhatósági szerveket. A kizárás nem rendelkezik konkrétan az államról. Egyebekben a törvényalkotó nem határolja be, hogy a rendelkezés mely szervezetekre alkalmazható, így - feltehetően - valamennyire.

Bár a finn Btk. 9. fejezetének címe „*A szervezet büntetőjogi felelőssége*”, az 1. szakasz (1) bekezdése a jogi személlyel szemben alkalmazható pénzbüntetés kiszabásának lehetőségéről szól. A finn szabályozás az *indirekt felelősségi forma* mellett száll síkra, amely modellben a jogi személy büntetőjogi felelősségét menedzsmentje, alkalmazottjai, illetve képviselői magatartása alapozza meg. Nem beszélünk tehát a szó klasszikus értelmében - bűnösséget feltételező - büntetőjogi felelősségről, hanem azt mondjuk, hogy - meghatározott primer és szekunder feltételek mellett - a jogi személyt elítéli a bíróság (vele szemben pénzbüntetést alkalmaz) egy olyan bűncselekmény miatt, amelyet más természetes személy (a jogi személy alkalmazottja, képviselője) követett el. Ennél a természetes személynél azonban

¹⁹⁸ Finnish National Reports to the Fourteenth Congress of the International Academy of Comparative Law. Finnish Lawyers Publishing, Helsinki, 1994.

már előfeltétel a bűnösség megléte. Így a jogi személy felelőssége általában másodlagos lesz a természetes személy felelőssége mellett (a kivétel a későbbiekben kerül kifejtésre), de nem zárja ki a természetes személy elkövető felelősségre vonását.

A jogi személy felelősségének megállapításához szükséges *előfeltételek* két kategóriába oszthatóak. A 9. fejezet 2. szakasza a felelősség elsődleges kritériumait tartalmazza, amelyeknek a jogi személy elítéléséhez mindenképpen be kell következniük. Ha ezek az elsődleges előfeltételek fennállnak, akkor mérlegeli a bíróság, hogy a 4. szakaszban foglalt másodlagos kritériumok alapján érdemes-e a jogi személyt elítélnie.

A 2. szakaszban foglalt *primer feltételek*nek megfelelően a jogi személy felelősségének kritériuma, hogy a szervezet menedzsmentjéhez tartozó személy vegyen részt a bűncselekmény elkövetésében vagy a szervezet megszegje a bűncselekmény megelőzésére irányadó köteleességét. Az első feltétel vonatkozásában a jogpolitikai indok az, hogy a törvényalkotó a szervezetet azonosítja annak menedzsmentjével. Nyilvánvaló azonban, hogy ha a bűncselekményt úgy követték el, hogy annak megakadályozása érdekében a szervezet minden tőle elvárható szükséges intézkedést megtett, úgy amiatt vele szemben szankció nem alkalmazható. Másrészt a szervezet kötelelességszegése vonatkozásában talán nem szükséges külön kiemelni, hogy a jogi személy a szerződéskötései és az ügyei vitele során köteles a törvényeknek és az egyéb jogszabályoknak megfelelő magatartás tanúsítására. Nem hunyhat szemet olyan magatartások gyakorlása felett sem, amelyek lehetővé teszik bűncselekmény elkövetését. A kötelelességszegés során két kérdés merülhet fel: egyrészt, hogy a szervezet a betanítási, tájékoztatási, ellenőrzési és egyéb feladatai ellátása során megfelelően és felelősen járt-e el, másrészt, hogy egyáltalán megvolt-e a lehetősége, kapacitása a megfelelő, felelős eljárásra. (Ha pl. a jogi személy alkalmazottja hatáskörének túllépése során követ el bűncselekményt, a szervezet csak akkor büntethető, ha megállapítható, hogy a hatásköri szabályokat nem megfelelően fektette le vagy az alkalmazott betanítása, illetve ellenőrzése során nem tanúsította a kellő figyelmet.) A kötelelességszegés - a törvény értelmében - vagy úgy történik, hogy a szervezet engedi az adott bűncselekmény elkövetését vagy pedig úgy, hogy nem tanúsítja a kellő figyelmet, körültekintést a bűncselekmény megakadályozása során. A jogi személy kötelelességszegése és a bűncselekmény között az okozati összefüggésnek fenn kell állnia.

A finn rendelkezés ismeri az ún. „*anonim bűnösség*” intézményét, amelyről a 2. szakasz (2) bekezdése rendelkezik. Ennek értelmében a jogi személlyel szemben akkor is kiszabható pénzbüntetés, ha a természetes személy elkövető személye nem állapítható meg vagy a természetes személy elkövető valamilyen oknál fogva nem büntethető. Mindez nem

vonatkozik a magánindítványra üldözendő bűncselekményekre, ha a magánindítványt a jogosult nem terjesztette be, kivéve ha a vádemeléshez jelentős közérdek fűződik. Itt tehát az indirekt modell háttérbe szorul: a jogi személlyel szemben anélkül jár el a bíróság, hogy egy természetes személy felelősségének megállapítása megalapozná a szervezet felelősségét. A bűnösségen alapuló felelősség elvét a jogalkotó praktikus szempontokból törli meg. Előfordulhat ugyanis, hogy - bár kétséget kizáróan bűncselekmény elkövetése történt a szervezet keretei között - a konkrét elkövető kiléte nem állapítható meg vagy éppen a szervezet szolgálja „védőháló”-ként a természetes személy elkövető számára. (Ilyen eset pl. ha a környezetkárosítás megállapítható, hiszen a tó vize szennyezett és a tó közelében csak egy finomító üzem található, de a finomító üzemen belül nem azonosítható be az a személy, aki a szennyezésért felelősségre vonható lenne.) Ide tartozik az is, ha a konkrét elkövető meghal vagy - a finn törvény ezen a ponton eltér a magyartól, nem ismeri az „eljárás távollevő terhelttel szemben” jogintézményét - elhagyja az országot, illetve elmebeteggé válik. Ekkor a jogi személy anélkül büntethető, hogy a természetes személy felelősségét a bíróság megállapítsa. Értelemszerűen ez kivételes eset a finn jogban is, hiszen a bűnösségen alapuló felelősség elvét még praktikus okokból sem szívesen hagyja figyelmen kívül a jogalkalmazó.

A konkrét elkövető és a szervezet kapcsolatát vizsgálva a törvény leszögezi, hogy két esetben kerülhet szóba a szervezet felelőssége: egyrészt ha a természetes személy elkövető a jogi személy érdekében járt el vagy ha az elkövetés hasznot hozott a szervezetnek. Előző esetben az egyéni elkövető szerződésből vagy hallgatóságos megállapodásból eredő hatáskörében jár el, amely hatáskör biztosította számára a szervezet támogatását. Utóbbi esetben az egyéni elkövető „saját szakállára” dolgozott, nem rendelkezett hatáskörrel a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő feladatkörök és jogosultságok vonatkozásában, sőt általában kimondottan a szervezet politikájával ellentétes magatartást tanúsított. Azonban megvolt a lehetősége, hogy elkövesse a bűncselekményt, amelyből a szervezetnek „de facto” haszna származott. (Önmagában a haszon bekövetkezésének esetleges lehetősége nem elegendő a szervezet felelősségének megállapításához.)

A törvény konkretizálja a természetes személy elkövetők körét, amikor arról rendelkezik, hogy elkövetők csak a menedzsmenthez tartozó személyek (az igazgató tanács tagjai, ügyvezető igazgató, számvizsgáló...stb.) vagy a szervezet alkalmazottai, illetve képviselői lehetnek. Kívülálló személy magatartása nem alapozza meg a szervezet felelősségét.

A 3. szakasz (2) bekezdése kapcsán felvetődik a kérdés, vajon a jogi személy követelheti-e a természetes személy elkövetőtől az általa fizetett pénzbüntetés összegét, avagy

tovább hárítható-e a bűncselekmény elkövetése miatt a szervezetet ért vagyoni hátrány. A törvény erről úgy rendelkezik, hogy fő szabály szerint a szervezet nem követelheti az elkövetőn a részére kiszabott pénzbüntetés összegét, kivéve ha ezt a kérdést más rendelkezések eltérően szabályozzák. A törvényhelyhez fűzött kommentár szerint két elkövetői csoport különítendő el ebből a szempontból. Az alkalmazottak és képviselők nem vonhatók felelősségre a szervezet által quasi „miattuk” fizetett pénzbüntetés miatt. (Mivel a finn Polgári Törvénykönyv szerint az alkalmazott felel az általa okozott kárért, így a Btk. ezen rendelkezése elengedhetetlen volt, hiszen a szervezetre kiszabott pénzbüntetés aránytalan terhet róna a természetes személy elkövetőre.) A menedzsment felelősségét viszont a Gazdasági Törvény akként szabályozza, hogy ők kötelesek kártalanítani a szervezetet az általuk okozott kár esetén és ezt a rendelkezést a Btk. kodifikátorai is elfogadhatónak tartották. Felvetődik viszont a kérdés: nem beszélhetünk-e ilyen esetekben kétszeres értékelésről, hiszen egyrészt a bíróság felelősségre vonja (és nyilván kellőképpen meg is bünteti) az adott elkövetőt, másrészt a szervezet is ráterheli az általa fizetni kényszerült pénzbüntetés összegét.

A jogi személy felelősségre vonásához szükséges *szekunder feltételek* a bíróság mérlegelésére bízzák, hogy - a 2. szakaszban részletezett elsődleges kritériumok megléte esetén is - elítéli-e a jogi személyt. Az elítélés mellett szól, ha a menedzsment szándékosan belefolyt a bűncselekmény elkövetésébe (ezt külön kiemeli a törvény, bár már a 2. szakasz (1) bekezdésében az egyik primer feltételként megjelent) vagy ha az elkövető a szervezetben magas posztot betöltő személy. A bűncselekmény súlyossága vagy az elkövetés széles körben elterjedt volta szintén az elítélést sugallja. „*A bűncselekmény egyéb következményeinek vizsgálata*” körében figyelembe kell venni az esetlegesen fizetett kártérítést vagy alkalmazott elkobzást, illetve az egyéb közigazgatási szankciót csakúgy, mint az ügy kedvezőtlen sajtóvisszhangját. Ha ezekkel már kellőképpen „megbűnhődött” a szervezet, az az elítélése ellen szól. Ha mindent megtesz az újabb bűncselekmények elkövetésének megakadályozása végett, ha jóváteszi a bűncselekménnyel okozott kárt vagy segíti a nyomozás felderítő munkáját - ezek mind nyomatékosan az elítélés ellen szólnak, különösen, ha a szervezetnek ez nem kis anyagi ráfordításába került. Ha a bűncselekmény elkövetése miatt a menedzsment soraiból kikerülő elkövetőt már felelősségre vonták, tekintettel kell lenni a szervezet méretére és az elkövető tulajdonosi részesedésére a szervezetben. Amennyiben a jogi személy kevesebb mint 20 főt alkalmaz, a törvényhez fűzött kommentár szerint értelmetlen a jogi személy felelősségre vonása, csakúgy mint akkor, ha az elkövető tulajdonosi részesedése a szervezetben az 50 %-ot meghaladja.

A pénzbüntetés kiszabása és mértéke tekintetében a törvény az egyösszegű kiszabást rendeli azzal, hogy a bíróság 5.000 és 5.000.000 finn márka között határozhatja meg a konkrét ügyben kiszabásra kerülő összeget. (Ezen összeg felső határa halmazati büntetés esetén sem emelhető, amikor a bíróság ún. „egyesített pénzbüntetést” szab ki.) Mivel - az előzőekben ismertetésre kerülten - a menedzsment soraiból kikerülő elkövetőknél nem kizárt a „kétszeres értékelés” sem, így a bíróság a szervezettel szemben kiszabásra kerülő pénzbüntetés összegének meghatározásakor figyelemmel van az egyéni elkövetővel szemben már kiszabásra került büntetés mértékére. A büntetés célja, hogy a bíróság rosszallását fejezze ki a jogi személy felé annak törvénysértő gyakorlata miatt és hogy a megfelelő büntetés jogkövető magatartásra bírja a szervezetet a jövőben.

A konkrét összeg kiszabása során a bíróság mérlegeli a szervezet kötelességzegésének mértékét (mióta folyik az elkövetést lehetővé tevő, netán támogató gyakorlat), a menedzsmentnek az elkövetésben betöltött szerepét (az egyéni elkövető pozíciója) és a cég fizetőképességét (a jogi személy nagysága, pénzügyi helyzetének stabilitása).

A törvény a jogi személyeknél a büntethetőség és a büntetés elévülését egyaránt öt évben határozza meg.

Ez idáig mindössze néhány - a jogi személy felelősségét tárgyaló - jogeset ismert a finn joggyakorlatban.¹⁹⁹

A hagyományosan pragmatikus büntetőjogi felfogást valló *dán büntetőjogtól* nem idegen a jogi személy büntetőjogi felelőssége. A történeti fejlődés során a jogintézménnyel szemben komolyabb elvi aggályok nem merültek fel. A dán jogi szabályozás már az 1920-as években is megközelítőleg 200 rendelkezést tartalmazott ún. szakmai (mellék)törvényekben a jogi személy pénzbüntetés megfizetésére kötelezéséről, és jelenleg is megközelítőleg ennyire tehető Dániában a jogi személy szankcionálásáról rendelkező jogszabályok száma, amelyek a kereskedelmi jog területétől kezdve a hóeltakarításra-kötelező szabályozásig széles témakört fognak át. (Pl. a mezőgazdasági termékek Európai Unió piacszerzésének intézéséről szóló törvény 27. cikke lehetőséget biztosít jogsértés esetén pénzbüntetés kiszabására a jogi személlyel szemben.)

A jogi személyek büntetőjogi felelősségét a 476/1996-os törvény vezette be a dán *Büntető Törvénykönyv 25-27. cikke*ként.²⁰⁰ A jogi személy büntetőjogi felelőssége eredetileg csak akkor volt megállapítható, ha az adott bűncselekménynél a törvény az alkalmazás

¹⁹⁹ *Muhonen* (1995) 3. p.

²⁰⁰ Das dänische Strafgesetzbuch, Stand 1.1. 1997. Freiburg im Breisgau, 1997. 23. p.

lehetőségét kifejezetten előírta. A törvényhez fűzött magyarázat értelmében nem a Btk. Különös Része, hanem mindig külön törvény határozta meg az alkalmazás lehetőségének körét. A dán szabályozásban ez a gazdasági és az ipari deliktumok körében általános volt, de - az angolszász gyakorlattal ellentétben - nem terjedt ki a gondatlan emberölés tényállására. A helyzet 2002-ben változott, amikor is a 378/2002-es törvény kiterjesztette a jogi személy büntetőjogi felelősségét valamennyi bűncselekményre. 2002. június 6-tól tehát (elvileg) bármely bűncselekmény elkövethető a jogi személy által.

A dán Btk. 25 §-a értelmében a jogi személlyel szemben kizárólag *pénzbüntetés* szabható ki.

Ha a törvény kivételt nem tesz, gyakorlatilag *minden jogi személy* a rendelkezés hatálya alá vonható, így a részvénytársaságok, korlátolt felelősségű társaságok, szövetkezetek, közkereseti társaságok, egyesületek, alapítványok, vagyonközösségek és az állami hivatalok is. Az egyéni vállalkozások csak akkor, ha nagyságukra („*deres storrelse*”) és szervezeti felépítésükre („*organisation*”) tekintettel a fent nevezett társaságokkal azonos elbírálás alá esnek. A törvényhelyhez fűzött magyarázat alapján elegendő, ha az egyéni vállalkozás alkalmazottainak száma a 10-20 főt eléri, de a dán bíróságok gyakorlatában ez akként alakult ki, hogy a legalább 20 alkalmazottat foglalkoztató egyéni vállalkozásokat vonják csak a törvény személyi hatálya alá.

A dán jogban sokáig vitatott kérdés volt az állami hatóságok büntethetőségének problematikája. Kezdetben az volt a legfőbb ügyész álláspontja, hogy az állami hivatalok és közösségek kívül esnek a büntethető társaságok körén, később azonban a parlament törvényt alkotott az állami hatóságok büntethetőségéről. Az állam, állami hivatalok, hatóságok és közösségek akkor esnek civil szférával azonos elbírálás alá, amennyiben azokkal azonos tevékenységet folytatnak és nem államhatalmi tevékenységet gyakorolnak. (Példával megvilágítva Dániában mind a civil szektor, mind az állami szféra munkáltatóinak kötelessége bevételi adót szedni a jövedelem után az alkalmazottaitól. E rendelkezés megszegése büntetést von maga után. Nyilvánvalóan hátrányos megkülönböztetés alá esnének a civil társaságok, ha csak az ő felelősségük lenne megállapítható adott esetben pl. e rendelkezés megszegésekor.)

Dániában a jogi személy büntetőjogi felelőssége vonatkozásában a *közvetlen felelősség* az irányadó. A jogi személy büntethetősége feltételezi, hogy annak működése körén belül („*az üzemi tevékenység keretén belül*”) kövesse el a bűncselekményt egy vagy több személy, akik alkalmazottak vagy a menedzsment tagjai egyaránt lehetnek. Az elkövetők szándékos vagy

gondatlan magatartása egyaránt megalapozza a jogi személy felelősségét, különösen ha az elkövetésre a nem kielégítő szervezeti struktúra miatt nyílt lehetőség.

Vita tárgyát képezi a felelősség kumulációja, azaz hogy a jogi személy szankcionálása esetén lehetséges-e a természetes személy felelősségre vonása. Jelenleg ezen kérdés eldöntése a vádemelési jogkörrel felruházott hatóságok hatáskörébe tartozik, ők döntenek el, hogy szükségesnek tartják-e a természetes személlyel szemben is az eljárás lefolytatását. A gyakorlatban általában akkor nem járnak el a természetes személlyel szemben, ha az alkalmazottként csekély szerepet játszott a jogsértés megvalósításában.

Izlandon 1972-től egyes gazdasági deliktumoknál, míg 1998-ban általánosan bevezették a jogi személy büntetőjogi felelősségét. Jelenleg erről az izlandi Büntető törvénykönyv 19a-19c. cikkelyei rendelkeznek.²⁰¹

A norvég Büntető Törvénykönyv (1991.) 48a, 48b. cikkelyei utalnak a jogi személyek büntetőjogi jogalanyiságára.²⁰²

6. Az Európai Unióhoz újonnan csatlakozott országok

Szlovéniában 1999-ben született törvény a jogi személyek bűncselekmények elkövetéséért való felelősségéről (n° 59/99) A törvény a jogi személy általi bűncselekmény elkövetésének négy különböző esetét különbözteti meg:

1. azt az esetet, melynél a bűncselekményt a menedzsment vagy felügyeleti szerv utasításának vagy megbízásának a végrehajtása során követik el;
2. azt az esetet, amikor a menedzsment vagy a felügyeleti szervek ösztönözték vagy felhatalmazták az elkövetőt a cselekmény elkövetésére;
3. azt az esetet, amikor a jogi személy rendelkezik a bűncselekmény útján megszerzett anyagi értékek felett, illetve ilyen dolgokat használ fel;
4. azt az esetet, amikor a menedzsment vagy a felügyeleti szervek a munkatársak feletti felügyeleti kötelezettségüket nem teljesítették.²⁰³

Észtország (2001: észt Btk. 14. Cikkely), *Málta* (2002: Criminal Code 121D Cikkely), *Litvánia* (2003: litván Btk. 20. Cikkely) és *Lettország* (2005: Lett Btk. 12., 70¹-70⁸ Cikkelyek), *Románia* (2006: román Btk. 19. Cikkely) az elmúlt években vezették be Büntető

²⁰¹ Zeder (2006) 16. p.

²⁰² Zeder (2006) 16. p.

²⁰³ Zeder (2006) 24. p.

Törvénykönyveikbe a jogi személy felelősségéről rendelkező cikkelyeket. Szabályozásuk lényegileg az Európai Unió normák megfogalmazását követi.²⁰⁴

Lengyelországban 2001-ben született törvény a kollektív jogalanyok felelősségéről bűncselekmények elkövetésekor.²⁰⁵ A törvény 2003. november 18-án lépett hatályba, de fontos részeit a lengyel Alkotmánybíróság a 2004. november 3-i határozatával megsemmisítette. A törvény értelmében a kollektív jogalany (jogi személy, jogi személyiség nélküli egyesület, külföldi szervezeti egység) felelősségét azon természetes személy által elkövetett bűncselekmény érinti, aki

1. a kollektív jogalany nevében, érdekében vagy képviselőjében a belső felügyeleti vagy döntéshozatali jogkörét átlépve cselekszik;

2. az 1. pontban meghatározott természetes személytől felhatalmazást kapott az illetékeségi körének átlépésére;

3. az 1. pontban meghatározott természetes személy egyetértésével vagy tudomásával cselekszik, a kollektív jogalany nevében vagy érdekében,

4. vállalkozó.

A 2. és 3. pontnál további feltétel, hogy a kollektív jogalany a természetes személy kiválasztásában, illetve felügyeletében nem a megfelelő gondossággal járt el és megfelelő gondosság mellett a bűncselekmény elkövetése megakadályozható lett volna.

A kollektív jogalany felelősségének további szükséges előfeltétele, hogy a természetes személy bűncselekménye a kollektív jogalany számára előnyökhöz vezessen vagy legalábbis vezethessen.²⁰⁶

7. A svájci szabályozás

A svájci törvényalkotó az Általános Rész átfogó módosítása során a vállalkozásokra vonatkozóan 2003-ban új felelősségi szabályokat vezetett be. A „*vállalkozások felelőssége*” elnevezést viselő Hetedik Cím 2003. október 1-én lépett hatályba.

Az új rendelkezés szerint a vállalkozás akkor büntethető, ha azon belül egy természetes személy bűncselekményt követ el és az elkövető kiléte nem megállapítható, feltéve, hogy a tényleges elkövetőnek a vállalkozáson belüli beazonosíthatatlansága a vállalkozás szervezeti hiányosságára vezethető vissza. Ekkor a vállalkozás öt millió svájci

²⁰⁴ Zeder (2006) 17. p.

²⁰⁵ Gesetzblatt 2002 Nr. 197, 1661. Weigend-Namyslowska-Gabrysiak (2004) 97.p.

²⁰⁶ Weigend-Namyslowska-Gabrysiak (2004) 546-547.p.

frankig terjedő pénzbüntetéssel sújtható. Egyes különösen jelentős tárgyi súlyú bűncselekményeknél a vállalkozás akkor is büntethető, ha a tényleges elkövető személye ismert. Ez a szigorított felelősség a bünszervezetben való részvételnél, a pénzmosásnál, az aktív hivatali vesztegetésnél, a hivatalos személy részére történő előny biztosításánál, és a terrorizmus finanszírozásánál áll fenn. A vállalkozás felelőssége ezekben az esetekben azon alapul, hogy nem tette meg a szükséges intézkedéseket, amellyel a bűncselekmény megakadályozható lett volna, függetlenül attól, hogy a vezetőség tudtával vagy anélkül történt a bűncselekmény elkövetése.²⁰⁷

A törvényalkotó tehát kettős megoldást választott: egy ún. „*általános modellt*” az StGB 100^{quarter} 1. cikk alapján, amely minden büntetettre és vétségre vonatkozik és egy ún. „*különös modellt*” az StGB 100^{quarter} 2. cikk alapján, ami bizonyos tényállások enumerációjának alapjául szolgál.

Sokáig érvényesült a svájci jogban a „*societas delinquere non potest*” elve. Felvetődik a kérdés, hogy miért változott ez a felfogás és miért volt kénytelen a svájci jogalkotó is a jogi személynek büntetőjogi felelősséget teremteni.²⁰⁸ A vállalkozások büntethetőségének bevezetése Svájcban azért is különös, mert ezidáig egyértelműen azon a felfogáson voltak, hogy a jogi személy büntethetőségét nem kell fontolóra venni, hiszen a vállalkozásnál hiányzik a bűnösség és a vállalkozásnak nincs lelkiismerete, így vele szemben a büntetés értelmetlen.

Svájcban az elmúlt években azonban egyre erősebb lett az igény a vállalkozások büntethetőségének megteremtésére. Észlelték, hogy a modern munkamegosztáson alapuló üzemből, amelyben nincs hierarchikusan szervezett döntési mechanizmus, nehéz a felelős

²⁰⁷ A vállalkozás felelősségével foglalkozó törvényi szabályozás: StGB 100^{quarter} Cikk:

1. Ha a vállalkozás gazdasági tevékenységének gyakorlása során a vállalat célkitűzéseinek keretein belül egy büntetett vagy vétséget követ el és ez a cselekmény a vállalkozás szervezeti hiányosságai miatt egyetlen természetes személynek sem beszámítható, akkor a büntett vagy a vétség a vállalkozásnak lesz beszámítható. Ebben az esetben a vállalkozás 5 millió frankig terjedő pénzbüntetéssel büntethető.

2. Ha a 260ter, 206^{quinquies}, 206^{sexies}, 305bis, 322^{quinquies}, 322^{septies} Cikkben foglalt bűncselekményekről van szó, a vállalkozás a természetes személytől függetlenül büntethető, ha a vállalkozásnak felróható, hogy nem tett meg minden szükséges és elvárható szervezeti intézkedést a bűncselekmény elkövetésének megakadályozására.

3. A bíróság a pénzbüntetést különösen a cselekmény súlyára, a szervezeti hiányosság fokára, az okozott kárra és a vállalkozás gazdasági teljesítőképességére tekintettel szabja ki.

4. Jelen szakasz értelmében vállalkozásnak minősülnek:

- a.) a magánjogi jogi személyek,
- b.) a közjogi jogi személyek a köztisztviselők kivételével,
- c.) a társaságok,
- d.) az egyszemélyes cégek.

²⁰⁸ Az angolszász országokban és néhány észak-európai országban (mint pl. Hollandia) már régóta funkcionáló jogintézményről van szó, amelynek fontosságára a különböző európai országok a '70- es években kezdtek felfigyelni a környezeti és ipari deliktumokkal kapcsolatban. Egy szélesebb törvényhozási hullám a '90- es években zajlott, melynek kiváltó oka a globalizáció, a gazdasági liberalizmus, és a szervezett bűnözéstől való félelem volt.

döntéshozót megtalálni. Az egyre differenciáltabb munkamegosztás és komplex belső vállalati struktúrák miatt - különösen a nagyvállalatoknál - a személyi büntetőjog tradicionális eszközei már nem elegendők, ha a szervezeti struktúrában elbújik az elkövető. Hiába áll fenn változatlanul az igény, hogy valakit a vállalkozáson belül tegyünk felelőssé, ha a szervezetek - a „szervezeti felelőtlenség” kialakításával – megnehezítik a jog számára az egyéni elkövetőhöz való hozzáférést.

Svájcban a '70-es években először a Versenybizottság kezdte észlelni, hogy a vállalkozások „önálló személyiségek,” önálló szervezeti kultúrával. Első lépésként a vállalat vezetőinek a felelősségét építették ki, ezután következett a vállalkozások felelősségének kialakítása.²⁰⁹

A vállalkozások szankcionálását a büntetőjogon kívüli eszközökkel is el lehetne érni.²¹⁰ A svájci törvényhozó azonban a büntetőjogi eszközöket választotta, és – bár Svájc nem Európai Unió tagállam -, de ezzel a szabályozással megfelelt az Európa Tanács, az Európai Unió és az OECD elvárásainak is.

Először 1991-ben született törvény-javaslat a pénzmosás és szervezett bűnözés ellen, amely az első kísérlet volt a vállalkozás büntetőjogi szankcionálhatóságának megteremtésére. Ez a koncepció a dogmatikai kifogásokat az intézkedési modell bevezetésével hártotta el, azaz a vállalkozással szemben – bűnösséget feltételező büntetések helyett – meghatározott feltételek mellett intézkedések alkalmazását tette lehetővé. A helyettesítő felelősség („*vicarious liability*”) megoldását alkalmazva a vállalkozás szervei, alkalmazottai által elkövetett bűncselekmények esetén nyílt lehetőség a vállalkozás szankcionálására, amennyiben a cselekmény a vállalkozás szervezeti hiányosságai miatt meghatározott természetes személy(ek)hez nem volt hozzárendelhető. A törvény-javaslat a szankciók széles skáláját írta elő a vállalkozásokkal szemben (pénzbüntetés, tevékenységi köröktől való eltiltás, a vállalkozás megszüntetése ... stb.), de elutasították, mondván, hogy a vállalkozások ilyen módon történő szankcionálása parttalan kriminalizációt indítana el.

²⁰⁹ A vállalkozások büntethetősége mellett voksoltak a Rajna menti települések, amikor 1986-ban a Sandoz gyógyszergyártó cég alkalmazottai a kemikáliák csomagolása során tüzet keletkeztettek, amely a környező lakosságot a robbanás közvetlen veszélyének tette ki. A tűzoltási munkálatok által a tűzoltáshoz használt vízzel harminc tonna vegyi anyag került a Rajnába és a szennyezés 300 km-es folyószakaszon kiirtotta a halállományt és a folyó menti települések ivóvízellátását is veszélyeztette. Hét évig húzódó büntetőeljárás után a tűzoltóság parancsnokának büntetőjogi felelőssége vonása történt meg a vízszennyezés elrendelése miatt, 200 svájci frank pénzbüntetésre ítélték. A lakosság szerint a „valósi bűnösök”: a Sandoz vezetői nem lettek felelősségre vonva, mint ahogyan maga a cég sem, hiszen 1986-ban a vállalkozások büntethetősége még ismeretlen volt Svájcban.

²¹⁰ A vállalkozások közigazgatási jogi szankcionálása a svájci jogban sem új keletű: pl. a szövetségi adózásról szóló 1990. évi december 14-i törvény alapján a vállalkozás adócsalásért büntethető vagy a közigazgatási törvény 7. cikkelye szerint 5000 frankig terjedően pénzbírsággal büntethető vállalkozás, ha a nyomozás a tettes ellen aránytalan költséggel jár.

A szabályozás második szakasza 1996-ban azzal indult, hogy az Igazságügyi Szövetségi Hivatal megbízást adott *Robert Roth* jogtudós részére a vállalkozások büntetőjogi felelősségének szükségessége kérdésében szakvélemény elkészítésére. A szakvélemény kidolgozása során a jogász mindenekelőtt a vonatkozó nemzetközi joganyagra, különösen az európai környezetvédelmi büntetőjogi egyezményre, az Európa Tanács ajánlásaira, és a külföldi hivatalos személyek megvesztegetése elleni küzdelemről szóló OECD egyezményre volt figyelemmel.

A szervezeti bűnösség elismerése négy lépcsőben történt meg.

1. Első lépcsőben az Általános Rész teljes revíziójával foglalkozó törvényelőkészítő bizottság 1998-as javaslata szerint a vállalkozás szubszidiárius felelőssége akkor jöhetett szóba, ha „...a bűncselekményt egy olyan személy követte el, aki a vállalkozás szervezeti hiányossága miatt nem meghatározható.”

Az 1998-as szabályozásban a vállalkozásnak felróható szervezeti hiba a szankcionálás feltételeként szerepelt, ezért a modell a „szervezeti hibákért való felelősség” elnevezést kapta. Ennyiben a svájci megoldás különbözik az Európa Tanács ajánlásait követő más országok modelljeitől, akik első lépcsőben a jogi személy vezető tisztviselőinek (vagy alkalmazottjainak) a felelősségét állapítják meg az adott bűncselekmény elkövetéséért, és második lépcsőben felel a jogi személy az ellenőrzés elmulasztása miatt. A svájci modell nem kívánja meg a menedzserek (vagy alkalmazottak) szintjén a személyes bűnösséget, hanem a szervezet hiányosságait értékeli, amelyek lehetővé tették a bűncselekmény elkövetését.²¹¹

2. Ez a megoldás a gazdasági szférában kedvező visszhangot váltott ki, a büntetőjogtudomány azonban támadta a szubszidiárius felelősségi modellt. A Kantonok Szövetsége ezért második lépcsőben - elfogadva a jogtudomány oldaláról érkező kritikát - *eredeti* vállalkozási felelősséget teremtett, amely három tényállásra korlátozódott: vesztegetés, bűnszervezetben való részvétel és pénzmosás. A kiszabható pénzbüntetés legmagasabb összegét öt millió svájci frankban határozták meg.

3. A Nemzeti Tanács elfogadta a korábbi koncepciókat, és kiegészítette azokat a vonatkozó eljárásjogi rendelkezésekkel.

4. A negyedik lépcső a terrorizmus finanszírozása elleni nemzetközi egyezmény hatására született 2002-ben. Két irányú változtatást jelentett az eddigi normákon: formálisan a jogszabályi rendelkezések új számozást kaptak (Art. 100^{quater}, 100^{quinqvis}), tartalmilag pedig az

²¹¹ A szervezeti hibákért való felelősség tiszta formáját az 1995. évi ausztráliai *Criminal Code Act*-ben találjuk.

eredeti felelősséget megalapozó tényállások köre bővült a terrorizmussal és a terrorizmus finanszírozásával.

A törvény *kettős szabályozási technikát* alkalmaz: a büntettekre és vétségekre a vállalkozás általános szubszidiárius felelősségét teremti meg arra az esetre, ha a vállalkozás szervezeti hiányossága miatt a természetes személy elkövető nem fellelhető.²¹² Ez a fajta szubszidiárius felelősség a Büntető Törvénykönyv 100^{quarter} 1. cikkében van szabályozva. Ugyanakkor bizonyos nagy tárgyi súlyú törvénysértésekre (pénzmosás, vesztegetés, terrorizmus finanszírozása) párhuzamos felelősség terheli a vállalkozást, azaz a természetes személy elkövető ismertté válása esetén is büntethető. A törvényhozó a Büntető Törvénykönyv 100^{quarter} 2. cikkében egy szigorított felelősséget állapít meg egyes, társadalomra fokozottan veszélyes tényállások vonatkozásában: a vállalkozás és a természetes személy is büntethető, azaz egy kumulatív felelősségi forma áll fenn. A természetes személy ellen folyó büntetőeljárás, illetőleg a természetes személy elítélése nem feltétele a vállalkozások büntetőjogi felelősségre vonhatóságának, a tényleges elkövetőt megbüntetésével a vállalkozás nem mentesül a felelősségre vonás alól.

a.) *A vállalkozás szubszidiárius felelőssége* esetén a cselekmény – szervezeti hiányosság miatt - meghatározott természetes személyhez nem hozzárendelhető. Hogyan képzelhető el bűncselekmény egyéni elkövető nélkül?

A kérdés megválaszolásához egy *tradicionális bizonyítási problematikát* kell megoldanunk, nevezetesen, hogy bár fennállnak a tényállás objektív és szubjektív elemei, de nem bizonyítható, hogy több személy közül ki követte el a bűncselekményt (pl. a családi vállalkozás autójával elkövetett sebességtűllépés esetén a használói kör – a családtagok - közül a konkrét elkövető annak ellenére nem megállapítható, hogy az elkövetési eszköz, az autó minden kétséget kizáróan behatárolja a bűncselekménnyel érintett személyek körét).

A decentralizáció, a hatáskörök differenciálódása oda vezet, hogy a büntetőjogilag releváns cselekményt nem egyedül a vállalkozáshoz hozzárendelhető személy tevéleges magatartása vagy gondossági köteletségének elmulasztása hozza létre. Így esetenként kudarcot vall, hogy egyetlen személy magatartását számítsuk be a vállalkozásnak, mivel a komplex szervezeti felépítésű vállalkozásokban a vállalkozás különböző szintjein meghozott döntések és kifejtett cselekmények együtthatása lesz releváns, az együttes cselekvés előfeltételeit azonban a törvény nem szabályozza. *Heine* odáig megy, hogy – álláspontja szerint – a vállalkozás büntetőjogi felelősségét megalapozó magatartások közül

²¹² A vállalkozás büntetőjogi felelőssége csak akkor áll fenn, ha a bűnüldöző hatóságoknak a vállalkozás szervezeti hiányosságai miatt nem sikerül felkutatni és felelősségre vonni a tényleges elkövetőt.

kiesnek az egyes személy által megvalósított azon bűncselekmények, amelyeknél a konkrét elkövető nem beazonosítható, ehelyett egy *összegzett individuális mulasztás* lesz a felelőség-megalapozó, amelynél a szervezetnek történő beszámítás jogi jelentőséget kap: a cselekmény, a tényállás és a felelőség csak összeadottan képzelhető el.²¹³

A szubszidiárius felelőség a *komplex szervezeti struktúrákra* épül. A kollektív felelőség nem az egyéni bűnösség pótléka, ennél jóval átfogóbban értelmezendő: a vállalkozás tagjai egyéni cselekményeinek és felelőségének az összevonása. A szándékosságot nem kizárólag egy személynél vizsgáljuk, hanem különböző részlegekhez lebontott bizonyos személyi körökhöz rendeljük hozzá. A szubszidiárius felelőség *vállalati gondossági kötelezettséget* követel meg, amely alapján egy komplex szervezetet úgy kell felépíteni, hogy bizonyos üzem-típusos kockázati tényezők meghatározott cselekményeket ne valósíthassanak meg, mert ilyenkor a hiányzó elkövető helyett a vállalkozás viseli a felelőséget.

A svájci modellben a kiindulópont egy természetes személy cselekménye, aki a szervezettel meghatározott kapcsolatban van; a cselekmény a szervezet céljával kell, hogy összefüggésben legyen (nem lehet individuális cél) és feltétel, hogy szervezeti hiányosságok tegyék lehetővé az elkövetést. Ezen utóbbiak – az USA- val ellentétben – itt büntethetőségi feltételek és nem egyszerűen büntetékiszabási tényezők. (Ez a szabályozás a gazdasági társaságoknak még mindig kedvezőbb, mintha objektív felelőséget („*strict liability*”) alapítanánk vagy az azonosítási modell („*identification theory*”) alapján a vállalkozás felelne a vezető tisztviselők által elkövetett bűncselekményért.²¹⁴)

A svájci szabályozás 1991 óta a „*gazdasági vállalkozás*” fogalmat használja, ami felöleli a különböző szervezeti formákat a jogi személytől a személyegyesülésen keresztül az egyéni cégig. Ugyanakkor a gazdasági vállalkozásnak „*üzleti tevékenységet*” kell folytatnia, a vonatkozó tényállásokat a „*gazdasági tevékenysége gyakorlása során*”, a vállalati célok keretein belül kell, hogy elkövesse.

Ezen kritériumok meghatározása az ítélkezési gyakorlat feladata lesz. Nyilvánvalóan nem felelőség-megalapozó az olyan cselekmény, amelynek természete szerint nincs köze a vállalkozás tevékenységeihez. Ez például megvilágítva azt jelenti, hogy egy karitatív egyesület tagjainak törvénytörő tevékenysége (óvodában elkövetett szexuális erőszak a karitatív egyesület beazonosíthatatlan tagja által, vagy egy templom szankcionálása, ha egyik

²¹³ Heine szerint a – beazonosíthatatlan - egyéni elkövető által megvalósított cselekmények inkább a közigazgatási törvény 7. cikke alapján szankcionálandók. Heine (2003) 31.p.

²¹⁴ A *strict liability* és *identification theory* részletes kifejtését lásd Wells (2001) 85.p.

papja szexuális zaklatást követ el, de személye nem meghatározható) kívül esik a szabályozási körön, mivel nélkülöz mindenféle üzleti célzatot és az elkövető beazonosíthatatlansága nem vezethető vissza szervezeti hiányosságokra.

Nem letisztult, milyen módon határozandó meg a „gazdasági tevékenység gyakorlása” kritérium sportegyesületeknél, kulturális szervezeteknél, a médiában, vagy különböző segédegységeknél. Amennyiben a „segítő tevékenységet” vagy „kulturális támogatást” gazdasági tevékenységként értékeljük és a dolgozókat fizetett alkalmazottaknak tekintjük, sok ilyen szervezet érintetté válik.

Az *elkövetői kör* tekintetében a svájci szervezeti felelősség különbözik az angol *identification-modell*-től annyiban, hogy nem csak a felső vezetők és szervek („*directing mind*”) törvénysértő magatartása von maga után szervezeti felelősséget, hanem minden elkövető (a szervezeti hierarchia alsóbb fokán álló alkalmazottak) magatartása is kiváltja azt. A törvény félreérthető megfogalmazásából („*egy vállalkozáson belül*”) adódóan joggal vetődik fel a kérdés, vajon a vállalkozás szervei és alkalmazottai mellett a vállalkozás képviselőinek magatartása is felelősség-megalapozó-e. A törvény-előkészítő munkálatokat vizsgálva megállapítható, hogy 1998-ban a törvény-előkészítő bizottság még „*az üzemen belül*” kifejezést használta, a Kantonok Tanácsának Bizottsága ezzel szemben „*egy szerv vagy egy segédszemély*” által elkövetett bűncselekményről szólt. A hatályos törvényszöveg tág értelmezése alapján *Smith*-nek igaza van, amikor az alkalmazottak mellett a képviselő magatartását is a „*vállalkozáson belül*”, a vállalkozás célkitűzéseinek keretei között értelmezi.²¹⁵

A vállalkozások büntethetőségének alapfeltétele, hogy egy természetes személy bűncselekményt kövessen el. A szándékos tényállásoknál az objektív és a szubjektív tényállási elemek megvalósítása, míg gondatlan deliktumoknál az általános gondossági kötelezettség megsértésére szükséges. Különösen a többszörösen összetett vállalati dezorganizációk esetén jelentkezhethet problémaként annak megállapítása, hogy melyik személy terhére rójuk a gondossági kötelezettség megsértését. Ha elismerjük, hogy különböző személyek cselekményeinek összessége értékelhető bűncselekményként, ezáltal elvetjük a személyi bűnösség hagyományos büntetőjogi megítélését és kollektív felelősséget teremtünk, amelynek kiszélesítésével eljutunk a szervezeti hiányosságok modelljéhez.

²¹⁵ Schmid (2003) 769.p.

Felmerül a kérdés, vajon az új svájci kitétel: „*a vállalkozás célkitűzéseinek keretében folytatott üzleti tevékenység*” megfelelően behatárolt-e.²¹⁶ A jogösszehasonlító áttekintés kétségtelenül rámutat arra, hogy a svájci felfogás egyezik az országok többségének elképzelésével. *Heine*²¹⁷ és *Schmid*²¹⁸ ajánlják az „üzem-tipikus rizikó” bevezetését is, hiszen valóban elgondolkozásra lenne érdemes, hogy az üzem-tipikus veszélyeket bizonyos deliktumoknál tovább fejlesszék, példálózóan felsorolva azon munkahelyi körülményeket, amelyek fokozott kockázatát jelentik a bűncselekmény bekövetkezésének. A tipikus vállalati rizikó-faktorok azonosításával megalapozható a szervezeti hibáért való felelősség.

A „*vállalkozás célkitűzéseinek keretében folytatott üzleti tevékenység*” köréből ki kell zárni a vállalkozás saját kárát, másrésztől az elkövető vagy harmadik személy saját gazdagodását, hiszen elkerülendő, hogy a személyi nyereségvágy vagy gondossági kötelességszegés automatikusan a vállalkozásnak számítódjék be. Az egyértelmű, hogy amikor a személyi gazdagodás kétséget kizáróan kimutatható (pl. könyvelői sikkasztás), nincs szó a vállalkozás felelősségéről. Nem kérdéses azonban az sem, hogy a szervezeti hierarchia általában megnöveli annak kockázatát, hogy az individuális elkövető – a vállalkozás adta lehetőségek kihasználásával, a vállalkozás célkitűzéseinek keretében – bűncselekményt kövessen el. Ezen kockázati tényező veszélyhelyzetkénti értelmezésének következetes végig gondolása odáig vezetne, hogy minden szervezeti tevékenység tiltott lenne; a vállalkozás felelne az összes olyan cselekményért, amelyet célkitűzéseinek a „leple alatt” követnek el, mivel a szervezeti struktúrája fokozza a bűncselekmény elkövetésének a lehetőségét és ezáltal egy jogilag releváns kockázati helyzetet teremt. Értelemszerűen a törvényalkotó célja a 100^{quater} 1. Cikkének megalkotásával nem ez volt, ellenkező esetben a karitatív szervezet alkalmazottja általi óvodai- vagy a templomi pap általi szexuális zaklatás is megalapozná a szervezet felelősségét.

Nehéz behatárolni azokat a cselekményeket, amelyeket a vállalkozás kifejezett utasításai ellen követnek el (pl. vesztegetési pénzösszeg fizetése a vállalkozás tiltó előírásai ellenére, amikor gazdaságilag tekintve a vállalkozás vagyoni hátrányt szenved ugyan a pénz

²¹⁶ A jogi személy büntetőjogi felelősségének megteremtése vonatkozásában *Pieth* alapvetően három típust különít el a bűncselekmény és a vállalati cél kapcsolatrendszerét figyelembe véve:

- Az országok egy része csupán azt követeli meg, hogy a szakmai feladat teljesítésének következménye legyen a bűncselekmény elkövetése;

- A második csoportnál egy szélesebb értelemben vett „*érdekeltség*” szükséges: a különböző törvényi megfogalmazásokban követelmény, hogy a bűncselekményt „*ért*”, „*számításból*”, „*nevében*”, „*érdekében*”, „*reális (vagy legalább remélt) előnyért*” kövessék el;

- Végül kell egy ténylegesen bekövetkező gyarapodás a vállalat részéről. (Hollandiában legalábbis követelmény, hogy a bűncselekménnyel a vállalkozás előnyre tegyen szert.) In: *Pieth* (2004) 361-362.p.

²¹⁷ *Heine* (2003) 26.p.

²¹⁸ *Schmid* (2003) 774.p.

kifizetésekor, viszont javulnak a piaci esélyei a vesztegetés által). Vizsgálandó, hogy a vállalati politikába hogyan ékelődik ez a magatartás, a vezetés átláthatta, illetve kontrollálhatta-e a cselekményt, a tiltó előírások nem pusztán „üres szózatok” voltak-e. (Ajánlatos - a mindenkori vállalati célok figyelembe vételével – a megfelelő szakmai kötelezettségek meghatározása, ez bizonyos szakágaknál (pl. banki szféra) Svájcban már megtörtént. A bűncselekmény elkövetését maguk után vonó szakma-specifikus kockázati tényezők kialakítása egyelőre a joggyakorlat feladata lesz.)

A vállalkozás szankcionálhatósága azért áll fenn, mert a szervezeti hierarchiáját oly módon építette ki, hogy lehetőséget biztosított meghatározott kockázati tényezők fennállása esetén bűncselekmény elkövetésére anélkül, hogy azért konkrét természetes személy viselné a felelősséget. Az „*elkerülhető szervezeti hiányosság*” lényege abban áll, hogy a bűncselekmény elkövetése nem leosztható a személyi felelősség szintjére és a hiba a vállalkozás felelősségi körébe sorolandó, azonban elkerülhető lett volna, ha a vállalkozás biztosítja az egyes személyi felelősségi körök megállapítását. Ennek hiányában azonban: mivel a személyi elkövető nem beazonosítható, a szervezet felelőssége kerül előtérbe.

Az alapcselekmény fő okát szintén a vállalkozás szervezeti hiányosságában kell keresnünk. Ez *absztrakt veszélyeztetési helyzetet* jelent, amelynél a cselekmény lehetősége – konkrét elkövető nélkül – a vállalkozás hibás felépítményében rejlik. Az absztrakt veszélyeztetési helyzet jelen esetben a vállalkozások felelősségét általánosítja, a törvény azzal támadható, hogy az ártatlanság vélelmébe ütközik a bizonyítási teher vállalkozásokat terhelő volta és hiányzik a vállalkozási felelősség dogmatikai alapja. A vállalkozás felróható *szervezeti kötelességének elmulasztása* esetén nem arról van szó, hogy a természetes személy magatartását – meghatározott feltételek esetén – beszámítjuk a vállalkozásnak (mint az azonosítási és a helyettesítési modelleknél ezt láthattuk), hanem a vállalkozás felelősségét az alapozza meg, hogy pl. a személyi hatáskörök hiányoznak, a képviselői szabályok tisztázatlanok vagy a személyi felügyeleti kötelezettségek nem rögzítettek.²¹⁹

A vállalkozás büntethetőségének fontos feltétele ez a fajta szervezeti hiányosság, azonban a törvény nem ad ennek tartalmára nézve konkrét meghatározást. A törvényhozó a vállalkozások felelősségét nem kimondottan szakma-specifikus kockázati helyzetekre korlátozza, ehelyett általánosan a szervezeti hiányosságot állítja a szabályozás középpontjába. Álláspontunk szerint az StGB 100^{quater} 1. cikkében a szervezeti hiányosság arra vonatkozik,

²¹⁹ Heine (2003) 37.p.

hogy a bűncselekmény – a vállalkozásnak felróhatóan – *egy természetes személyhez sem hozzárendelhető*, a 2. cikkben pedig, hogy a vállalkozás „*nem tett meg minden szükséges és elvárható szervezeti intézkedést*” a bűncselekmény megakadályozására. Ez kétségtelenül széles mérlegelési jogkört jelent az ítélkező bíró számára, hiszen az érintett szakmára, a vállalkozás nagyságára, módjára és a különböző üzem-specifikus kockázati tényezőkre ... stb. figyelemmel esetenként kell megállapítania, hogy fennáll-e a szervezeti hiányosság. Elkerülendő azonban a vállalkozás általános felelősségének a megteremtése azáltal, hogy a vállalkozáson belül a bűncselekmény elkövetésének a tényéből azonnal a vállalkozás szervezeti hiányosságára következtetünk. A törvényhozó akarata feltehetően nem erre irányult.

Ugyanakkor nem megengedhető, hogy egyes vállalkozások törvénysértések elkövetésére „szakosodjanak”, kihasználva az üzemvezetési szervezatlenséget. Ha ilyenkor kizárólag a rossz gazdálkodást folytató vezetőséget vonjuk felelősségre, a vállalkozás mellőzi a reorganizációt. (Heine beszél ezzel kapcsolatban „üzemvezetési- bűnösségről.”)²²⁰

A vállalkozás felelősségének alapjaként a vállalkozás szervezeti kötelességét pontosan meg kell határozni. Ennek körében vizsgálendő, hogy milyen módon lehet a szervezeti kötelességet konkretizálni, büntetőjogi következmény nélkül meddig terjedhet a vállalati szervezatlenség, honnan vehetők a normák a kötelességek konkretizálásához és milyen mélységig nyúlhatunk bele a vállalkozás szakma-specifikus szabályozásába.²²¹

A szervezeti kötelességek konkretizációjára irányuló eljárást ugyanúgy kell lefolytatni, ahogyan egy természetes személy gondossági kötelességét meghatározzuk, de a normákat szakma-specifikussá kell tennünk. A szervezeti kötelesség nem maximális gondossági kötelességet jelent, hanem – ahogyan a törvényben alkalmazott „szükséges” és „elvárható” jelzők is mutatják – a vállalkozás adottságaihoz mért erőfeszítést értjük alatta, csak az olyan alapvető szervezeti hiányosság szankcionálandó, ami a bűncselekmény elkövetésének kedvezett.

A bírósági gyakorlat ismerten az adott helyzetnek megfelelő szakmai, szakág-specifikus és konkrét szituációhoz rendelt gondossági kötelességeket fejleszt. A magánjog szabályozási rendszere – különösen a pénzügyi- és bankszféra vonatkozásában – értelmezési segítséget ad a gondossági kötelesség meghatározásakor. (Pl. a pénzmosás tényállásának vizsgálatakor a szükséges gondossági kötelességet a svájci pénzügyi felügyeleti törvény mellett sok más háttér-norma is szabályozza. Ehhez kapcsolódnak napjainkban egyre növekvő

²²⁰ Heine (1995) 271.p.

²²¹ Pieth (2004) 363.p.

számban a nemzetközi előírások, amelyek újabb rizikó-faktorok leépítésére kötelezik a pénzügyintézeteket, például meghatározott ügyfél-réteg fokozottabb szűrésével.)

b.) *A párhuzamos felelősséget* tartalmazó 100^{quater} 2. cikke hét tényállásra vonatkozik. Alapvető különbség az 1. cikkhez viszonyítva, hogy míg az a vállalkozás szubszidiárius felelősségét teremti meg, addig ez a fajta párhuzamos felelősség független az egyes természetes személyek felelősségétől, következésképpen amellet is megállapítható.

A vállalkozás úgy értelmezendő, mint egy felügyeleti szerv, amely alkalmas intézkedések meghozatalával megakadályozhatta volna a hét tényállás megvalósítását. A szervezeti kötelezettség felállítása alapvetően nem új, a bankok pénzügyi és hitelezési ügyleteinél már a hátrányaira is fény derült. Egyrészt megnőtt a büntetőeljárás hatóságok értelmezési hatásköre, akkor is büntetnek, ha a szervezeti intézkedés nem bizonyult elegendőnek vagy nem konkretizálódott. Ez a probléma onnan ered, hogy nem adható *általános érvényel* helyes szervezeti előírás. A köteletség a működési területen, a szakmában jelentkezik, konkrétan az érintett vállalkozás teljesítőképességében. A személyi büntetőjogi gondossági köteletség beszámítási képességgel rendelkező egyénre kidolgozott, így a vállalkozások vonatkozásában nem vehető alapul, de ahhoz hasonló általános konvencióknak a szervezetekre specializáltan is ki kell formálódniuk.

A gazdaság területén folyamatosan születnek az ellenőrzési szabályzatok és a társaság-irányítási rendeletek, szakma-specifikus standardokat állítanak fel és minőségbiztosítási eljárást vezetnek be. A szövetségi bíróság - az eddigi tartózkodó magatartásától eltérően - egyre inkább elfogadja a nemzetközi szabályokat, annál inkább, minél jobban megfelelnek a jogállami követelményeknek.

Amennyiben azonban nem állnak rendelkezésre megfelelő standardok, a köteleességszegést az egyértelmű esetekre kell korlátozni, amikor mindenki számára világos a szervezeti gondatlanság, mivel a kötelező rendelkezések vagy teljesen hiányoznak vagy jelentős hiányokat mutatnak fel. A vállalati felróhatóság alapja a szervezeti tiltás hiányában áll, azt kell bizonyítani, hogy megfelelő szervezeti előírások esetén a bűncselekmény elkerülhető lett volna. A felelősség nem az egyes személyek általi mulasztási felelősség, hanem egy kollektív, szervezeti veszély-védelem hibás megvalósításának az eredménye.

A vállalkozás és a vezető tisztségviselő felelősségi köre esetenként fedheti egymást (pl. a tradicionális családi vállalkozásoknál). A kollektív felelősség azonban – az előzőekben tárgyaltak alapján - mindig több, mint az egyes köteleességszegések összessége, a vállalkozás felelősségét a *hibás szervezet* alapozza meg.

Az 1991. évi törvény-tervezet még a szankciók széles skáláját irányozta elő a vállalkozásokkal szemben, a pénzbüntetés maximális összegét tíz millió svájci frankban határozta meg. 1998-ban a törvény-előkészítő bizottság a szankciók közül már csak a pénzbüntetést szabályozta és megfeleltette annak maximálisan kiszabható összegét. A hatályos törvény szerint a vállalkozás a bűncselekmény elkövetése miatt kizárólag *pénzbüntetéssel* sújtható, amelynek összege nem haladhatja meg az *öt millió frankot* és mértékének alapja a cselekmény súlya, az okozott kár, és a vállalkozás gazdasági teljesítőképessége.

Svájc tehát elzárkózik attól a szankció-sokaságtól, amit az angolszász és egyes európai országok ismernek. A vállalkozással szemben alkalmazható szankcióknál nem lehet figyelmen kívül hagyni azonban az elkobzást és egyes – nem büntetőjogi – mellékkövetkezményeket (pl. a nyilvános közbeszerzésben való részvétel korlátozását.)

A *büntetés kiszabás* során az StGB 100^{quater} 3. cikke alapján a bíróság a büntetést különösen a cselekmény súlyára, a szervezeti hiányosság fokára, az okozott kárra és a vállalat gazdasági teljesítőképességére tekintettel szabja ki. (A svájci szabályozás tehát nem követi más országok – például Portugália vagy Dánia – azon példáját, hogy a pénzbüntetést napi tételek meghatározásával szabják ki.)

Az új szabályozás *gyakorlati jelentősége*, hogy – a természetes személy elkövető büntethetősége helyett – a vállalkozásoknak büntetőjogi felelősséget teremtünk, különböző előnyöket kínál. Mindenek előtt ha a vállalkozás alkalmazottjaira gondolunk, korábban számukra veszélyt jelentett, hogy a vállalkozáson belül elkövetett bűncselekményért – ha lehetett - a felelősséget személyesen állapították meg. Ezek az alkalmazottak megpróbálják a saját büntetendő cselekményük kockázatát leépíteni, esetleges felelősségüket csökkenteni azáltal, hogy rámutatnak – a vállalkozás befektetése által - az üzem strukturális felépítettségének hiányosságaira, a szervezeti hibákra. A sértett számára is kedvezőbb helyzet, ha a bíróság a természetes személy helyett a vállalkozást ítéli el. A vállalkozások általában nagyobb vagyonnal rendelkeznek, mint a természetes személyek, ezáltal mint felelősségi alanyok, megnyerőbbek. Ha természetes személy ellen folyik a büntetőeljárás és a vállalkozással szemben akar a sértett polgári jogi igényt érvényesíteni, azt csak külön polgári peres eljárásban teheti. Egy külön eljárás pedig mindig költség- és időigényes. Nem utolsósorban a vállalkozás ellen folyó büntetőeljárásból az államnak is haszna van. A bűnüldöző hatóságok felelőst prezentálnak akkor is, ha a tényleges elkövető nem megtalálható. Az elítélt vállalkozás további veszélyes tevékenységet nem folytathat és a pénzbüntetés is az államkasszába folyik.

Ugyanakkor még ha a vállalkozást fel is mentik és a bíróság nem szab ki vele szemben pénzbüntetést, a lefolytatott büntetőeljárás súlyos következményekkel jár: a részvényesek és a hitelezők elveszítik a vállalkozásba vetett bizalmukat. Ez a hatás még erősebb lehet, a média „jótékony közrehatása” által.²²² Ennek elkerülése végett - tekintettel az StGB 100^{quater} 1. cikkére - a vállalati struktúrát úgy érdemes kiépíteni, hogy ideális esetben minden lehetséges gazdasági cselekményt a vállalkozáson belül egy meghatározott alkalmazotthoz hozzá lehessen rendelni. Az StGB 100^{quater} 2. cikke megköveteli a vállalatától, hogy megfelelő kontrollmechanizmust működtessen a büntetendő cselekmények elkerülése végett. Kiindulásként – szervezéstani ismeretek felhasználásával - szakmánként modelleket lehetne konkretizálni, amelyek igazodnak a vállalkozás szervezeti struktúrájához, nagyságához, földrajzi és egyéb adottságaihoz és az üzleti partnereihez ... stb.

A vállalkozások büntethetőségével új eszköz áll a svájci bűnüldöző hatóságok rendelkezésére, amely lehetőséget biztosít a vállalkozás felelősségének megállapítására akkor is, ha a tényleges elkövető személye a vállalkozáson belül nem beazonosítható. Ebben a

²²² A vállalkozás megbélyegzettségéhez elegendő, ha mindössze egy szerve realizál büntetendő cselekményt. Ha a bűncselekményben az egész vállalkozás érintett, a társadalmi elítélés csak nő.

megközelítésben az új szabályozás könnyíti a hatóságok (különösen a bíróság) munkáját, de remélhetőleg nem enged teret az önkényes alkalmazásnak.

B. Szabálysértési jogi és vegyes modellek²²³

Az alábbiakban azon országok szabályozási modelljei következnek, amelyek a jogi személyek felelősségét túlnyomórészt „fél-büntetőjogi”, közigazgatási jogi területen tárgyalják. A modellek többnyire egyaránt tartalmaznak büntetőjogi és államigazgatási jogi elemeket, de a jogi személynek nem teremtenek klasszikus büntetőjogi felelősséget. A szankciók köréből mellőzik a bűnösséget feltételező büntetéseket, általában sajátos igazgatási szankciórendszert alkalmaznak a jogi személlyel szemben.

Szerkesztési elveinket tekintve továbbra is azt a megoldást alkalmazzuk, hogy a modell-értékű szabályozások nagyobb terjedelemben nyernek kifejtést, illetve esetenként élünk a földrajzi régiók alapján történő csoportosítás lehetőségével.

1. A német és a bulgár szabályozás

A történeti fejlődést tekintve a középkori német büntetőjog ismerte és előszeretettel alkalmazta a testületek, egyházak, egyesületek, városok vagy akár rendek kollektív megbüntetését. A XIX. században azonban az egyes tartományi Büntető Törvénykönyvek sorra akként rendelkeztek, hogy a természetes személy büntetőjogi felelőssége a kizárólagos, így az 1871-es birodalmi Btk. törvényhozóinak már nyilvánvaló volt, hogy nem büntethetők a társaságok.²²⁴ A II. világháború után az angol-amerikai megszállási jog alapján ismét előtérbe kerültek a bevezetést sürgető reformjavaslatok. 1953-ban a 40. Német Jogásznapon egyértelműen az elutasítás volt a többségi vélemény: a jogi személy megbüntetésére a büntetőjog lényegi elemeinek (bűnösség, büntetés fogalma) ellentmond.²²⁵

1997. augusztusában a Hesseni Szövetségi Tanács javaslattal állt elő a jogi személy büntethetővé nyilvánításával kapcsolatban. 1998. januárjában az ellenzéki SPD frakció jelezte a *Bundestag* felé, hogy a jogi személyekkel szembeni fellépés a hagyományos jogi

²²³ Németország (OWiG 30. és 130. §§)

Bulgária (Szabálysértési törvény 83 §)

Spanyolország (1995, kiegészítve 2003): Spanyol Btk. 31., 129. §§

Olaszország (2000, 2001): 300/2000 törvény 11. cikkelye, 231/2001 rendelet

Görögország (2001): 2928/2001 törvény 8. cikkelye

Lengyelország (2001): törvény a kollektív jogalanyok bűncselekmény elkövetéséért való felelősségéről

²²⁴ Göhler (1978)

²²⁵ Scholz (2000) 436. p.

eszközökkel nem hatékony. Ennek hatására 1998. június 18-19-én az Igazságügyi Minisztérium konferenciát szervezett, ahol megállapodtak abban, hogy a jogi személyekkel szemben kiszabható szankciók körét jelentősen tágítják. A szankciórendszer kibővítésére Reformbizottságot hoztak létre, amely - a 2000. márciusára elkészített - zárójelentésében rögzítette, hogy a jogi személyek büntetőjogi felelősségének megteremtése nem szükségszerű, a „szervezett felelőtlenség” nem általános jelenség.

A Bizottság a jogi személy büntethetőségének három modelljét vázolta fel. A „beszámítási modell” alapján az egyéni bűnösséget meghatározott feltételek mellett a jogi személynek „számítják be”. A „jogi személy felelősségi modellje” értelmében az „üzemvezetés”-ben észlelhető hanyagság magának a jogi személynek közvetlenül tudható be. A harmadik, az „intézkedési modell” a bűnösségi elvre figyelemmel eltekint a jogi személlyel szemben a büntetés(ek) kiszabásától, helyette intézkedés(eket) alkalmaz.²²⁶ (Ehhez kapcsolódóan találó *Vogel* megállapítása, aki szerint: „a jogi személy büntetőjogi felelősségének lehetősége sokkal kevésbé érinti a cselekmény és a bűnösség dogmatikáját, mint azokat a határokat, amelyek a kriminálpolitikai célokon túl a haszonlefölözést lehetővé teszik.”²²⁷)

Jelenleg a német jog nem ismeri el klasszikus büntetőjogi kategóriaként a jogi személy büntetőjogi felelősségét, de az OWiG („*Ordnungswidrigkeitengesetz*”²²⁸ szabálysértési törvény) 30. és 130. §§-i tartalmaznak rendelkezéseket a jogi személyek felelősségével kapcsolatban.²²⁹

A szabálysértési jogban a jogi személy vagy személyegyesülés felelősségét a közigazgatási hatóság vagy a bíróság megállapítja és a jogi személyt (személyegyesülést) pénzbírsággal sújtja, amennyiben a társaság legfőbb szerve, vezetője vagy képviselője bűncselekményt vagy szabálysértést követett el a társaságot terhelő köteleességek megszegése által, és a cselekmény révén a jogi személy vagy személyegyesülés gazdagodott, illetve gazdagodhatott volna. Szándékos elkövetésnél 1.000.000,-, gondatlanság esetén 500.000,- Euróig terjedhet a pénzbírság maximális összege. Ezek az összegek emelhetőek, ha a törvény által előírt legmagasabb érték sem lenne elegendő ahhoz, hogy túlszárnyalja azt a gazdasági

²²⁶ *Scholz* (2000) 437. p.

²²⁷ *Vogel* (1998)

²²⁸ <http://www.gesetze-aktuell.de/Gesetzestexte/owig.htm>

²²⁹ A német szabálysértési jog – a magyar rendszerhez hasonlóan – másodlagos szerepet tölt be az anyagi büntetőjog mellett. Számtalan tényállást tartalmaz, melyek az anyagi jogi kategóriába tartozókhoz képest kisebb társadalomra veszélyességgel bírnak. Az OWiG Általános Részének szerkezeti felépítése az StGB (Büntető Törvénykönyv) Általános Részének megfelelő.

előnyt, amelyhez a szervezet az elkövetés által jutott.²³⁰ A szankcióként kiróható pénzbírságot első fokon az államigazgatási hatóság szabja ki; de bizonyos esetekben a nyomozati eljárást az államügyészség magához vonhatja, s ezzel megalapozza a bíróság illetékességét. A pénzbírságról szóló határozat ellen az eljárás alá volt személy kifogást emelhet; ekkor az első fokú bíróság tárgyalás keretében, a büntetőeljárás törvény alapján lefolytatott eljárásban dönt.

A jogi személy felelősségre vonása nem akadályozza a természetes személy konkrét elkövető megbüntetésének. Amennyiben azonban a bűncselekmény vagy a szabálysértés miatt az eljárást a természetes személy elkövetővel szemben nem indították meg vagy a természetes személy elkövetővel szemben a büntetés kiszabásától eltekintettek, attól még a jogi személlyel szemben a pénzbírság kiszabható, a természetes személy felelősségre vonása tehát nem feltétele a jogi személy szankcionálásának. A jogi személlyel vagy személyegyesüléssel szembeni pénzbírság kiszabása kizárja ugyanezen társasággal szemben elkövetés alkalmazását.

A rendelkezés hatálya alá tartoznak - a privát szférával azonosan - a közszférában tevékenykedő társaságok is. A szankció címzettjei lehetnek a részvénytársaságok, korlátolt felelősségű társaságok, betéti társaságok, szövetkezetek, bejegyzett egyesületek, önálló alapítványok. A jogi személyekkel egy sorban felelnek a nem jogképes egyesületek és a cselekvőképes személyegyesületek is.

A szabályozás megalkotója abból indult ki, hogy a jogi személy felelősségének megalapozója a társaság mulasztása a szükséges felügyelet vagy ellenőrzés körében, amely ily módon lehetővé tette a jogi személy szervének, vezetőjének vagy képviselőjének a bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetését. Ez az ún. „*hanyagsági modell*” az ausztrál és

²³⁰ OWiG 30. §: „Pénzbírság jogi személyekkel és személyegyesülésekkel szemben

(1) Ha valaki

1. jogi személy képviselőjére jogosult szerveként vagy ilyen szerv tagjaként

2. jogi személyiséggel nem rendelkező egyesület vezetőjeként vagy vezetői testület tagjaként

3. személyi kereskedelmi társaság képviselőjére jogosult tagjaként

4. vagy jogi személy vagy a 2. vagy 3. pontban részletezett személyegyesülés általános meghatalmazottjaként vagy cégjegyzésre jogosult vezetőjeként, illetve eseti meghatalmazottjaként

bűncselekményt vagy szabálysértést úgy követ el, hogy a jogi személyt vagy a személyegyesülést terhelő kötelezettségeket megsérti és az elkövetés által a jogi személy vagy személyegyesülés gazdagodott vagy gazdagodnia kellett volna, akkor a jogi személy vagy személyegyesülés ellen pénzbírságot lehet kiszabni.

(2) A pénzbírság

1. szándékos bűncselekmény esetén 1.000.000 Euróig

2. gondatlan bűncselekmény esetén 500.000 Euróig terjed.

Szabálysértés esetén a pénzbírság maximális mértéke a szabálysértésre irányadó maximális pénzbírság.

(3) A 17-18. §§-ok értelemszerűen érvényesek.

(4) Ha a bűncselekmény vagy a szabálysértés miatt az elkövető ellen az eljárást nem indították meg vagy azt megszüntették, illetve a büntetés kiszabásától eltekintettek, a jogi személlyel szemben a pénzbírságot önállóan is ki lehet szabni. A törvényben meghatározott esetekben a pénzbírságot más esetekben is ki lehet szabni önállóan. Kizárt az önálló kiszabás, ha a bűncselekmény vagy szabálysértés nem büntethető.

(5) A jogi személy vagy személyegyesüléssel szemben pénzbírság alkalmazása kizárja az elkövetést.”

az amerikai szisztémából ismert és még világosabb példája az OWiG 130 §-a a „*felügyeleti kötelezettség megsértése*”-ről. Ez alapján az a cégvezető büntetendő, aki szándékosan vagy gondatlanul elmulasztja azon felügyeleti intézkedések betartását, amelyeknek célja a vállalatban belüli visszaélések megakadályozása.

Ugyancsak az *Ordnungswidrigkeitengesetz*-ben találunk hasonló felelősségi szabályokat a „*cselekvés egy másik érdekében*” elnevezésű rendelkezés alatt, amely gyakorlatilag a német Btk. 14 §-nak („*Handeln für einen anderen*”) felel meg. Ezek a szabályozások kitérítik a normacímzettek körét a szervezetek azon képviselőire, akik a szervezet érdekében járnak el valamilyen polgári jogi jogügylet alapján.

A fentiekben ismertetett pénzbírságon túl a szabálysértési jogban, illetve különböző más joganyagokban ismeretes a jogi személlyel szemben alkalmazható *szankciók* viszonylag széles köre. Az elkobzás, nyereség elvonása, *goodwill*-rontás, meghatározott tevékenységek gyakorlásától történő eltiltás, a társaság feloszlata egyaránt a jogi személy jogkövető magatartásra kötelezését igyekszik előmozdítani. (A gazdasági bűncselekményekről rendelkező törvény 10 § (2) bekezdése értelmében pl. a jogellenes cselekmény által nyert többletbevétel a jogi személytől is elvonható, amennyiben ahhoz került.)²³¹

A német büntetőjog szakmai rétege mind a mai napig megoszlik abban a kérdésben, hogy Németországban meghonosítsák-e a jogi személy büntetőjogi felelősségét. Ennek alkotmányossági akadálya a „*nulla poena sine culpa*” elve, amelyhez kapcsolódóan kiemelendő, hogy a pénzbírság alkalmazását is súlyos támadások érik, mivel az alapelv értelmezése során sokan úgy vélik, hogy az nem csak szoros értelemben véve a büntetésekre, hanem a büntetéssel rokon szankciókra is érvényes. Pénzbírság esetén azonban a cél a jogrendszer hathatós védelmé, az elrettentés és a jogellenesen szerzett nyereség elvonása oly módon, hogy megfelelő *kompensáció* jöjjön létre a cselekmény és a szankció mértéke között. Probléma lehet viszont az elrettentés szempontjából, hogy - míg büntetés felrőhatósággal, rosszálló értékítélettel, szociál-etikai szemrehányással párosul - addig a pénzbírság kiszabása nem minősíti a társadalmi megítélést, jó hírnevet. Ezért terjedt el napjainkban Németországban egyre inkább azon irányzat, hogy a jogi személy büntetőjogi felelősségét közvetlenül annak „*szervezett felelőtlenségé*”-re kellene alapozni, amennyiben nem hozott megfelelő intézkedéseket a bűncselekmény megakadályozása végett. Ezáltal önálló felelősségi formát teremtünk a jogi személy számára. Mások szerint a jogi személy felelősségének megállapítása során nem kell a bűnösséget bizonyítani, hanem a jogi személy

²³¹ Fieberg (1999) 84. old.

megbüntetéséhez kapcsolódó „nyilvános érdekelttség” alapján kell a marasztaló ítéletet hozni.²³² Mindezek ellenére a Reformbizottság úgy véli, a jogi személlyel szembeni hatékonyabb fellépéshez elegendő a szabálysértések meglévő szankcionálási rendszerének kiegészítése.²³³

A német szabályozáshoz leginkább közelítő megoldást a *bulgár* szabálysértési törvényben találunk. Bulgária nem is szándékozik megteremteni a jogi személy büntetőjogi felelősségét, hanem a német utat követi.²³⁴ Ennek megfelelően Bulgáriában a jogi személy a civiljogban (Ptk. 45-50 §: szerződésszegési felelősség) és a szabálysértési jogban (Szabálysértési törvény 83 §: szabálysértések és azok szankciói) bír felelősséggel, utóbbinál jelentős összegű pénzbírság a szankcionálás eszköze. Ez a megoldás összhangban van az OECD egyezményvel és a Korrupció elleni egyezményvel egyaránt.²³⁵

2. Dél-Európai országok

Spanyolországban a jogi személy felelősségének megítélése kettős természetű. Egyrészt a törvényhozás és a jogtudomány meghatározó része tagadja annak a büntetőjogban történő elfogadhatóságát, másrészt - az Alkotmánybíróság támogatásával - széles körben elterjedt a szabálysértési jogban. A spanyol Alkotmánybíróság álláspontja szerint itt ugyanis nem sérti a bűnösségen alapuló felelősség elvét.

A spanyol jogalkotó „felemás megoldásként” az *új Código Penal (1995, kiegészítve 2003-ban) 31., illetve 129. cikkeiben* lehetőséget ad az eljáró bíróságnak arra, hogy azon esetekben, ahol a Különös Rész kifejezetten előírja, jogi személlyel szemben – a természetes személy elkövetőkkel szemben is kiszabható - pénzbüntetést, illetve ún. „mellékkövetkezmény”-eket („*Consecuencias accesorias*”) rendeljen el.²³⁶ A mellékkövetkezmények jogi természetét tekintve vitatott, hogy büntetőjogi vagy államigazgatási szankciókról van-e szó.²³⁷ A mellékkövetkezmények irányulhatnak:

- a társaság székhelyének vagy telephelyének bezáratására véglegesen vagy időlegesen, utóbbi esetben maximum öt éves idő intervallumra. Az ideiglenes bezáratást előzetes intézkedésként a vizsgálóbíró is elrendelheti;

- a társaság vagy alapítvány feloszlására;

²³² Scholz (2000) 440. old.

²³³ Scholz (2000) 440. old.

²³⁴ Stephenson (2006) 11.p.

²³⁵ www.coe.int

²³⁶ Código Penal. Editorial Tecnos. Madrid, 1997.

²³⁷ Puig-Guirao (2005) 244.p.

- a társaság (alapítvány vagy egyesület) tevékenységének maximum öt évre történő felfüggesztésére. Ezt a mellékkövetkezményt ideiglenes intézkedésként a vizsgálóbíró is elrendelheti;

- meghatározott tevékenységi körök gyakorlásától, üzleti akciók lebonyolításától vagy szerződések megkötésétől történő eltiltásra véglegesen vagy provizórikusan, utóbbi esetben itt is öt év a maximális eltiltási idő. (Csak olyan szerződések kötésétől tiltható el a társaság, amelyek a bűncselekmény elkövetésének elfedését szolgálják vagy amelyeket bűncselekmény elkövetése céljából szerkesztenek);

- a vállalkozás üzletvezetésébe történő beavatkozásra a munkavállalók vagy a hitelezők érdekeinek védelmében. A „szükséges ideig” tartó beavatkozás maximális időtartama öt év.

A mellékkövetkezmények elrendelésének feltétele, hogy - mint már a fentiekben említést nyert - a Btk. Különös Része az adott bűncselekmény vonatkozásában kifejezetten rendelkezék róla, továbbá, hogy a bíróság ún. „előzetes meghallgatást” („*previa audiencia*”) tartson. A mellékkövetkezmények kiszabásának lehetősége nem kötelező, a bíróság diszkrecionális jogában áll eldönteni, hogy az adott esetben él-e az alkalmazás lehetőségével. Az elrendelésről indokolt határozatot kell hozni.

A törvény kifejezetten rendelkezik *a szankció céljáról* is: a mellékkövetkezmények a büntetendő magatartások folytatásától való visszatartásra és azok következményei megelőzésére hivatottak.

A szankció jogi természetének megítélése körében jól körülhatárolhatóan két pólus alakult ki a spanyol jogi szakirodalomban.²³⁸ A spanyol büntetőjog szankciórendszere büntetéseket és védelmi intézkedéseket különít el. A büntetések kiszabásához a bűnösség megléte szükséges, míg a védelmi intézkedéseknél az objektív veszélyesség vizsgálendő. Az akadémikusok meghatározott köre azon az állásponton van, hogy a mellékkövetkezmények a büntetésekkel mutatnak rokon vonásokat és a szélsőségesebbek már odáig is eljutottak, hogy a jogi személy bűnösségéről beszélnek. Indokaik között szerepel, hogy a mellékkövetkezmények kiszabása csak az alkotmányossági garanciák mellett nyer értelmet és meghatározó annak represszív jellege. Mások szerint a jogi személlyel szemben nem lehet büntetést kiszabni, mivel a jogi személynél nem beszélhetünk bűnösségről, csak veszélyességről.

²³⁸ Bacigalupo (1995) 255- 266. p.

Maga a törvény nem rendelkezik arról sem, hogy a jogi személlyel szemben alkalmazható mellékkövetkezmények kiszabásának általános előfeltétele lenne valamely természetes személy bűnösségének megállapítása. A bírói gyakorlat azonban megköveteli a konkrét természetes személy felelősségre vonását a jogi személlyel szemben történő fellépés előfeltételeként. *A contrario* erre utal a 300. cikk rendelkezése is, amely lehetőséget biztosít a jogi személlyel szemben mellékkövetkezmény alkalmazására akkor is, ha a természetes személy elkövető büntetőjogi felelősségre vonása valamely akadályba ütközik vagy vele szemben a büntetés nem hajtható végre.

A mellékkövetkezmények alkalmazási köre a Codice Penal-ban - a teljesség igénye nélkül - a tulajdon elleni és a gazdasági bűncselekmények (XIII. cím) meghatározott csoportjánál (pl. az intellektuális és ipari tulajdon elleni bűncselekményeknél, a piac és a vásárlók elleni bűncselekményeknél (XI. fejezet), a jogi személyek és társaságok keretei között elkövetett bűncselekményeknél (XIII. fejezet), vesztegetés és egyéb hasonló jellegű bűncselekményeknél (XVI. fejezet)) vagy a műemlékek, illetve a környezet ellen elkövetett bűncselekményeknél (XVI. cím), csakúgy mint a közegészség elleni bűncselekményeknél (XVII. cím) és a közigazgatási bűncselekményeknél (XIX. cím).

A 2004. október 1-től hatályos 15/2003. törvény módosította a spanyol Btk.-t. A Büntető Törvénykönyv 301. cikkében bevezette a jogi személy szankcionálásának lehetőségét, amennyiben a jogi személy pénzmosást követ el. Ezt az előírást az ország Európai Unió kötelezettségei hívták életre.

Olaszországban (2000/2001) a n° 300/2000 számú törvény 11. cikkelye²³⁹ és a n° 231/2001 számú rendelet²⁴⁰ szól a jogi személyek felelősségéről. A törvény taxatívén felsorolja azokat – az olasz Btk.-ban szabályozott - bűncselekményeket, amelyeket ha a jogi személyen belül egy vezető beosztású személy elkövet, illetve egy alkalmazott úgy realizál, hogy a vezetőség gondatlansága miatt nyílik lehetősége az elkövetésre, a jogi személyre ún. „államigazgatási szankciók” kerülhetnek kiszabásra. Sajátossága a törvénynek, hogy – amennyiben bizonyíthatóan a jogi személynek előnye származott az elkövetésből - a jogi személy szankcionálása nem kívánja meg a természetes személy elkövető beazonosítását és elítélését.²⁴¹ A törvény az „államigazgatási szankciók” széles skáláját írja elő a jogi személyekkel szemben (pl. pénzbüntetés, telephely bezárása, engedélyek megvonása,

²³⁹ Gazzetta Ufficiale Nr. 250.

²⁴⁰ Gazzetta Ufficiale Nr. 140.

²⁴¹ Bonucci (2006)

tevékenység gyakorlásától eltiltás, reklám-tilalom, a társaság felszámolása), azokat büntető bíróság szabja ki a Büntetőeljárás Törvény alkalmazásával.

Olaszországban sokáig az uralkodó vélemény a jogi személy büntetőjogi felelősségével kapcsolatban az volt, hogy annak elismerése - alkotmányellenessége miatt - kizárt. *Az olasz alkotmány* 27. cikkének (1) és (3) bekezdései a „büntetőjogi felelősség személyhez kötöttségéről” és „az elkövető reszocializációjáról” szólnak, értelemszerűen a természetes személy elkövetőkre korlátozva ezáltal a büntetőjogi felelősség és a büntethetőség kritériumait.²⁴²

Az olasz Büntető Törvénykönyv 197. cikke egy polgári jogi mögöttes felelősséget teremt a jogi személy részére, amikor - meghatározott feltételek fennállása esetén - a természetes személy elítelt fizetéseketelenségekor a kiszabott pénzbüntetés vagy pénzbírság összegét a jogi személlyel rendeli megfizettetni. A törvényalkotó a rendelkezés hatályát a jogi személyiséggel rendelkező testületekre korlátozza azzal, hogy a szabályozás alól kiemeli az államot, a régiókat, a provinciákat és a lokális közösségeket.

A jogi személy - a kiszabott pénzbüntetés erejéig - akkor felel mögöttes felelősként (tehát felelőssége csak az elítelt fizetéseketelensége esetén merül fel), ha az elítélés olyan személy büntetendő cselekménye miatt történt, akit a testület képviselével vagy igazgatásával bíztak meg; illetve ha az elkövető a jogi személytől „függőségi viszonyban” van és a büntetendő cselekménnyel a jogi személy kötelezettségeit sértette meg vagy a büntetendő cselekményt a jogi személy érdekében követte el.

Ez a rendelkezés a jogi személynek közvetlen büntetőjogi felelősséget nem teremt, a Btk. 197. cikkének címe is „*A jogi személyek pénzbüntetés vagy pénzbírság megfizetésére történő polgári jogi kötelezéséről*”-ről szól. Ez mintegy „csatlakozó polgári jogi felelősség”, amely így módon alkotmány-konformnak tekinthető.

Olaszországban a jogi személy közigazgatási jogi felelőssége általánosan elismert azokért a jogsértésekért, amelyek a jogi személy számára előnnyel jártak és amelyeket vagy a vezetőség követett el, vagy az alkalmazottak, ha a vezetőség részéről fennálló szükséges ellenőrzés elmulasztása az elkövetést lehetővé tette. A jogi személyek direkt felelősségéről leginkább az *Anti-tröszt törvény (287/1990)* 19. cikke rendelkezik. Közvetlen büntetőjogi felelősséget ez sem állapít meg, de lehetővé teszi közigazgatási szankció kiszabását a jogi személlyel szemben. Egy speciális adminisztratív ellenőrző tevékenységet folytató hatóságnak (*Autorita Garante*) jogában áll közigazgatási bírságot kiszabni a jogi személyre, amennyiben

²⁴² Militello (2003) 181. p.

az törvényt sért és verseny-korlátozó magatartást tanúsít. A bírság összege a jogi személy kiszámlázott éves forgalmának egy és tíz százaléka között határozható meg. Ismételt jogszabály-sértés esetén az *Autorita Garante* a jogi személy tevékenységét legfeljebb 30 napra felfüggesztheti. A *Telekommunikációs törvény (223/1990) 31., 33. és 34. cikkei* ugyancsak tartalmaznak figyelmeztető jellegű szankciókat jogi személyekre. Ha a televíziós hálózatot működtető jogi személy e tevékenysége gyakorlása során jogsértő magatartást realizál, működése meghatározott időre felfüggeszthető, kirívóan súlyos jogsértés esetén a számára kiadott hatósági engedély visszavonható. Nem kizárt az egyes tevékenységi körök gyakorlásától történő eltiltás sem, végső esetben pedig a cég felszámolható. A *Bennfentes kereskedelem-ről szóló törvény (157/1991) 7. cikke* alapján a *Commissione Nazionale per le Societa e la Borsa (Consob)* elnevezésű felügyeleti szerv közvetlenül kikényszerítheti a pénzügyi befektetési piac szabályszerű működése érdekében létrehozott rendelkezéseit. Szankcióként a jogi személlyel szemben megrovást alkalmazhat és javaslatot tehet a Pénzügyminisztériumnak 10-től 250 millió lírának megfelelő Euróig terjedő pénzbírság kiszabására, továbbá közzéteheti az alkalmazott szankciókat, rontva ezzel a cég presztízsét és jó hírnevét a piacon. A *Banktörvény (144/1993) 144. cikke* közigazgatási szankciókért - a konkrét normaszegéstől függően - 1-től 50 millió vagy 2-től 25 millió, ismétlődő esetben 100 millió lírának megfelelő Euróig terjedő pénzbírsággal sújtja a jogsértő jogi személyt. Amennyiben azonban a konkrét természetes személy elkövető kiléte megállapítható, a bank kártérítési perrel élhet ellene. Végül az *Adótörvény (472/1997) 11. cikke* értelmében amennyiben a bűncselekményt a jogi személy alkalmazottja, képviselője vagy - hatáskörét túllépő - adminisztrátora követte el, azon szervezetek, amelyeknek érdekében a fent említett személyek kifejtették a magatartásukat kötelesek a kirótt pénzbírságnak megfelelő összeg megfizetésére, amit aztán kártérítési perrel élve követelhetnek a normaszegő alkalmazottól, képviselőtől vagy adminisztrátortól.²⁴³

Az olasz jogban a jogi személlyel szemben érvényesíthető szankciók mindhárom formája megtalálható: a pénzügyi jellegű szankció mellett ismertek a szervezeti (működés felfüggesztése, engedély megvonása, tevékenységi körből kizárás, felosztatás) és a stigmatizáló (az elkövetés, illetve az alkalmazott jogkövetkezmény sajtóban történő közzététele) jellegű szankciók is.

Az olasz szabályozás sokáig az Európai Unió számára az egyik legproblematisabb kérdés volt. A tárgyalások során az Unió kezdetektől fogva a kollektív felelősség álláspontján

²⁴³ *Fantoly (2001c)*

volt, ennek megalkotását várta Olaszországtól: egyrésztől meghatározott szankció-nemeket kellett létrehozni külön a jogi személyek számára, másrésztől - a joghézagok elkerülése végett - meg kellett osztani a felelősséget a természetes és a jogi személyek között. Végül el kell jutni egy új dogmatikai kategória: „a jogi személy bűnössége” megalkotásáig. Ez alól a feladat alól Olaszország sem vonhatja ki magát.

A görög Büntető Törvénykönyv nem tartalmaz a kollektív felelősségre vonatkozó szabályokat, a szabálysértési jogban azonban lehetséges a jogi személlyel szembeni fellépés és a jogi személyre szankció (szinte kizárólagosan pénzbírság) kiszabása. A szankcionálás általános feltétele, hogy a jogi személynek előnye származzon egy olyan jogszabálysértésből, amelyet egy természetes személy alkalmazottja követett el.²⁴⁴

Példaként említendő a 703/1977-es törvény a monopóliumok és oligopóliumok tevékenységének ellenőrzéséről és a szabad verseny védelméről. A törvény 9. és 12. §-aiban - a fair verseny biztosítása érdekében - pénzbírság kiszabását teszi lehetővé a jogi személyre is, ha az tisztességtelen piaci magatartást tanúsít. Ugyanezen törvény 30. §-a a pénzbírság megfizetése tekintetében egyetemleges felelősséget teremt a jogi személy és annak ügyvezetője valamint menedzsmentje számára, amennyiben az utóbbiak felelőssége megállapítható a jogsértésért. A környezetvédelmi kerettörvény (1650/1986) lehetőséget biztosít a jogi személy szervének vagy vezetőjének felelősségre vonására a törvényben meghatározott tilalmazott magatartások elkövetése esetén. Ezen túl a 15. § kötelezi a jogi személy elnökét, igazgatóit, ügyvezetőit és a többi vezető tisztségviselőt a környezetvédelmi előírások szem előtt tartására, amely kötelezettség alapján tettesként felelnek a szervezeten belül elkövetett környezetkárosító tényállások megvalósulásakor.²⁴⁵

A görög Btk. 411. §-a értelmében a vezető tisztségviselők felelőssége megállapítható a beosztottaik által elkövetett kihágásokért.²⁴⁶

Kiemelendő a 2001. évi 2928. törvény 8. Cikkelye, melynek a jogi személyek és vállalkozások felelőségéről rendelkezik. A 8. Cikkely szerint meghatározott (nagy tárgyi súlyú, tipikusan vagyon elleni) bűncselekmények elkövetésekor, amennyiben a bűncselekményből származó előny a jogi személynél vagy a vállalkozásnál jelentkezett és a menedzsment tudomással bírt a profit bűnös eredetéről, az alábbi szankciók – akár kumulálva, akár egyenként – vethetők ki a jogi személyre vagy a vállalkozásra:

²⁴⁴ The System of administrative...i.m. 124. p.

²⁴⁵ Némethy (2000) 467. p.

²⁴⁶ Némethy (2000) 467. old.

- közigazgatási bírság a bűncselekményből nyert haszon háromszorosáig, illetve ötszöröséig terjedő összegben;

- időszakos (két hónaptól két évig terjedő időtartamra) vagy végleges hatályú eltiltás meghatározott, engedélyhez kötött tevékenységek gyakorlásától (amennyiben a tevékenység nem engedélyköteles, akkor is alkalmazható az eltiltás);

- időszakos (két hónaptól két évig terjedő időtartamra) vagy végleges hatályú kizárás köztámogatásokból, segélyekből, fejlesztési hozzájárulásokból.

Ha a bűncselekménnyel nyert haszon összege pontosan nem állapítható meg, a bírság összegét tíz millió Drahma (29.347,028 Euró) és egy billió Drahma (2.934.702,8613 Euró) közötti összegben határozzák meg. A bírság összege a pénzügyminiszter és az igazságügy-miniszter közös döntése alapján módosítható.

Gondatlan elkövetés esetén, tehát ha a menedzsment azért nem tudott a jogi személyhez, illetve a vállalkozáshoz befolyt vagyon bűnös eredetéről, mert a tőle elvárható figyelmet, körültekintést elmulasztotta, a bírság összege a vagyoni előny duplája, a tevékenység gyakorlásától való eltiltás, illetve a támogatásokból, tenderekből való kizárás pedig hat hónapig terjedő időtartamra történhet.²⁴⁷

A *ciprusi Büntető Törvénykönyv* nem tartalmaz a jogi személyek büntetőjogi felelősségére vonatkozó rendelkezést. A kódexet 1959-es megalkotása óta egyébként mindössze néhány alkalommal módosították.

Jelenleg a büntetőjogi területén egy nagyobb lélegzetű kodifikációs munka folyik, de ennek kihatásaként sem várható a jogi személyek büntethetőségének Btk-ban történő szabályozása.

A Társasági törvényben azonban található olyan előírások, amelyek meghatározzák a vállalkozások pénzbírsággal történő szankcionálását, ha

- az üzleti könyveit nem megfelelően vezeti vagy nem teszi meg a szükséges intézkedéseket azok meghamisításának megakadályozására;

- éves beszámolóiban, tanúsítványokban, záró mérlegében vagy más okiratban hamis adatot szolgáltat;

- jogosultság nélkül használja cégnevében a „korlátolt felelősségű” toldatot.

²⁴⁷ Zeder (2006) 19.p.

VII. Jogösszehasonlító keresztmetszet

Ebben a fejezetben az előzőekben részletesen bemutatásra került országok szabályozási modelljeinek többé-kevésbé közös vonásait ismertetjük, illetve kísérletet teszünk meghatározott szempontok szerinti rendszerezésre.

A. Mely bűncselekmények alapozzák meg a jogi személy felelősségét?

1. A jogi személy felelősségét megalapozó bűncselekmények köre néhány deliktumtól, egészen az átfogó bűncselekmény-katalógusig terjed.

Spanyolország, Olaszország és Málta csak néhány bűncselekményre vonatkoztatja – mégpedig főleg azokra, amelyekkel kapcsolatban nemzetközi kötelezettségeik vannak.

Görögországban a felelősséget a nagy tárgyi súlyú, különösen a vagyon elleni bűncselekményekre korlátozzák. *Portugáliában* a jogi személyek felelősségét eredetileg csak a gazdasági bűncselekményekre, továbbá az élelmiszeripar és az egészségügy területén elkövetett szabálysértésekre alkalmazták, azonban az elmúlt években az EU által előírt kötelezettségek alapján más területekre is kiterjesztettek. *Finnországban* is főleg csak gazdasági bűncselekmények esetében alkalmazzák (szubvenciók kapcsán elkövetett csalás és visszaélés, a pénzügyi és a környezetvédelmi deliktumok, korrupciós bűncselekmények, csempészet és pénzmosás esetében), viszont az érintett területek körét az elmúlt években kibővítették.

Dániában a jogi személyek felelősségét a Btk. valamennyi tényállására vonatkozóan, illetve más törvényekben lefektetett számtalan további tényállásra vonatkozóan alkalmazzák, de csak akkor, ha az alkalmazás lehetőségét az adott tényállásnál a törvény kifejezetten előírja. Hasonlóan szabályozzák a felelősséget *Lettországon* is, gyakorlatilag a Btk. valamennyi tényállására.

Átfogó deliktum-listát ismernek *Szlovéniában, Észtországban, Litvániában és Lengyelországban.*

A *szabályozás technikája* tekintetében *Szlovéniában* és *Olaszországban* a bűncselekmények tényállásait listászerűen felsorolják a jogi személyek felelősségéről rendelkező törvényben. Ezzel szemben *Finnországban, Dániában* és *Litvániában* minden egyes büntetőjogi tényállás esetében nyomatékosan indítványozzák annak a vizsgálatát, hogy

a jogi személyek is büntethetők legyenek (2005. december 31-ig Franciaországban is ez volt a helyzet).

2. Az összes többi államban a jogi személyek felelősségét *valamennyi bűncselekmény* esetében alkalmazzák; *Magyarországon* viszont csak a szándékos deliktumoknál; *Svájcban* pedig a legtöbb deliktum esetében csak pótlólagos jelleggel (ld. alább 2.4.2.d. pontban).

Franciaországban a felelősséget a Code Pénal eredetileg csak a gondatlanságból elkövetett emberölési és testi sértési deliktumokra alkalmazták, továbbá a kábítószer-kereskedelem, a prostitúció, a rágalmozás eseteire, valamint számtalan vagyon elleni deliktumra, továbbá a zsarolás, a rablás, a terror-cselekmények, a pénzmosás, a korrupció, az állam elleni támadás, a környezet elleni deliktumok és a szerzői jog ellen elkövetett bűncselekményekre. A listát 2001-ben kiegészítették a szándékos emberöléssel és testi sértéssel, az erőszakos közöszlélssel és más erőszakos deliktumokkal, a segítségnyújtás elmulasztásával, az öngyilkosságban való közreműködés, valamint a tartási kötelezettség elmulasztása deliktumával. 2006. január 1-től kezdődően viszont a felelősséget minden bűncselekmény esetében alkalmazni lehet.²⁴⁸

B. Mely jogi személyek érintettek?

1. A jogi személyek büntetőjogi felelősségének személyi hatályánál általánosnak tekinthetők a *magánjogi jogi személyek*. Szinte minden állam – a saját nemzeti jogrendjének megfelelően – értelmezi a jogi személy kategóriáját, pl. *Finnország, Belgium, Franciaország, Németország, Dánia, Izland Portugália, Olaszország, Görögország, Észtország, Litvánia, Nagy-Britannia, Lengyelország és Magyarország*. Nem tesznek különbséget aszerint, hogy nyereségorientált vállalkozásról vagy non-profit szervezetről van-e szó.

Több állam *emellett olyan egyesületeket* is ide sorol, melyek a nemzeti joguk szerint *nem tekinthetők jogi személyeknek*. *Belgiumban* a kereskedelmi és a polgári jog hatálya alá tartozó bizonyos társaságok, joint ventures-ök és az egyesülések is ide tartoznak; *Finnországban* bizonyos társaságok (partnerships); *Hollandiában* némely jogi személyiség nélküli egység (kereskedelmi társaságok, nem bejegyzett egyesületek, hajózási vállalatok, elkülönített vagyonok). *Dániában* a kereskedelmi társaságok, sőt az egyéni vállalkozások is, amennyiben nagyságuk és szervezetük tekintetében megfelelnek a társaságok kritériumainak. *Izlandon* minden egységet ide sorolnak, melyek az izlandi jog szerint jogokkal és

²⁴⁸ Gesetz 2004-204 vom 9.392004, Art. 204 IV.

kötelezettségekkel felruházottak. *Portugáliában* ide veszik a gazdasági társaságokat és a nem bejegyzett egyesületeket (meras associacoes de facto); *Olaszországban* a gazdasági társaságokat és a jogi személyiség nélküli egyesületeket. *Lengyelországban* az egyéni kereskedelmi társaságokat és a nem jogképes egyesületeket. *Németországban* 2002-ig csak a személyi kereskedelmi társaságokat sorolták ide, de azóta (a Második Protokoll rendelkezéseinek bevezetésével²⁴⁹) már minden jogképes társaság ide tartozik.

Magyarországon azokat a szervezeteket, melyek a polgári jogi értelmezés szerint jogi személyiséggel bírnak, s a tagságuktól független vagyon felett rendelkezhetnek.

Norvégiában, Svédországban és Svájcban a törvény nem tesz említést jogi személyekről, hanem *vállalkozásokról* (Norvégia, Svájc), illetve *vállalkozókról* (Svédország) szól. Ide sorolandók pl. a gazdasági társaságok és az egyéni vállalkozások (Norvégia, Svájc), Norvégiában és Svédországban viszont valamennyi közjogi intézmény (állam, közösségek) is.

Görögországban a törvény egyaránt ismeri a jogi személyek és a vállalkozások kategóriáit.

2. A közjogi intézmények tekintetében a felelősség alól teljesen mentesül az állam *Hollandiában, Nagy-Britanniában* (a „*Korona*”), *Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban, Szlovéniában, Svájcban, Észtországban, Litvániában, Lengyelországban, Lettországon, Romániában és Magyarországon.*

A közjog más jogi személyei (*területi önkormányzatok*: községek, régiók...stb.) néhány államban szintén *általánosan kivontak* a felelősség alól: *Olaszország, Belgium, Szlovénia, Svájc, Észtország, Litvánia, Lengyelország, Lettország és Magyarország.*

Más államokban viszont *felelősséggel* tartoznak olyan tevékenységeikért, amelyeket *nem kizárólagosan közfunkció alapján végeznek* (*Hollandia, Nagy-Britannia, Franciaország*).

Nincsenek a felelősség alól általánosan kivont hivatalos testületek *Finnországban, Dániában, Izlandon, Norvégiában, Svédországban és Írországban*: itt alapvetően minden hivatalos testület felelősséggel tartozik. Természetesen a hivatalos (közhatalmi) funkció gyakorlása többnyire nem von maga után felelősséget.

A köztulajdonban lévő vállalkozásokat a legtöbb államban korlátozás nélkül a felelősségi körbe sorolják, csupán *Finnországban és Dániában* veszik ki onnan, amennyiben közfeladatokat látnak el.

C. Felelősségi feltételek

²⁴⁹ Gesetz vom 22.8.2002, dBGBI.2002, 3387.

A jogi személy felelősségének törvényi feltételeivel kapcsolatban az alábbi megkülönböztetések tehetők.

A common law államai (*Nagy-Britannia, Írország, Ciprus*) nem tartalmazzak általános felelősségi feltételeket; igaz ez *Hollandiára és Spanyolországra* is.

Szigorúan az EU jogforrásaiban rögzített megfogalmazáshoz igazodnak *Litvániában*, így ezzel az állammal a továbbiakban nem foglalkozunk részletesen.

A többi tagállam az alábbi törvényi feltételeket alkalmazza:

1. *A bűncselekménynek a jogi személy számlájára írása* szempontjából az államok két nagy csoportját különböztethetjük meg:

- a.) a bűncselekménynek a jogi személy számlájára írása az alapján, hogy azt annak javára (esetleg annak megbízásából, annak nevében vagy annak érdekében) követték el; vagy
- b.) a bűncselekménynek a jogi személy számlájára írása az alapján, hogy azt a jogi személy tevékenységével összefüggésben követték el (kevésbé szigorúbb megoldás).

Belgiumban elég hogy ha a két előfeltétel *egyike alternatív módon* fennáll: a cselekménynek vagy összefüggésben kell lennie a jogi személy céljainak megvalósításával vagy a jogi személy érdekében, illetve annak javára („pur son compte”) kell elkövetni azt. *Magyarországon* viszont mindkét előfeltételt kumulatív módon megkövetelik: a jogi személynek a bűncselekmény által vagyoni előnyökhöz kell (vagy kellett volna) jutnia, s a cselekményt a jogi személy tevékenységi körének keretében kell elkövetni.

a.) *A jogi személy javára, annak megbízásából, annak nevében vagy érdekében történő elkövetés* kritériuma *Franciaországban* („pour leur compte”), *Norvégiában, Portugáliában* („a jogi személy nevében és érdekében”), *Máltán* („for the benefit”), *Észtországban* és *Lettországban* (mindkettőnél „érdekében”) és *Lengyelországban* („előnyhöz vezet vagy vezethet”) áll fenn.

Szlovéniában alternatív módon alkalmazzák a jogi személy nevében, megbízásából vagy javára történő cselekvést. *Olaszországban* szintén alternatív módon a jogi személy érdekében vagy annak javára történő cselekvést, de a jogi személyt mentesítik a felelősség alól abban az esetben, ha az elkövető saját vagy egy harmadik személy érdekében követte el a bűncselekményt.

Németországban a jogi személy akkor felel, ha a cselekmény által a vagyona gyarapodott (illetve gyarapodnia kellett volna), vagy ha a cselekmény elkövetésével a jogi személy kötelezettségzegést realizált.

b.) *A jogi személy tevékenységével összefüggésben történő elkövetés szempontjából Dániában és Izlandon a felelősség megállapításához a bűncselekményt az „üzemi tevékenység keretén belül” kell hogy elkövessék, Svédországban „az üzleti tevékenység gyakorlása során”, Svájcban pedig „a vállalkozás keretében, a vállalkozás céljai érdekében, az üzleti tevékenység gyakorlása során”.*

Nagy-Britanniában a jogalkalmazás szintén megköveteli, hogy a cselekményt az üzleti tevékenységgel összefüggésben kövessék el.

Finnországban a bűncselekményt a jogi személy tevékenységének keretében kell hogy elkövessék; a törvény szerint ez abban az esetben van így, ha a jogi személy vezetőségéhez tartozó elkövető a jogi személy megbízásából vagy annak javára cselekedett.

Görögországban elegendő az is, ha a jogi személy a bűncselekményből közvetlenül nyereségre tett szert és egy vezetői funkcióban lévő személy az elkövetésről tudott, illetve azért nem tudott, mert az elvárható figyelmet, körültekintést elmulasztotta.

c.) *A további felelősségi feltételek közül Svédországban a felelősség alapja az üzleti tevékenységgel összefüggésben meglévő kötelezettségek durva megsértése. Hasonló a helyzet Németországban is, viszont itt alternatívaként rögzítik a gazdagodást is (lásd fent az a.) pontban). Portugáliában kizárják a felelősséget, ha az elkövető a vezetői utasítást megszegve cselekedett.*

2. *Az elkövetői kör* tekintetében sok államban (pl. Finnországban, Németországban, Olaszországban, Hollandiában, Lengyelországban és Magyarországon is) – összhangban az EU jogforrásainak szabályozásával – a felelősség két különböző esetét rögzítik:

a.) a bűncselekmény elkövetése vezető pozícióban lévő személy által,

b.) a bűncselekmény elkövetése alárendelt munkatárs által, de a vezető pozícióban lévő személy hiányos felügyelete és ellenőrzése révén.

Nagy-Britanniában és Írországon általánosan az a.) pont szerinti felelősséget alkalmaznak; csak az államigazgatási jog azon területeinek (regulatory offences) megsértése esetén, melynél sem a szándékosságot, sem a gondatlanságot nem követelik meg, irányozzák elő egy további (helyettesítő) felelősség megállapítását. Máltán a törvény szó szerinti alkalmazása szintén csak az a.) pontban jelzett esetekre vonatkozatható.

Franciaországban a törvény hangsúlyozottan az a.) pontban jelzett esetekre terjed ki; a jogalkalmazás viszont az alárendelt munkatárs általi elkövetést is magába foglalja, amennyiben az meghatalmazással bírt az eljárásra. Hasonló a szabályozás Észtországban, ahol a vezető szervek és vezető alkalmazottak cselekedetei felelősség-megalapozók.

a.) *A bűncselekmény elkövetése vezető pozícióban lévő személy által* esetkörénél „vezető pozícióban lévő személy” alatt általánosan a jogi személy szerveinek tagjait értik (pl. *Finnország, Franciaország, Németország, Magyarország*); *Franciaországban* egész pontosan a képviseleti jogosítványokkal rendelkező személyeket („représentant”). Ezen túlmenően *Finnországban* ide sorolják a menedzsmenthez tartozó személyeket, *Észtországban* pedig a vezető alkalmazottakat is.

Azokban az államban, melyekben az utóbbi években alkottak törvényt, a Második Protokollhoz hasonló szabályozásokat választottak (pl. *Olaszország, Málta és Lengyelország, valamint Lettország*).

Németországban az ide tartozó személyek körét 2002-ben kiegészítették a Második Protokollban foglaltak átültetésével,²⁵⁰ mára már ide veszik a felügyelő bizottság (felügyeleti tanács) tagjait mellett azon személyeket is, akik *de facto* vezető funkciókat gyakorolnak.

Nagy-Britanniában és Írországban csak azokra a szervekre és vezető személyekre terjed ki a törvény hatálya, melyek a jogi személyt mint annak „*directing mind and will*”-je testesítik meg (identifikációs elmélet).

Olaszországban a jogi személy egy vezető funkcióban lévő személy által elkövetett bűncselekmény esetében akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja (a bizonyítási teher megfordulása), hogy már a bűncselekmény előtt bevezetésre került egy olyan szervezeti- és vezetési modell, mely az ilyen bűncselekmények megakadályozására alkalmas. Bizonyítani kell továbbá azt is, hogy ezen modell felügyelete egy független szervezeti egység hatáskörét képezi, és az elkövető a felügyeletet kijátszva cselekedett úgy, hogy a felügyeleti szerv nem követett el hanyagságot.

Lengyelországban azok a bűncselekmények alapozzák meg a jogi személy felelősségét, melyeket a jogi személy nevében vagy érdekében a képviseletre való felhatalmazás alapján követtek el; továbbá ide sorolják a vállalkozó által elkövetett bűncselekményeket is. Utóbbi esetben viszont a felelősség feltétele az is, hogy a bűncselekmény elkövetése az elvárható gondosság révén megakadályozható lett volna.

b.) *A bűncselekmény elkövetése alárendeltségi viszonyban lévő munkatárs által* tekintetében sok állam (pl. *Finnország, Németország, Olaszország, Hollandia, Lengyelország és Magyarország*) az EU jogforrásaiban lefektetett modellt követi, a következő kivételekkel: *Finnországban* nem a vezető pozícióban lévő személy hiányzó felügyeletéről vagy ellenőrzéséről van szó, hanem a jogi személy tevékenységi körében az elvárható gondosság

²⁵⁰ Gesetz vom 22.8.2002, dBGBI.2002, 3387.

elmulasztásáról; hasonló a helyzet *Olaszországban* is, ahol a felelősséget kizárják, ha már a bűncselekmény elkövetése előtt bevezetésre került egy olyan szervezeti-, vezetési- és ellenőrzési modell, amely alkalmas a bűncselekmények megakadályozására.

Lengyelországban az elkövetőnek vagy a hatáskörét túllépve, vagy egy kötelesség megszegésével, vagy pedig egy vezető pozícióban lévő személy egyetértésével, illetve tudomásával kell cselekednie; ezen felül a jogi személynek az alkalmazott kiválasztásáért a felelősséget általánosan is vállalnia kell.

Németországban egy különleges jogi konstrukció uralkodik a felelősséggel kapcsolatban: az OWiG 130 § az üzem vagy vállalkozás tulajdonosát abban az esetben fenyegeti büntetéssel, ha a bűncselekmény megakadályozásához szükséges felügyeleti intézkedéseket elmulasztja, s az elkövetést a megfelelő felügyelettel megakadályozhatták vagy legalább jelentősen megnehezíthették volna. Az ilyen bűncselekményért az általános rendelkezések értelmében (OWiG 30 §) a jogi személy is felelősségre vonható.

Írországban az egyes bűncselekményeknél (főleg a korrupcióra) bevezették a jogi személyek törvényi felelősségét, amennyiben a bűncselekményt vezető pozícióban lévő személy egyetértése mellett követték el.

Lettországban a jogi személy felelősséggel tartozik a munkatársak által, a jogi személy érdekében elkövetett bűncselekményekért, anélkül hogy vizsgálnák a vezetőség részéről a gondossági kötelezettség megsértését.

c.) Más országokban (*Belgium, Dánia, Izland, Norvégia, Svédország, Svájc*) már bármely, a jogi személy érdekében tevékenykedő személy által elkövetett cselekmény kiváltja a jogi személy felelősségét, s az sem feltétel, hogy ezen személy vezető pozícióban legyen. Ezekben az államokban éppen ezért nem tesznek különbséget az a.) és b.) pontban leírtak között. *Dániában* elegendő, hogy az elkövető a jogi személy érdekében tevékenykedjen (tehát nem szükséges, hogy a jogi személy alkalmazottja legyen); és az is irreleváns, hogy az elkövető a belső szabályokkal ellentétesen cselekszik-e. Hasonló a helyzet *Portugáliában*, ahol a törvény szervekről és képviselőkről szól, mely alatt azonban valamennyi alkalmazottat értik.

d.) *A jogi személy felelősségének különös esetét látjuk Svédországban*, ahol a vállalkozó felelőssége csak abban az esetben áll fenn, ha nem hozta meg azokat az intézkedéseket, melyek révén a bűncselekmény megakadályozható lett volna. (Ez az előfeltétel a b.) pontban írtakhoz hasonló.)

Szlovéniában a bűncselekmény elkövetésének négy különböző esetét különböztetik meg:

- azt az esetet, melynél a bűncselekményt a menedzsment vagy felügyeleti szerv döntésének vagy megbízásának a végrehajtása során követik el;

- azt az esetet, amikor a menedzsment vagy a felügyeleti szervek ösztönözték vagy felhatalmazták az elkövetőt a cselekmény elkövetésére;
- azt az esetet, amikor a jogi személy rendelkezik a bűncselekmény útján megszerzett anyagi értékek felett, illetve ilyen dolgokat használ fel;
- azt az esetet, amikor a menedzsment vagy a felügyeleti szervek a munkatársak feletti felügyeleti kötelezettségüket nem teljesítették.

Svájcban szinte minden bűncselekménynél csak akkor jöhet szóba a vállalkozás felelőssége, ha természetes személy elkövető felelőssége nem állapítható meg. Csak bizonyos deliktumoknál (pénzmosás, bűnszervezet létrehozása, vesztegetés) alkalmazzák – a nemzetközi kötelezettségeknek megfelelően – a természetes személyek büntethetőségétől függetlenül a vállalkozások felelősségét azon pótlólagos feltételek alapján, hogy nem hoztak meg minden szükséges megelőző intézkedést a bűncselekmények megakadályozása érdekében.

Magyarországon az a.) és a b.) pontokban felsoroltak mellett létezik még egy harmadik eset is: amennyiben az adott bűncselekményt nem a jogi személy tagja vagy alkalmazottja követte el, hanem egy kívülálló, s a jogi személy a bűncselekmény által ténylegesen anyagi előnyökhöz jutott, akkor szintén felelősség terheli, amennyiben a bűncselekményről egy vezető pozícióban lévő személy tudott.

3. Az országok eltérően szabályozzák azt is, hogy a jogi személy felelősségének megállapításához *szükség van-e egy azonosítható természetes személy elkövetőre*. *Dániában és Izlandon* elég annak bizonyítása, hogy bármely, a jogi személy érdekében tevékenykedő személy követte el a bűncselekményt, nem feltétel, hogy a jogi személyen belül név szerint beazonosítható legyen az elkövető. *Belgiumban* még annak a bizonyítása sem szükséges, hogy a bűncselekményt a jogi személyhez tartozó természetes személy követte el.

A legtöbb államban *nem előfeltétel a természetes személy elítélése* (Finnország, Franciaország, Dánia, Izland, Svédország, Norvégia, Portugália, Németország, Görögország, Olaszország, Hollandia, Svédország, Szlovénia, Észtország, Litvánia). Néhány országban a törvény konkrétan előírja, hogy a jogi személy akkor is büntethető legyen, ha az elkövető kiléte nem határozható meg (Finnország, Izland, Olaszország) vagy a természetes személy elkövető más ok miatt nem büntethető (Finnország, Olaszország, Norvégia).

Ezzel szemben *a természetes személy elítélése Magyarországon és Lengyelországban előfeltétele* annak, hogy a jogi személlyel szemben szankciókat alkalmazzanak (Magyarország), sőt már a jogi személy elleni büntetőeljárás megindításának is

(Lengyelország). Ezzel kapcsolatban kivételt képez Magyarországon az az eset, amikor az elkövető elítélése annak halála vagy kóros elmeállapota miatt nem lehetséges.

D. Az egyén és a jogi személy büntethetőségének viszonya

Szinte minden jogrendben (az EU jogforrásaiban foglaltakkal összhangban) előírnyozzák, hogy a természetes személyek megbüntetése *mellett* legyen a jogi személy büntethető. Némely államban a törvény ezt konkrétan megfogalmazza (*Franciaország, Hollandia, Észtország, Litvánia, Lengyelország, Románia*), a legtöbb országban viszont a joggyakorlatban alakult ki.

A kivételek közül *Belgium* említendő elsőként, ahol a természetes és jogi személyek szankcionálása egymást kizárja (a kettő közül azt kell szankcionálni, amelyiket nagyobb felelősség terheli a bűncselekmény elkövetéséért). Kivételesen mindkettő szankcionálható, ennek feltétele, hogy a természetes személy elkövető szándékosan („*sciemment*”) durva jogsértő magatartást tanúsítson („*volontairement*”).

Svájcban a legtöbb bűncselekménynél a természetes személy elítélése kizárja a jogi személy felelősségét.

E. Előtársaság, átalakulás, megszűnés, egyesülés

Néhány jogrendszerben külön szabályozásokat találunk arról, hogy a jogi személyek felelőssége mennyiben áll fenn a cégalapítási szakaszban, átalakulásnál vagy megszűnés esetében: pl. *Belgium, Franciaország* (megszűnés), *Szlovénia*.

F. Szankciók

A jogi személyre kiszabható büntetések és alkalmazható intézkedések részint vagyoni jellegűek, részint meghatározott jogok megvonásával a szervezet működésére hatóak, részint deklaratív jellegűek.

Vannak olyan büntetési nemek és (kényszer)intézkedési formák, amelyek természetüknél fogva nem szabhatók ki, illetve nem alkalmazhatóak jogi személyre. Ilyen pl. a szabadságvesztés vagy - a kényszerintézkedések közül - az előzetes letartóztatás.

1. A jogi személlyel szemben érvényesíthető meghatározó szankció a *pénzbüntetés, illetve pénzbírság*. A pénzbüntetés összegének meghatározásával kapcsolatban több modell létezik.

a.) Egyes országokban a *legmagasabb összeget fixálják*, mely minden bűncselekményre érvényes, pl. *Finnországban* (850.000 Euró), *Svédországban* (3 millió Korona, kb. 320.000 Euró), *Svájcban* (5 millió Frank, kb. 3,2 millió Euró), *Észtországban* (250 millió Korona, kb. 16 millió Euró), *Litvániában* (1,250.000 Lita, kb. 360.000 Euró) és *Máltán* (500.000 Lira, kb. 1.17 millió Euró). *Lettországban* a havi minimálbér tízezerszereséig terjedhet a pénzbírság (a havi minimálbér 2005. első félévében 116 Euró volt, tehát a büntetés 1.16 millió Euróig szabható ki).

b.) Bár más országokban is ismerik az egységes *legmagasabb összeget*, de ez a bűncselekménnyel elért (illetve elérni kívánt) vagyoni előny vagy a bűncselekménnyel okozott *kár* függvényében *meghaladható*: *Németországban* (1 millió Euró – 2002.-től,²⁵¹ korábban 500.000 Euró volt), *Szlovéniában* (150 millió Tolár, kb. 630.000 Euró; a pénzbüntetés viszont a bűncselekményből származó nyereség, vagy az okozott kár 200-szorosáig is terjedhet). *Görögországban* elsődlegesen a bűncselekményből származó nyereség ötszöröséig terjedhet a kiszabott büntetés; ha ez nem állapítható meg, akkor 2,9 millió Euróig.

Hollandiában a jogi személlyel szemben leggyakrabban alkalmazott szankció a pénzbüntetés. Amennyiben egy büntető normában az adott bűncselekményre nincs szankcióként megjelölve pénzbüntetés, a bíró a Btk. 23. cikk 5. bekezdése alapján mégis kiszabhat azt a jogi személyre. Alapjában véve a *pénzbüntetés maximumát* a büntető normában szereplő pénzbüntetés-kategória határozza meg. Azon bűncselekmények esetében, amelyeknél nem szerepel szankcióként pénzbüntetés, a bíró vétségek esetén legfeljebb az első kategóriába tartozó összeget, büntettek alkalmával legfeljebb a harmadik kategóriába tartozó összeget szabhatja ki. Amennyiben a bíró az egyes kategóriák által meghatározott maximumot nem találja kielégítőnek, akkor veheti a következő magasabb kategória összegét maximumnak, feltéve, ha az ily módon felemelt maximum összeg kiszabását részletesen indokolja.²⁵²

c.) *Magyarországon* a pénzbüntetés a bűncselekménnyel elért (vagy elérni kívánt) *vagyoni előny* háromszorosáig terjedhet, de legalább 500.000 forintban kell azt megállapítani (kb. 2.000 Euró).

d.) *Lengyelországban* a jogi személyekkel szemben alapvetően az *éves nyereség 10 %-ig* terjedő pénzbüntetés szabható ki; amennyiben viszont az éves nyereség kevesebb mint 1 millió Zloty (kb. 250.000 Euró) vagy a jogi személy veszteséges, akkor a kiszabható

²⁵¹ Gesetz vom 22.8.2002, dBGBI. 2002, 3387.

²⁵² HR 1999. november 30., NJ 2000, 95.

pénzbüntetés a jogi személy éves kiadásainak 10 %-ig terjedhet. Bizonyos deliktumok esetében a 10 %-os felső határ helyett 8 vagy 5 %-os felső határt alkalmaznak.

e.) Ismert olyan megoldás is, hogy az elkövetett *bűncselekmények* szerint *különböző büntetésnagyságokat* alkalmaznak. *Franciaországban* a természetes személyekre kiszabható legmagasabb pénzbüntetés ötszöröseig terjedhet a jogi személyre kiszabható pénzbüntetés; így a legmagasabb kiszabható büntetés pl. aktív vesztegetés esetén kb. 760.000 Euróig, csalás esetén 1,1 millió Euróig, kábítószer-kereskedelem esetén 38 millió Euróig terjedhet. Az ítélethozatalt megelőzően a bíróság egyénileg értékeli az adott jogi személy pénzügyi helyzetét, különös tekintettel arra, hogy a büntetés célja nem az, hogy a szankcionált jogi személyt a csőd szélére sodorja.

f.) *Olaszországban és Portugáliában napi tételek rendszerét* alkalmazzák. A napi tételek száma az egyes bűncselekmények függvényében változó; az egy napi tételnek megfelelő összeget a jogi személy gazdasági teljesítőképessége alapján határozzák meg. *Olaszországban* a végrehajtásról szóló törvény előírja, hogy a napi tételek számát (legfeljebb 1000) a bűncselekmény súlya, a jogi személy felelősségének szintje, valamint a jogi személy az irányba történő erőfeszítései szerint határozzák meg, hogy a bűncselekmény következményeit jóvá tegye, s további bűncselekmények elkövetését megakadályozza. A lehetséges legmagasabb összegű pénzbüntetés *Olaszországban* kb. 1,5 millió Eurót tesz ki. *Portugáliában* a napi tételek száma a törvény szerinti szabadságvesztéssel fenyegetett büntetéshez igazodik; súlyos gazdasági bűncselekmények elkövetésekor szokásos 8 éves szabadságvesztéssel fenyegetett büntetésnek 2920 napi tétel felel meg, mely szerint a maximálisan kiszabható pénzbüntetés kb. 13 millió Euró.

2. Sok állam jogrendje *más szankciókat* is szabályoz a jogi személyekkel szemben. Például *Olaszországban és Romániában* a következő (mellék)szankciók ismertek:

- egyes tevékenységi körök gyakorlásától való eltiltás;
- engedély vagy koncesszió visszavonása vagy felfüggesztése;
- közbeszerzésekre vonatkozó szerződések kötésének tilalma;
- támogatás, dotációk megvonása és ezekből való kizárás;
- javak és szolgáltatások elnyeréséért kiírt pályázatokon való részvétel tilalma;
- az ítélet nyilvánossá tétele.

Hollandiában a mellékbüntetések közül a bizonyos jogoktól való megfosztás, az elkobzás és a bírói ítélet nyilvánosságra hozatala²⁵³ ismert. A holland *Gazdasági Bűncselekményekről*

²⁵³ Lásd a holland Büntető törvénykönyv 28-31., 33-35., illetve 36. cikkeit

szóló Törvény (GBT) az általános szankciók mellett még néhány egyéb szankciót is megnevez, melyek kizárólag gazdasági bűncselekmények esetén szabhatók ki a jogi személlyel szemben. Ilyen mellékbüntetésként nevesíti a GBT a vállalkozás részleges vagy teljes felszámolását, az elkobzást, bizonyos jogoktól való megfosztást és bizonyos előnyök megvonását.²⁵⁴ Speciális intézkedésként szerepel a vállalkozás ellenőrzés alá helyezése és kötelezettség annak végrehajtására, amit jogellenesen elmulasztottak, valamint annak megsemmisítésére, amit jogellenesen hoztak létre, továbbá a bűncselekmény következményeinek jóvátételére.²⁵⁵ A szankciók kiszabásának pontos szabályairól a GBT 9-16. cikkei rendelkeznek. Halaszthatatlan eljárási cselekményként már a bírósági tárgyalás előtt alkalmazhatók egyes intézkedések, mint például a vállalkozás tevékenységének leállítása.²⁵⁶ Hollandiában a *polgárjogi szankciók* körében kiemelendő a Polgári Törvénykönyv 2:20 cikke, amelynek értelmében azok a jogi személyek, amelyeknek a tevékenysége, illetve a célkitűzése ellentétben áll a közrenddel, az Államügyészség kezdeményezésére betiltottnak nyilváníthatók, illetve megszüntethetők.²⁵⁷

Több államban a jogi személlyel szemben a legsúlyosabb szankció, a felosztatás is alkalmazható. *Franciaországban*²⁵⁸ a felosztatás alkalmazási területe két irányból is behatárolt. A törvény 131-39 cikke alapján ez a szankció nem alkalmazható közjogi jogi személyekkel, politikai pártokkal, szakmai érdekvédelmi szervezetekkel, szakszervezetekkel, illetőleg a dolgozók érdekképviselői szerveivel szemben. További korlátozás, hogy a felosztatás kimondására akkor kerülhet sor, ha a jogi személyt bűncselekmény elkövetésére hozták létre, vagy a cégbíróságon bejegyzett tevékenységi körétől eltérő, büntetendő tevékenységet folytat. A társaság felosztatását kimondó határozat végrehajtása a cégbíróság hatáskörébe tartozik.

²⁵⁴ Lásd a GBT 7. cikkét

²⁵⁵ Lásd a GBT 8. cikkét

²⁵⁶ Lásd a GBT 28-32. cikkeit

²⁵⁷ *A tényleges irányítókra és megbízókra kiszabható büntetések* maximumát azok a büntetések határozzák meg, melyek a jogi személy által elkövetett bűncselekményre törvény által előírt szankcióként vannak meghatározva, azonban bűnrészesség esetén a maximumként megjelölt büntetési tétel a harmadával csökkenthető.²⁵⁷ Ugyanakkor a jogi személyekre kiszabható pénzbüntetés 23. cikk 7. bekezdése alapján történő felemelése nem alkalmazható a tényleges irányítókra és megbízókra.

A mellékbüntetések mindegyikét ki lehet szabni adott esetben a tényleges irányítókra és megbízókra, valamint a GBT-ben megnevezett szankciók is kiszabhatók azon személyre, aki gazdasági bűncselekményt követett el.²⁵⁷

A kényszerintézkedések vonatkozásában a jogi személyeknél értelemszerűen nincs lehetőség *előzetes letartóztatásra*. Ez azonban természetes személyekkel szemben, mint például a tényleges irányítókkal és megbízókkal kapcsolatban minden további probléma nélkül lehetséges. Az előzetes letartóztatás időtartamának vonatkozásában - melyet az elkövetett bűncselekményre kiszabható szabadságvesztés büntetés maximumához mérnek -, a megbízókra és a tényleges irányítókra a jogi személy által elkövetett bűncselekmény büntetési tétele az irányadó.

²⁵⁸ Nouveau Code Pénal 131-37- től 131- 40- ig, 132- 12- től 132- 15- ig.

További szankció a *bírósági felügyelet alá helyezés*, amely Franciaországban minimum öt évre szól. Ez a büntetés közjogi jogi személyeket, politikai pártokat és szakmai érdekvédelmi szervezeteket nem sújthat, kiszabható viszont a dolgozókat képviselő intézményekre, szervekre. A bírósági felügyelet alá helyezés csak a bűncselekmény elkövetésekor fennálló tevékenység gyakorlására vonatkozhat. A bíróság megbízottat rendel ki, aki ellenőrzi a felügyelet alá vont jogi személy tevékenységét és fél évente beszámol arról a bíróságnak. Törvénytelenység észlelése esetén a bíróság - a felügyelet alá helyezés megszüntetésével - új büntetést szab ki.

Franciaországban a szakmai tevékenység közvetlen vagy közvetett gyakorlásától való végleges, ötévi, vagy annál hosszabb időre szóló *eltiltást* csak különösen indokolt esetben lehet kiszabni, mivel a vállalat csődbe juttatásának veszélyét hordozza. A nyilvános részvénykibocsátástól való végleges, ötévi, vagy annál hosszabb időre szóló eltiltás hatálya alatt tilos a társaság saját részvényeinek értékesítése finanszírozási források gyűjtése céljából. Ilyenkor a vállalkozás saját részvényei kibocsátása céljából sem pénzintézethez, sem tőzsdei társasághoz, sem pedig egyéb pénzügyi közvetítőhöz nem fordulhat, illetve saját magát e célból nem reklámozhatja. A csekkek kibocsátásának korlátozása ötévi, vagy azt meghaladó időtartamra történhet. Ezen felül a bankkártya használatától is eltiltható a társaság. A közbeszerzési eljárásból való kizárás szintén véglegesen, vagy ötévi, illetve azt meghaladó időtartamra történhet. A 131-34 cikk értelmében ez a büntetés tiltja a közbeszerzési eljárásban való közvetett vagy közvetlen részvételt, illetve közbeszerzési megállapodás megkötését az állammal vagy állami szervekkel. (Állami szervek alatt az állami intézményeket, önkormányzatokat, ezek társulásait, állami, vagy önkormányzati többségi tulajdonban lévő társaságokat értjük. Ilyen széles körben alkalmazva ez a büntetés fokozott hátránnyal járhat a jogi személyre, egyes jogi személyeket csődbe is juttathat.)

A *jogi személy intézményeinek* végleges, vagy ötévi, illetve azt meghaladó időtartamra történő *bezárása* során a vállalatnak csak meghatározott - bűncselekmények elkövetésére „szakosodott” - egységeit semlegesítik; a bűncselekmény elkövetésére szolgáló dolgot pedig *elkobozzák*.

Sajátos - a cég piaci jó hírét sértő - szankció a jogi személy felelősségét megállapító *ítélet kifüggesztése*, illetve az írott sajtóban, médiában történő *közzététele*.²⁵⁹

²⁵⁹ A fenti felsorolás érzékelteti, hogy a francia büntetőjogban a szankciók széles köre ismert a jogi személyekkel szemben. Az egyéniesítést elősegítendő ezen joghátrányok egymással kombinálva is kiszabhatók. Hátrányuk azonban, hogy elsősorban kereskedelmi tevékenységet folytató jogi személyeknél alkalmazhatóak, míg egyéb társaságok (például non-profit szervezetek vagy közjogi jogi személyek) esetén alkalmazásuk nehézségekbe ütközhet és nem biztos, hogy a kívánt hatást éri el.

VIII. A magyar szabályozás

1. Jogtörténet

A régi magyar büntetőjogban először *Werbőczy Hármaskönyvében* találunk említést a személyegyesülésekről. A II. Könyv 16. cím 3. § és 46. cím alapján: „*a káptalant vagy konventet nagyobb avagy kisebb hatalmaskodásért*” vagy ha „*tudva és készakarva hamis és törvénytelen leveleket készítenének*” „*ítélettel testületileg*” kell marasztalhatni és „*mint hamisítokat és hitszegőket büntetni*”, szankcióként „*pecsétjük elvesztésével lakolnak*”. Az előre megfontoltan elkövetett emberölésért, a felségsértésért és a hűtlenségért azonban minden vétkeket egyedileg kellett felelősségre vonni.²⁶⁰

A XIX. század elején a magyar szakirodalomban *Feuerbach* (1801) és *Savigny* (1840) vonatkozó tanai terjedtek el, ami egyértelműen a *societas delinquere non potest* elvének érvényesítését jelentette hazánkban. *Feuerbach* szerint: mivel a jogi személyek törvényileg engedélyezett, konkrétan meghatározott célra alakulnak, így más célok elérésére nem is törekedhetnek. Ha időközben mégis más célkitűzéseik születnének (pl. bűncselekmények elkövetése), akkor az már nem a testület, hanem az egyedek cselekvéseképpen fog realizálódni, megteremtve ezzel a természetes személyek felelősségének alapjait. A *Savigny* nevéhez fűződő fikciós elmélet²⁶¹ lényege, hogy a jogi személyek léte nem realitás, hanem vagyoni célszerűségi szempontok alapján született (jogi) fikción alapul, így ha tagjai bűncselekményt követnek el, csakis egyénileg felelhetnek, hiszen egy fikció bűncselekmény alanya nem lehet.

Bozóky Alajos magánjogász 1870-ben írt monográfiát a jogi személyekről, melyben a jogi személy büntetőjogi szankcionálhatóságának kérdését is tárgyalja érintőlegesen. Leszögezi, hogy a jogi személy nem büntethető, mert a büntetőjog megkívánja az elkövető és a megbüntetett személy azonosságát, így tagadja a jogi személy büntetőjogi jogalanyiségének lehetőségét.²⁶²

Kelemen Frigyes 1904-ben jelentetett meg cikket a testületi büntethetőségről.²⁶³ Elismeri a testületek vétkekességét, így büntetőjogi felelősségük szükségességét, de a megvalósítás legnagyobb akadályát a büntetőeljárás természetes személyre szabott voltában jelöli meg. Az anyagi jogi szabályozást akként oldaná meg, hogy a Büntető Törvény

²⁶⁰ *Hacker* (1922) 46.p.

²⁶¹ Vagy ahogyan *Finkey* nevezi: az egyesület, társulat „*költött*” jogalanyiséga. *Finkey* (1914) 101.p.

²⁶² *Bozóky* (1870) 29.p.

²⁶³ *Kelemen* (1904) 334.p.

Általános Részében „a testületi deliktum természetét ... precizírozná”, mint pl. „a cselekvő egyének vétkén felül vétkes testületi cselekmény is fennforog akkor, ha a tett összhatározat vagy egy alapszabályszerű szerv elhatározásának eredménye” vagy „testületi büntetésképp szerepelhetnek: pénzbüntetés, felosztatás, rendőri felügyelet alá helyezés, kiváltságok megvonása, ítélet közzététele.”

Finkey Ferenc 1914-ben született tankönyvében ismerteti az akkori dogmatikai álláspontot, miszerint „...jogi személy büntetendő cselekmény alanya a magyar büntetőjog szerint nem lehet s mint ilyen büntetéssel nem sújtható.”²⁶⁴ Saját álláspontját viszont akként fogalmazza meg, hogy sem elméleti, sem gyakorlati akadályát nem látja a jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének. Vizsgálja az egyéni felelősség, a bűnösség és a büntetések individualizációjának kérdéseit a jogi személyeknél. Szerinte egy testületi határozat is fakadhat bűnös motívumokból, eképpen tartalmazhat „alanyi bűnösséget”; továbbá egyes büntetések kifejezetten a jogi személyekkel szemben lehetnek hatékonyak (pl. a testület cselekvési képességeinek megszorítása vagy teljes megvonása, a testület felosztatása).

Finkeyvel szemben Vámbéry Rusztem 1918-as tankönyvében tagadja a jogi személy büntetőjogi jogalanyiségét.²⁶⁵ Elismeri ugyan, hogy cselekvőképessége a jogi személynek is van, de kizárólag a szerveiként eljáró természetes személyek azok, akik a büntetőjogi felelősség alanyai lehetnek. Ugyanakkor nem tartja kizártnak, hogy – az angol-amerikai és francia jogban megfigyelhető tendenciáknak megfelelően - *de lege ferenda* hazánkban is „pénz- és becsületbüntetések” lesznek kiszabhatók büntetőeljárás keretében a jogi személlyel szemben. Álláspontja szerint viszont elegendő védelmet nyújt, ha a jogi személy szerveiként eljáró természetes személyt ültetjük a vádlottak padjára.

Angyal Pál 1920-as kiadású tankönyvében²⁶⁶ sem elvi, sem gyakorlati akadályát nem látja a jogi személyek bűncselekmény-alanyiségének, mert – indokolja – az ellenkező nézet szabad utat engedne a kollektív bűnelkövetésnek, „s mi sem könnyebb, mint jól fizetett 'közvetlen cselekvőt' s egyszersmind 'büntetés-kiállót' alkalmazni s az ellenértéket üzemből elszámolva a további bűnözés lehetőségét biztosítani.” Számba veszi a jogi személy büntetőjogi jogalanyiséga ellen szóló érveket, úgy mint:

- cselekvőképességük hiánya;
- törvényileg engedélyezett célra irányzottságuk;
- meghatározott büntetések végrehajthatatlansága.

²⁶⁴ Finkey (1914) 101.p.

²⁶⁵ Vámbéry (1918) 182.p.

²⁶⁶ Angyal (1920) 85.p.

Emellett viszont utal arra is, hogy a jogi személy kollektív akarattal bíró személyösszesség, amely képes megengedett céljától eltérően cselekedni és több büntetés (pl. felosztatás, üzletkorlátozás, pénzbüntetés) végrehajtható rajta.

Az egyesületek (jogi személyek) büntetőjogi jogalanyiságát legátfogóbban *Hacker Ervin* dolgozta fel „*Az egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége és felelőssége*” című monográfiájában 1922-ben.²⁶⁷ *Hacker* elismeri a kérdés büntetőjogi alapelveket átgondolásra készítő voltát, de a gyakorlati szempontok fontosságára hivatkozva szükségesnek tartja a jogi személyek büntetőjogi felelősségének bevezetését. Indokolásul azt hozza fel, hogy a gazdasági élet fejlődésével elválaszthatatlanul együtt jár az egyesületek térhódítása és félt, hogy a rendelkezésükre álló nagy erőt illegális célok megvalósítására fogják alkalmazni.

Általánosságban leszögezi, hogy a jogi személyek minden jogágban önálló jog-, és cselekvőképességgel bírnak, de ezek csak képességeik határáig terjednek. A polgári jogban pl. vagyon- és tulajdonszerzési képességgel bírnak, pereket folytathatnak és perelhetők, de pl. a családjogok gyakorlása már képességeik határain kívül fekszik. Akarat-elhatározásaikat csak meghatározott szerveken keresztül érvényesítik, cselekvéseiket viszont már bármely szerveiken keresztül vagy bárki más természetes személyen (tag vagy akár nem tag) keresztül foganatosíthatják.

Két kérdést vizsgál részletesen, egyrészt azt, hogy bírnak-e az egyesületek büntetőjogi cselekvőképességgel, másrészt hogy büntethetőségük, azaz büntetőjogi felelősségük helyt foghat-e?

Az első kérdés, az *egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége* vonatkozásában a szakirodalmat átvizsgálva két véleményt ütköztet. Vannak, akik szerint a testület csak a jogrend keretein belüli cselekvésre jogosított fel, így bűncselekményt nem követhet el;²⁶⁸ mások szerint viszont az egyesületek – bár nincsenek felhatalmazva illegális célok elérésére – képesek bűncselekményeket megvalósítani, hiszen a természetes személynek sem az a rendeltetése, hogy bűncselekményt kövessen el, esetenként mégis megteszi. Ha az állam megadja a lehetőséget a testületek létezésének és cselekvésének, egyben módot nyújt arra is, hogy cselekvőképességét jogellenes célokra használja fel.²⁶⁹

Hacker az utóbbi véleménnyel egyezik, de áttekinti a testületi cselekvőképességgel szemben felhozott kifogásokat is. Így nem osztja azok véleményét, akik szerint a büntetőjogi

²⁶⁷ „Egyesület” kifejezés alatt *Hacker* a mai értelemben vett jogi személyeket, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező személyegyesületeket értette, függetlenül azok megengedett, illetve tiltott célra alakult voltától. Így ő itt értelmezte a maffia-jellegű csoportosulásokat is, de kiemelte az érintettek köréből az alapítványokat és a közjogi testületeket. *Hacker* (1922)

²⁶⁸ *Horovitz, Kautz, Körösi, Pauler, Schnierer, Werner....stb. Hacker* (1922) 101.p.

²⁶⁹ *Gierke, Bierling, Jellinek...stb. Hacker* (1922) 104.p.

cselekvőképesség előfeltétele az akarati képesség, ami nincs az egyesületnek, csak a tagoknak, a természetes személyeknek. *Hacker* szerint az akarati képesség csak a bűnösség kérdésénél lesz releváns, a cselekvőképességnél kizárólag azt vizsgálja, hogy a jogi személy „büntetőjogi téren jelentős eredményeket tud-e produkálni.” A kifogásolók másik ellenérvére, miszerint „képviselők” útján lehetetlen büntetőjogi téren tevékenységet kifejtteni, *Hacker* azt a választ adja, hogy a jogi személyt az orgánumai (szervei) testesítik meg, kiknek minden tevékenysége, amit az egyesületért tesznek, az egyesületnek beszámítható.²⁷⁰

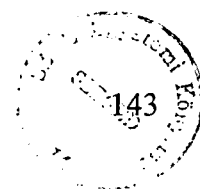
Az egyesületek büntethetőségének (ahogyan ő nevezi büntetőjogi felelősségének) kérdésénél *Hacker* szintén ütközteti a szakirodalomban *pro-* és *kontra* felmerült érveket. Arra az ellenérvre, hogy az egyesület szankcionálásával az ártatlan tagok is joghátrányt szenvednek (így csak akkor felelhet az egyesület, ha összes tagja egyhangúan hozta a döntést), *Hacker* azt hozza fel, hogy a jogellenes döntéssel szemben a kisebbségnek joga van a hatóságokhoz fordulni. Szerinte preventív okokból szükséges magát az egyesületet és nem csupán annak döntést hozó szervét büntetni. *Lilienthal* azon véleményével szemben pedig, hogy ha az egyesületet a természetes személy elkövető mellett büntetjük, a tagok a pénzbüntetést – közvetve ugyan – de megérik, így kétszeres értékeléshez jutunk, *Hacker* azt hozza fel, hogy ilyenkor csupán csekély mértékben érzékelik a tagok az egyesület büntetését.²⁷¹ Az egyesületekkel szemben kiszabható büntetéseknek *Hacker* széles skáláját sorakoztatja fel, visszaverve ezzel azon véleményeket, hogy a büntetések egy része az egyesületekkel szemben alkalmazhatatlan, ami alkalmazható, az meg részint a tagokat éri, illetve hogy a pénzbüntetés hatástalan nagy anyagi javakkal rendelkező egyesületeknél.

Az egyesületek büntethetőségének kétség kívül legjelentősebb jogpolitikai előnyeire *Hacker* is felhívja a figyelmet, így arra, hogy az egyesület büntethetősége esetén nem kell nyomozni – a sokszor beazonosíthatatlan - tényleges elkövető természetes személy után és hogy ha már közigazgatási szankciókkal úgymint fellépünk az egyesületek ellen, megnyugtatóbb, ha a szankciók büntetőjogi jelleget öltenek és bírósági eljárási garanciák mellett szabják ki azokat.

„A cselekménytől a büntetéshez vezető híd fennforoghat-e egyesülettel szemben?” kérdésére a szerző legnagyobb aggálya a bűnösség, a magatartás helytelenségéről szóló tudat hiánya. Szemléletes példájában a jogi személy uzsorát és csalást tartalmazó szerződést köt. Az elsőnél (az uzsoránál) irreleváns a bűnösség, a polgári jogi felelősség csak azt kívánja meg,

²⁷⁰ *Hacker* (1922) 108.p.

²⁷¹ *Hacker* (1922) 124.p.

hogy a szerződő felek vagyoni jogok alanyai legyenek, míg a másodiknál (a csalásnál) az akarat-elhatározás lélektani mozzanatait is feltételezzük.

Hacker a biztonsági intézkedésekben találja meg a megoldást, ezek olyan rendszabályok, amelyek a büntetessel szemben fogatosíthatók azért, hogy az állam jogi rendjét fenyegető további magatartásokat meggátoljuk. Alkalmazásukhoz nincs szükség bűnösségre, beszámítási képességre, elegendő csupán a tettes veszélyessége. „A biztosítási intézkedések alkalmazásának feltételül általában a bűncselekmény elkövetését, bizonyos társadalmi veszélyességet és a speciálprevenciónak nagyobb szükségét állapítják meg; ezek az egyesületek bűncselekményei esetében mind fennforognak. Ellenben hiányoznak azok a feltételek, amelyek büntetés alkalmazása esetében elengedhetetlenek volnának, mint a büntetésnek bűnössége és a vele szemben érvényre jutó erkölcsi rosszallás és nevelés lehetősége. Éppen ezekre való tekintettel az egyesületekkel szemben való büntetőjogi felelősség egyetlen helyes és elfogadható megoldása csak biztonsági intézkedéseknek alkalmazása lehet.”²⁷²

Moór Gyula 1931-ben írt monográfiát „A jogi személyek elmélete” címmel.²⁷³ Hackerrel szemben elveti a jogi személy cselekvőképességét, hiszen – indokolja – mégiscsak emberek hajtják végre a büntetőjogilag releváns cselekményeket. Szerinte a jogi személynél büntetőjogi értelemben vett jogképességről sem beszélhetünk, mert bűncselekmény elkövetésére való jogosultág nincsen, legfeljebb jogsértési képességről, ami alatt a büntetendő cselekvések jogi beszámíthatóságát érti. Valójában helyesebbnek tartja a jogi személy „büntetőjogi felelőssége” kifejezést használni, ami értelmezésében nem más, mint hogy a jog bizonyos jogsértő emberi cselekvéseket a jogi személynek számít be, azokért a jogi személyt teszi felelőssé.²⁷⁴

A jogi személy büntethetőségéhez egy újabb beszámítással jut el: a büntetésnek – ha az nem vagyoni hátránnyal sújtás – bizonyos természetes személyek részéről történt elszenvedését a jogi személy általi elszenvedésnek kell tekinteni.

Moór tehát két alapvető kifejezéssel operál: a jogi személy büntetőjogi felelőssége (Deliktsfähigkeit) alatt a jogi személynek beszámított büntetendő cselekmény jogi hatását érti, míg a jogi személy büntethetősége (Straffähigkeit) szerinte nem más, mint a természetes személyek által elszenvedett büntetéseknél a jogi személy részére történő beszámítása.

²⁷² Hacker (1922) 175.p.

²⁷³ Moór (1931)

²⁷⁴ Moór nem vizsgálja - a felelősség feltételeként - a bűnösség kérdését.

Ő maga úgy fogalmaz, hogy a *Hacker* által használt kifejezéseket eltolja: amit *Hacker* büntetőjogi cselekvőképességnek nevez, azt *Moór* büntetőjogi felelősségként értelmezi, amit pedig *Hacker* büntetőjogi felelősségként aposztrofál, az *Moór*nál a szűkebb értelemben vett büntethetőség kategóriáját képezi.

Irk Albert 1933-ban született tankönyvében²⁷⁵ azon álláspont mellett száll síkra, hogy „hosszú fejlődés útja, amíg ama letisztult felfogás győzedelmeskedett, hogy a bűncselekmény alanya csak ember lehet.”

A jogi személyt érintően osztja a *societas delinquere non potest* elvét és utal a korabeli Btk. azon szabályozására (417.§), hogy ha kereskedelmi társaság vagy egyesület vagyona ellen nyitattik csőd, a bűnösség az elkövető személyekhez kapcsolódik.

Számba veszi a jogi személyek büntetőjogi szankcionálhatósága mellett, illetve ellen felsorakoztatható érveket. Utóbbihoz tartozók:

- a jogi személy bűnössége hiányzik, esetében csak veszélyességről beszélhetünk;
- a jogi személynek nincs cselekvőképessége,
- elég védelmet nyújt, ha csak a jogi személy szerveit büntetjük;
- mivel a jogi személy jogilag megengedett célra alapul, ezen túl nem terjeszkedhet, ha mégis, az kizárólag a tagok cselekménye;
- a jogi személy a büntetés alól könnyen kicsúszik.

Összegyűjti a jogi személy büntetőjogi jogalanyisága mellett szolgáló érveket is:

- a jogi személy magatartása lehet veszélyes a közre;
- a jogi személy – tagjaitól elkülöníthető - önálló individuum, magatartása így különálló értékelést kaphat;
- cselekvőképessége több tényállásnál megállapítható;
- az alapítási cél megengedett volta nem jelenti azt, hogy a kollektív magatartás mindig jogkövető;
- sok büntetés (pl. felosztatás, felfüggesztés, elkobzás...) hatékony lehet a jogi személlyel szemben is.

Mindezen érvek figyelembevételével elismeri, hogy a jövő büntetőjoga nem térhet ki a jogi személy büntető jogalanyiségének elismerése elől.

Losonczy István 1961-ben írt monográfiájában²⁷⁶ a jogi személy tettességének kizártsága mellett érveket sorakoztatja fel. Eszerint a jogi személynél nem beszélhetünk emberi magatartásról, ennek hiányában pedig büntethetőségről sem. A jogi személy, mint „jogi lény”

²⁷⁵ *Irk* (1933)

²⁷⁶ *Losonczy* (1961)

magatartása nem önmagából fakad, legfeljebb az azt alkotó természetes személyek cselekvéseit lehet a jogi személynek beszámítani. Ekkor azonban nem a jogi személy „magatartása” meríti ki valamely büntetőjogi tényállás kereteit, hanem a természetes személyeket kell jogsértő magatartásukért felelősségre vonni.

Másik, szintén a jogi személyek büntethetősége ellen ható érve az, hogy a büntetőjogi felelősségrevonás általános előfeltétele az elkövető bűnössége. A jogi személynek azonban nincs pszichikuma, csak jogi szervei. A jogi személyt alkotó természetes személyeknek viszont van belső lelki világa, pszichikuma, náluk létrejöhet a szubjektív alapú bűnösség. „*A bűnökért tehát ezeket a személyeket, nem pedig a jogi személyt kell felelősségre vonni.*”

A szocialista büntetőjog a *societas delinquere non potest* elve mellett tört lándzsát. *Kádár Miklós* az általa szerkesztett és 1963-ban megjelent büntetőjogi tankönyvben²⁷⁷ éles kritikával illeti a korabeli francia, angol és amerikai jogot, ahol – és a szerző itt konkrét ítéletekre utal – büntető eljárásokban elmarasztaló döntések születtek jogi személyekkel szemben.

Kádár Miklós és *Kálmán György* 1966-ban írt kézikönyvében²⁷⁸ leszögezi, hogy a jogi személy a büntetőjogban nem felelősségre vonható, helyette a nevében eljáró természetes személyek tartoznak felelősséggel. A szerzők logikai ellentmondást látnak a jogi személy büntethetőségéről szóló tan és a büntetőjog alapfogalmai között, lévén hogy minden bűncselekmény alapja az emberi magatartás, illetve a cselekmény és az elkövető pszichikai kapcsolata.

Békés Imre 1968-ban összevetette a büntető- és a polgári jogi felelősség sajátosságait.²⁷⁹ Kiindulásképpen leszögezi, hogy a modern büntetőjogi rendszerek általában a bűnösségen alapuló felelősség elvére épülnek, az objektív felelősség idegen a büntetőjogtól. A büntető- és polgári jogi felelősség eltérő jellegét leginkább abban látja, hogy míg a polgári jog elsősorban a kártérítésre törekszik és a felelősség viselése anyagi eszközökkel történik, addig a büntetőjogi felelősség szankciós felelősség, célja a társadalom védelme, a speciális és a generális prevenció.

Az 1970-es és 80-as években született tankönyvekben²⁸⁰, illetve bűncselekménnyel foglalkozó tanulmányokban²⁸¹ nem történik említés a jogi személy büntetőjogi felelősségéről. A szerzők evidenciaként kezelik, hogy a cselekmény és a bűnösség, mint a bűncselekmény-

²⁷⁷ *Kádár* (1963) 172. p.

²⁷⁸ *Kádár-Kálmán* (1966) 351.p.

²⁷⁹ *Békés* (1968) 90. p.

²⁸⁰ *Békés* (1973), *Békés* (1976), *Békés* (1980)

²⁸¹ *Pl. Tokaji* (1972), *Lakó* (1982)

fogalom nélkülözhetetlen elemei, kizárólag természetes személyhez kötődhető jogi kategóriák.

Az 1990-es évektől azonban a téma reneszánszát kezdi élni. *Fülöp Sándor* 1993-ban írt cikkében áttekinti a jogi személy büntető jogalanyisága mellett, illetve ellen felsorakoztatott érveket.²⁸² Mellette szóló érveknek tekinti, hogy

- az egyesületben az egyéni felelősség esetenként nehezen tisztázható;
- a szervezet könnyebben felelősségre vonható;
- a polgári és államigazgatási eljárás és szankciók nem eléggé hatékonyak a jogi személyekkel szemben;
- a jogi személy is lehet erkölcstelen és erkölce a büntetőjog által befolyásolható leginkább.

A szerző részint megcáfolja ezen érveket, részint pedig további érveket sorakoztat fel a jogi személy büntető jogalanyisága ellen (pl. garanciális büntetőjogi alapelveket sért; összemossa a büntetőjog és a többi jogág közötti különbséget...stb.).

Kovács Éva „*A magyar büntetőjog főbb fejlesztési irányai*” keretében foglalkozott a jogi személy büntetőjogi felelősségével a magyar jogban.²⁸³ Egyetért *Fülöp Sándorral* abban, hogy első lépésben az egyéni felelősség tisztázását kell megkísérelni és amennyiben ez nem vezet eredményre, akkor kell a jogi személy, szervezet felelősségét megvizsgálni. A társadalom érdekének nem azt tekinti, hogy „*név szerint megtalálják a bűnöst*”, hanem sokkal inkább azt, hogy a bűncselekmény ne maradjon büntetlenül. A jogi személlyel szemben kiszabott szankciónak alkalmasnak kell lennie arra, hogy megelőzze az adott jogi személy újabb bűnelkövetését, illetve azt, hogy mások bűncselekményt kövessenek el.

A kollektív büntetésnél kitér a szervezeten belüli „ártatlan” munkavállalók érdekeire is, de a társadalom érdekeinek szem előtt tartásával szükségesnek tartja a jogi személy, mint egység önálló szankcionálhatóságát. Oszlja *Hacker Ervin* véleményét, aki szerint aki egyesületbe lép és az ezzel járó előnyöket élvezni akarja, annak ilyen eshetőségekkel és kockázattal is számolnia kell. Hiszen ahányszor egy jogi személy vezetősége a tagok megkérdezése nélkül dönt vagy cselekszik, és a tagok az ebből fakadó előnyöket élvezik, úgy az azzal járó hátrányokat is viselni kényszerülnek.²⁸⁴

„*Societas delinquere potest avagy egy jogelv eróziója*” címmel, 1994-ben írt tanulmányában *Lévai Ilona* a külföldi szabályozási technikák áttekintése után úgy véli, hogy a

²⁸² *Fülöp* (1993)

²⁸³ *Kovács* (1995)

²⁸⁴ *Hacker* (1922) 85.p.

magyar jogalkotó számára is figyelmet érdemlőek azok a tendenciák, amelyek a jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének elismerésére sarkallják az európai államokat.²⁸⁵ Hat évvel később, 2000-ben a szerző tanulmányában ismerteti a *Corpus Juris Eurpoea* által vázolt modellt, amely nem csupán a jogi személyek büntetőjogi felelőssége mellett száll síkra, hanem a felelősségi kört kiterjesztené azokra a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekre is, amelyek „*saját nevük alatt tulajdonjog alanyai lehetnek.*” Ezen túl a vállalkozás vezetőjét is felelőssé tenné az alkalmazott által elkövetett bűncselekményért, a kimentési eseteket szigorúan körvonalazva.²⁸⁶

Nagy Ferenc professzor a hagyományos jogállami büntetőjog erózióját látja a jogi személyek büntetőjogi felelősségének térhódításában. Álláspontja szerint a büntetőjog előtt két út állhat a jogi személyekkel szembeni fellépés során: vagy új szankciótípus kerül bevezetésre speciálisan a jogi személyekkel szemben, amely a hagyományos értelemben vett bűnösségtől eltekint; vagy az intézkedések kibővített koncepciója kerül alkalmazásra, szintén a bűnösségi elv figyelmen kívül hagyásával.²⁸⁷

Wiener A. Imre 1997-ben az általa szerkesztett „*Büntetendőség, büntethetőség*” c. tanulmánykötetben a bűnösség alanyi oldalának vizsgálatakor elvi érveléssel szögezi le, hogy „*a szubjektív oldal alkotmányjogi szempontból azért elengedhetetlen, mert a büntetőjogi felelősség nem lehet objektív.*”²⁸⁸ Ugyanakkor 2003-as kiadású tankönyvében már konkrétan kitér a jogi személy büntetőjogi felelősségére: „*ma már Európa számos országában a jogi személy is lehet a bűncselekmény alanya, s ezzel a bűnösség alkotmányos követelménye legfeljebb csak a természetes személyekre vontkoztatható.*”²⁸⁹

Görgényi Ilona 1997-ben a környezet büntetőjogi védelme keretében foglalkozott a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonásának kérdésével. A környezet és az egyes ökológiai tárgyak hatékonyabb védelme érdekében szükségesnek látja a jogi személlyel szembeni büntetőjogi fellépést, de utal arra, hogy ez szétfeszíti a hagyományos büntetőjogi kereteket és felveti a büntetőjog alapelveinek újraértékelését.²⁹⁰

Kígyóssy Katinka „*A jogi személy büntetőjogi felelőssége*” című tanulmányában *de lege ferenda* javaslatokat fogalmaz meg a jogi személy büntetőjogi jogalanyiséga mellett. A jogdogmatikai elvekkkel kapcsolatos problémákra kétfajta megoldást javasol: vagy a mentális elemet nem igénylő intézkedések alkalmazását, vagy egy jogi fikcióval annak elismerését,

²⁸⁵ Lévai (1994) 376.p.

²⁸⁶ Lévai (2000) 222.p.

²⁸⁷ Nagy (1997) 336.p.

²⁸⁸ Wiener (1968) 177. p.

²⁸⁹ Wiener (2003a) 63. p.

²⁹⁰ Görgényi (1997) 34.p.

hogy a jogi személy is „személy”, aki erkölcsi értékkel bír, így felelős magatartás megvalósítására képes.

A jogi személy felelősségét nem szűkítené kizárólag a vezető beosztású alkalmazottak által elkövetett cselekményekre, hanem minden munkavállaló magatartása megalapozná azt.

A szankciók széles skáláját vezetné be a jogi személyekkel szemben, úgy mint a felelősség megállapítása szankció kirovása nélkül; békekezesség (pénzbüntetés kiszabásának elhalasztása); elkobzás; pénzbüntetés, kapcsolatoktól való időleges eltiltás; támogatások, engedélyek megvonása; igazságügyi ellenőrzés alá helyezés; ítélet közzététele; tevékenység időleges felfüggesztése; feloszlás.

A felelősség törvényi szabályozása keretében két megoldást ismert: vagy az angolszász jogban megismert egyszerűbb modell, amikor is a „személy” kifejezés alatt a jogi személy is értendővé válik, vagy speciálisan a jogi személyre írott Büntető Törvénykönyv megalkotását javasolja.

Felhívja a figyelmet arra, hogy a büntetőjogi felelősség megteremtése nem jelenti a polgári jogi, illetve államigazgatási jogi szankciók szükségtelenségét, a jogi személyekkel szembeni fellépésnek összehangoltnak kell lennie.

Busch Béla szerint a nemzetközi modellek egyike sem nyújt elvi szinten kielégítő választ arra, miért kellene a jogi személyek felelősségét a büntetőjog területére szorítani. Elismeri ugyan, hogy „*az eljárásjogi alkotmányos kriminalizációs kötelezettség, mely adott súlyú szankció büntetőjogi szankcióként való kezelésére kötelezi az államot, éppen a terhelt védelmében valóban szükségessé teheti a büntetőjogi felelősséget*”, de a hatékony, arányos és elrettentő szankciók jobban alkalmazhatóak a polgári- vagy közigazgatási jogban.²⁹¹

Ezzel szemben *Némethy Andrea* a környezeti és gazdasági bűncselekmények számának rohamos emelkedése, illetve az európai jogharmonizáció miatt szükségesnek tartja a jogi személy büntető jogalanyiségének a magyar jogban történő elismerését. Belátja, hogy ez számos büntetőjogi alapelv újraértékelését vonja maga után, de Magyarország nem bújhat ki azon kötelezettsége alól, hogy jogszabályai a Közösség joganyagával összeegyeztethetők legyenek.²⁹²

Kőhalmi László ugyancsak a jogi személy büntetőjogi felelőssége mellett érvel, amikor kifejti, hogy a téma reneszánszát éli, s valójában egy évszázadok óta ismert jogintézmény újraélesztéséről van szó. Szerinte bármennyire idegenkedünk is a jogi személy büntető jogalanyiségének elismerésétől, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a nemzetközi és

²⁹¹ *Busch* (2000) 72.p.

²⁹² *Némethy* (2000) 469.p.

európai jogfejlődési tendenciákat. Ugyanakkor nem kell végletekben gondolkodnunk és azt remélnünk, hogy a jogi személy büntetőjogi felelősségének megteremtése kizárólagos gyógymód lesz a kriminalizációs folyamatok megfékezésére.²⁹³

A jogi személy büntetőeljárás keretében történő felelősségre vonhatóságának „képtelenségeit” tekinti át *Erdei Árpád*. Szerinte ahhoz, hogy elismerjük a jogi személy büntetőjogi felelősségét két dolgot kell feláldoznunk: át kell törnünk a büntetőjog hagyományos dogmatikai rendszerét és további ellentmondásokkal vagyunk kénytelenek terhelni a természetes személyek felelősségre vonására szabott eljárást. Mindezek mellett javasolja azon szempont figyelembe vételét is, hogy „*a jogi személy felelőssége akkor is lehet teljes, ha nem büntetőjogi, hanem csak egyéb, s talán hozzáillőbb felelősséggel tartozik.*”²⁹⁴

Tóth Mihály professzor ugyancsak azon a véleményen van, hogy „*virtuális közösségek vádlottak padjára ültetése helyett egy ideig még biztosan be kell érniük hús-vér terheltek bűncselekményeinek elbírálásával.*”²⁹⁵ Ugyanakkor belátja, hogy az újabb bűnüldözési formák hatékonyságának szükségessége előbb-utóbb elvezethet odáig, hogy a jogi személy büntethetősége is a büntetőjog keretei közé ékelődik. Ezt azonban nagyon alapos előkészítő munkának kell megelőznie.

A téma legátfogóbb feldolgozója *Sántha Ferenc*, aki 2002-ben monográfiát írt a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről.²⁹⁶ Részletesen elemzi a jogi személy büntethetőségével foglalkozó modelleket és a magyar törvényt, utóbbihoz kritikai észrevételeket fűzve. Áttekinti a vonatkozó nemzetközi dokumentumokat és kitér a jogi személlyel szemben alkalmazható szankciók kérdésére.

A polgári-, illetve közigazgatási jogi szankciók megerősítésében és újraformálásában látja a jogi személyek hatékony szankcionálásának eszközét *Sárközi Tamás*.²⁹⁷ A jogi személyekkel szemben büntetőjogi törvényt nem javasol, de a már meglévő polgári jogi szankciók mellé egy általános gazdasági bírságolási rendszert vezetne be a közigazgatási jog oldaláról. Az ügyész keresetet indíthatna a közigazgatási bíróság előtt a jogi személy ellen a vagyoni előny megvonására, illetve meghatározott összegű bírság kiszabására. Ehhez szükségesnek tartja egy, a szervezetekkel szemben alkalmazandó gazdasági bírságolásról szóló törvény elfogadását, a Ptk. megfelelő módosítása mellett.

²⁹³ *Kőhalmi* (2000) 23.p.

²⁹⁴ *Erdei* (2000) 102.p.

²⁹⁵ *Tóth* (2001) 286.p.

²⁹⁶ *Sántha* (2002)

²⁹⁷ *Sárközi* (2002) 456.p.

Vókó György a francia szabályozás részletes tanulmányozása során vonja le következtetéseit. Álláspontja szerint az elméleti alapok megteremtése hiányában egy reform, így a magyar sem lehet teljes. A büntetőjogi felelősség és a szankció kérdéseinek tárgyalására azért kell fokozott figyelmet tulajdonítani, mert a „*csoportosulások szimbolikus funkciója, mint kohéziós faktor a társadalom kebelében mind nagyobb helyet foglal el.*”²⁹⁸

2. A 2001. évi CIV. törvény a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről

A hatályos magyar Büntető Törvénykönyv szerint bűncselekményt csak természetes személy követhet el. A hosszú évszázadok óta hagyományos büntetőjogi felfogás - a „*societas delinquere non potest*” elvére is figyelemmel - a természetes személy tiltott magatartásához kapcsolódik, a bűncselekmény elkövetéséhez és az elkövető megbüntetéséhez az ember bűnös magatartása szükséges („*nullum crimen sine culpa*”, „*nulla poena sine culpa*”). A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megállapíthatósága ellen szóló másik érv, hogy Alkotmányunk 57. § (4) bekezdése csak a természetes személyekről szól, amikor rögzíti a „*nullum crimen /nulla poena sine lege*” elvet. A bűnösség, mint előfeltétel ugyanakkor csak az elsődleges büntetőjogi szankciónál, a büntetésnél szükséges, a szankciók másik típusánál, az intézkedésnél számos ország büntetőjoga általában csak a cselekmény/elkövető társadalomra veszélyességét követeli meg.²⁹⁹

Az Európai Unióval folytatott jogharmonizációs tárgyalások során „*kiemelt prioritás*”-ként jelentkezett a jogi személy hatékony, arányos és megfelelő visszatartó erővel bíró szankcionálása, és ez Magyarország felé lényegében kötelezettséget jelentett a jogi személy büntetőjogi felelősségének megteremtésére. Csatlakozni akartunk, így kodifikálnunk kellett. De a törvényalkotás során nem hagytuk figyelmen kívül - ésszerűségi szempontokon túl - az évszázados hagyományokkal rendelkező jogi kultúránkat sem.³⁰⁰

A jogalkotás során az alábbi normák voltak leginkább irányadók:

²⁹⁸ Vókó (2004) 314.p.

²⁹⁹ Nagy (2004) 559.p.

³⁰⁰ Bár Sárközi Tamás szerint a kötelezően átveendő európai joganyagnak nem része a jogi személyek büntetőjogi felelőssége, a vonatkozó jogi dokumentumok mindössze annak biztosítását várják a tagállamoktól, hogy a jogi személyekkel szemben „hatásos, arányos, és elrettentő szankció”-val lépjenek fel. A tagállamok többsége így egy sajátos igazgatási szankciórendszert alkalmaz a jogi személyekkel szemben, amely – szerinte – büntetőjogi felelősségnek aligha nevezhető. Sárközi (2002) 449-450. p. Nagy (1995)

a.) egyes külföldi országok szabályozása: jelenleg – ahogyan már említettük – többek között az angolszász országokban, Hollandiában (1976), Franciaországban (1994) szabályozzák a társaságok büntetőjogi felelősségét, illetve az elmúlt években vezették be – többek között – Norvégiában, Izlandon, Finnországban, Belgiumban is ezt az intézményt;

b.) az Európa Tanács 1999. évi korrupció elleni egyezménye (ETS 173), illetve az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 1988. évi ajánlása a jogi személyiséggel rendelkező vállalkozásoknak a tevékenységük gyakorlása során elkövetett bűncselekményekért való felelősségéről;

c.) az OECD keretében megkötött, a nemzetközi üzleti életben *a külföldi hivatalos személyek megvesztegetése* elleni küzdelemről szóló egyezmény, illetve az ENSZ vonatkozó egyezménye – ez utóbbit 2000. december 14-én hazánk is aláírta;

d.) az *Európai Unió egyezményei* [az Európai Közösségek és az Európai Unió tagállamai tisztségviselőinek megvesztegetése elleni küzdelemről szóló egyezmény (98/C 391/01), valamint az Európai Közösségek Pénzügyi Érdekeinek Védelméről szóló Egyezményhez kapcsolódó 1997. június 19-i *Második Jegyzőkönyv (Második Protokoll)* (ABI. 1997 C 221, 11.)], *kerethatározatai* [pl. A 2000. május 28-i kerethatározat az euró bevezetésével kapcsolatos pénzhamisítás elleni büntetőjogi és egyéb szankciókkal megvalósuló védelem megerősítéséről (AB1. 2000 L 140, 1.)], és nem utolsósorban a *Corpus Iuris Europae* (1997) rendelkezései.

A 2001. évi CIV. törvényt az Országgyűlés 2001. december 11-i ülésnapján 303 igen, 20 nem és 2 tartózkodó szavazat mellett fogadta el, hatályba lépésének időpontja hazánknak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napja, 2004. május elseje volt.

A törvény nem a jogi személy büntetőjogi felelősségéről szól, hanem megteremti a lehetőséget – meghatározott feltételek mellett – a jogi személlyel szemben intézkedések alkalmazására. Valójában nem büntetőjogi intézkedések jogi személyekkel szembeni kiszabási lehetőségéről van szó, hanem arról, hogy a büntető bíróság a jogi személyekkel szemben polgári jogi, illetve igazgatásrendészeti jellegű szankciókat alkalmaz objektív alapon, a jogi személy, mint önálló jogalany vétkességének vizsgálata nélkül. Így nem a jogi személy felelősségéről, hanem annak szankcionálásáról beszélhetünk.

A törvény személyi hatálya meghatározásakor a jogalkotó a „jogi személy” polgári jogi fogalmát vette alapul, kibővítve azt az önálló jogalanyisággal és elkülönült vagyonnal rendelkező szervezetekkel, valamint az előtársaságokkal. A jogi személy szankcionálhatóságának vizsgálatakor ugyanis – ahogyan már a Bevezetőben jeleztük - nem

kizárólag a jogi személyiséggel rendelkező gazdasági társaságokkal szemben kívánatos a fellépés, sokkal inkább az egyes személyösszességek részéről jelentkező önálló entitás, szerves gazdasági – képviseleti egység a meghatározó az elkövetői kör megállapítása során.

Az előtársaságok vonatkozásában osztjuk *Sárközi Tamás* véleményét, amely szerint – bár a törvény 1 § (1) bek. 1. pontja az előtársaságot is a felelősségi körbe vonja – az eljárási határidők miatt a gyakorlatban elképzelhetetlen, hogy az előtársasággal szemben jogerős határozat szülessen, valójában itt legfeljebb a „végleges” társasággal szemben alkalmaznak intézkedést.³⁰¹

Másrészt a jogi személy belső szervezeti egységeinek szankcionálhatósága szintén problematikus. Az egyesület és az alapítvány esetében ugyanis ezen belső szervezeti egységről az alapszabálynak kell rendelkeznie, de önálló bírósági nyilvántartásba vételt nem igényel. Ez esetben tehát a bíróság nem tudja a szervezeti egységet a nyilvántartásból törölni, erre csak a teljes jogi személy vonatkozásában van lehetősége.³⁰²

A külföldi jogi szabályozások a személyi hatályt eltérő körben vonják meg: a „jogi személy” fogalom mellett találkozunk a „vállalkozás” (pl. Svájc), illetve a „testületi felelősség” (pl. Ausztrália) kategóriáival egyaránt. Az Európai Unió dokumentációiban és az előbbieken ismertetett nemzetközi egyezményekben azonban a „jogi személy” elnevezés általános.

A törvény személyi hatályával kapcsolatban két korlátozást fontos kiemelni. Az első, hogy az állammal szemben intézkedések alkalmazhatósága kizárt, ami a szuverenitás elvével magyarázható. Eszerint az állam – a saját monopóliumából eredően alkotott büntető jogi normáival – önmagát nem szankcionálhatja. A második kivétel különböző közjogi testületeket és nemzetközi közjogi szerveket ölel fel, szem előtt tartva az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló Egyezmény Második Jegyzőkönyve 3. cikkét, amely hasonlóan határozza meg a felelősségi körből kivonandó jogi személyeket.

A törvény a természetes személyek szándékos bűncselekményeit e személyeknek a jogi személyhez való kapcsolatuk alapján a jogi személynek számítja be. A jogi személlyel szemben a büntetőjogi intézkedés alkalmazhatóságának általános *előfeltétele*, hogy a Btk.-ban meghatározott szándékos bűncselekmény elkövetése a jogi személy javára vagyoni előny szerzését célozta vagy eredményezte. Ezen általános előfeltétel megléte esetén a jogi személy akkor szankcionálható, ha

³⁰¹ *Sárközi* (2002) 451–452. p.

³⁰² *Sárközi* (2002) 451. p.

- a természetes személy elkövető mint a jogi személy ügyvezetésre vagy képviselőre feljogosított tagja vagy tisztségviselője, felügyelő bizottságának tagja³⁰³, illetve ezek megbízottja a jogi személy tevékenységi körében követi el a bűncselekményt, vagy

- a jogi személy tagja vagy alkalmazottja a jogi személy tevékenységi körében követi el a bűncselekményt, és azt a vezető tisztségviselő felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettségének teljesítése megakadályozhatta volna.

Az intézkedés alkalmazásának további esetköre, ha megállapítható a jogi személy gazdagodása, azaz vagyoni előny szerzése oly módon, hogy a jogi személy ügyvezetésre vagy képviselőre feljogosított tagja vagy tisztségviselője a bűncselekmény elkövetéséről tudott.

A törvény a jogi személlyel szembeni fellépést csak a célzatos bűncselekmények vagy szándékos eredmény-bűncselekmények (az elkövetés „*vagyoni előny szerzését célozta vagy eredményezte*”) vonatkozásában teszi a bíró számára mérlegelés tárgyává, így – a gyakorlatban igazán jelentőséggel bíró – gondatlan bűncselekmények eleve kívül maradnak az alkalmazhatóság körén. Az objektív büntetőjogi felelősséget és a jogi személy büntetőjogi felelősségét hosszú ideje ismerő angolszász jogban iskolapéllda a *Herald* komphajó esete, amikor – mint láthattuk - a komphajó elsüllyedésével nagyszámú ember lelte halálát és a kompot működtető jogi személyt gondatlan bűnösségi alakzat alapján emberölés miatt próbálták felelősségre vonni. Figyelemmel az említett példára, és a külföldi joggyakorlatot tanulmányozva is az állapítható meg, hogy a jogi személy esetén a gondatlan elkövetés a tipikus, annak is azon formája, amikor a vezetőség elmulasztotta a szükséges ellenőrzést, amely a bűncselekmény elkövetését megakadályozhatta volna.

A „*vagyoni előny*” fogalma tágan értelmezendő. A törvény miniszteri indokolása kitér arra, hogy vagyoni előny alatt a kötelezettség teljesítése vagy az ésszerű gazdálkodás szabályai szerint szükséges ráfordítás alól történő mentesülést is érteni kell. Ennek megfelelően a jogi személy felelősségre vonható akkor is, ha a bűncselekményt (pl. környezetkárosítás) a jogi személy „*érdekében*” eljáró természetes személy azért követi el, hogy bizonyos, a jogszabályszerű működés esetén szükséges kiadásoktól a jogi személy mentesüljön.

A törvény a *járvulékos felelősség* elvét vallja, tehát a jogi személlyel szemben büntetőjogi intézkedés csak akkor alkalmazható, ha a természetes személy elkövető a jogi személyen belül beazonosítható és vele szemben a büntetőeljárás eredményeként büntetés kiszabására került sor. Amennyiben tehát a bíróság megállapítja ugyan, hogy a természetes

³⁰³ A felügyelő bizottsági tag elkövetői körbe vonása életszerűtlen, így érdemes lenne kiemelni a törvény szövegéből. Sárközi (2002) 455. p.

személy bűncselekményt követett el, de az elkövetővel szemben büntetést nem szab ki, hanem például megrovásban részesíti vagy próbára bocsátja, a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazására nincs törvényi lehetőség. Részünkről osztjuk azt a véleményt, amely szerint a jogi személy szankcionálásához megkövetelhető lenne, hogy a természetes személy elkövetővel szemben végrehajtható szabadságvesztést szabjanak ki. Bagatell ügyekben ugyanis nem célszerű a jogi személyek szankcionálása.³⁰⁴

Az indokolás szerint a jogi személy felelősségét a bűncselekményt megvalósító természetes személlyel való kapcsolata, illetve a bűncselekmény folytán nála bekövetkezett gazdagodás miatt lehet megállapítani. *Sándor Balázs* kitér arra, miszerint a megfogalmazás helytelen, hiszen egy bűncselekményt elkövető személlyel szemben való kapcsolat önmagában még nem alapozhat meg büntetőjogi felelősséget, a jogtalan vagyon elvonása pedig vagyonekobzás útján is történhet. Szerinte helyesebb lett volna úgy fogalmazni, hogy *„a vezetők, mint a társaságot a külvilág számára megtestesítő személyek által elkövetett cselekmények, valamint a vezető tisztviselők felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettségének elmulasztása miatt lehet felelőssége vonni a jogi személyt is.”*³⁰⁵

Az intézkedés alkalmazására abban az esetben is sor kerülhet, ha a természetes személy elkövető halála vagy kóros elmeállapota miatt nem büntethető. Ilyenkor azonban az intézkedés alkalmazásához nem elegendő a vagyoni előny szerzésének célzata, hanem ahhoz a vagyoni előny megszerzésének bekövetkezte szükséges.

A járulékos felelősség hátránya, hogy pontosan az olyan esetekre nem alkalmazható, amikor a legnagyobb szükség lenne a jogi személy felelősségének megállapítására, mivel a természetes személy elkövető nem fellelhető (ez történik pl. a már említett finn esetről, ha a környezetkárosítás egyértelműen kimutatható, mivel a tó vize szennyezett és a tó közelében csak egy finomító üzem található, de a finomító üzemen belül nem azonosítható be az a személy, aki a szennyezésért felelősségre vonható lenne) vagy önmagában még nem elég veszélyes döntések és cselekedetek összhatása vezetett a büntetőjogilag értékelendő magatartáshoz. Szükség lenne tehát egy – a finn törvényben *„anonim bűnösség”* fogalmával jelzett – jogintézményre, amely lehetővé teszi a jogi személlyel szembeni büntetőjogi fellépést akkor is, ha a tényleges elkövető nem beazonosítható vagy büntetőjogi felelősségre vonása bármely más oknál fogva kizárt.

A magyar törvényben szűknek mondható a jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedések köre, a törvény mindössze a pénzbírság, a jogi személy tevékenységének

³⁰⁴ *Sárközi* (2002) 454. p.

³⁰⁵ *Sándor* (2005) 32.p.

korlátozása és a jogi személy megszüntetése szankciókat ismeri. A jogi személy megszüntetése – természetesen – kizárólag önállóan rendelhető el, míg a jogi személy tevékenységének korlátozása és a pénzbírság önállóan és egymás mellett is alkalmazhatók. A törvény 26. §-a szerint a jogi személlyel szemben a Btk. 77/B. §-ában szabályozott vagyonelkobzás is alkalmazható.

A szankciók szélesebb tárháza ismert a nemzetközi gyakorlatban, amelyek közül hazánkban is meghonosítandó lehetne pl. a jogi személlyel szemben alkalmazandó próbára bocsátás vagy az ítélet nyilvánosságra hozatala. A szankciók köre azáltal is tágítható lenne, ha a bíró kötelezhetné a jogi személyt megfelelő szakmai kvalitással rendelkező személy(ek) alkalmazására. Adott esetben pl. egy „környezetvédelmi referens” rendszeres beszámolási kötelezettséggel élhetne a cég környezetvédelmi politikája vonatkozásában. A cég szempontjából is megéri olyan gazdasági, pénzügyi- és jogi szaktanácsadók igénybevétele, akik a kockázati tényezők, rizikó-faktorok értékelése során hasznosítható információk birtokába juttatják.³⁰⁶ Vagy alkalmazhatóak lennének az osztrák jogból megismert „utasítások” („*Weisungen*”), amelyek részint technikai (pl. amortizálódott készülékek lecserélésére kötelezés), részint személyi (pl. – a már említett – meghatározott képzettséggel rendelkező munkavállalók alkalmazására kötelezés), részint pedig szervezeti (pl. felügyeleti-ellenőrzési struktúrák kialakítására kötelezés) jellegűek lehetnek. Ugyancsak üdvözlendő lenne az utasítások speciális fajtáját képező ún. „felügyelő” kinevezése, akit a bíróság jelölne ki és feladata – a természetes személyek pártfogó felügyelőjéhez hasonlóan – a jogi személy „magatartásának” figyelemmel kísérésére, törvénytisztelő funkcionálásának elősegítésére lenne.

Elkerülendő azonban olyan jogintézmény kodifikálása, amely – bár külföldön működőképes – a sajátos magyar viszonyok között részben vagy egészben alkalmazhatatlan, például a megfelelő végrehajtási háttér hiányában (ilyen lehetne például a közérdekű munka, amely azt is eleve feltételezné, hogy a jogi személy tevékenységi köre ennek végrehajtására alkalmas legyen).

a.) Az intézkedések közül a legsúlyosabb a *jogi személy megszüntetése*, amelynek alkalmazása behatárolt, fő szabály szerint csak akkor van rá lehetőség, ha a jogi személy gazdasági tevékenységet nem folytat és a jogi személyt bűncselekmény elkövetésének leplezése céljából hozták létre, vagy a jogi személy tényleges tevékenysége bűncselekmény

³⁰⁶ A büntetőjogban ezidáig is találkozhattunk olyan esetekkel, amikor a büntetőbíró más jogágak eszközeihez nyúl, pl. a szülői felügyeleti jog megszüntetése a családi jog eszköztárát, a polgári jogi igény elbírálása pedig a polgári jog eszköztárát érinti.

elkövetésének leplezését szolgálja. Ez a szabályozás nem tűnik szerencsésnek, megfelelőbb lehet egy olyan rendelkezés, amely szerint a jogi személyt akkor lehet megszüntetni, ha annak célja és tevékenysége döntően büntetendő cselekmények végrehajtását szolgálja. Valószínűen olyan esetek is elképzelhetők, amikor a jogi személy nem leplezi a bűncselekmény elkövetését, hanem leplezési törekvés nélkül viszi véghez azt.³⁰⁷ Kizárt a jogi személy megszüntetése, ha az országos közüzemi szolgáltató; nemzetgazdasági célból stratégiai jelentőségűnek minősül; honvédelmi vagy más különös feladatot valósít meg, illetve célt szolgál; megszűnése következtében állami vagy önkormányzati feladat ellátása kerülne veszélybe. Ez csak köztestületek vagy közalapítványok esetében képzelhető el, de az Országgyűlés, a kormány vagy a helyi önkormányzat képviselő-testülete miatt hozna létre ilyen szervezet bűncselekmény elkövetése céljából?³⁰⁸

A büntetőeljárásban történő megszüntetés vonatkozásában figyelmet érdemlő az az alkotmányossági kritika, mely szerint az intézkedés sérti az alkotmánybíróság által sokszor vizsgált „szükségesség” és „arányosság” kritériumait. A jogi személy felett törvényességi felügyeletet gyakorló bíróságnak ugyanis kötelessége a jogszabályellenes működést tanúsító jogi személy felosztatása a büntetőeljárás megindítása nélkül is.³⁰⁹

Másrésről a jogi személy megszüntetésére irányuló eljárás gátolja a bűncselekménnyel nem érintett hitelezők érdekeinek érvényesítését és sértheti a jogi személybe a bűncselekmény elkövetése után belépett új tagok törvényes érdekeit.³¹⁰

b.) A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések közül – a jogi személy megszüntetése után – a második súlyosabb szankció *a jogi személy tevékenységének korlátozása*. A törvény egyrészt taxatíve felsorolja azokat a tevékenységeket, amelyek gyakorlásától a jogi személy eltiltható. Ezek a törvény által nevesített tevékenységek részint fokozott megbízhatóságot igényelnek, részint pedig az állam által biztosított gazdasági előnyt jelentenek, amelyből indokolt lehet a jogi személy kizárása. Másrészt a törvény a bíróság mérlegelési jogkörébe utalja egyéb – a taxatív felsorolásban nem szereplő – tevékenység gyakorlásától való eltiltást is. Ezen törvényi rendelkezés alapján a bíróság – a bűncselekmény jellegére tekintettel – ténylegesen bármely tevékenység gyakorlásától eltilthatja a jogi személyt.

A korlátozás egy évtől három évig terjedő időtartamra rendelhető el, amely időtartamot években kell meghatározni.

³⁰⁷ Nagy (2004) 553.p.

³⁰⁸ Sárközi (2002) 452.p.

³⁰⁹ Sárközi (2002) 453.p.

³¹⁰ Sárközi (2002) 453.p.

Joggal vetődik fel a kérdés, miért szükséges a bűncselekményt elkövető jogi személlyel szemben bevárni a büntetőeljárás jogerős befejezését ahhoz, hogy kizárjuk a közbeszerzési vagy a koncessziós eljárásból, ne lehessen közhasznú szervezet vagy ne kaphasson költségvetési támogatást, amikor ezen kedvezmények megvonását már jóval kisebb jogszabálysértések esetére is lehetővé teszi a közbeszerzési törvény³¹¹, a koncessziós törvény³¹², a nonprofit törvény³¹³, illetve az államháztartási törvény.³¹⁴

Az intézkedés gyakorlati végrehajtása során kérdéses és megválaszolatlan lehet annak ellenőrzése, hogy a jogi személy valóban nem gyakorolja azt a tevékenységet, amelytől a bíróság eltiltotta, továbbá hogy mi a szankciója, ha a jogi személy a korlátozás ellenére mégis folytatja a tiltott tevékenységi kört.

c.) A jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedések harmadik típusa a *pénzbírság*. A jogi személlyel szemben alkalmazható ezen büntetőjogi intézkedés célja, hogy a jogi személytől a bűncselekmény elkövetése útján szerzett vagyoni előnyt elvonja és további jogsértések elkövetését megelőzze.

A „pénzbírság” megnevezés problematikus, hiszen a szabálysértési jogban használt fogalommal azonos. (Javasolt lehetne helyette a „pénzösszeg elvonása” elnevezés használata, amely ily módon megkülönböztet a természetes személyekkel szemben alkalmazott pénzbüntetés szankciótól és nem ad lehetőséget a jogágak közötti keveredésre.)³¹⁵

A jogi személlyel szemben alkalmazható pénzbírság összegének alsó határát a törvény ötszázezer forintban rögzíti, ugyanakkor a felső határ mértéke csak relatíve meghatározott. A pénzbírság maximális mértékének meghatározásánál a törvény a bűncselekménnyel elért vagy elérni kívánt vagyoni előny mértékére támaszkodik. A törvényhez fűzött miniszteri indoklás utal arra, hogy a felső határ relatív meghatározottságának indoka a jogi személyek gazdasági tevékenységének, pénzügyi hátterének különbözősége. Az alkalmazható pénzbírság felső határa eszerint tételesen nem határozható meg, hiszen egészen más mértékű pénzbírsággal érhető el az intézkedés célja egy családi kft.-vel, mint egy multinacionális részvénytársasággal szemben.

A pontos törvényi meghatározottság követelményének meg nem felelő szabályozás azért sem helyeselhető, mert – mint az előzőekben az már kifejtésre került – a gyakorlatban a bűncselekményt a jogi személy nem csak vagyoni előnyért követheti el. (Adott esetben

³¹¹ 2003. évi CXXIX. törvény a közbeszerzésekről (61 §)

³¹² 1991. évi XVI. törvény

³¹³ 1997. évi CLVI. törvény

³¹⁴ 1992. évi XXXVIII. törvény

³¹⁵ Nagy (2004) 560.p.

például egy vízszennyezési vagy más környezetszennyezési magatartás esetében problematikus lehet a vagyoni előny mértékének a megállapítása és bizonyítása.) Az elért vagy elérni kívánt vagyoni előny háromszoros mértéke viszont azt jelzi, hogy az intézkedés kifejezetten represszív jellegű szankció.

A jogi személyekkel szemben alkalmazandó szankciók tekintetében alapvető cél, hogy olyan reakcióeszközök legyenek alkalmazhatók, amelyek mellett nem „kifizetődő” a jogi személy jogsértő magatartása. Ugyanakkor a törvény azon rendelkezése, amely lehetőséget biztosít a bírónak arra, hogy – meghatározott feltételek mellett – becsléssel állapítsa meg a kiszabásra kerülő pénzbírság alapjául szolgáló elért vagy elérni kívánt vagyoni előny értékét [Tv. 6 § (2)], elvi szempontból aggályos, mert ellentmond a törvényi meghatározottság követelményének, másrészt praktikus szempontból nem alkalmazható a felbecsülhetetlen károkat okozó bűncselekmények esetén.³¹⁶

Megjegyezzük, hogy a jogi személyekkel szemben pénzbírság alkalmazásának lehetőségét polgári jogi-, illetve igazgatási jogszabályok is lehetővé teszik, pl. a versenytörvény³¹⁷, a fogyasztóvédelmi törvény³¹⁸, amely utóbbinál a pénzbírságnak nincs felső határa.³¹⁹

Itt utalunk arra, hogy a 2001. évi CXXI. törvény, amely a Btk. szankciórendszerét módosította és a vagyoneklobzást nem mellékbüntetésként, hanem intézkedésként szabályozza. A Btk. 77/B. § (2) bek. értelmében a vagyoneklobzást el kell rendelni arra a bűncselekmény elkövetéséből eredő, a bűncselekmény elkövetése során vagy azzal összefüggésben szerzett vagyonra is, amellyel más gazdagodott. Ha gazdálkodó szervezet gazdagodott ilyen vagyonnal, a vagyoneklobzást vele szemben kell elrendelni. A pénzbírság és a vagyoneklobzás együttes alkalmazása tehát nem kizárt.

A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a törvényben meghatározott szankciókban rejlő joghátrány valójában a jogi személy mögötti természetes személyeket érinti. A jogi személy megszüntetésének vagy tevékenysége korlátozásának természetes velejárói a jogi személy alkalmazottait érintő elbocsátások; a pénzbírsággal pedig a jogi személy alkalmazottainak fizetése, jutaléka csökken.

A joggyakorlat számára nem kérdéses, hogy a jogi személlyel szemben lefolytatott eljárásokban nagy szükség lesz a *szakértők* igénybevételére. Egyébként is – mint minden új

³¹⁶ Nagy (2004) 561.p. Ezt a véleményt osztja Kőhalmi László is. Kőhalmi (2006) 61.p.

³¹⁷ 1996. évi LVII. törvény

³¹⁸ 1997. évi CLV. törvény

³¹⁹ Sárközi (2002) 454. p.

jogintézmény gyakorlatba ágyazásakor – elkerülhetetlen egy átmeneti időszak, amíg a joggyakorlat „rááll” az adott rendelkezés alkalmazására, kialakítja a maga speciálisan képzett bírói apparátusát. Viszonylag kevés az olyan büntetőjogász, aki átlátja pl. egy bank belső működési struktúráját vagy ismeri egy multinacionális cég sokrétű szempontrendszerét. A gazdasági véna és a büntetőjogi szemlélet ritkán párosul egy személyben. (Ahogyan *Sárközi* fogalmaz: „a gazdasági büntetőjog és a gazdasági jog szemléletmódja között jelentős eltérések mutatkoznak, és ez jogbizonytalansághoz vezet.”)³²⁰ Ugyanakkor már ezen átmeneti időszak alatt is beszélhetünk némiképp visszatartó erőről, mert önmagában a tény, hogy „lobogónkra tűzzük”, „díszként a vitrinbe helyezzük”,³²¹ kodifikáljuk a jogi személlyel szemben büntetőjogi intézkedés alkalmazásának lehetőségét - akár esetenkénti ritka tényleges alkalmazás mellett is - nagy jelentőséggel bírhat. Példaként felhozhatóak *az egészségügyi beavatkozás, az orvostudományi kutatás rendje és az egészségügyi önrendelkezés elleni bűncselekmények*, amelyeket a tudomány fejlődése életre hívott, de – szerencsére – ezidáig nem sokszor merítették ki ezen tényállásokat. Önmagában a tény jelentős, hogy szükség esetén fel tudunk lépni ezen cselekmények elkövetői ellen is.

A *cégbíróságok* feladata ugyancsak megnő a jogi személyekkel szemben alkalmazandó intézkedések végrehajtása és a szankció alóli kibúvás megakadályozása során. Naprakész nyilvántartást kell vezetni a büntetőeljárás hatálya alatt álló cégekről csakúgy, mint azokról, amelyekkel szemben már jogerős ítélet született [Tv. 10 §]. A jogi személyek – természetüknél fogva – könnyebben képesek az átalakulásra, személyiségük „megváltoztatására” mint a természetes személyek. El kell kerülni azon – „jogi kiskapuk” által nyújtott – lehetőséget, hogy a büntetőeljárás hatálya alá vont cég azonnal felszámolási eljárást kezdeményezzen és gyakorlatilag ugyanaz a profilú gazdasági társaság ugyanazokkal a tagokkal mindössze más cégnév alatt folytathassa tovább a jogsértő magatartást [Tv. 27 §]. (Ez a megoldás szinte kizárólag a kisebb márkanévvel rendelkező vállalkozások számára adhatna kibúvási lehetőséget a felelősség alól, míg a multinacionális cégek esetében – ahol önmagában a márkanév is óriási apport-értékkel bíró tényező – nem alkalmazható.) Technikailag tehát egy ellenőrző apparátus beiktatása szükséges a cégbíróságok gépezetébe, amelynek feladata arra korlátozódna, hogy számon tartsa a büntető bíróságok előtt folyamatban lévő büntető perek közül a jogi személyeket érintőket. E tárgykörben viszont

³²⁰ *Sárközi* (1998)

³²¹ A szemléletes metafora eredetét lásd *Cseke* (2001) 31. p.

figyelemre méltó *Sárközi Tamás* megjegyzése, miszerint „...*a magyar jogban bírósági nyilvántartásba nem vett jogi személyek is találhatók.*”³²²

³²² *Sárközi* (2002) 453. p.

IX. A jogi személy büntetethez kapcsolódó eljárásjogi kérdések

A jogi személyek büntetőeljárás keretében történő felelősségre vonásáról így vélekedett *Kelemen Frigyes* a múlt század elején készült cikkében: „*A bűnvádi eljárás testületekkel szemben sem ütközik különös nehézségekbe... A büntető vizsgálat feladata, hogy a tagok vallomásai és egyéb vizsgálati cselekmények révén a tényálladékokat annyira fölismerje, hogy képes legyen világosan egymástól elválasztva az egész és a résztvevő egyesek vétkeit megállapítani.*”³²³ Valóban ilyen egyszerű lenne a megoldás?

A jogi személyekkel szemben lefolytatott büntetőeljárások jogi irodalma csekély, e tekintetben a vonatkozó nemzetközi dokumentumok sem tartalmaznak rendelkezést. A szabályozást az országok többsége úgy oldotta meg, hogy a természetes személlyel szemben alkalmazandó eljárási jog személyi hatályát bővítették, így a jogi személlyel szembeni büntetőeljárás lefolytatásához kapcsolódó alapvető kérdések (pl. melyek a következményei a vállalkozások eltérő státuszának az eljárás alatt; hogyan oldható meg a vállalkozás képviselője az eljárásban; milyen az eljárás alá volt vállalkozás eljárási helyzete (közreműködési kötelezettség és védelemhez való jog); hogyan alkalmazhatók a vállalkozással szemben az egyes kényszerintézkedések és milyen eltérő szabályok érvényesülnek a bizonyításban), esetenként megválaszolatlanok maradtak.³²⁴

A büntetőeljárás célja – a törvényesség figyelembe vételével – a tényállás megállapítása, a büntetőjogi felelősség kérdésében való döntés és – szükség esetén – a büntető anyagi jogban meghatározott jogkövetkezmények alkalmazása. Mennyiben lehet eltérő a vállalkozásokkal szemben lefolytatott büntetőeljárás a természetes személlyel szemben folytatott eljárástól?

Az eljárás alá vont jogi személyek esetenként jelentős gazdasági hatalommal rendelkeznek. A környezetkárosító tevékenységből, pénzmosásból vagy illegális fegyverkereskedelemből nyert bevételek milliárdos nagyságrendeket is elérnek, így a jogi személy az elképzelhető összes jogi segítséget megvásárolhatja. A személyre szabott büntetőeljárást esetről esetre kell átalakítani a jogi személyekre, figyelembe véve természetesen, hogy a védelem-, és a fegyveregyenlőség elve őket is megillető alapelvek.

³²³ *Kelemen* (1904) 334. p. Valóban ilyen egyszerű lenne a megoldás ..?

³²⁴ Ezekről a kérdésekről részletesen lásd *Bertossa* (2003)

A 2004. május 1. napjától hatályos *2001. évi CIV. törvény a jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedésekről* az anyagi jogi rendelkezések mellett a jogi személyek büntetőperben történő felelősségre vonhatóságának eljárási jogi szabályait is lefekteti.³²⁵ Így a jogalkalmazónak csak akkor nyílik lehetősége a Be. általános eljárásjogi rendelkezéseinek az alkalmazására, ha az adott kérdést jelen külön törvény eltérően nem szabályozza.

A büntetőeljárás statikus részét illető törvényi rendelkezések körét a jogalkotó azzal kezdi, hogy a jogi személy ellen folytatott eljárás járulékos, ugyanazon bíróság egyazon eljárás keretében dönt a jogi személy szankcionálhatósága kérdésében, amelyik a természetes személy elkövető büntetőjogi felelősségét megállapítva büntetést szab ki. Ha a bíróság a természetes személlyel szemben megszünteti az eljárást, akkor a jogi személy vonatkozásában is automatikusan megszűnik a büntetőeljárás. Ezen általános szabály alóli két kivétel: a jogi személlyel szemben akkor is lefolytatható a büntetőeljárás, ha a bűncselekmény számára vagyoni előny szerzését eredményezte, de kóros elmeállapot vagy halál miatt került sor a természetes személy vonatkozásában az eljárás megszüntetésére.

Mivel az anyagi jogi szabályozás szerint a jogi személy nem elkövetője a bűncselekménynek, így eljárásjogi státuszát tekintve nem lehet terhelt, továbbá a törvény külön leszögezi, hogy nem illetik meg az egyéb érdekelti jogok sem. Az eljárásnak azonban, ha nem is terheltként, de „terhelt-szerű jogalanyként” a jogi személy is alanya, annak ellenére, hogy a törvényhez fűzött indokolás kiemeli: *„A jogi személlyel szemben a hagyományos értelemben vett büntetőeljárás nem folyik: a jogi személy az eljárásban nem terhelt, vele szemben nyomozást elrendelni, folytatni, megszüntetni, vádat emelni, vádemelés helyett más ügyészi jogkörbe tartozó szankciót alkalmazni nem lehet.”* Részünkről indokoltnak tartanánk, hogy a törvény pontosan tisztázza az eljárás alá vont jogi személy eljárási joghelyzetét, akár egy külön jogalany kategóriájának a kidolgozásával.

Különösen érdekes a jogi személy eljárásjogi helyzete akkor, ha a természetes személy elkövető halála vagy kóros elmeállapota miatt a büntetőeljárás nem indítható meg. A törvény értelmében ilyenkor a jogi személy szankcionálásának a természetes személy büntethetőségétől függetlenül helye lehet, tehát a nyomozást a jogi személlyel szemben rendelik el, a vádat a jogi személlyel szemben emelik és a jogi személy vádlottként vesz részt

³²⁵ A törvény hat szakaszban rendelkezik az anyagi jogi kérdésekről és huszonegyben az eljárásjogi technikákról.

az első, illetve másodfokú eljárásban. Eljárásjogi státuszát tekintve mi más lenne ez esetben a jogi személy, mint terhelt?³²⁶

Szükségszerű, hogy a büntetőeljárás során a jogi személy érdekei megfelelően képviselve legyenek. Ezért a törvény elrendeli, hogy a jogi személy érdekében – annak képviselőjeként – ügyvéd járjon el, a jogi személy tehát a cselekvőképességét kizárólag képviselője útján gyakorolhatja. Az ügyvédi meghatalmazást a jogi személy törvényes képviselője adja, ha azonban a törvényes képviselő terheltként maga is az eljárás alá vont személy, illetve ha egyéb más okból nincs a jogi személynek meghatalmazott képviselője, akkor a hatóság fog ügyvédet kirendelni.

A jogi személy érdekében eljáró ügyvéd jogai leginkább a védő jogaival mutatnak hasonlóságot, bár attól néhány ponton eltérnek. Így a jelenléti jogosultsága nyomozati szakban azokra az eljárási cselekményekre korlátozódik, ahol a jogi személy érintett (a tanúkihallgatás, szakértő meghallgatása, szemle, bizonyítási kísérlet, felismerésre bemutatás során a jogi személy kapcsolataira koncentráló cselekményekben vehet részt, a házkutatáson akkor, ha a jogi személy használatában lévő területen foganatosítják). Tárgyalási szakban általános a jelenléti jogosultsága, amely indítványtételi, észrevételezési, kérdésfeltevési és indítványozási joggal is bővül; irat-betekintési jog pedig a nyomozati iratismertetéstől kezdve illeti meg.

Ami a *büntetőeljárás dinamikus részét* illeti: a jogi személy akkor kerül a büntetőeljárás hatálya alá, ha a természetes személy elkövetővel szemben nyomozást folytató nyomozó hatóság észleli az eljárás során, hogy az ügygel összefüggésben helye lehet a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazásának. Ilyenkor a nyomozó hatóságnak azonnali értesítési kötelezettsége áll fenn az ügyész felé. Az ügyész dönt arról, hogy a nyomozás kiterjedjen-e a jogi személy irányába is.³²⁷ Igenlő határozata esetén legkésőbb az iratismertetést megelőző nyolcadik napon közli ezt a jogi személy törvényes képviselőjével és egyben felszólítja, hogy a jogi személy büntetőeljárásai képviselőjéről gondoskodjék. Bár a jogi személy a büntetőeljárásnak nem az alanya, mégis alapos érdeke fűződik ahhoz, hogy legalábbis tudomással bírjon arról, ha vele szemben büntetőeljárás indul. Ez a kvázi gyanúközlés azonban a törvény indokolása értelmében „*nem terheltté nyilvánítás*”, így az értesítési kötelezettség nem nyomban, hanem legfeljebb a nyomozás befejezésekor, pontosabban

³²⁶ Sárközi szerint ilyenkor a jogi személlyel szembeni eljárás megindításának sem lenne helye, hiszen nem bizonyítható, hogy a nem büntethető természetes személy valóban szándékos bűncselekményt követett el. Sárközi (2002) 454. p.

³²⁷ Kőhalmi László találóan jegyzi meg: „Ez a rendelkezés hasonlít a finn büntetőjogi megoldáshoz, mely az ügyészi vádemelési diszkréciónak ad teret.” Kőhalmi (2006) 52-61.p.

legkésőbb a nyomozati iratismertetést megelőző nyolcadik napon válik szükségessé. Részünkről módosításra érdemesnek tartjuk a törvény ezen rendelkezését a tekintetben, hogy az értesítési kötelezettség nyomban esedékessé váljék, amint az ügyész dönt a jogi személynek az eljárásba történő bevonásáról. Egyébként is életszerűtlen, hogy a jogi személy törvényes képviselője ne szerezzen tudomást arról, hogy a terhelt és a jogi személy kapcsolataira kiterjedő nyomozás van folyamatban.

A törvény garanciális bizonyítási szabályként rögzíti, hogy a gyanúsított és védője nem lehet jelen a nyomozás során azoknál az eljárási cselekményeknél, amelyek a jogi személynek a bűncselekményhez fűződő kapcsolatát vizsgálják. A nyomozás érdekeit elősegíteni hivatott ezen rendelkezés mintegy terhelt-társként tünteti fel a jogi személyt, akinek az érdekeit is védi azáltal, hogy nem juttat információt a terhelt, illetve védője felé a jogi személyt érintő bizonyítás eredményéről. A jogi személy és a terhelt érdekei ugyanis esetenként ellentétbe kerülhetnek egymással, hiszen az eljárás során főszabály szerint mindkettő elkerülni igyekszik a szankcionálást.

Ha a nyomozás adatai alapján az ügyész úgy látja, hogy a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazása indokolt, ezt a vádiratban indítványozza a bíróságnak.

A bírósági tárgyaláson kötelező az ügyész részvétele. Indokolt, egyrészt hogy az ügyész személyesen kövesse figyelemmel az eljárás során, hogy mindvégig fennáll-e a jogi személy szankcionálásának alapja, másrészt pedig hogy aktívan részt vegyen az ez irányú bizonyításban. Ugyanakkor a törvény kizárja pótmagánvádló fellépését a büntetőeljárásban a jogi személyt érintő körben, a pótmagánvádló tehát nem tehet indítványt a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazására.

A bíróság már a tárgyalás előkészítése során megszünteti az eljárást a jogi személy vonatkozásában, ha az ügyész visszavonja a jogi személy szankcionálására vonatkozó indítványát vagy időközben a jogi személy megszűnik. Ugyancsak megszűnik a jogi személyt érintő eljárás, ha a vádlottal szemben kerül sor az eljárás megszüntetésére, kivéve ha a vádlott vonatkozásában kóros elmeállapot vagy halál a büntethetőségi akadály. Ilyenkor a bíróság lefolytathatja az eljárást a jogi személlyel kapcsolatosan és a jogi személlyel szemben intézkedést alkalmazhat úgy is, hogy a vádlott tekintetében – kóros elmeállapot vagy halál miatt – az eljárás megszüntetéséről határoz.³²⁸

³²⁸ Találón teszi fel a kérdést *Sándor Balázs*, ha a természetes személy elkövető halála vagy kóros elmeállapota miatt nem büntethető, egyedül a jogi személy ellen folyik az eljárás. Minek tekinthető ilyen esetben, ha nem terheltnek? *Sándor* (2005) 31.p.

A bírósági tárgyalásnak a Be.-ben foglalt általános szabályai annyiban bővülnek a jogi személy bevonásával, hogy a törvény rögzíti a jogi személy ügyvédjének azon jogát, miszerint a bizonyítási eljárás során – a védőt követően – indítványokat és észrevételeket tehet, továbbá kérdéseket intézhet a kihallgatottakhoz.

Előfordulhat, hogy a bírósági tárgyaláson lefolytatott bizonyítási eljárásban merül fel adat arra vonatkozóan, hogy szükséges lenne a bűncselekményben a jogi személy szerepének tisztázása és ez alapján a jogi személy szankcionálása. Ilyenkor az ügyész a tárgyaláson tesz indítványt a bíróságnak a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazására. A bíróság az ügyészi indítványra figyelemmel elnapolja a tárgyalást és – jegyzőkönyv megküldésével – értesíti a jogi személyt az ügyészi indítványról, továbbá felhívja a jogi személyt arra, hogy perbeli képviselőtéről gondoskodjék. A törvény előírja, hogy az elnapolt tárgyalást – amennyiben azon csak a jogi személlyel kapcsolatosan vesz fel a bíróság újabb bizonyítást – nem kell a korábbi jegyzőkönyv ismertetésével kezdeni akkor sem, ha a tárgyalási időköz a nyolc napot meghaladja. Részünkről ezt a szabályt a jogi személy érdekeit csorbító rendelkezésként értelmezzük, hiszen a jogi személy mintegy „belecsöppen” egy olyan büntetőeljárásba, ahol érdemi védekezésének előfeltételeit nem megfelelően biztosítják számára.

Az ügyész a vádbeszédben indokolt indítványt terjeszt elő a jogi személlyel szemben alkalmazandó intézkedés nemére, de annak mértékére nem tehet indítványt. A jogi személy képviselőjében eljáró ügyvéd a védőbeszédet követően ismertetheti az ügygel kapcsolatos észrevételeit és indítványait, fellebbezési nyilatkozatát szintén a védői nyilatkozatot követően teheti meg.

A bíróság ügydöntő határozatában alapvetően háromféle döntést hozhat a jogi személy szankcionálására vonatkozó ügyészi indítvány tárgyában: vagy helyt ad annak és intézkedést alkalmaz a jogi személlyel szemben, vagy elutasítja az erre irányuló ügyészi indítványt, vagy pedig mellőzi a jogi személy szankcionálását, ha úgy ítéli meg, hogy az méltánytalan hátránnyal járna a jogi személyre. (Lényegében az utóbbi két alternatíva egy megoldásként is értelmezhető.) A szankcionálás mellőzésére vonatkozó döntésben a jogalkalmazói szabadság megtestesülését üdvözölhetjük, a bíróság szabad mérlegelésére van bízva annak eldöntése, mi minősül méltánytalan hátránynak az adott jogi személy vonatkozásában. A bíróság nem tekinthet azonban el a jogi személy szankcionálásától, ha az eljárás során kétséget kizáróan bizonyítást nyert, hogy a jogi személyt bűncselekmény leplezése céljából alapították vagy tényleges tevékenysége bűncselekmény elkövetésének leplezését szolgálja. Ilyenkor a bíróságnak a jogi személyt kötelezően megszüntnek kell nyilvánítania.

Mint korábban említést nyert, a jogi személy szankcionálása járulékos, szorosan kapcsolódik a természetes személy vádlott ellen folytatott büntetőeljárás kimeneteléhez. Így a jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedés törvényi előfeltétele, hogy a természetes személy vádlottal szemben büntetést szabjon ki a bíróság. Ha azonban a bíróság a vádlottat felmenti vagy vele szemben az eljárást megszünteti, ez automatikusan, külön rendelkező határozat nélkül is maga után vonja a jogi személlyel kapcsolatos eljárási rész megszűnését. A kivétel már ismert: nem szűnik meg a jogi személyt érintő eljárás, ha a jogi személy szankcionálásának az elkövető büntethetőségétől függetlenül helye van.

Az első fokú ítéletnek a jogi személyt érintő rendelkezése ellen a jogi személy javára fellebbezési jog illeti meg az ügyészt, továbbá a jogi személy ügyvédjét és törvényes képviselőjét. A jogi személy terhére az ügyész fellebbezhet. A súlyosítási tilalom a másodfokú eljárásban akként érvényesül, hogy a jogi személlyel szemben intézkedést alkalmazni, illetőleg az alkalmazott intézkedést súlyosítani vagy az alkalmazott intézkedés mellett más intézkedést is alkalmazni csak akkor lehet, ha a jogi személy terhére az ügyész fellebbezést jelentett be. A jogi személy terhére bejelentett fellebbezésnek azt kell tekinteni, ami a jogi személlyel szemben intézkedés vagy súlyosabb intézkedés alkalmazására irányul. Kérdéses lehet, hogy mi minősül súlyosabb intézkedésnek? Az egyértelmű, hogy a jogi személy megszüntetése a legsúlyosabb a jogi személyre alkalmazható intézkedések körében. De az már vitatott lehet, vajon egy tekintélyes összegű pénzbírság nem jelent-e nagyobb hátrányt a jogi személyre, mint hogy egyes tevékenységek gyakorlásától időszakosan eltiltja a bíróság. Az intézkedések törvényi sorrendje ugyanis meghatározott³²⁹, de még az indokolásban sem találunk arra nézve utalást, hogy ez a sorrend a súlyossági fokozatokat is jelentené.

A Be. általános rendelkezéseinek mintájára szabályozza a törvény a másodfokú bíróság felülbírálati jogát, ha csak a jogi személlyel kapcsolatos ítéleti rendelkezésekkel szemben jelentettek be fellebbezést. Ilyenkor a másodfokú bíróság az ítéletnek csak ezt a részét bírálja felül.

A favor defensionis elve speciális értelmezést nyer a jogi személy vonatkozásában, amikor a törvény rögzíti, hogy megalapozatlanság esetén a másodfokú bíróság az elsőfokú

³²⁹ Tv. 3. § (1) *Ha a bíróság a 2. §-ban meghatározott bűncselekmény elkövetőjével szemben büntetést szab ki, a jogi személlyel szemben a következő intézkedéseket alkalmazhatja:*

- a) a jogi személy megszüntetése,
- b) a jogi személy tevékenységének korlátozása,
- c) pénzbírság.

bíróságtól eltérő tényállást állapíthat meg, ha a felvett bizonyítás alapján a jogi személlyel szemben alkalmazott intézkedés mellőzésének lenne helye.

A másodfokú bíróság érdemi határozatai körében az első fokú bíróságnak a jogi személyt érintő rendelkezését megváltoztatja, hatályon kívül helyezi vagy hatályában fenntartja.

A rendkívüli jogorvoslatok körében a törvény mind a négy jogorvoslati formát szabályozza.

A jogi személyekre vonatkozó büntetőeljárás szabályok megalkotása során több alternatíva adott a jogalkotó számára. Egyrészt ezen speciális rendelkezések elhelyezést nyerhetnek magában a büntetőeljárás kódexben, esetleg annak külön fejezeteként. Ismerten, nálunk a fiatalkorú vagy a katona terheltekre vonatkoznak külön eljárást biztosító speciális szabályok, amelyek gyakorlatilag nem mások, mint az általánostól eltérő rendelkezések, a kivételek és kiegészítő szabályok összessége. Elképzelhető lenne tehát egy olyan megoldás, hogy a jogi személyek szankcionálására vonatkozó szabályok is a Be.-be ágyazottan, külön eljárás keretében nyerjenek szabályozást. Másrészt a jogi személyekre vonatkozó anyagi és eljárási jogi rendelkezések külön törvény keretei között is elhelyezhetők, mint láthattuk azt a 2001. évi CIV. törvény esetében.³³⁰ A külföldi szabályozási alternatívák megoszlanak e tekintetben, többségében azonban a jogi személy büntetőjogi felelősségével foglalkozó anyagi jogi szabályozások mellett csak érintőlegesen foglalkoznak eljárási kérdésekkel.

A francia Be. (1959.) a jogi személyt érintően rendelkezik a vádemelésről, a határozat-hirdetésről, a hatásköri és illetékességi szabályokról, az idézésről, a jogi személy eljárásbeli képviseléről, a kiszabható szankciók rendszeréről és a nemzeti bűnügyi nyilvántartásba vételről.³³¹ A francia eljárási törvénynek a jogi személyre vonatkozatható rendelkezései annak ellenére szegényesek, hogy a francia jog alapján a jogi személy terheltként vesz részt az eljárásban, önálló felelősségi körrel.³³²

A holland Büntetőeljárás Törvény 528-532. cikkei tartalmazzak néhány büntetőeljárásjogi rendelkezést a jogi személyekkel szembeni eljárás vonatkozásában. Ezek a rendelkezések leginkább a jogi személy képviselével és a jogi személy részére történő bírósági közlemények közzétételének módjával kapcsolatosak.

³³⁰ Harmadik megoldásként javasolja *Erdei Árpád*, hogy tekintsünk el a jogi személyek büntetőjogi felelősségétől, de a jogi személyre a büntetőbíróság büntetőeljárás keretében alkalmazhasson közigazgatási jogi szankciót. Ennek alapja, hogy a Büntetőeljárás Törvény adhéziós eljárás keretében ma is lehetővé teszi a polgári jogi felelősség elbírálását, vagy dönthet a családi jog körébe tartozó szülői felügyeleti jog kérdésében, illetve elbíráhatja a közigazgatási jog területét érintő szabálysértéseket. *Erdei (2000)* 101.p.

³³¹ Francia Be. 550-562, 706-45, 768-1, 769, 774-1, 775-1 A és 776-1 c cikkelyek

³³² *Fantoly (2003b)*

A holland anyagi jogi törvény 51. cikk 2. bekezdése értelmében a jogi személy és a tényleges irányítók és megbízók ellen eljárást lehet folytatni, „*amennyiben a bűncselekményt a jogi személy követte el.*” Ezt a joggyakorlat akként értelmezi, hogy ha bűncselekmény elkövetését nem lehet megállapítani, akkor az eljárás kizárt a jogi személy és/vagy a tényleges irányító vagy megbízó ellen. A bűncselekmény hiánya abszolút eljárási akadályként kerül értékelésre és az Államügyészség megszünteti az eljárást. A jogi személy által elkövetett bűncselekmény bizonyítási problémáit azonban nem az Államügyészség általi eljárás-megszüntetés kérdésénél tárgyalják, hanem a Büntetőeljárás Törvény 350. cikkénél, a bizonyítás kérdésénél: amennyiben a felrótt bűncselekmény elkövetése vagy hogy az adott bűncselekményt a jogi személy követte el, nem bizonyítható, akkor nem az Államügyészség szünteti meg az eljárást, hanem felmentő ítélet születik, mind a jogi személy, mind a tényleges irányító/megbízó vonatkozásában.³³³ Ugyancsak - az ítélt dolog hatályával bíró - felmentő ítéletet kell hozni a tárgyaláson abban az esetben, ha a vádban szereplő és bizonyítottan nyilvánított tényállás nem minősül bűncselekménynek.³³⁴ A tényleges irányító büntetőjogi felelősségéről döntő fellebbviteli bírót ugyanakkor nem köti a jogi személy - valamely bíró által első fokon hozott - jogerős felmentése.³³⁵

Az Államügyészség szabadon folytathat eljárást a jogi személy és/vagy a tényleges irányító vagy megbízó ellen,³³⁶ illetve el is tekinthet a jogi személy elleni további eljárástól, és folytathatja csak a tényleges irányító vagy megbízó ellen az eljárást.³³⁷ Azon lehetőség, hogy „*együttesen*” folytassanak eljárást a jogi személy és a tényleges irányító és/vagy megbízó ellen,³³⁸ nem jelenti azt, hogy az eljárásoknak egyidejűleg kell zajlaniuk.³³⁹ Nem szükséges tehát, hogy a jogi személy és a tényleges irányító/megbízó vádlott-társ legyen.

A jogi személy és/vagy a tényleges irányító vagy megbízó elleni eljárás nem zár ki *más természetes személyek elleni eljárást*. Ellenük eljárást lehet folytatni önálló (esetleg funkcionális) tettesként, társtettesként való elkövetés, az elkövetésre való felbujtás vagy bűnsegély esetében.³⁴⁰ A jogi személy tettesi minősége nem zárja ki azt, hogy ugyanazon bűncselekmény tettesének tekintsenek természetes személyt is; sőt az Államügyészségnek lehetősége van arra, - amennyiben egy vezetőt azzal gyanúsítanak, hogy személyesen ő hajtotta végre a konkrét tényállás egyes elemeit -, hogy vagy önálló eljárást kezdeményezzen

³³³ Hágai Bíróság 1996. október 6., NJ 1997, 16.

³³⁴ HR 1988. december 13., NJ 1989, 557.

³³⁵ HR 1999. április 6., NJ 1999, 633.

³³⁶ Lásd az 51. cikk 2. bekezdését

³³⁷ HR 1988. május 31., NJ 1989, 60.

³³⁸ Lásd az 51. cikk 2. bekezdés 3° pontját

³³⁹ HR 1988. december 6., NJ 1989, 497.

³⁴⁰ Doelder-Hartmann (1983) 47-48. p.

a természetes személy ellen vagy az 51. cikk alapján folytassa le eljárást a természetes személy ellen is, esetleg a jogi személy ellen folytatott eljárás keretében.³⁴¹ Amennyiben azonban az elkövetett cselekmény személyes kvalifikáltságot feltételező különös bűncselekmény, és csak a jogi személy rendelkezik e szükséges minőséggel, akkor nincs lehetőség arra, hogy a vezető ellen önállóan folytassanak eljárást. (A Forgalmi Adóról szóló Törvény értelmében pl. egyedül a jogi személy számít „vállalkozónak”; ezért sem az igazgató, sem valamely részvényes nem minősíthető elkövetőnek.)³⁴²

A holland Alkotmány 7. fejezetében felsorakoztatott *közjogi jogi személyek* (települések, tartományok, vízügyi hatóságok közigazgatási területei... stb.) ellen nem minden körülmény között lehet eljárást folytatni. A holland Legfelsőbb Bíróság 1998. január 6-án hozott döntéséig³⁴³ az a szabály volt érvényben, hogy nem lehetett eljárást indítani, amennyiben ezen jogi személyek a rájuk bízott hatósági feladat ellátása keretén belül követtek el bűncselekményt.³⁴⁴ Az imént említett döntés meghozatalakor a Legfelsőbb Bíróság korlátozta ezen jogi személyek büntetőjogi immunitását, mivel úgy ítélte meg, hogy az eljárás csak abban az esetben kizárt, amennyiben „*a vonatkozó magatartásokat - jellegükből adódóan - a köztestületre bízott (köz)igazgatási feladat ellátása keretén belül csak a közigazgatási funkcionáriusok tehetik meg és kizárt, hogy harmadik személy a köztestülethez hasonlítható félként vegyen részt a társadalmi érintkezésben.*”³⁴⁵ Amennyiben az idézett kritérium nem teljesül, a bíró kivételesen felmentő ítéletet hozhat azon körülmény alapján is, hogy a hatósági feladat ellátása miatt volt jogos az adott magatartás.³⁴⁶ Ha a közjogi jogi személy ellen az előzőekben említett okoknál fogva nem lehet eljárást folytatni, akkor ezen jogi személy alkalmazásában álló hivatalnokok elleni eljárás is kizárt.³⁴⁷

A holland állam vonatkozásában már más megfontolások érvényesek, mint a közjogi jogi személyeknél láthattuk. A holland Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a holland állam ellen nem lehet eljárást folytatni, mert az állam tetteit úgy kell tekinteni, hogy azok a közérdek képviselőjére szolgálnak. A politikai vezetők számadással tartoznak a parlamentnek, ők az állam hivatalnokai, akik ellen eljárást lehet indítani hivatali bűncselekmények miatt, az állam azonban büntetőjogilag nem lehet felelős.³⁴⁸

³⁴¹ HR 1986. október 21., NJ 1987, 362.

³⁴² Lásd e tárgykörben: HR 1979. november 13., NJ 1980, 108.

³⁴³ NJ 1998, 367.

³⁴⁴ HR 1981. október 27., NJ 1982, 474.; HR 1990. október 23., NJ 1991, 496.

³⁴⁵ HR 1998. június 30., NJ 1998, 819. Ezen jogviszonyok konkrét meghatározása során olyan közjogi feladatokra gondolhat a jogalkotó, mint pl. az útlevelek kiadása vagy a házasságkötések.

³⁴⁶ A holland Legfelsőbb Bíróság ezen döntéséről lásd *Koning-Nijboer* (1998) 732-737. p.

³⁴⁷ HR 1996. április 23., NJ. 1996, 513.

³⁴⁸ A döntéssel kapcsolatos kritikát lásd: *Hullu* (1995) 50-56. p.

A jogi személy által elkövetett bűncselekmény vonatkozásában a *vádiratnak* a holland Büntetőeljárás Törvény 261. cikkében foglalt általános követelményeknek kell megfelelnie, ugyanolyan formai és tartalmi kellékekkel bír, mint a természetes személy ellen indított büntetőeljárásban alkalmazott vádirat. A vádból világosan ki kell derülnie, hogy a gyanúsított jogi személy, de nem szükséges kitérni arra, hogy az illető az 51. cikk értelmében vett jogi személy, bár ennek természetesen - minden kétséget kizáróan - így kell lennie. Általában azt sem kell megemlíteni, hogy a jogi személy természetes személy által „cselekedett,”³⁴⁹ de a gondatlanságból elkövetett bűncselekmények (pl. a gondatlanságból elkövetett emberölés, 307. cikk) esetében a vádindítványban a bűnösségre is ki kell térni és ez eredményezheti azt, hogy a természetes személy cselekményét a vádiratban közelebbről meg kell határozni.³⁵⁰ Annak a megítélése azonban, hogy a viselkedés betudható-e a jogi személynek, mindig a bíróság feladata azzal, hogy még a „vasdrótkritériumok” megemlítése sem szükséges a vádiratban. A bűncselekmény elkövetésének időpontját és helyszínét azonban meg kell határozni; amennyiben csak a jogi személy alapításának helyszínét nevezik meg, a bíróság ezt értelmezi az elkövetés helyszínéneként.³⁵¹

A tényleges irányítás és megbízásadás vonatkozásában a vádirat megjelöli, hogy a szóban forgó jogi személy egy bizonyos - tényszerűen leírt - bűncselekményt követett el, „*amely bűncselekménynek a vádlott tényleges irányítója volt*”, illetve „*amely bűncselekményre a vádlott megbízást adott*”. A tényleges irányítás és a megbízás fogalmak kellően tényszerűek, ezért nem szükségeltetik közelebbi meghatározás.³⁵² A tényleges irányítás vagy megbízásadás időpontjának és helyszínének megadása nem szükséges; elegendő a jogi személy által elkövetett bűncselekmény időpontjának és helyszínének rögzítése. Amennyiben valamely személyt mind irányítással, mind megbízás-adással vádolnak, az ítéletben nem kell a bíróságnak választania a két alternatíva között, mindkettő megjelölendő.³⁵³

A jogi személyek tekintetében szinte ugyanúgy hangzik a minősítés, mint a természetes személyek vonatkozásában, azzal a feltétellel, hogy ki kell egészíteni azzal, hogy a bűncselekményt a jogi személy hajtotta végre vagy követte el (pl. „jogi személy által elkövetett okirat-hamisítás”). A tényleges irányítás és megbízás esetében ugyanúgy hangzik a minősítés, mint a jogi személy esetében, kiegészítve azzal, hogy a vádlott tényleges irányító vagy megbízó volt (pl.: „jogi személy által elkövetett okirat-hamisítás, ahol a vádlott adott

³⁴⁹ HR 1982. március 2., NJ 1982, 446.

³⁵⁰ *Torringa* (2002) 138. p.

³⁵¹ HR 1986. október 14., NJ 1987, 391.

³⁵² vö. HR 1981. június 16., NJ 1981, 586.; HR 1984. május 29., NJ 1985, 6.

³⁵³ 1986. december 16., NJ 1987, 322.

megbízást a bűncselekmény elkövetésére” vagy „jogi személy által elkövetett okirat-hamisítás, ahol az illető volt a tiltott viselkedés tényleges irányítója”).

A vádiratban nem szükséges az 51. cikk konkrétan megjelölni, azonban a bíróságnak az ítéletben ezen cikkekre - a Büntetőeljárás Törvény 358. cikkének 4. bekezdése alapján - utalnia kell mint az egyik olyan rendelkezésre, amelyen a jogi személy büntethetősége alapul.³⁵⁴

A holland Államügyészségnél évente átlagban kb. 25.000 jogi személyt érintő büntető ügy miatt indul eljárás és ezekből évente átlagban kb. 20.000 ügy a bíróságon nyer befejezést. Az esetek jelentős hányada egyezséggel zárul. A kiszabott szankciók közül legjelentősebb a pénzbüntetés és csak kivételként szerepel a jogi személy részleges vagy teljes megszüntetése. A pénzbüntetések átlagos összege alacsonynak minősíthető, bár e tárgykörben hiteles képet a szankcionált vállalkozások éves árbevételének ismeretében kaphatnánk.

A dán eljárási törvény (1926) kevesebb vonatkozó rendelkezést tartalmaz, mindössze a jogi személy idézése és képviselése tárgyában tartalmaz előírásokat. Dániában az ügyész diszkrecionális jogköre az abban történő döntéshozatal, hogy kizárólag a társaság vagy kizárólag a természetes személy elkövető, esetleg mindkettő ellen emel-e vádat. (A gyakorlatban például az adórendelkezések megsértése miatt 80 %-ban a társaságot, 20 %-ban a menedzsmentet bünteti a bíróság, míg a piaci szabályozások megszegésekor csak a társaság felelőssége az általános. Az is kialakult gyakorlatnak tekinthető, hogy ha az igazgató személye egybeesik a társaság tulajdonosával, a vádat csak a tulajdonos ellen és nem a jogi személy ellen emelik.) Ha kizárólag a társaság ellen történik a vádemelés, a jogi személy terhelti pozícióba kerül, jogai és kötelességei azonosak a természetes személy vádlottával, képviselétét az igazgató látja el.³⁵⁵

Az osztrák törvény a gazdasági társaságok büntetőjogi felelőségéről eljárási szempontból az illetékeségre, a társaságok képviselétére, a vádlott kihallgatására, a kényszercselekményekre és a diverziós megoldásokra tartalmaz rendelkezéseket azzal, hogy mögöttes jogszabályként visszautal az osztrák büntetőeljárás törvényre.³⁵⁶ Az osztrák törvény egyébként a jogi személyt nem tekinti vádlottnak, megnevezésére is az „eljárás alá vont társaság” („*belangter Verband*”) kifejezést használja, de a büntetőeljárás hatálya alá vont társaságot a vádlottat megillető védekezési jogokkal ruházza fel. A törvény alapvető törekvése, hogy a gazdasági társaság elleni vádat ugyanabban az eljárásban tárgyalják, mint az ugyanazon cselekmény miatt a természetes személy elleni vádat. Ezért - eltekintve

³⁵⁴ HR 1979. október 9., NJ 1980, 59, 95.

³⁵⁵ *Nielsen* (1999)

³⁵⁶ <http://www2.uibk.ac.at/strafrecht/strefrecht/>

bizonyos rendkívüli intézkedésektől -, a gazdasági társaságok elleni eljárás során is az általános büntetőeljárás szabályok (az StPO rendelkezései) alkalmazandóak. Így pl. a társaságok elleni eljárásban is lehetséges az StPO 46. §-ában szabályozott magánvádas eljárás (aminek a gyakorlatban is jelentősége lehet, mivel a gazdasági büntetőjog néhány tényállása magánvádas deliktum). Ahogy azonban az anyagi jogban, úgy az eljárásjogban is vannak olyan rendelkezések, melyek kizárólag természetes személyekkel kapcsolatban értelmezhetőek (pl. letartóztatás vagy vizsgálati fogság).

Ausztriában a társaság elleni eljárás során a pénzbírság indítványozása minden esetben vádirat formájában történik, amelyben az ügyész indokolja az indítványát. Ezáltal lehet azt a követelményt biztosítani, hogy a társaság felelősségének megállapítása a komplex jogi és ténykérdések áttekintését előfeltételezze. A társasággal szembeni pénzbírság indítványozását tartalmazó vádirat ellen a társaságnak jogában áll panaszt emelni. A panaszról általában a másodfokú bíróság dönt. (Csak a kerületi bíróságon indult eljárásban dönt erről az elsőfokú bíróság, a gyakorlatban azonban ritka, hogy a kerületi bíróság előtt indítványozzon pénzbírságot az ügyész.)

A már többször megfogalmazott célnak megfelelően a természetes személyek elleni büntetőeljárást és a társasággal szembeni eljárást egyszerre kell lefolytatni, a természetes személyek elleni vád és a társasággal szembeni pénzbírság indítványozása így összekapcsolódik. Ha ez nem lehetséges, akkor önállóan kell indítványozni a társasággal szembeni pénzbírság kiszabását. Egy ilyen indítványról a bíróságnak önálló eljárás során, nyilvános és szóbeli tárgyalást követően kell döntenie; és az ítélet ellen ugyanazok a jogorvoslati eszközök állnak a társaság rendelkezésére, mint az összekapcsolt tárgyalás során meghozott ítélet ellen.

Ha a természetes személlyel szembeni vád és a társasággal szembeni pénzbírság alkalmazását célzó indítvány összekapcsolódik, s ezáltal a bizonyítási eljárás is a fő tárgyalás keretében egyszerre zajlik le, akkor - a törvény szerint - az ítélethirdetésnek egy különös módja következik. Ilyenkor elválnak egymástól a perbeszéd a természetes személy és a társaság vonatkozásában, valamint az ítélethirdetés a természetes személy és a társaság tekintetében. Az első szakaszban kell tehát a természetes személyek bűnösségével és büntetésével kapcsolatos perbeszédnek és indítványoknak elhangozniuk, ezt követi a rájuk vonatkozó ítélet kihirdetése. A második szakaszban következnek a perbeszéd és az ítélethirdetés a társasági felelősséggel kapcsolatban, tehát a bíróság dönt arról a kérdéstről, hogy a társaság elmulasztotta-e a szükséges megelőző intézkedéseket megtenni a bűncselekmény megakadályozása érdekében. Igenlő válasza esetén abban a kérdésben is

határozni kell, hogy milyen mértékű szankcióval sújtja a társaságot. Ha az első szakasz a természetes személyek elmarasztaló ítéletével zárul, akkor a főtárgyalást automatikusan a második szakasszal kell folytatni. Viszont ha az eljárás első szakasza minden természetes személyre nézve felmentéssel végződik, akkor a főtárgyalásnak a társasággal szemben történő folytatásához a közvádó egy különleges nyilatkozatára van szükség. Az ügyésznek ezt három napon belül kell megtennie. Ha az ügyész nem teszi meg ezt a nyilatkozatot, akkor ez védejtéssel egyenértékű és a bíróságnak az eljárást meg kell szüntetnie. Egyébként pedig a főtárgyalás második szakasza a társasággal kapcsolatos perbeszéddel és ítélethirdetéssel folytatódik.

Az osztrák törvény szabályozza, hogy a bíróság akkor is lefolytathatja a főtárgyalást, felveheti a bizonyítást és kihirdetheti az ítéletet, ha a társaság nem képviselteti magát a főtárgyaláson. Ennek feltétele az, hogy az idézés a főtárgyalásra szabályszerű volt, azt kézbesítették és az idézésben felhívták a figyelmet a mulasztás jogkövetkezményére. Ha azonban a társaság részvételének hiányában a tényállás megfelelően nem tisztázható, akkor nem jöhet szóba a társaság távollétében történő ítélet-hozatal. Az ítéletet a társaságnak kell kézbesíteni, a jogorvoslati határidők a kézbesítéstől számítandók. Jogorvoslatként szóba jöhet a panasz és fellebbezés mellett, - a társaság távollétében hozott ítélettel szemben - a kifogás is. A társaságokkal szembeni eljárás megindításáról és befejezéséről tájékoztatni kell az illetékes államigazgatási és felügyeleti szerve(ke)t (pl. pénzügyi felügyelet). Az eljárás befejezéséről való értesítés az ítélet egy példányának, vagy az eljárást megszüntető határozat egy példányának a kézbesítése révén történik. Egyebekben a bíróság megkereshet bármely más hatóságot azzal, hogy működjön közre az utasítások betartásának felügyeletében vagy a diverzió keretében megszabott intézkedések végrehajtásának ellenőrzésében. Továbbá a törvény a büntető ügyekben eljáró hatóságok - különösen az államügyészség - számára is lehetővé teszi, hogy az eljárás bármely szakaszában megkeressék az illetékes államigazgatási szerveket, pl. annak kiderítésére, hogy a társasággal szemben nincs-e folyamatban államigazgatási eljárás.

A jogi személlyel szemben lefolytatásra kerülő eljárások külföldi rendelkezéseinek sokszínűségéből láthatóan a kodifikáció során az *egységes eljárási szabályok* megalkotását az is nehezíti, hogy a vállalkozásoknak sok fajtája ismert. Teljesen más nehézségekkel találkoznak a hatóságok egy multinacionális részvénytársaság ellen folytatott büntetőeljárás során, mint egy családi vállalkozás keretei között működő betéti társaságnál. Az eljárási szabályoknak viszont értelemszerűen – függően a törvény személyi hatályától – minden vállalkozásra vagy jogi személyre egyöntetűen alkalmazhatóknak kell lenniük. Ehhez

kapcsolódó további kérdés: mikor indokolt a büntetőeljárást személyesen a cég vezetője és mikor maga a cég ellen megindítani? E tekintetben Dániában kialakult gyakorlat, hogy ha a cégvezető egyszemélyben maga a cég tulajdonosa, a vádemelés ellene, nem pedig a cég ellen történik.³⁵⁷

Régtől ismert, hogy a különbség a büntetőjogi és polgári jogi felelősség között az eljárási garanciákban is megnyilvánul. A kérdés az, hogy miként alkalmazhatóak az alkotmányos, illetve büntetőeljárási jogi alapelvek, garanciák a jogi személy vonatkozásában? A jogi személy tekintetében alapvetően furcsa személyiségről és így személyiségi jogokról beszélünk, ezek a fogalmak a természetes személyhez fűződő kategóriák. A vállalkozások természete más. Míg egy természetes személy a jogok teljes arzenálját élvezi, addig a jogi személy, mint az állam alkotta jogból kinőtt fikció csak olyan jogokat és kötelezettségeket birtokolhat, amelyekkel őt a jogszabály felruházza.

A 2001. évi CIV. törvény eljárási rendelkezéseinek tanulmányozása során – bár a jogalkotó kifejezetten tagadja, hogy az eljárásban a jogi személyt terheltként kezelné – a jogi személyt érintő szabályozások helyenként olyan megoldást nyernek, mintha a jogi személy is az eljárás alá vont terhelt, vagy legalábbis „terhelt-szerű” jogalany lenne. Ennek következetes végiggondolása pedig szükségessé teszi a büntetőeljárás alapelveinek, eljárási garanciáinak a jogi személy vonatkozásában történő (át)értelmezését.

*Az ártatlanság vélelmének büntetőeljárási alapelve jól példázza, hogy a jogi személy nem mérhető ugyanazzal az eljárási jogi „mércevel”, mint a természetes személy vádlott. Az ártatlanság vélelméből fakad, hogy a bizonyítási teher a vádló feladata és hogy a terhelt bűnösségét minden kétséget kizáróan kell bizonyítani. A terheltnek joga van a saját büntetőjogi felelősségét mentő bizonyítékokat előterjeszteni és az is ismert, hogy az ártatlanság vélelmének ellentéte nem a bűnösség vélelme, hanem a nem-ártatlanságé. Bár a 2001. évi CIV. törvény nem teremt önálló büntetőjogi felelősséget a jogi személy számára és így a jogi személyt nem is terheltként kezeli, továbbá a szankciók körében is – a bűnösség megállapítása nélkül alkalmazható – intézkedéseket szabályozza, mégis felmerül a kérdés, értelmezhető-e az ártatlanság vélelme a jogi személy tekintetében, aki – bár nem terhelt -, esetenként kvázi terhelti jogokkal felruházott résztvevője a büntetőeljárásnak? És amennyiben igennel felelünk az előbbi kérdésre, az ártatlanság vélelme *ugyanúgy* értelmezhető-e a jogi személy tekintetében, mint ahogyan a természetes személy terhelt vonatkozásában? A legtöbb külföldi ország szabályozásában a jogi személynek a büntetőeljárásba történő terheltkénti*

³⁵⁷ Nielsen (1999)

bevonásával a bizonyítási teher megfordul és ezáltal sérül az ártatlanság védelme. Ilyenkor ugyanis a vállalkozásnak kell bizonyítania, hogy a jogsértő tevékenység elhárítása érdekében a szükséges intézkedéseket megtette azáltal, hogy teljes mértékben ellenőrzése alatt tartotta alkalmazottai tevékenységét. Ez a probléma a magyar joggyakorlatban is előfordulhat, ha a jogi személy annak bizonyítására kényszerül, hogy legálisan szerzett jövedelme nem bűncselekmény elkövetéséből származó vagyoni előny.³⁵⁸

A bizonyítási teher megfordulása elfogadhatatlan, ha azt az álláspontot osztjuk, hogy a vállalkozás, mint jogi személy a jog alkotta entitás, és a büntetőeljárásban ugyanazok a jogok kell, hogy megillessék, mint a természetes személy terheltet. Vagy a kérdés úgy is feltehető, biztos, hogy a büntetőeljárásban ugyanazok a jogok kell, hogy megillessék a jogi személyt, mint a természetes személy terheltet? Esetleg a jogi személy speciális entitásából adódóan – csakúgy mint az anyagi büntetőjogban – a hagyományos eljárási jogelveken is áttörést kell engednünk, mert azok nem értelmezhetőek a jogi személy vonatkozásában? Ha az áttörés mellett voksolnánk, az viszont az *ad hoc* jogértelmezés irányába vinné a büntetőeljárás fejlődési irányát, mert a bíróságoknak esetenként kellene azt vizsgálniuk, hogy az adott eljárásban birtokolhat-e meghatározott jogokat a jogi személy.

Kanadában a kérdést úgy oldották meg, hogy rögzítették, a jogi személy nem gyakorolhatja ugyanazokat a jogokat a büntetőeljárásban, mint a természetes személy terhelt. Konkrét ügyben a kanadai bíróság kimondta, hogy azon alkotmányos kitétel, amely szerint „mindenkinek joga van az élethez, a szabadsághoz és a biztonsághoz és ezeket az alapvető jogokat csak alapvető igazságszolgáltatási érdekből lehet megvonni” kizárólag természetes személyek tekintetében alkalmazható jogi garancia. Az élet, szabadság és biztonság ugyanis olyan személyhez fűződő jogok, amelyek a jogi személyek vonatkozásában értelmezhetetlenek.³⁵⁹

Az ártatlanság védelméhez szorosan kapcsolódó alapelv az *önvádra kötelezés tilalma*, amely eredetileg a természetes személyt védi attól, hogy önmaga emberi méltóságát és személyiségét megsértve - a hatóság kérdéseire válaszolva - köteles legyen bizonyítékot szolgáltatni saját maga ellen. A 2001. évi CIV. törvény értelmében a jogi személy törvényes képviselője vagy alkalmazottai kihallgathatók tanúként, semmilyen tanúvallomás-tételi akadályt nem szabályoz a törvény, amely lehetővé tenné, hogy ezen személyek – hamis tanúzás terhe mellett – ne kényszerüljenek esetenként terhelő vallomás tételére a jogi személynek az ügyben betöltött szerepe tárgyában. Ilyenkor az alkalmazott gyakorlatilag két

³⁵⁸ Sántha (2002) 151. p.

³⁵⁹ Ferguson (2003)

rossz alternatíva között választhat: vagy nem mondja el a tudomására jutott és a jogi személyt terhelő tényeket és ezzel hamis tanúzást követ el, vagy a jogi személy ellen vall és ezzel megkockáztatja a vállalkozáson belüli (szakmai) ellehetetlenítését. A hiányos törvényi szabályozás tehát erkölcsi-etikai problémát szül.

Az osztrák törvény úgy rendelkezik, hogy azokat a döntéshozókat és munkatársakat, akiket a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak, terheltként hallgassák ki. Minden egyéb, a társaságban tevékenykedő személyt tanúként kell kihallgatni. Ez a személyi kör az StPO 152. § alapján megtagadhatja a tanúvallomást.

Svájcban a vállalkozást a büntetőeljárásban képviselő személy nem hallgatható meg tanúként. Azok a személyek, akik – bár a büntetőeljárásban nem látják el a vállalkozás képviselőtét – a vállalkozás képviselőjére a polgári jog alapján korlátlanul jogosultak, nem kötelesek a vállalkozás ellen tanúvallomást tenni. Az egyéb megbízottak, alkalmazottak vagy részvényesek vonatkozásában nincs alapja annak, hogy felmentést kapjanak a vallomástételi kötelezettség alól. Ennek részint praktikus oka van: a több ezer munkavállalót foglalkoztató multinacionális vállalatoknál megoldhatatlan minden alkalmazott kivonása a büntetőeljárás alól. Másrészt a törvény mindössze a vállalkozás korlátlan civiljogi képviselőjére jogosult személyek részére teszi lehetővé a tanúvallomás megtagadását. Az alkalmazottakat tehát potenciális tanúként kell kezelni, bár terhelő vallomásuk nehézséget okozhat a munkaadójuk számára. (Ilyen jellegű érdek-konfliktusok a magánjogban is előfordulnak, a svájci jogalkotó szerint megoldásuk nem a büntetőjog, hanem a munkajog feladata.)

Az is előfordulhat, hogy a tanúként meghallgatott törvényes képviselő vagy alkalmazott saját magának az ügyben betöltött szerepét kendőzi azáltal, hogy a jogi személyre terhelő vallomást tesz. Az Európa Tanács 1997-ben született 13. számú ajánlása a tanúk megfélemlítésével és a védelemhez való jogukkal foglalkozik a szervezett bűnözés, a vesztegetés és a zárt közösségekben elkövetett bűncselekmények vonatkozásában. Bár az ajánlást fő szabály szerint a maffia-jellegű és a családi kapcsolatokat érintő bűncselekmények tekintetében tartalmaz követendő iránymutatást, álláspontunk szerint szélesebb körben is hasznosítható. Az ajánlás felhívja az államok figyelmét arra, hogy több figyelmet szenteljenek a tanúk jogi helyzetére különösen azokban a büntetőeljárásokban, ahol a tanúnak kiemelkedő súlyú ügyről van tudomása és személyi, gazdasági vagy szociális függősége miatt nem tudja az információit befolyásolás-mentesen a hatóság tudomására hozni. Az ajánlás szerint a tagállamoknak ilyen esetekben olyan tanúvédelmi eszközöket kell kidolgozniuk, amelyek

hatékonyan védik a tanút és lehetőséget nyújtanak a befolyásolás-mentes vallomás megtételére.³⁶⁰

A jogi személy törvényes képviselője vagy alkalmazottai esetenként kötelesek olyan információkat is a hatóság tudomására hozni, amelyek a jogi személy üzleti titkának minősülnek, vagy nyilvánosságra kerülésük rontja a jogi személy helyzetét a versenytársakkal szemben. Ugyanakkor *a nyilvánosság elvét* sértő megoldás lenne olyan szabályozás beiktatása, amely a jogi személyt érintő eljárásban általánosan kötelezővé tenné zárt tárgyalás elrendelését.

Ahogy korábban említést nyert, még a jogi személy törvényes képviselőjét sem illeti meg az a jog, hogy a jogi személyt érintő körben ne legyen köteles vallomást tenni, illetve a jogi személlyel szemben terhelő bizonyítékot szolgáltatni. A valóságban viszont teljesen életszerűek az olyan helyzetek, amikor a jogi személy törvényes képviselője nem akarja a jogi személyt terhelő bizonyítékokat a hatóságok rendelkezésére bocsátani, legszívesebben elrejtene azokat, illetve a jogi személy érdekében védekezési hazugságot adna elő. A magyar eljárási törvény szellemétől egyébként is idegen az a törvényi szabályozás mellett lehetséges eljárás, mely alapján a jogi személy törvényes képviselője részt vesz a tárgyaláson, ezáltal megismeri annak anyagát, majd ezt követően tanúvallomást tesz. Ugyanakkor a szabályozás következetlensége, hogy amennyiben a jogi személy törvényes képviselője a büntetőeljárás terheltje, a jogi személlyel kapcsolatos büntetőeljárásban a jogi személy részére képviselőt nem hatalmazhat meg, a terhelti minősége egyébként nem függeszti fel a törvényes képviselői minőségét, ezért nem zárja ki a jogi személy büntetőjogi szankcionálhatóságával kapcsolatos ténykedését. [Tv. 9. § (5) bek. b) c) pont, (6) bek. önállóan fellebbezhet, akkor is, ha egyébként terhelt.]

A védelem jogához kapcsolódó problematika a jogi személy képviseletében eljáró *ügyvéd* megválasztásának kérdése. A törvény szabályozása szerint – ahogyan láthattuk - a jogi személy képviseletében eljáró ügyvéd részére a jogi személy törvényes képviselője adhat megbízást, azzal, hogy maga a törvényes képviselő nem járhat el védőként. A törvény kizárja ezen főszabály alkalmazásának lehetőségét és a jogi személy képviseletében eljáró ügyvéd biztosítását a hatóságok kötelezettségévé teszi, ha az eljárásban terheltként vesz részt a jogi személy törvényes képviselője. Ilyenkor a terhelt és annak hozzátartozója nem adhat meghatalmazást a jogi személy képviseletében eljáró ügyvédnek. A jogi személy és annak törvényes képviselője között ez esetben kvázi érdekellentét áll fenn, mivel a jogi személy

³⁶⁰ www.coe.int

szankcionálásának alapjául szolgáló bűncselekményt a jogi személy törvényes képviselője követte el. Vélelmezhető tehát, hogy a jogi személy képviseletében eljáró ügyvéd megválasztása és munkájának elősegítése során a törvényes képviselő nem fog önzetlenül együttműködő magatartást tanúsítani. Részünkről kibővítenénk ezen kizáró rendelkezést azzal, hogy a jogi személy képviseletében eljáró ügyvéd részére akkor sem adhat a törvényes képviselő meghatalmazást, ha terheltként ugyan nem az eljárás alá vont személy, de az érdekei egyébként ellentétesek a jogi személy érdekeivel.³⁶¹ Ha ugyanis a bizonyítási eljárás során adat merül fel arra nézve, hogy a jogi személy törvényes képviselője – ha nem is terheltként – de érintett az ügyben vagy érdekei egyébként ellentétesek a jogi személy érdekeivel, a jogi személy képviseletében eljáró ügyvéd kiválasztásában és felvilágosításában nem fog kellően közreműködve eljárni.

Franciaországban a kérdést a magyar törvénytől eltérően oldották meg: a jogi személy a francia büntetőeljárásban általában saját törvényes képviselője által vesz részt, ebből a szempontból az eljárás megindításakori és nem a bűncselekmény elkövetésekor törvényes képviselő érintett. A jogi személy képviseletét speciális meghatalmazással rendelkező személy is elláthatja, ez a rendelkezés különösen a nagyobb társaságok számára teheti rugalmasabbá a képviseleti szabály alkalmazását. A francia törvény két olyan esetet ismer, amikor a jogi személy a bíróság által kirendelt ügygondnok által képviselteti magát az eljárásban. Egyrészt ha a jogi képviselő maga is eljárás alá vont személy, az érdekellentét indokolja az ügygondnok kirendelését. Másrészt ha a jogi személy képviseletének ellátására jogosult személy az idézésre nem jelenik meg, törvényes képviselő hiányában a bíróság köteles a jogi személy érdekeit védő ügygondnok kijelölésére. Az eljárás tárgyról és a tárgyalás időpontjáról az ügyészség értesíti a jogi személy képviselőjét legkésőbb a tárgyalást megelőző tizedik napon. Amennyiben a jogi képviselő nem eljárás alá vont személy, csak a tanúra vonatkozó „kényszer szabályok” (*mesure de contrainte*) alkalmazhatók rá. Ennek megfelelően a terhelttel szemben alkalmazható őrizetbe vétel, előzetes letartóztatás, bírói felügyelet nem rendelhető el a jogi képviselővel szemben, kizárólag a tanúval szemben foganatosítható egyetlen kényszercselekmény: amennyiben nem jelentik meg, a vizsgálóbíró vagy az ítéző bíróság a megjelenése kikényszerítésére rendőri erőt vehet igénybe.³⁶²

³⁶¹ Ellentétesen nyilvánít véleményt *Kőhalmi László*, szerinte a törvény azon szabályozása, miszerint a terhelt védője nem lehet a jogi személy képviselője, sérti a védelem elvét. Hiszen ha a terhelt védője korábban a jogi személy képviselője volt, az a védő kerül az eljárásból kizárára, aki a leghatékonyabban tudná a védelmet ellátni. *Kőhalmi* (2006) 59.p.

³⁶² *Nagy* (1995)

Az osztrák jogban a jogi személyek és gazdasági társaságok cselekvőképességüket a büntetőeljárás során kizárólag képviselőjük által gyakorolják. A törvény abból indul ki, hogy - más jogszabály vagy a társasági szerződés szerint - a társaság külső képviselőre jogosult szervek egyúttal jogosultak a társaság büntetőeljárásban történő képviselésére is. Az természetesen a társaság szabad választásának függvénye, hogy alkalmaz-e egy vagy akár több - védőt.

Az új svájci törvény behatóan rendelkezik a *képviselési jogról*: a vállalkozás csak egyetlen személy által képviseltetheti magát a büntetőeljárásban, aki azon személyek közül nyer kijelölést, akik civiljogilag jogosultak a vállalkozás képviselésére.³⁶³ A törvény hozzáfűzi, hogy a hatóság adott esetben pótképviselő igénybevételét is elrendelheti. Ha érdekellentét van – az ugyancsak az eljárás alá vont – képviselő és a vállalkozás között, másik képviselőt kell választani. Szükség esetén lehetséges helyettes képviselő igénybe vétele is, aki szintén abból a körből kerül ki, akik a vállalkozást civiljogilag képviselhetik vagy „alkalmas harmadik személy.” A képviselő „kvázi vádlotti” pozícióba kerül a büntetőeljárásban, a törvény külön kimondja, hogy a büntetőeljárásban a vállalkozás képviselőjét ugyanazok a jogok és köteleességek illetik, mint a vádlottat. A törvény nem jogosítja fel a képviselőt védői feladatok ellátására, és egyéb, képviselőre fűződő jogok gyakorlására, nem lehet azonban érdekellentétben, érdekkonfliktusban a vállalkozással.

Svájcban a vállalkozás nem köteles *közreműködni* a büntetőeljárásban. A vállalkozás képviselője választhat, hogy vallomást tesz, aktív védekezési stratégiát választ (felvilágosítást kér, észrevételeket tesz, szakértőt vesz igénybe...stb.), vagy nem nyilatkozik, hiszen rá is érvényes az önvádra kötelezés tilalmáról rendelkező alapelv. A *nemo tenetur se ipsum accusare* alapja a természetes személy vonatkozásában annak emberi méltóságában gyökerezik, a vállalkozásoknál pedig a jogállamiság elve, a tisztességes eljáráshoz való jog és az ártatlanság vételeme alapozzák meg.

³⁶³ Art. 100^{quinquies}

1. A vállalkozással szembeni büntetőeljárásban a vállalkozást csak olyan személy képviselheti, aki civiljogi jogügyletekben a vállalkozás képviselésére korlátlanul jogosult. Amennyiben megfelelő határidőn belül a vállalkozás nem állít ilyen képviselőt, a nyomozó hatóság vagy a bíróság határozza meg, hogy a vállalkozás civiljogi képviselésére jogosult személyek közül ki fogja a vállalkozást a büntetőeljárásban képviselni.

2. Az a személy, aki a vállalkozást a büntetőeljárásban képviseli, a vádlottat megillető jogokat és köteleességeket gyakorolhatja. Az 1. Cikkben meghatározott egyéb személyek a vállalkozás ellen folytatott büntetőeljárásban nem kötelesek tanúvallomást tenni.

3 Ha a vállalkozást a büntetőeljárásban képviselő személy ellen ugyanaz vagy azzal összefüggő bűncselekmény miatt nyomozás indul, a vállalkozásnak másik képviselőt kell kijelölnie. Szükség esetén a nyomozó hatóság vagy a bíróság a képviselőre az 1. Cikk szerinti másik személyt vagy – amennyiben ilyen személy nem áll rendelkezésre – alkalmas harmadik személyt jelöl ki.

Visszatérve a magyar szabályozáshoz: – a járulékos felelősség elvéből következően - elképzelhető olyan eset is, amikor a terhelt és a jogi személy érdekei egy irányba mutatnak és a védelmükben, illetve képviselőjükben eljáró ügyvédek „egyeztetik álláspontjaikat” a védelem, illetve a képviselő eredményesebb ellátása érdekében. Bár ez nem kifejezetten a Be. szellemének megfelelő eljárás, ismerten a természetes személyek ellen folyamatban lévő büntetőügyben is megtalálják egymást a védők.

Kérdéses lehet az is, szükséges-e a büntetőeljárás írásos anyagain (különösen a jogi személynek küldött idézésen, értesítésen, eljárási jegyzőkönyvet tartalmazó postai küldeményen, illetve az ügydöntő határozatban...stb.) a jogi személy mellett külön nevesíteni annak törvényes képviselőjét is? *Dániában* ez a gyakorlat működik, de sok kritika éri, mert ilyenkor a cégvezetőnek olyan érzése lehet, hogy az eljárás személy szerint ellene, nem pedig a cég ellen folyik. Dániában további probléma, hogy a jogi személy védője nem beszélhet a tanúkkal a tárgyalás előtt. A jogi személy érdekében eljáró ügyvéd viszont csak a – későbbiekben tanúként kihallgatandó – törvényes képviselőtől, cégvezetőtől szerezhet információkat az ügyre vonatkozólag, attól a törvényes képviselőtől, aki a tárgyaláson mindvégig részt vesz a jogi személy képviselőjeként.³⁶⁴

Országoként eltérő a szabályozás az *illetékesség* kérdésében. A probléma ezzel kapcsolatban az, hogy mi alapozza meg az illetékességet? Általában kétfajta illetékességi ok ismert: ahol a bűncselekmény történt vagy ahol a cég székhelye található, vagyis ahol a társaság bejegyzést nyert. *Franciaországban* a bíróság illetékességének megállapításakor a bűncselekmény elkövetésének helye és a jogi személy székhelye is irányadó lehet.³⁶⁵ *Ausztriában* - ahogy az már említést nyert -, a gazdasági társasággal szembeni eljárást lehetőség szerint közösen kell lefolytatni az alkalmazott vagy a döntéshozó elleni büntetőeljárással. Ezért a törvény rögzíti, hogy a társasággal szembeni eljárásra az a bíróság illetékes, amelyik a természetes személy elleni, ugyanazon bűncselekmény miatti büntetőeljárást lefolytatja. Kivételesen azonban elkülönített tárgyalásra is van mód. Pl. ha az adott bűncselekmény miatt a természetes személy ellen nem indítható eljárás, mert az megszökött vagy elhalálozott, illetve nem bizonyítható, hogy melyik munkatárs követte el a bűncselekményt, akkor az eljárást csak a társaság ellen kell megindítani és lefolytatni. Ilyen esetekben az illetékességet a társaság székhelye alapozza meg. (Hangsúlyozni kell azonban, hogy a természetes személlyel szemben folytatott eljárás során is megilletik a társaságot bizonyos vádlotti jogok (ez azt jelenti, hogy a társaság a természetes személy elítélése ellen is

³⁶⁴ *Nielsen* (1999)

³⁶⁵ *Fantoly* (2003b)

élhet jogorvoslattal, mivel a terhelt elítéléséből esetenként a társaság felelőssége is levezethető; a vádlottra kiszabott büntetés vonatkozásában viszont a társaságot már nem illeti meg a fellebbezési jog).

A magyar törvény rögzíti, hogy a vállalkozás, mint *előtársaság* ugyancsak jogi személynek tekinthető, tehát az előtársaság által a megalakítási fázisban elkövetett bűncselekmény miatt a szabályosan megalakított és bejegyzett jogi személy bíróság elé állítható. *Franciaországban* viszont a cégjogi bírói gyakorlat nem teszi lehetővé a bejegyzés alatt álló társaságok polgári jogi felelősségének megalapozását, ennek analógiájára a francia büntető bíróságok gyakorlata szerint a büntető kódex 121-2 cikk itt nem alkalmazható, tehát a bejegyzés alatt lévő társaság jogi felelőssége nem merül fel. A bejegyzést nyert társaság ott akkor vonható büntetőeljárás alá, ha a megalapításakor megkezdett és a későbbiekben már mint bejegyzett céggént befejezett folytatólagos bűncselekményből kimutathatóan előnye származott.³⁶⁶ Abban az esetben, ha a bűncselekményt a felszámolás folyamata alatt követték el, a helyzet megváltozik: a jogi személy a felszámolás utolsó napjáig felelősségre vonható.

Sajátos problémaként merülhet fel az anyavállalat felelőssége leányvállalatáért. Ennek a kérdésnek a megválaszolása a gyakorlat által válik majd kialakítottá, mint ahogyan az a probléma is, ha az ítélethozatal előtt a jogi személy *átalakul*, tehát pl. beolvad egy másik jogi személybe. Kérdés, hogy a büntetőjogi felelősség elől „menekülni” szándékozó társaság átalakulása elé milyen akadályokat gördíthet a jogalkotó. Elvileg ugyanis nem zárható ki a társaság átalakulásának lehetőségéből az a jogi személy sem, aki ellen eljárás folyik. Nem nehéz kitalálni, hogy - főleg a hagyományos márkanév adta előnyöket nem birtokló kisebb vállalkozások - inkább választják majd az átalakulás törvény adta lehetőségét, mint hogy súlyos szankcióknak vessék alá magukat a büntető perben. Nem kizárt az sem, hogy a legsúlyosabb büntetőjogi szankcióval, a megszűntnek nyilvánítással sújtott jogi személy az ítélet jogerőre emelkedését követően ugyanolyan tagokkal és tevékenységi körrel csupán más cégnév alatt folytatja jogellenes gyakorlatát. Ugyanígy elképzelhető, hogy ha a jogi személyt meghatározott tevékenységi körök gyakorlásától tiltja el a büntető bíróság, az nem hagy fel a törvénybe ütköző magatartás folytatásával, csupán külön társaságot alapít rá. Minden esetre kézenfekvő megoldásnak tűnik, hogy megtiltsák a jogi személynek a beolvadást és a szétválást a büntetőeljárás megindulását követően.

Hollandiában a jogi személy *megszűnése* nem zárja ki a büntetőeljárás lefolytatását.³⁶⁷ Amennyiben a jogi személy jogutódlással szűnik meg, akkor a jogutód ellen lehet eljárást

³⁶⁶ *Boubeé- Bouloc- Francillon- Mayaud* (1996) 23. p.

³⁶⁷ HR 1979. november 13., NJ 1980, 108.

folytatni azoknak a bűncselekményeknek az elkövetése miatt, melyeket a jogelőd követett el. A megszüntetett jogi személy ellen is lehet eljárást folytatni, amennyiben az eljárás kezdetekor a megszűnés ténye jóhiszemű harmadik személy előtt még nem ismert, pl. azért, mert a cégbírósági nyilvántartásba még nem vezették be.³⁶⁸ A kiszabott pénzbüntetés végrehajtható a megszűnés után is.³⁶⁹ Ausztriában szintén lehetőség van arra, hogy a jogelődre kiszabott ítéletet a jogutódon hajtsák végre és ugyancsak a jogutódot érinti az utasítások végrehajtására kötelezés.

További érzékeny pontja a külföldi szabályozásoknak a jogi személlyel szembeni *polgári jogi igény érvényesítése* a büntetőeljárásban. A jogi személlyel szembeni polgári igény érvényesítése általában nem okoz komoly nehézségeket a polgári perben. Azonban kérdéses, hogy a polgári jogi igény érvényesítésére sor kerülhet-e büntetőbírótság előtt, azaz a büntetőbírótság hozhat-e polgári jogi követelésre vonatkozó ítéletet és kötelezheti-e a jogi személyt kártérítés megfizetésére? Ahol ugyanis a jogi személy terheltként szerepel a büntetőeljárásban, ott indokolt annak engedélyezése is, hogy vele szemben – csakúgy, mint a természetes személy terhelt vonatkozásában – adhéziós eljárás keretében érvényesíthető legyen a polgári jogi igény. Ameddig azonban a magyar törvény a jogi személyt nem tekinti terheltnek, a büntetőeljárás keretében nem érvényesíthető a jogi személlyel szemben polgári jogi igény sem.

A jogi személlyel szemben érvényesíthető *kényszerintézkedések* vonatkozásában a bíróságok és a jogtudomány feladata annak részletes kidolgozása, milyen módon alkalmazhatók a házkutatás, lefoglalás, számlák zárolása és ellenőrzése a jogi személyekkel szemben. A bíróság számára külön problémaként jelentkezik – a házkutatáshoz kapcsolódóan – az e-mail forgalom kiértékelése. (A szervereken és merevlemezekon tárolt adatok könnyen lefoglalás tárgyát képezhetik, az interneten folyamatban lévő közlemények lefoglalása komplexebb feladat.) Különösen a multinacionális vállalkozások esetében lehet nehezen meghatározható a házkutatásnál a „ház” fogalma, továbbá, hogy nagyvállalkozásoknál milyen módon alkalmazható a telefon megfigyelés.³⁷⁰

*Heine*³⁷¹ szerint további szükséges törvényi rendelkezés lenne a *kaució* bevezetése, amely a pénzbüntetés végrehajtását biztosítaná. Ennek egy fajtája ismert az osztrák jogban, ahol a társasággal szemben ideiglenes intézkedést lehet alkalmazni a pénzbírság végrehajtásának biztosítására.

³⁶⁸ HR 1994. március 8., NJ 1994, 408.

³⁶⁹ HR 1987. november 24., NJ 1988, 395.

³⁷⁰ E problémákról részletesen lásd: *Pieth* (2004) 372.p.

³⁷¹ *Heine* (2003) 44.p.

A társaságok felelősségénél a prevenció még nagyobb jelentőséggel bír, mint a hagyományos büntetőjogban; egyrészt azért, mert a gazdasági társaságoktól még inkább elvárható, hogy a bűncselekmények megelőzésére maguk hozzanak meg bizonyos intézkedéseket; másrészt a szankcionáláshoz kapcsolódó lehetőségek (utasítások, *diverzió*) még inkább preventív jellegűek, mint az egyéni büntetőjogban.

Ebből kiindulva adódik a lehetőség, hogy a társaságokkal szemben folytatott eljárás során a természetes személyek elleni büntetőeljárásban *Ausztriában* a hagyományosan érvényesülő *officialitás* elvétől eltekinthettek és bizonyos feltételek mellett felruházták a hatóságokat azzal a mérlegelési jogkörrel, hogy egyáltalán kell, illetve érdemes-e az adott társaságot szankcionálni az elkövetett bűncselekményért. Így az államügyészség jogosult eldönteni, hogy az eljárási költségek a bűncselekmény súlyához vagy a várható szankcióhoz képest nem aránytalanul nagyok-e. Az „ügy súlyának” megítélése során figyelemmel kell lenni a bűncselekmény minden részletére, különösen annak következményeire, az okozott kárra, de a gondatlanság fokára is. A várható szankciók megbecsülésénél nem elhanyagolandó tényező, hogy a pénzbírság előreláthatólag behajtható lesz-e. (Ha a társaság fizetéképtelen és nincs jogutód, akivel szemben a végrehajtást foganatosítani lehetne, úgy ajánlatos lemondani az eljárásról.) Bizonyos esetekben mégis kizárt annak lehetősége, hogy eltekintsenek a társaság szankcionálásától: így ha fennáll a bűnismétlés veszélye vagy a bűncselekmény üldözése más társaságok számára visszatartó hatással bír, továbbá ha különösen fontos érdek teszi szükségessé a felelősségre vonást.

Az osztrák büntetőjogban a diverzió az egyéni büntetőjogban bevált eszközét a társaságokkal szemben is hatásosan alkalmazzák. A diverzió két formája közül az első egy bizonyos összeg megfizetése az okozott kár jóvátételére és a cselekményből adódott más hátrányos következmények elhárítására. A fizetendő - kvázi kártérítési - pénzüsszeget a bevételi ekvivalens 50-szereséig terjedően lehet megállapítani. A diverzió másik formája egy próbaidő meghatározásában ölt testet azáltal, hogy a társaság egy vagy több intézkedésnek aláveti magát. Ezek az intézkedések lényegében azonosak a társaságra kiszabható utasításokkal.

Dániában az ügyész - diszkrecionális jogkörében – szintén *lemondhat a vádemelésről* a jogi személlyel szemben, ha a szervezet által elkövetett kötelességszegés, illetve a menedzsmentnek az elkövetésben betöltött szerepe csekély volt vagy ha a bűncselekménnyel okozott sérelem, kár nem jelentős. Mindkét esetben további feltétel, hogy a szervezet megtegye a szükséges intézkedéseket az újabb bűncselekmények megakadályozására nézve.

A 2001. évi CIV. törvény alapján a jogi személy büntetőeljárás keretében történő szankcionálása csupán lehetőség a jogalkalmazó szervek számára. A törvény 2004. május 1-jei hatályba lépése óta azonban – tudomásunk szerint – egy-két esetben nyert alkalmazást, ami arra enged következtetni, hogy hosszú időnek kell még eltelnie ahhoz, hogy a büntetőjogászok valóban elfogadják ezt a jogintézményt.

X. Az állam büntetőjogi felelőssége

Jelen fejezet az állam, mint speciális jogi személy büntetőjogi felelősségének kérdését vizsgálja a nemzetközi jog, illetve a nemzeti jogalkotás szintjén.

Az állam széleskörű jogokkal és kötelezettségekkel felruházott jogi entitás, sajátos jogi személy. Büntetőjogi felelősségének vizsgálatakor eltérő problémákkal találkozunk a nemzetközi jogban (pl. az állami szuverenitás kérdése, a szupranacionális intézmények hiánya...stb.) és a nemzeti jogokban (pl. az állam önmagát nem vonhatja felelősségre és így nem szankcionálhatja, a pénzbüntetés értelmezhetetlensége az állami szervek vonatkozásában...stb.). Ugyanakkor e kérdéskör érintetlenül hagyásával nem kapnánk teljes képet a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről.

A. Az állam büntetőjogi felelőssége a nemzetközi jogban

1. Nemzetközi büntettek

Hagyományos értelemben az állam által elkövetett büntettek alatt sokáig „a klasszikus nürnbergi deliktumokat”³⁷²: a béke elleni büntetteket, a háborús büntetteket és az emberiség elleni büntetteket értették. Később ide sorolták a környezet elleni súlyosabb deliktumokat, a terrorizmust, vagy a kiterjedtebb, határokon átnyúló kábítószer-kereskedelmet.³⁷³ Alapvető különbség a két csoportban felsorakoztatott deliktumok között, hogy míg az utóbbinál az elkövető magánszemély általában személyes indíttatásból és előnyért cselekszik, addig az előzőnél a természetes személy elkövető, mint az állam képviselője, az állami politika irányvonalának megfelelően fejt ki a jogellenes cselekményt.³⁷⁴ Mindkét esetben a magánszemély büntetőjogi felelősségét vizsgáljuk, vagy nemzetközi bíróság előtt vagy a nemzeti bíróság tárgyalótermeiben; az állam, mint entitás nem követ el bűncselekményt – a hagyományos felfogás alapján.

Az államok a nemzetközi jog hatálya alá tartoznak és a nemzeti jogrend büntető anyagi, illetve eljárási szabályai nem alkalmazhatók rájuk, már csak a bűnösségen alapuló felelősség (*mens rea*) elve és a büntetések értelmezhetetlensége miatt sem. Másrészt minden állam egyenlő, egymás szuverenitását nem korlátozhatják, ugyanakkor nincs állandó nemzetközi büntető bíróság, mint ahogyan nem létezik általános nyomozati hatáskörrel

³⁷² Triffterer (1996) 341.p.

³⁷³ Triffterer (1996) 341. p.

³⁷⁴ Dugard (1999) 239. p.

rendelkező nemzetközi hatóság sem. Ez a felfogás ahhoz vezetett, hogy az állami jogsértés egyetlen következménye sokáig a kártérítés volt és nem tettek különbséget abból a szempontból, hogy a jogsértés kizárólag egy másik állam, vagy a nemzetközi közösség egésze ellen irányult-e.

Az állam által elkövetett bűntettek jogrendszerbeli elhelyezkedését *Bos* a nemzeti és a nemzetközi büntetőjog, a nemzetközi közjog és a nemzetközi büntetőjog, illetve a kollektív és az egyéni felelősség közötti határterületre koncentrálja.³⁷⁵

A nemzetközi jogban a jogsértések több formája ismert. A nemzetközi jogászok a „hétköznapi” nemzetközi jogi normáktól megkülönböztetik az ún. *jus cogens* szabályokat, amelyek feltétlen érvényesülést kívánó, imperatív alapnormák. Eredetét tekintve a Szerződések Jogáról szóló 1969-es Bécsi Egyezményben jelenik meg először a *jus cogens* szabály, a bírói gyakorlat folyamatosan alakította ki az ide tartozó jogsértések körét (agresszió, népirtás, alapvető emberi jogok megsértése, rabszolgaság, faji megkülönböztetés). A *jus cogens* szabályok megsértésének jogkövetkezménye a szerződés érvénytelensége.³⁷⁶

Pellet szerint a nemzetközi bűntett nem más, mint a *jus cogens* szabályok megszegése,³⁷⁷ de *Jorgensen* elkülöníti őket azon az alapon, hogy az utóbbiak módosíthatók, sőt idővel kikerülhetnek a jogi szabályok rendszeréből, míg az előbbiek, mint a nemzetközi közösség alapdeliktumai soha nem lehetnek dekriminalizációs folyamatok részesei. Szerinte a nemzetközi bűntettek a nemzetközi jogi normák jogforrási rendszerének csúcán helyezkednek el.³⁷⁸

Az, hogy mitől minősül egy cselekmény nemzetközi bűntettnek, a Nemzetközi Jogi Bizottság „komolysági tesztje” („*the seriousness test*”) alapján képezi vizsgálat tárgyát. Eszerint az alapvető, védendő jogi tárgyak (a kötelezettségek) köre, amelyeket a bűntett támad, minősítenek egy magatartást nemzetközi bűntetté. Így a béke és emberiség elleni támadások, nevezetesen az emberiség elleni bűntettek (genocídium, apartheid), a háborús bűncselekmények, az agresszió és az emberi környezet elleni cselekmények minden kétséget kizáróan ide tartoznak. Másrészről meghatározó lehet a magatartások ismétlődése, az elkövetők vagy a sértettek nagy száma is.

Bár evidensnek tűnik, hogy az állam által elkövetett nemzetközi bűntett az államhatáron átnyúló magatartást feltételez, előfordulhatnak olyan esetek is, hogy az államon belüli polgárháború, konfliktus-szituáció veszélyezteti a nemzetközi békét, így nemzetközi

³⁷⁵ *Bos* (2002) 221.p.

³⁷⁶ *Sántha* (2005) 192.p.

³⁷⁷ *Pellet* (2003) 92.p.

³⁷⁸ *Jorgensen* (1995) 92.p.

büntettnék minősül. Az ENSZ meghatározása alapján három esetben érinti egy állam belső konfliktusa a nemzetközi békét és biztonságot:

- ha a belső polgárháború fenyegeti a szomszédos államokat;
- ha az államon belüli konfliktus-szituáció humanitárius szükségállapotot eredményez;
- ha a belső harc alapvető nemzetközi előírásokkal ellentétes.³⁷⁹

A *jus cogens* szabályok mellett a nemzetközi jog másik nagy területe az *erga omnes* *obligációk*. E kötelek a nemzetközi közösség egészének irányában fennálló kötelezettségek, szemben az államok egymással szemben fennálló, a diplomáciai védelem területére tartozó kötelezettségeivel.³⁸⁰ Az *erga omnes* kötelek betartásához minden államnak elemi érdeke fűződik, így megsértésük esetén minden államnak jogalapja van nemzetközi bírósághoz fordulni. A kötelek származhatnak a hatályos nemzetközi jog forrásaiból, az agresszió tilalmából, a genocídium tilalmából, az alapvető emberi jogokból fakadóan pl. rabszolgaság és rasszizmus tilalmából. *Ragazzi* az *erga omnes* kötelek öt ismervét gyűjtötte össze a *Barcelona Traction* ügyben:

- alapjuk egy vagy több viszonylag könnyen meghatározható kötelek;
- az alapjukat képező kötelek tilalom;
- a kötelek szoros értelemben vett kötelezettséget tartalmaznak valaminek a nemtevése, bizonyos magatartástól való tartózkodásra;
- a kötelezettségek a nemzetközi közösség egészét érintő *jus cogens* normákból fakadnak, amelyeket valamely nemzetközi szerződés szabályoz és amely szerződés részes államai a nemzetközi közösség többségét kiteszik; végül
- minden kötelek a jelenkor politikai tükrében vizsgálva alapvető humanitárius érdekeket szolgál, a béke és az emberi jogok védelmében.³⁸¹

A fentiekből megállapíthatóan valamennyi *jus cogens* szabály *erga omnes* köteleknek számít, de mindez fordítva már nem igaz. *Gaja* három koncentrikus körrel szemléltette az *erga omnes* *obligációk* és a *jus cogens* szabályok, továbbá a nemzetközi büntettek kapcsolatát. Legnagyobb sugárral az *erga omnes* kötelek köre bír, ebben található a *jus cogens* szabályok halmaza, amelynek részét képezi a nemzetközi büntettek kategóriája.³⁸²

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2001-ben elkészített és az államok nemzetközi jogi felelősségéről szóló végleges Tervezetében a *jus cogens* szabályok alatt összemosta a

³⁷⁹ „Secretary-General Says Outlook in Somalia Remains Uncertain Despite Tremendous Progress” in UN Press Release SG/SM/5153,9 Nov. 1993. *Jorgensen* (1995)

³⁸⁰ *Sántha* (2005) 191.p.

³⁸¹ *Ragazzi*: The Concept of International Obligations Erga Omnes. *Jorgensen* (1995) 92.p.

³⁸² *Gaja, G.*: Obligations Erga Omnes, International Crimes and Jus Cogens: A Tentative Analysis of Three Related Concepts. *Jorgensen* (1995) 97.p.

nemzetközi büntett és az *erga omnes* kötelmek fogalmát. Így – bár megmaradt a feltétlen érvényesülést igénylő, „magasabb rendű” szabályok halmaza -, de nem tisztázódott a viszony a nemzetközi *jus cogens* és az *erga omnes* nemzetközi kötelezettségek, a nemzetközi jog imperatív szabályainak súlyos megsértése és a nemzetközi büntett között.³⁸³

2. Az állam büntetőjogi felelősségének kialakulása és jelenlegi helyzete a nemzetközi jogban

Az állam felelőssége a nemzetközi jogban *M. Huber* szerint evidens, mivel „a felelősség a jog szükségszerű korollárium”, így ha van nemzetközi jogrend, akkor valószínűsíthető normáinak bizonyos mértékű megsértése is, melynek következtében beáll a nemzetközi felelősség.³⁸⁴ Mások szerint az állam, mint jogi személy nem lehet felelősség alanya, mivel három komponense – elkülönített terület, népesség és kormány – közül az első kettő nyilvánvalóan nem értelmezhető a felelősség szempontjából.³⁸⁵ *Dugard* ezt az érvelést nevelésesnek tartja és nem fogadja el. Szerinte az állam saját nemzeti büntetőjoga alapján nem lehet felelősség alanya, mivel önmagát nem szankcionálhatja, de a kérdés itt az, vajon a nemzetközi jog elfogadja-e az államok büntetőjogi síkon értelmezett felelősségét. Erre pedig csak az államok nemzetközi gyakorlatából kaphatunk – szerinte egyértelműen igenlő – választ.³⁸⁶

*Az állam felelősségét megalapozó cselekmények körét érintően négy esetet különítünk el:*³⁸⁷

1. Maga az állam követ el büntettet, tipikusan vezető szervei vagy katonai szervezetei által. (Pl. a béke elleni büntettek azon esete, amikor a kormányfő elhatározása alapján az állam katonai szervei agresszív háborút kezdeményeznek egy másik állammal szemben.) Ilyenkor a támadó állam felelőssége megállapítható.

2. Az állam meghatározott szerve vagy a kormány tagja korlátozott jogkörén belül, az állam érdekében eljárva, önálló döntése alapján követ el büntettet. (Pl. a környezet védelme érdekében nem lép fel a szükséges jogi előírások megalkotása útján.) Ilyenkor a személyi felelősség, illetve a kormányzati szerv felelőssége lép előtérbe.

3. Harmadik, gyakori eset, hogy az állam „érdekében” eljárva meghatározott hatalmi csoportok önálló akciókba kezdenek. (Pl. „etnikai tisztogatás”.) Ezekben az esetekben az

³⁸³ *Bruhács* (2002) 124.p.

³⁸⁴ Brit követelések Marokkó spanyol zónája ügyben (RSA, vol. II./1925) 641. p. *Bruhács* (2002) 127.p.

³⁸⁵ Report of the International Law Commission May 2-July 22. In: *Dugard* (1999) 246.p.

³⁸⁶ *Dugard* (1999) 246.p.

³⁸⁷ *Triffterer* (1996) 341-342. p.

állam felelőssége azért kerül előtérbe, mert többé-kevésbé az egyetértésével került sor az atrocitásra, illetve passzivitásával segítette a bűntett elkövetését.

4. Végül az állam felelősségi szféráját érintheti az az eset is, ha a bűntettet annak „neve alatt” követik el, de *tudta nélkül és jogi keretein kívül*. (Pl. katonai túlkapások egy másik állam területén.) Ilyenkor az állam indirekt felelősségét megalapozhatja, ha nem tette meg a szükséges intézkedéseket az ilyen és hasonló bűntettek megakadályozása végett.

Az első három kategóriába sorolt bűncselekményeknél megállapítható az állam felelőssége, ha jogilag (*de lege*) vagy ténylegesen (*de facto*) hatalmat gyakorolt a természetes személy felett, aki többé-kevésbé az érdekében cselekedett. Ugyanakkor ezek az elmélet által kimunkált megoldások a gyakorlatban nem mindig egyértelműek. A kuvaiti krízis során pl. az ENSZ Biztonsági Tanácsa eljárta az agresszor állammal szemben, Irakot „bűnös” állammak minősítette és szankciót is alkalmazott, amelynek következtében Irak szuverenitásában erőteljesen korlátozott állammá vált. Ennek ellenére büntetőjogi értelemben vett eljárás nem indult sem az agresszor állam vezetői, sem az agresszív háborúban részt vett személyek ellen. Vagy a jugoszláviai események szintén jó példát szolgáltatnak a Biztonsági Tanács közbenjárására, amikor is 1991. szeptember 25-én a Biztonsági Tanács felszólította a „konfliktusban érintett feleket” a nemzetközi humanitárius jog megsértésének tilalmára. További példa a Líbia elleni fellépés a *Lockerbie* katasztrófát követően. Mivel Líbia nem adta ki a merénylettel gyanúsított személyeket, a Biztonsági Tanács – a büntető jelleget nem nélkülöző – légi embargót vezetett be az országgal szemben. Amikor Líbia a Nemzetközi Bírósághoz fordult kérve, hogy a Nemzetközi Bíróság kötelezze Nagy-Britanniát a fegyveres erővel történő fenyegetés abbahagyására, a britek azzal érveltek, hogy Líbia célja a BT hatáskörének korlátozása és annak megakadályozása, hogy megállapítsák Líbia felelősségét az állami terrorizmus („*state terrorism*”) bűntettében. Hasonlóképpen az állami terrorizmus bűntette jelent meg az 1976-os Szudán elleni BT határozatban, miután Szudán megtagadta Mubarak egyiptomi elnök elleni merénylettel gyanúsított személyek kiadását Etiópiának.³⁸⁸

A csoportosítás következő szempontja lehet, hogy az állam által elkövetett jogsértés kizárólag egy másik állam érdekkörét érintette-e vagy az egész nemzetközi közösség ellen intézett támadásként értékelhető.

³⁸⁸ Dugard (1999) 245-246.p.

Az állam általi elkövetés szükségszerűen annak szervei, hivatalnokai általi cselekvést vagy passzivitást feltételez. Az állam tehát nem felel a magánszemélyek magatartásáért, kivéve ha ezek megelőzésére nem tette meg a szükséges intézkedéseket. Ebben az esetben viszont ismét állami szerv esemény-megelőzésre vonatkozó mulasztásáról van szó.³⁸⁹ *Pella* szerint az állam (bűnös) tudata a nemzet kollektív akaratában testesül meg és az állam alkotmányos szervei által nyer kinyilvánítást.³⁹⁰ *Drost* az állami felelősséget abból vezeti le, hogy a jogellenes magatartás elkövetői a kormányzati szervek és a közhivatalnokok, akik az állam nevében cselekszenek. A kormányfők, állami hivatalnokok cselekvéseit, melyeket azok az állam nevében vagy érdekében eljárva követnek el, közvetlenül az állam jogellenes magatartásának tekinti. Utal *Grotius*-ra, aki szerint az egyén felelősségének alapja nem választott előjárói bűnössége, hanem az, hogy közreműködött a bűnösen cselekvő előjárók megválasztásában.³⁹¹ *Bassiouni* párhuzamot von az állam és egy egyesület jogellenes magatartása között. Az egyesületnél az ártatlan tagok azon az alapon felelnek vezetőik magatartásáért, hogy az elnökökért is „tarthatják a markukat.” Az állampolgárok és az állam kapcsolatát vizsgálva viszont nem lehet arról a fajta önkéntességről beszélni, mint az egyesült és részvényese vonatkozásában, nevezetesen, hogy a részvényes bármikor kiléphet az egyesületből, lemondhat a tagsági viszonyról. Továbbá az állam saját állampolgárai ellen is elkövethet bűncselekményt, ami az egyesület vonatkozásában nem lehetséges. Ilyenkor, ha az államot büntetik, az állampolgárok kétszeresen is áldozatok lesznek.³⁹²

Az államok feletti büntető jogszolgáltatás gondolata nem újkeletű. Eredetileg a nemzetközi jog kizárólag államok közötti kapcsolatok rendezésére volt hivatott, így az államok közötti konfliktusok kapcsán a jogsértő állam felelősségének megállapítása és szankcionálása volt a meghatározó. Az első világháború után alakult ki a természetes személyek direkt felelősségének vizsgálata a nemzetközi jog keretei között, különösen az államfők, katonai vezetők tekintetében. Ezt elősegítendő egyre több jog és kötelesség szállt a nemzetközi jogban is magánszemélyekre.³⁹³

Az első világháborút követően az emberek hite megingott abban, hogy a nemzetközi jog képes megakadályozni, illetve kontrollálni a háborús eseményeket. Az 1919. március 19-én Párizsban tartott Béke Konferencián bizottság alakult, amely megfontolásra ajánlotta, hogy az agresszív háború minősüljön nemzetközi bűncselekménynek, amelyért az államfők

³⁸⁹ *Bruhács* (2002) 122.p.

³⁹⁰ *Jorgensen* (1995) 169. p.

³⁹¹ *Drost, P.N.*: The Crime of State. *Jorgensen* (1995) 70. p.

³⁹² *Bassiouni, M.C.*: Substantive Criminal Law. *Jorgensen* (1995) 170. p.

³⁹³ *Triffterer* (1996) 348. p.

személyi felelőssége megállapítható. A Versailles-i Szerződés 228. pontja alapján a Szövetségesek kötelezték a német kormányt a hadviselésben részt vett vezetők kiadására, de a „háborús bűnös” államok felelőssége gyakorlatilag az okozott károkért való helytállásban merült ki.³⁹⁴

A második világháború után ismét előtérbe került a kollektív felelősség. A sajtóban olyan hírek kaptak szárnyra, hogy a náci párton kívül a német vezetőség, sőt maga a német nemzet is felelős a világegés borzalmaiért.³⁹⁵ A „hitleri kriminalitás”³⁹⁶ fogalma átfogóan értelmeződött a német nemzet szellemiségében, ennek ellenére a nürnbergi perben mindössze huszonnégy náci vezető és hat szervezet került vád alá.

Az állam büntetőjogi felelősségét is górcső alá vették. *R.H. Jackson* főügyész vádbeszédében kitért arra, hogy az állam, mint testület közvetlenül bűncselekményt nem követhet el, de a kollektív felelősség alapján felelőssé tehető, ez azonban nem biztosít immunitást a természetes személy elkövető javára.³⁹⁷ Utalt az ENSZ Alapokmányra, mely szerint aki bűncselekményt követ el, nem hivatkozhat arra, hogy parancsra cselekedett, sem pedig arra, hogy bűncselekménye az állam tette. Tarthatatlannak minősítette azt a kialakult gyakorlatot, hogy a fenti elvek alapján ez idáig minden háborús bűnös mentesült a felelősség alól: az alárendeltek azon a címen, hogy feljebbvalóik utasítására cselekedtek, a feljebbvalók arra hivatkozással, hogy parancsaikat állami aktusoknak minősítették. A vádlottak padján ülő személyeket széles körű diszkrecionális jogkörrel és nagy hatalommal felruházott vezetőként aposztrofálta, ennél fogva felelősségük nagy, és „*ezt a felelősséget nem szabad áttolni az 'állam'-nak nevezett fiktív lényre, amely ellen nem lehet bírói eljárást indítani, és amelyet nem lehet tanúként kihallgatni, sem pedig elítélni.*”³⁹⁸

A személyi felelősség elve mellett a főügyész hat bűnös szervezetet (a náci kormány, a náci párt vezetősége, az SS, az SA, a Gestapo, a német haderő vezetősége) is vádolt, amelyek a „közreműködés eszközeül” szolgáltak a bűncselekmények kitervelésében és végrehajtásában. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy azok a személyek, akik a fenti bűnös

³⁹⁴ *Jorgensen* (1995) 11.p.

³⁹⁵ *Kennan* szerint a nürnbergi perben a náci háborús bűnösök tárgyalása mögött egy másik tárgyalás árnyéka húzódott meg, amelyben minden német állampolgár a vádlottak padján ült, aki elfogadta a Harmadik Birodalom jogi eszközeit és nem tiltakozott az emberiség elleni bűncselekmények elkövetésekor. Más kérdés, hogy - álláspontunk szerint - ez a probléma inkább a morál, mint a jog területét érinti. In: *New York Review of Books*, 24, Apr. 1969, quoted in *Taylor* (1970)

³⁹⁶ *Jorgensen* (1995) 17.p.

³⁹⁷ „*A bűntényeket emberek követik el, de a kollektív felelősség megállapítása érdekében helyes, ha azt az állítást alkalmazzuk, hogy az állam vagy egy testület szintén felelősséggel tartozik. Teljesen túrhetetlen viszont annak a megengedése, hogy hasonló jogi fondorlatok a személyi büntetlenség alapját képezzék.*” <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/nurnberg/jackson9.html>

³⁹⁸ <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/nurnberg/jackson9.html>

szervezetek tagjai voltak, illetve 1939. szeptember 1. után azok maradtak, a vádlottak padjára kerülhettek. A főügyész kiemelte, hogy a náci pártkormány kollektíven volt felelős a program végrehajtásáért és kérte a Katonai Törvényszéket annak kimondására, hogy a megjelölt hat szervezet bűnös szervezetnek minősül és az abban való részvétel alapján tagjaikat az illetékes nemzeti hadbíróóságok bűnösnek nyilváníthassák. (E nemzeti hadbíróóságok már nem vitathatták a szervezet egészének bűnös jellegét, bizonyítási eljárásuk mindössze a szervezeti tagság kérdésére, mérlegelési kompetenciájuk pedig az alkalmazandó szankció mértékére korlátozódott.)

A főügyész kiemelte, hogy a kollektív felelősség nem idegen a bíráló államok többségének jogában, és példaként utalt az amerikai Smith Törvényre 1940-ből, az angol Brit-Indiai Törvényre 1836-ból és a német 1871-es Büntető Törvénykönyvre. Őt jellemző ismérvet állított fel a nemzetközi szervezetek kollektív bűnössége tesztjeként:

1. A szervezetet alkotói közös célra vagy közös terv végrehajtására hozták létre;
2. A tagság önkéntes legyen;
3. A szervezet célja az Alapokmány 6. Cikkelyében meghatározott bűncselekmények elkövetése, pl. béke elleni bűntett, háborús bűntett, emberiség elleni bűntett;
4. A szervezet bűntettek elkövetésére irányuló célja ismert a tagok előtt;
5. A szervezet tagjaként néhány vádlottat elítéltek azon bűntettek miatt, amelyek alapján a szervezetet bűnösnek nyilvánították.

A védelem tagadta a kollektív felelősség lehetőségét elsődlegesen a bűnösségi elvre hivatkozva és utalt arra, hogy a vádban szereplő hat bűnös szervezetnek rengeteg ártatlan tagja is volt.

Végül a nürnbergi Katonai Törvényszék három bűnös szervezetet (a náci párt vezetőségét, az SS-t, és a Gestapot) minősített felelősnek béke elleni bűntett, háborús bűntett és emberiség elleni bűntett elkövetésében. Arra az álláspontra helyezkedett, hogy elfogadható a szervezeti tagság, mint bűnös magatartás, de hangsúlyozta, hogy ez egy távolba nyúló koncepció, melynek következetes alkalmazása igazságtalanságokhoz vezethet. Kifejtette, hogy az Alapokmány célja nem egy határtalan, automatikus felelősség-megalapozó eljárás lefolytatása. Az egyéni felelősség elvét nem törte át, az összesített büntetés elvét elfogadhatatlannak minősítette. A bűnös szervezetek új intézményének elismerése elől azonban nem zárkózott el, de kiemelte, hogy ártatlan emberek megbüntetésétől tartózkodni kell. A nürnbergi bíróság a szervezetekben tevékenykedő egyének felelősségének megállapítását az egyes nemzeti bíróságokra hagyta, ugyanakkor felhívta azok figyelmét arra, hogy önmagában a szervezetben való részvétel, - annak bűnös céljai ismerete nélkül - nem

lehet a felelősség alapja és nem lehet eltekinteni annak vizsgálatától sem, hogy mely időszakban folytatott a szervezet valóban bűnös tevékenységet. Ezen időszak előtt ugyanis a tagság nem lehet büntetendő.

A bűnös szervezetek felelősségének előtérbe kerülésével sokan nem elégedtek meg, hanem a kormány, sőt a német állam felelősségének kimondását várták a nürnbergi bíróságtól. Drost szerint pl. „a bűnös állam” egy jogi nonszensz, de „a bűnös kormány” már jogi valóság lehet. Ő a kormány tagjainak egyéni felelősségét hangsúlyozza, kiemelve, hogy az állam amorális egység, a kormány tagjai viszont beazonosítható individumok, akiknek hatalmukban áll bűnös vagy jogszerű döntéseket hozni. Számptalan szituációban keskeny a mezsgye a kormány tagjainak döntése és az államot alkotó állampolgárok többségének véleménye között, pl. apartheid cselekmények. A nürnbergi perben tehát – szerinte - a német kormányt kellett volna a vádlottak padjára ültetni és ezáltal a német állam felelősségét reprezentálni.³⁹⁹

Összességében a második világháborút követően a személyi felelősség a nemzetközi jog kikristályosodó területévé kezdett kiforrani, míg az államok felelőssége – mint a nemzetközi jog kidolgozatlan területe – háttérbe szorult. Ennek oka részint abban keresendő, hogy

a.) nem volt olyan nemzetközi büntető bíróság, amely hatáskörrel rendelkezett volna a szuverén államok ügyeiben történő eljárásra, részint pedig abban, hogy

b.) a nemzetközi büntetőjogi jogsértéseket lefektető egyezményekben kidolgozatlan volt az állami felelősség, továbbá

c.) megoldatlan volt az állam szankcionálásának kérdése.

a.) *Az állandó nemzetközi büntető bíróság felállításának igénye a XX. század elejére tehető. Az államok sokáig szuverenitásuk elvesztéseként értékelték egy országok feletti joghatósággal bíró ítélőszék felállítását. Hagyományos értelemben a szuverenitás az államok belügyibe való beavatkozás tilalmát és az állam területén történt cselekmények elbírálásának kizárólagos jogát jelentette. Később, az egyéni felelősségnek a nemzetközi jogban történő előtérbe kerülésével és a világ egészének közös érdekei hangsúlyozódásával az államok szuverenitása is veszített abszolút karakteréből. Meghatározott területeken, mint pl. az emberi jogok, az állam nem bírt már kizárólagos joghatósággal állampolgárai felett, sőt meghatározott állami cselekmények is a nemzetközi joghatóság alá kerülhettek.⁴⁰⁰ Az*

³⁹⁹ Drost: *The crime of state. Jorgensen (1995) 70.p.*

⁴⁰⁰ A legfrissebb példánál maradva a jugoszláviai vagy ruandai törvényszékek nem csupán állami cselekményeket bíráltak el, amikor kormányfők és kormány hivatalnokok által elkövetett bűntettekről döntöttek, hanem ezek a verdiktek a *ne bis in idem* elve alapján kizárták a nemzeti bíróságokat az ügy újra tárgyalásából. Megjegyezzük, hogy *vica versa* ez nem egyértelmű: hiába hoz egy nemzeti bíróság jogerős ítéletet egy

egyértelmű, hogy államok nem ítélezhetnek egymás felett. Olyan – országok feletti – intézményi kereteket kell tehát teremteni, mint pl. egy – államok felett ítélezni hivatott – Nemzetközi Törvényszék, vagy megoldás lehet még az ENSZ, illetve regionális szinten az Európai Közösségek intézményei hatáskörének bővítése.⁴⁰¹

Az első kísérlet egy állandó nemzetközi büntető bíróság felállítására 1920-ban történt, amikor a Népszövetség Tanácsa Jogi Bizottságot hozott létre, amely körvonalazta egy állandó nemzetközi bíróság státútumának kereteit.⁴⁰²

Következő lépésként a Nemzetközi Jogi Szövetség 1922-ben Buenos Airesben tartott konferenciáján szintén állást foglalt egy nemzetközi büntető bíróság felállításának szükségességéről. 1924-ben létre is hoztak egy speciális bizottságot, amely 1926-ra elkészítette javaslatát. A javaslat szerint a felállítandó bíróság hatáskörét tekintve elkülönítendő a Hágában székelő és természetes személyek ügyében döntést hozó állandó nemzetközi bíróságtól és jogköre abban merül ki, hogy a bűnösnek kimondott államot kártérítés megfizetésére kötelezheti.⁴⁰³

Időközben a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (AIDP) 1926-ban elfogadta az állandó nemzetközi jogi bíróság felállításáról készült javaslatot, amely „*az államok által elkövetett nemzetközi-büntetőjogi jogsértések és a magánszemélyek által elkövetett agressziós és háborús bűntettek cselekményeinek tárgyalására hivatott.*”⁴⁰⁴ A bíróság hatáskörébe tartozó bűntettek körét a nemzetközi jogi egyezmények alapján határozták meg, csakúgy, mint a kiszabható szankciók nemeit. A végrehajtás a Népszövetség Tanácsának feladatát képezte volna.

1948-ban az Institut de Droit International is felvetette egy nemzetközi büntető bíróság gondolatát, a tárgyalásra kész javaslatot 1952-re készítették el. A javaslat az államfők, kormányfők és egyéb kormányzati hivatalnokok által elkövetett nemzetközi bűntettek elbírálására állította volna fel a nemzetközi büntető bíróságot azzal, hogy nem zárkózott el az állam direkt felelősségének megállapíthatósága elől. *Finch* ellenvetését fejezte ki egy magánszemélyek felett (is) hatáskörrel rendelkező nemzetközi büntető bíróság szükségességét

nemzetközi büntetőjogi felelősséget érintő ügyben, ha a nemzetközi törvényszék úgy ítéli meg, hogy a *fair* eljárás sérült, bármikor magához vonhatja és újra tárgyalhatja az ügyet.

⁴⁰¹ Ismeretesen az ENSZ nem nemzetközi kormány, de a Biztonsági Tanácsnak joga van a jogsértő állam széleskörű szankcionálására. Ez azon okból problémás, mert egyrészt az állandó tagországok a vétőjog alapján mindig biztosíthatják saját országuk büntetlenségét, másrészt az ENSZ Alapokmányból sem az nem következik, hogy a BT-nek jogában áll megállapítani, hogy egy állam büntetett követett el, sem pedig az, hogy a BT ítélező hatáskörrel rendelkezne. *Dugard* (1999) 252.p.

⁴⁰² *Jorgensen* (1995) 29.p.

⁴⁰³ *Jorgensen* (1995) 30.p.

⁴⁰⁴ Primer congrés international de droit penal: Actes du congrés, 634. Tejes szöveg: Historical Survey of the Question of International Criminal Jurisdiction, app.6. *Jorgensen* (1995) 30.p.

érintően, amikor azzal érvelt, hogy a béke és az emberiség elleni bűntettek a nemzeti jogokban is bűncselekményi szabályozást nyernek, így a nemzeti bíróságok eljárhatnak az elkövetőkkel szemben. Szerinte sokkal nagyobb szükség van olyan nemzetközi büntető bíróság felállítására, amely kizárólag államokkal szemben ítélné a nemzetközi jog megsértése alapján.⁴⁰⁵

1951-ben a Nemzetközi Jogi Bizottság Közgyűlésének speciális bizottsága megjelentette a nemzetközi büntető bíróságról szóló egyezmény-tervezetét, melynek 25. Cikkelye kizárja az államok feletti joghatóságot és a felállítandó bíróság kompetenciáját kizárólag természetes személyek feletti ítélkezésre korlátozza, hangsúlyozva az államok feletti joghatóság politikai jellemzőjét.⁴⁰⁶ A Közgyűlés elhalasztotta a nemzetközi büntető bíróság tárgyalásának kérdését, mivel szükségesnek tartotta, hogy a béke és az emberiség elleni bűntettekéről rendelkező kódex elkészüljön és kidolgozást nyerjen az agresszió fogalma.⁴⁰⁷

A Nemzetközi Büntető Bíróság (*International Criminal Court-ICC*) felállítására a Nemzetközi Jogi Bizottság a Közgyűléstől 1991-ben kapott felkérést, 1992-ben munkacsoport alakult a feladat végrehajtására. Már első körben olyan javaslat született, amelyben a felállítandó bíróság hatásköre természetes személy elkövetőkre, és nem államokra terjedt ki. 1994-ben, amikor a Tervezet visszakerült második olvasatra, a Bizottság kifejtette véleményét: *„a nemzetek joga elleni bűntetteket emberek követik el és nem absztrakt szervezetek.”* 1995-ben került sor a Tervezet következő módosítására, amely a „Siracusai-Tervezet” elnevezést kapta, tekintve, hogy a módosító javaslatot tárgyaló konferencia összehívására Siracusában került sor. Alapelvként rögzítették az objektív (*strict*) felelősség-, és a szervezeti felelősség kizárását. Az 1996-os a „megújított Siracusai Tervezet” már önálló cím alatt szövegezte az egyéni és az állami felelősségről. Rögzítette, hogy *„az a személy, aki jelen Statútumban foglaltakkal ellentétben bűntettet követ el, személyesen felelős és büntethető. Az egyén hivatali pozíciója, különösen az a tény, hogy kormányfőként vagy kormányzati szerv tagjaként cselekszik, nem mentesíti a felelősség és a büntetés alól. A beosztott által elkövetett cselekmény nem mentesíti a felelősség alól a vezetőt, ha a körülmények ismeretében tudta vagy tudnia kellett volna, hogy a beosztott bűntettet követ el, és nem tette meg a megelőzéshez szükséges intézkedéseket.”* A legjelentősebb módosítás a 33-2 Cikkelyének 4. bekezdésében, az állami felelősség elterelő megoldásában valósult meg: *„a természetes személy ezen*

⁴⁰⁵ Jorgensen (1995) 32.p.

⁴⁰⁶ Triffiterer (1996) 350. p.

⁴⁰⁷ Bos (2002) 228.p.

*Statútum alapján elbírált felelőssége nem érinti az államok felelősségét a nemzetközi jog alapján.*⁴⁰⁸ Az eljárás menetére vonatkozó javaslat szerint a sértett állam első lépésként a Biztonsági Tanácshoz fordulhat, ahol az ENSZ Alapokmány VI. fejezete alapján kérheti annak megállapítását, hogy sérelmére nemzetközi büntett elkövetése történt. A BT igenlő döntése után második lépcsőben a sértett állam nemzetközi bírósághoz fordulhat és mennyiben a bíróság ugyancsak nemzetközi büntettet lát fennforogni, szankcionálja a jogsértő államot.⁴⁰⁹ A javaslat azonban csak javaslat maradt, a „megújított Siracusai-Tervezet” megtárgyalására összeülő konferencián az alábbi határozat született: „*A vállalkozások és más jogi személyek büntetőjogi felelősségének kérdése további megfontolást igényel.*”⁴¹⁰ Végül 1998-ban a Római Statútummal felállított ICC az egyén büntetőjogi felelősségét tartalmazza. A bíróság a büntett elkövetésekor 18. életévét betöltött természetes személyek felett bír joghatósággal népirtás, emberiség elleni bűntettek, háborús bűntettek és agresszió elkövetésekor.⁴¹¹

Az államok nemzetközi jogi bünteteiért való felelősség elbírálására azonban nem állt még fel állandó nemzetközi büntető bíróság. Ismeretesen létezik Nemzetközi Bíróság, amely az ENSZ legfőbb igazságszolgáltató szerve és amely eljár már büntetőügyekben, de nem büntető bíróság, joghatósága az érintett államok beleegyezésétől függ.⁴¹² Ad hoc nemzetközi törvényszékek esetenként összeülnek, hogy természetes személyek felett ítélkezzenek, megemlítendő pl. az 1993-ban megalapított nemzetközi bíróság, amely a korábbi Jugoszlávia területén természetes személyek által elkövetett nemzetközi jogsértések elbírálására volt hivatott és mint ilyen közel ötven természetes személy nemzetközi büntetettében hozott ítéletet, illetve hasonló törvényszék felállítása történt Ruandában is.

Annak ellenére, hogy az egyéni büntetőjogi felelősség a nemzetközi jogban a térhódító, nem szabad elvetnünk egy államok felett ítélkezni hivatott nemzetközi bíróság felállításának szükségét sem, mivel a gyakorlatban az államok támogatják a cselekmények

⁴⁰⁸ Jorgensen (1995) 216.p.

⁴⁰⁹ Dugard (1999) 252.p.

⁴¹⁰ Triffterer (1996) 354.p.

⁴¹¹ A Nemzetközi Büntető Bíróságot létrehozó Római Statútum 2002. július 1-vel lépett hatályba. A Római Statútumot 1998. július 17-én fogadták el, 139 állam írta alá, a Bíróság létrehozásához hatvan államnak kellett ratifikálnia. Első alkalommal 2002. szeptemberében ült össze a Római Statútumot elfogadó tagállamok Gyűlése. Ekkorra a Statútumot 79 állam ratifikálta, közöttük az Európai Unió valamennyi tagállama. Egy évvel később ez a szám már meghaladta a kilencvenet. A Bíróság célja, hogy népirtás, emberiség ellen elkövetett bűntettek, háborús bűnök és erőszakos bűntettek elkövetésekor folytasson büntetőeljárást, függetlenül attól, hol követték el őket. A bíróság székhelye Hága. Az első 18 bíró 2003 márciusában tette le az esküt, megbízatásuk kilenc évre szól. www.epp-ed.eu

⁴¹² A Nemzetközi Bíróság 1945-ben alakult, a Népszövetség keretein belül létrehozott Állandó Nemzetközi Bíróság (ÁNB) jogutódja. Székhelye Hága. Feladata a nemzetközi egyezmények, szerződések és gyakorlat alapján a nemzetközi jogrenddel összhangban eldönteni az államok közötti és az általuk elé terjesztett jogvitákat. A bírák száma tizenöt, kilenc évre választják őket. www.epp-ed.eu

elkövetését. Az ENSZ éppen ezért folyamatosan hangsúlyozza az egyéni felelősség mellett az államok felelőssége megteremtésének szükségességét is.⁴¹³

b.) Az 1937-es terrorizmus elleni *egyezmény* kötelezte az államokat a terrorizmustól való tartózkodásra és a terrorista elkövetők cselekményeinek jogi keretek közötti elbírálásának biztosítására. Az egyezmény a második világháború kitörése miatt nem lépett hatályba.

1946-ban született javaslat a népirtásról szóló egyezmény megalkotására, amely alapján a népirtás nemzetközi büntettnek minősül és minden állam köteles saját nemzeti jogában büntetendővé nyilvánítani, illetve az elkövetőt vagy nemzetközi bíróság vagy másik állam joghatósága részére kiadni.⁴¹⁴ Az 1948 egyezmény megalkotása során angol módosító javaslat született arról, hogy annak személyi hatálya ne csak a természetes személyek és egyesületek körét ölelje fel, hanem az államok, kormányok, illetve azok szervei büntetőjogi felelősségét is abban az esetben, ha a népirtást az állam vagy a kormány „érdekében” követték el. A végső változatban azonban a IX. fejezet az államok civiljogi felelősségét tartalmazza, összhangban azzal a véleménnyel, hogy „*a nemzetközi jog jelenlegi állása alapján az állam kizárólag politikai felelősséget viselhet a nemzetközi büntettekért.*”⁴¹⁵ Az elutasítás okai praktikusak voltak: egyrészt a hagyományos büntetőjogi szankciók államokkal szemben való alkalmatlansága, másrészt egy államok feletti joghatósággal bíró nemzetközi büntető bíróság hiánya.

Ugyanakkor a négy genfi egyezmény (1949) – bár szintén az egyéni büntetőjogi felelősséget vallja – kötelezi az államokat a megelőzésre, illetve az elkövetett cselekménnyel szembeni fellépésre. Amennyiben az államok ezen köteleességüknek nem tesznek eleget, nemzetközi bíróság elé kerülhetnek a természetes személy elkövető állampolgáraikkal együtt.⁴¹⁶

Az 1947-ben felállított Nemzetközi Jogi Bizottság első feladatainak egyike volt, hogy - a nürnbergi elvek figyelembe vételével – kódexet szerkesszen a béke és emberiség elleni büntettekéről. Az eredeti Tervezet szerint az állam felelőssége a kormány tagjainak egyénre lebontott felelősségével volt azonosított. Az 1950-es évek közepére ugyanis viszonylag kevés állam volt hajlandó szuverenitását feladva alávetni magát egy nemzetközi büntető bíróságnak

⁴¹³ Triffterer (1996) 346. p.

⁴¹⁴ Bos (2002) 226.p.

⁴¹⁵ Jorgensen (1995) 40.p.

⁴¹⁶ Triffterer (1996) 349.p.

és az sem nyert egységes támogatást, hogy a politikai vezetők kiadása által mentesüljenek a felelősség alól.⁴¹⁷

Az 1973-ban született apartheidról rendelkező ENSZ egyezmény V. cikkelye szólt egy nemzetközi büntető bíróság felállításáról, amely természetes személyek által elkövetett apartheid cselekmények elbírálására állna fel.⁴¹⁸ Bassiouni ennek mintájára javaslattal állt elő, hogy a bíróság jogköre államok ellen lefolytatásra kerülő büntetőeljárásokra is kiterjedjen. Álláspontja szerint ugyanis az apartheid tipikusan állami politika következménye, így az állam felelőssége és szankcionálása e tárgykörben elengedhetetlen.⁴¹⁹

Az államok büntetőjogi felelősségének kodifikálása vonatkozásában a legnagyobb szerep az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának (NBJ) jutott. Már 1953-ban felkérést kapott az államok nemzetközi jogban alkalmazható büntetőjogi felelősségének kimunkálására, amelynek eredményeként az első speciális rapportőr, *Garcia-Amador* az állami hivatalnokok felelősségét helyezte előtérbe ahelyett, hogy az állam felelősségi körét hangsúlyozta volna a nemzetközi téren elkövetett bűntettekért. A Tervezet Kommentárja azonban hangsúlyozta az államok feletti joghatóság érvényét a nemzetközi jogban. 1973-ban körvonalazódni kezdtek az állami felelősségről szóló cikkelyek tervezetei. Az I. Cikkely „*Az államok felelőssége a nemzetközi jogsértésekről*” elnevezést kapta és rögzítette, hogy „*az állam minden nemzetközi jogsértése felelősség-megalapozó.*” Általános elismerést nyert, hogy a jogsértő cselekmények bűncselekményi jelleget ölthetnek, amelyek szankcionálása szükséges. 1976-ban a másik speciális rapportőr *R. Ago* elkészítette a Tervezet fő vázlatát, hangsúlyozva, hogy elengedhetetlen a nemzetközi közösség, mint egész alapvető jogainak a védelme. Megkülönböztette a nemzetközi jog fundamentális érdekei elleni jogsértéseket, melyeket „nemzetközi bűncselekmény”-ként („*international crime*”) aposztrofált és egyéb, „kisebb” jogellenes magatartásokat, amelyeket az „*international delict*” elnevezéssel illetett. A Tervezet 19. Cikkelye rögzítette:

1. *Az állam olyan cselekménye, amely valamely nemzetközi kötelezettség megszegését jelenti, nemzetközi jogsértő cselekménynek minősül, tekintet nélkül a megsértett kötelezettség jellegére.*

⁴¹⁷ *Jorgensen* (1995) 41-43.p.

⁴¹⁸ Az egyezmény az apartheid-ot olyan emberiség elleni bűntettnek nevezi, amely a nemzetközi jog alapelveit sérti és súlyos fenyegetést jelent az egész nemzetközi közösség irányába. E bűntett elkövetőit – legyenek azok magánszemélyek, államok képviselői, állami szervek tagjai – nemzetközi büntetőjogi felelősség terheli. Az ENSZ egyezmény tehát nemzetközi büntetőjogi felelősségről beszél, de egyének felelőségéről. *Sántha* (2005) 193.p.

⁴¹⁹ *Jorgensen* (1995) 45.p.

2. *A nemzetközi jogsértő cselekmények azon csoportja, amelyek esetében a kötelezettségzegés a nemzetközi közösség alapvető érdekeinek olyan súlyos sérelmével jár, hogy ezeket a nemzetközi közösség egésze bűncselekménynek tekinti, nemzetközi bűncselekménynek minősülnek.*
3. *A 2. pontra tekintettel, illetve a nemzetközi jog hatályos szabályai alapján nemzetközi bűncselekménynek minősülhet – egyebek között –*
 - a.) *a nemzetközi béke és biztonság fenntartása szempontjából alapvető fontosságú nemzetközi kötelezettség súlyos megszegése, így pl. az agresszió tilalmának megsértése;*
 - b.) *a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartása szempontjából alapvető fontosságú nemzetközi kötelezettség súlyos megszegése, így pl. a gyarmati uralom erőszakos létrehozása vagy fenntartása tilalmának megsértése;*
 - c.) *az emberiség védelme szempontjából alapvető fontosságú nemzetközi kötelezettség széleskörű és súlyos megszegése, így pl. a rabszolgaság, a népirtás, az erőszak tilalmának megsértése;*
 - d.) *az emberi környezet megóvása és biztonsága szempontjából alapvető fontosságú nemzetközi kötelezettség súlyos megszegése, így pl. a tengerek és a légkör nagymértékű szennyezésére vonatkozó tilalom megsértése.*
4. *A 2. pont alapján nemzetközi bűncselekménynek nem tekinthető nemzetközi jogsértő cselekmények egyéb nemzetközi jogsértésnek minősülnek.⁴²⁰*

Láthatóan a Tervezet az államok és magánszemélyek elsődleges, legmagasabb érdekeinek védelmére hivatott.

A Tervezet alapján az állam minden nemzetközi jogsértéséből direkt felelősség keletkezik (1. Cikkely). A nemzetközi jogsértés két konjunktív feltétele: az adott magatartás (tevékenység vagy mulasztás) az államnak beszámítható és a magatartás az állam valamely nemzetközi kötelezettségének a megszegését jelenti (2. Cikkely). *Bruhács János* szerint ebből következően sem a kár, sem a magatartás vétkessége nem feltétele a nemzetközi jogsértés megvalósulásának.⁴²¹ Végül: csak a nemzetközi jog minősíthet egy cselekményt nemzetközi jogsértéssé, e minősítés független a belső jogtól (3. Cikkely).

Az NBJ 1980-ban fogadta el a Tervezet államok nemzetközi felelősségéről szóló részét, a 35 Cikkelyből álló első rész és annak kommentárja öt fejezetre (általános elvek, az államnak beszámítható magatartások, a nemzetközi kötelezettség megszegése, az állam

⁴²⁰ *Sántha* (1995) 192.p.

⁴²¹ *Bruhács* (2002) 121. p.

belekeveredése más állam által elkövetett nemzetközi jogsértésbe és a jogellenességet kizáró körülmények) oszlik. Az 1991-es, módosított változat 3. Cikkelye az egyén felelősségéről rendelkezik: „*az egyén, aki a béke és emberi biztonság elleni bűntettet követ el, felelős ezért és büntetendő.*”⁴²² A Kommentár kizárja az állam felelősségét, de megállapítja, hogy általában a bűntettet elkövető egyének az állam képviselőjeként, az állam érdekében vagy annak nevében cselekszenek. A Bizottság jóváhagyta az 5. Cikkelyt, amelynek értelmében: „*a magánszemély elítélése a béke és emberi biztonság elleni bűntettért nem mentesíti az államot a felelősség alól a nemzetközi jog alapján.*”⁴²³ 1996-ra elkészült a Tervezet hiányzó része, amely négy fejezetre (általános elvek, a sértett állam jogai és a nemzetközi jogsértést elkövető állam kötelezettségei, az ellenintézkedések és a nemzetközi bűntett elkövetésének következményei) tagolódott. Ezt a Tervezetet végül az NBJ elfogadta, de csak 2001-ben született meg a végleges változat és az erről rendelkező ENSZ Közgyűlési határozat, amely a munkát az államok figyelmébe ajánlta. A végleges Tervezetben a feltétlen érvényesülést kívánó *jus cogens* szabályok abszorbeálják a nemzetközi bűntett korábbi kategóriáját és az *erga omnes* nemzetközi kötelezettségek jelenségét. (Az 1996-os ideiglenes Tervezet tehát bevezette a „nemzetközi közösség alapvető érdekeinek megóvása szempontjából lényegbevágó nemzetközi kötelezettségek” megszegésére a nemzetközi bűntett fogalmát (19. Cikkely). A végleges, 2001-es Tervezetben azonban ez a nemzetközi *jus cogens*-ből folyó kötelezettségek súlyos megsértésévé szublimálódott (40. Cikkely).⁴²⁴) Ugyanakkor a jogsértés jogkövetkezményeként a 2001-es végleges Tervezet mindössze a jogsértéssel létrehozott helyzet el nem ismerésének kötelezettségét, illetve a vétkes állam támogatásának tilalmát írja elő. Mindezek nem büntető jellegű szankciók, ahogyan a Tervezetben szereplő egyéb jogkövetkezmények (restitúció, kártérítés), illetve a jogsértés megszüntetésének kötelezettsége sem azok.⁴²⁵

A mai napig nem jött létre kodifikációs szerződés, amelynek kötelező hatályát a nemzetközi közösség tagjai elismerik. A végleges Tervezet 59 Cikkelyből áll és négy részre (az állam nemzetközi jogsértése, az állam nemzetközi felelősségének tartalma, az állam nemzetközi felelősségének végrehajtása, általános rendelkezések) és tíz fejezetre tagolódik. A Tervezet, illetve az erről rendelkező ENSZ Közgyűlési határozat nem nemzetközi jogforrás, de fontos alapokmány az államok nemzetközi felelősségének leszögezése szempontjából.⁴²⁶

⁴²² Triffterer (1996) 351.p.

⁴²³ Triffterer (1996) 352.p.

⁴²⁴ Bruhács (2002) 120.p.

⁴²⁵ Sántha (2005) 194.p.

⁴²⁶ Bruhács (2002) 120.p.

c.) *Az állam büntetőjogi felelőssége és szankcionálása* a hagyományos büntetőjogi alapelvek és büntetések újra gondolását, új szankciók kialakítását követeli meg. A nemzetközi gyakorlat hajlik a *Dahm* által megfogalmazott véleményre, mely szerint az államok feletti ítélkezés, különösen a szankciók tekintetében elkerülendő a „dogmatikai túlerőtetés” („*doctrinal overstraining*”, „*doktrinaere Überspannung*”),⁴²⁷ ennek ellenére a probléma kettős: egyrészt az állam szankcionálásának alapjai nem tisztázottak a nemzetközi közjogban, másrészt hiányzik a szankciók végrehajtásáról rendelkező hatóság.

Az állami felelősség alapvető jogi következménye a jogsértő magatartás megszüntetése, megismétlése ellen biztosíték adása és a kártérítés, az anyagi és erkölcsi károk jóvátétele. Ezen felül az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete kétség kívül büntetőjogi szankciókat tartalmaz, amikor a hadi, gazdasági és diplomáciai szankciók széles skáláját sorakoztatja fel az államokkal szemben. (Az érvényesíthető intézkedések fajai a teljesség igénye nélkül: a gazdasági kapcsolatok teljes vagy részleges megvonása; a vasúti-, légi-, vízi-, postai-, telekommunikációs-, rádió-, illetve egyéb kommunikációs kapcsolatok megszüntetése; a diplomáciai kapcsolatok megszakítása...stb. Ugyanakkor a BT-nek joga van fegyveres erők felhasználásával járó katonai hadműveletek foganatosítására is.⁴²⁸) Láthatóan egyértelműen a büntetés és nem a reparáció a szankciók sajátossága.

Pella az állammal szemben érvényesíthető szankciókat öt csoportba osztja:

- diplomáciai szankciók: figyelmeztetések és a diplomáciai kapcsolatok megvonása;
- jogi szankciók: az állam nemzeti vagyonának elkobzása;
- gazdasági szankciók: gazdasági blokádok, bojkottok, és embargók;
- egyéb szankciók: nemzetközi szervezetek meghatározott időre történő kivonása, az állam teljes vagy részleges megszállása, az állami függetlenség megvonása;
- biztonsági intézkedések: stratégiai vasútvonalak lezárása, hadiipar korlátozása, fegyverzet elvonása, demilitarizált zónák létrehozása, az ország különböző pontjain hadiegységek felállítása ellenőrzési céllal.⁴²⁹

Az alternatív szankciók köréből megemlíthető meghatározott pénzüsszeg közös segélyalapba történő befizetése, amelyből a fejlődő országokat támogatják vagy egészségügyi programokat finanszíroznak, illetve az állami vezetőség teljes leváltása.⁴³⁰

A büntetőjogi szankcionálás új formái (pl. diverziós megoldások) ugyancsak megfigyelhetők az államok tekintetében is. *Dahm* a „tisztán biztonsági büntetések, kizárólag

⁴²⁷ *Dahm, G.: Völkerrecht. Triffterer (1996) 358-359.p.*

⁴²⁸ *Sántha (2005) 194.p.*

⁴²⁹ *Pella: Memorandum. Jorgensen (1995) 174.p.*

⁴³⁰ *Jorgensen (1995) 175.p.*

preventív céllal” elsődlegességét vallja,⁴³¹ összhangban a büntető anyagi jog új tendenciáival, amelyek a rehabilitatív és preventív intézkedésekre fókuszálnak (pl. diverzió és jóvátétel, az büntett elkövetésének nyilvánosságra hozatala, bűnösség megállapítása büntetés kiszabása nélkül...stb.). Ugyanakkor a nem-megtorló szankciókat nehéz kikényszeríteni, így a megfelelő nemzetközi intézményi keret hiányában végrehajtásuk nem megoldott.

B. Az állam büntetőjogi felelőssége a nemzeti jogokban

Az állam, mint speciális jogi személy ritkán szerepel a büntetőjogi felelősség alanyaként. Leginkább Hollandiában voltak kísérletek arra, hogy az államot, illetve annak intézményeit a jogi személyek sajátos fajtájaként tekintsék és hasonlóan járjanak el vele szemben, mintha nem lennének természetéből adódó előjogai. A *Limburg esetben* egy tartományi hatóságot tettek felelőssé, amikor egy erdő nagy részét kivágták, hogy megnöveljék a közelben állomásozó katonai támaszponton gyakorlatot végző repülőgépek felszállási pályáját.⁴³² 1992 februárjában nagy mennyiségű kerozin ömlött ki a *Volkel* légbázison és szintén az állam felelőssége került megállapításra. Bár a védelem kifejtette, hogy a közjogi intézmények felelőssége csakis politikai lehet, a bíróság az állam felelősségét megállapította, de szankciót nem alkalmazott.⁴³³

Ezek a holland esetek azt mutatják, hogy az államot meghatározott körülmények között lehet az egyéb jogi személyek mintájára kezelni, de a büntetés-kiszabás a nemzeti jog keretei között nem megoldott. Azok a szankciók, amelyek a nemzetközi jogban alkalmazást nyernek nem kiszabhatók, nem is értelmezhetők a nemzeti igazságszolgáltatás keretei között. A felelősség megállapítása szankció-kiszabás nélkül viszont megkérdőjelezi a büntetőeljárás hatékonyságát.

Ismeretesen a magyar 2001. évi CIV. törvény a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről kiemelte az államot és az állami szerveket személyi hatálya alól. Ez a hagyományos felfogás alapján érthető is: az állam önmagát nem teheti felelőssé, mivel önmaga felett nem ítélkezhet. Az alkalmazható szankciók egy része (megszüntetés, tevékenység gyakorlásától való eltiltás) alkalmazhatatlan az állami szervekkel szemben, a pénzbüntetéssel szemben pedig a legfőbb érv, hogy az állami kasszába folyik be.

⁴³¹ *Dahm, G.: Völkerrecht. Triffterer (1996).363.p.*

⁴³² *Doedler: Criminal Liability of Corporations: Netherlands. Jorgensen (1996) 79.p.*

⁴³³ *Doedler: Criminal Liability of Corporations: Netherlands. Jorgensen (1996) 79.p.*

Ugyanakkor egyetértünk *Sántha Ferenc*cel abban, hogy a versenyszabályok és a jogegyenlőség megsértését jelenti, ha a jog meghatározott esetekben nem egyforma elbánásban részesíti az állami szerv által működtetett vállalatokat és a privát szféra vállalkozásait. Szemléletes példájánál maradva mi alapján mentesülne egy vasúti katasztrófánál a felelősség alól egy állami tulajdonú vasúttársaság, ha az ilyen tevékenységet folytató magáncéget szankcionáljuk, illetve az állami tulajdonú vegyi üzemek számára megengedett lenne a környezetszennyezés?⁴³⁴

Álláspontunk szerint tehát kivételes esetben az állami intézmények is a büntetőeljárás hatálya alá kerülhetnének, felelősségük vizsgálatakor azonban gondos bírói mérlegelés tárgyát kell képeznie a szankcionálással járó előnyök és hátrányok összevetésének.

⁴³⁴ *Sántha* (1996) 190.p.

XI. Exkurzus: A vállalkozás vezetőinek felelőssége a német és a francia büntetőjogban

A jogi személyek büntetőjogi felelőssége, illetve büntetőeljárás keretében történő szankcionálhatósága manapság egyike a büntetőjog művelői körében legtöbb vitát kiváltó témáknak. E kérdés vizsgálata során azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni a jogi személy vezetőségének büntetőeljárás keretében történő felelősségre vonhatóságát sem, hiszen a jogi személy tevékenységének a törvényes keretek között történő működtetéséért, illetve a jogi személy keretei között megvalósított bűncselekmény megakadályozásáért gyakran a vezetőség a felelős.

A joghelyzet egyértelmű rendezése iránti igény nem csak azon sértetti kört alkotó állampolgároknál merül fel, akiknek a vállalati tevékenység sérelmet okoz, mert pl. egy hibás termék miatt egészségkárosodást szenvedtek. Az itt tárgyalt probléma során a másik oldal is érdekelt: aki egy vállalatnál vezetőként dolgozik, egyfajta „áldozatává” válhat a bizonytalan jogi helyzetnek, ha a felelőségének határait nem rögzítik pontosan.

Jelen fejezet a vezetői felelősség kérdéseit az Európai Unió vonatkozó joganyaga, továbbá a német és francia szabályozások alapján vizsgálja, mivel a kontinentális jogrendszerek közül e kettő hazánkra gyakorolt hatása mindenképpen megfigyelhető.

1. A vállalatvezetés felelőssége a munkavállaló magatartásáért – általános áttekintés polgári jogi háttérrel

Az üzletvezetői felelősség értelmezése során kiindulásként két eset különítendő el. Megjegyzendő, hogy a két esetkör között a határvonal olykor rendkívül szűk, így elhatárolásuk nem mindig problémamentes.

Egyrésztől tény, hogy a maga *a vállalkozás tevékenysége harmadik személy(ek)nek sérülést, veszélyhelyzetet vagy kárt okozhat* (pl. környezetszennyezéskor). Ekkor a polgári jog általános szabályai alapján a tulajdonos (vezető) felelőssége egyértelmű. Ő uralja a vállalkozást, mint kibocsátási veszélyforrást, így felel érte, ha azt jogellenesen hasznosítják. Az általános forgalombiztonsági kötelezettség ez esetben a tulajdonost (vezetőséget) terheli. Ugyanez érvényesül a polgári jog egyes speciális rendelkezéseinél is pl. az épület tulajdonosa mögöttesen felel az épületből lehulló tárgy által okozott károkért vagy a mozgólépcső üzemeltetője az esetleges sérülésekért.

A forgalom résztvevői bíznak a veszélyforrás uralójának ellenőrzési kötelezettségében, e bizalmi elv nélkül az élet nem működne. Ha a gazdasági vállalkozást is veszélyes üzemmódot fogjuk fel - amelyben a különböző gépek, mérgező anyagok, előállítási folyamatok a veszélyforrások, hiszen megfelelő eljárás mellett is sérülést vagy veszélyhelyzetet idézhetnek elő – értelmezésre szorul az üzletvezetői felelősség alapja és annak határai.

A felelősség alapja egy általános forgalombiztonsági kötelezettség arra nézve, hogy a vezető a vállalkozásban fellelhető veszélyforrásokat azonosítsa és kiszűrje. Ez konkrétan magában foglalja az alkalmas személyek kiválasztását; szervezeti és koordinációs feladatok szakszerű ellátását (ennek keretében az alkalmazottak tájékoztatását); felügyeletet és ellenőrzést (amely utóbbi rendszeres és szűrőpróbaszerű is lehet); illetve veszélyhelyzet észlelése esetén a beavatkozási kötelezettséget. A büntetőjogász számára e körben azon érdemes elgondolkodni, vajon a polgári jogban ismert veszélyes üzem működtetése során jelentkező forgalombiztonsági köteletség önmagában felelősség-megalapozó lehet-e a büntetőjogban is?⁴³⁵

Az előzőtől elválasztandó második esetkör, amikor *a vállalkozás dolgozói okoznak büntetőjogilag releváns sérülést vagy veszélyhelyzetet, esetleg kárt harmadik személy(ek)nek.* Ilyenkor még inkább kérdéses lehet az üzletvezetői felelősség. Gyakran ugyanis a felelősség üzletvezetőre hárítása értelmetlen, másrészt a vezetői felelősség esetenként nem is kellően differenciált.

Általánosságban elmondható, hogy az üzletvezetői felelősség határait megszorítóan kell értelmezni, csak az „üzemi vonatkozású” veszélyekre terjedhet ki. Ez azt jelenti, hogy az alkalmazott a bűncselekményt üzemi feladatai megvalósítása körében, azok ellátása során, a vállalkozás érdekében kell, hogy elkövesse. Ha tehát az alkalmazott túllépi a hatáskörét vagy az általa létrehozott veszélyhelyzet – bár a szokásos üzemi eljárás alapozza meg - kívül esik a feladatain, a vezetői felelősség főszabály szerint nem jöhet szóba. (Pl. ha a banki alkalmazott piramisjátékba szervezi be az ügyfelet, ez nyilvánvalóan nem lehet a bankvezetőség számára felelősség-megalapozó, bár a bűncselekmény kétség kívül a pénzügyi tevékenység vonatkozásában értelmezendő.)

Az sem elég a vezetői felelősség megalapozásához, ha összefüggés bizonyítható az elkövetett bűncselekmény és a vállalkozás céljai, feladatai között. Pl. az alkalmazott által az ügyfél sérelmére elkövetett csalás esetén a vezetőség felelőssége akkor sem jöhet szóba, ha a vállalkozás idegen vagyon kezelésével foglalkozik.

⁴³⁵ Beckstein (2005)

A felelősség lényegi tartalmi eleme viszont, hogy a vezető területileg vagy szervezetenként hatáskörrel rendelkezék az adott alkalmazotti tevékenység felett. Közvetett vezetés esetén, tehát ha a tulajdonos egy másik vállalkozáson keresztül irányítja a céget, a felelősség szintén a tulajdonosnál összpontosul. Nem ritka továbbá a vezetőség egyetemleges felelőssége sem. (Pl. Németországban a cég- és értékpapír törvény kimondja, hogy többszemélyes vezetéskor a vezetők felelőssége egyetemleges.⁴³⁶)

A többszemélyes vezetés során a vezetőség általános felelőssége az irányítás felosztása ellenére fennáll. Hiába van külön felelős személy egy adott területre vagy feladatra, a többieknek a felelősre nézve felügyeleti, ellenőrzési kötelességük van. A felügyelet, ellenőrzés során érvényesül a bizalmi elv: minden kötelességszerűen cselekvő vezetőségi tag feltételezi, hogy a többi is így jár el. Ez a bizalom azonban véget ér, ha a másik vezetőségi tag felismerhetően nem teljesíti a kötelességét.

E tárgykörben problémás lehet a nem egyhangú testületi döntésekért való felelősség, amikor a többség egy adott kérdés mellett szavaz, és helytelen döntést hoz. Mennyiben felel ezért a döntésért a kisebbség?⁴³⁷ A német Bundesgerichtshof (BGH) egy eseti döntésében kimondta, hogy a kisebbség nem védekezhet azzal, hogy megpróbálta rávenni a többséget a helyes döntésre, illetve az adott döntés ellen szavazott. A kisebbség számára az egyetlen kimentési lehetőség, ha a hatóságokhoz fordul és azok segítségét kéri a meghozott döntéssel szemben.⁴³⁸

A német jogban ismert a felelősség átruházásának esete is, azaz ha a vezetőség a vállalkozás biztonságos működtetését alkalmas harmadik személyre delegálja. A felelősség delegálásánál általános szabály, hogy a delegálással a biztonsági szint nem csökkenhet. Ilyenkor az átruházó felelős marad, de a felelősség jellege megváltozik: a harmadik személy kiválasztásáért, annak a szükséges információkkal való ellátásáért, ellenőrzéséért, felügyeletéért, tájékoztatásáért felel, illetve beavatkozási kötelessége van. Ezek a polgári jogban megismert követelmények, amelyeknél ismét kérdéses, mennyiben lehet őket egy az egyben, mindenféle változtatási igény átgondolása nélkül áttemelni a büntetőjogba.

⁴³⁶ §§ 78 Abs. 2 S.1, 82 Abs. 1 AktG.

⁴³⁷ Magyarországon az elhíresült „Tocsik-ügy”-ben merült fel hasonló eset: az ügyészség hűtlen kezeléssel vádolta meg azokat a személyeket, akik igennel szavaztak az igazgató-tanácsban az ügyvédnö alkalmazása mellett.

⁴³⁸ Ún. Lederspray ítélet. Lederspray-Entscheidung des BGH 26.6.1990. NJW 1990., 2560

2. A vezetői felelősség kérdése a német és a francia büntetőjog, illetve szabálysértési jog alapján

Mind Franciaországban, mind pedig Németországban hiányzik a konkrét törvényi szabályozás a vállalkozások vezetőinek *általános* büntetőjogi felelősségéről.

Németországban a Szabálysértési törvény Különös Részében létezik egy olyan rendelkezés (OWiG 130 §), mely széles körű alkalmazást nyert és ezáltal gyakorlatilag az általános szabályozás funkciójával bír. Az OWiG 130 §-a több kiegészítő jellegű jogforrásból fejlődött ki. A rendelkezés beiktatásának jogpolitikai indoka egy olyan szervezet létrehozása és működtetése iránti igény volt, ahol a vállalkozásból fakadó veszélyek ellenőrzésre kerülhetnek, ezáltal csökkentve a vállalkozásokkal kapcsolatos, büntetőjogilag lefedetlen területeket. Így a vállalkozás vezetőjét tették felelőssé, hiszen ő az, aki a cégen belül minden lehetséges információ birtokában van és minden intézkedést megtehet a jogellenes magatartás megakadályozása végett. Ez a szabályozás valójában a vállalkozás vezetőjének tettesi minősítése a felügyeleti intézkedés elmulasztása miatt.⁴³⁹

Egy ilyen szabályozás a német jogban elvileg teljesen felesleges lenne, hiszen mind a szabálysértési törvény (OWiG 8 §), mind a Btk. (StGB 13 §) ismeri a mulasztásos elkövetést, amely a vállalkozás vezetőjének felelősségét gyakorlatilag átfogná. A vállalkozás vezetője e rendelkezések alapján is tettesként felelne anélkül, hogy magatartása az OWiG 130 § alapján egy önálló elkövetői alakzat alá esne. Ha viszont a tettesség e speciális formáját a jogalkotó életre hívta, indokolt lett volna annak kidolgozottabb dogmatikai alátámasztása. Annál is inkább, mert az OWiG 130 § rendszertani elhelyezést nem a Szabálysértési törvény Általános Részében, hanem a Különös Részi szabályok körében nyert, a jogalkotói szabályozás szerint ugyanis a jogellenes magatartás nem maga a büntetendő cselekedet, hanem csupán a büntethetőség objektív feltétele. Az alkalmazottak felelősségével kapcsolatos bizonyítási nehézségek elkerülhetők azáltal, hogy az alapcselekmény részletei nem játszanak fontos szerepet. A 130 § alapján a felügyeleti köteleesség elmulasztása a büntetendő, ez az, amit bizonyítani kell, azaz hogy a vezető az alkalmazottak jogszabályellenes magatartásának megakadályozása végett nem járt el. Így ő az alkalmazott által elkövetett jogellenes

⁴³⁹ OWiG 130 § (1) *Aki egy üzem vagy vállalkozás vezetőjeként a cégen belüli köteleességellenes cselekmények megakadályozására szolgáló szükséges felügyeleti intézkedéseket szándékosan vagy gondatlanul elmulasztja, és a felügyelet elmulasztása által lehetővé válik pénzbüntetéssel vagy pénzbírsággal szankcionálandó jogellenes magatartás elkövetése, ha a felügyelet ellátása a jogellenes cselekményt megakadályozta, illetve jelentősen megnehezítette volna, szabálysértést követ el. A megkövetelt felügyeleti intézkedés alatt a felügyeletet ellátó alkalmazottak irányítását, gondos kiválasztását és ellenőrzését is érteni kell.*
<http://www.superdriver.de/driving/daten/owig130.htm>

alapcselekménynek sem tettesévé, sem részesévé nem válik, hanem a felügyelet elmulasztásáért, egy gondossági kötelem felróható megsértéséért felel.⁴⁴⁰

A vezetők felelősségének következménye lehet, hogy az OWiG 30 § alapján magát a vállalkozást is szankcionálják. A felügyeleti kötelesség megszegése esetén ugyanis olyan szabálysértésekről van szó, amelyek a vállalkozások által, azok keretei között valósulnak meg és amelyeknél a vállalkozás pénzbírsággal sújtható.⁴⁴¹

A vezetőség büntetőjogi felelősségének szabályozása *Franciaországban mind a szabálysértések, mind pedig a vétségek* vonatkozásában több speciális törvényben kerül meghatározásra. Ennek során a francia törvényalkotó a felelősség mibenlétének meghatározásakor utaló diszpozíciókkal dolgozik. A büntető normák esetében technikai értelemben keretdiszpozíciókról van szó, amelyek „a vezetőség büntethetőségét”, mint jogkövetkezményt rögzítik és más jogszabályokra hivatkoznak a büntethetőség feltételének meghatározásakor. A keretdiszpozíciót kitöltő normákat speciális törvények tényállásaiban találhatjuk, valamint a törvéynél alacsonyabb rendű jogforrásokban, melyekre ezen tényállások továbbutalnak.

Összevetve a német és a francia szabályozást megállapítható, hogy az OWiG 130 §-a mindig csak más normákkal összekapcsolva alkalmazható. Az OWiG 130 §-ban lévő, más törvényekre való utalás azonban részint szélesebb körű, részint viszont szűkebb, mint a francia büntetőnormák utalásai. Egyrészt ugyanis a lehetséges szabályozások területe nem korlátozódik speciális törvényekre, mint Franciaországban. A kötelezettségek, melyek ellen a vállalkozás vezetői vétnek, teljesen különböző jogszabályokból származhatnak. Másrészt viszont az OWiG 130 §-ban rögzített kötelezettségek esetében olyan előírásokról van szó, melyek büntetőjogi vagy szabálysértési természettel bírnak. Önmagában egy jogi normába ütköző magatartás nem elegendő, a kötelezettséget megalapozó norma esetében bűncselekményről vagy szabálysértésről kell hogy szó legyen.

⁴⁴⁰ Az OWiG 130 § felépítése megfelel az 1954-es WiStG 5 §-nak: a tényállás csak a felügyeleti kötelesség bűnös elmulasztására terjed ki, az alapul szolgáló normaellenes magatartás a büntethetőség objektív feltétele.

⁴⁴¹ OWiG 30 §: *Aki*

1. egy jogi személy képviselőjére jogosult szervként vagy ilyen szerv tagjaként,
2. jogi személyiséggel nem rendelkező egyesület vezetőjeként vagy az egyesület vezető szervének tagjaként,
3. kereskedelmi társaság képviselőjére jogosult tagjaként vagy
4. egy jogi személy, illetve a 2. és 3. pontban foglalt személyegyesülés általános meghatalmazottjaként, vezető beosztású cégvezetőjeként vagy eseti meghatalmazottjaként bűncselekményt vagy szabálysértést úgy követ el, hogy a jogi személyt vagy a személyegyesülést terhelő kötelezettségeket megszegi vagy a jogi személy, illetve a személyegyesülés gazdagodott vagy gazdagodhatott volna az elkövetés által, akkor a jogi személyre, illetve a személyegyesülésre pénzbírságot lehet kiszabni.

<http://www.superdriver.de/driving/daten/owig130.htm>

3. A vezetők magatartása

Ha egy vállalkozás vét a speciális törvényi előírások ellen, akkor a *francia jog* szerint a vállalkozás e normaszegéséből automatikusan következik a vezetők személyes felelőssége. A vezető büntethetősége szempontjából nem szükséges annak bizonyítása, hogy ő maga személyesen bármilyen konkrét magatartást tanúsított a jogszabálysértés során. A tényállások a vállalkozás kötelezettségeinek meghatározására korlátozódnak, amely az egyetlen előfeltétel a cég vezetőjének büntethetőségével kapcsolatban.

Részben tehát ebben az esetben is a jogellenes magatartás „megtörténni hagyásáról” van szó. Ez az eset viszont ugyanúgy magában foglalja a „kezdeményezést” és a pusztán passzív „megtörténni hagyást” is és így a vezető felelősségének semmilyen differenciálódását nem adja.

Ezzel szemben *Németországban* az OWiG 130 §-ban leírt tényállás megköveteli, hogy a vezető egy szükséges felügyeleti intézkedést elmulasszon és hogy okozati összefüggés legyen e mulasztás és az alkalmazott jogellenes magatartása között. A törvény nem határozza meg, hogy mit kell „szükséges felügyeleti intézkedés” alatt érteni. Az OWiG 130 § (1) bekezdés 2. mondata a felügyeletet végző alkalmazottak kiválasztásával, illetve ellenőrzésével kapcsolatban említ intézkedéseket, ezen kívül azonban nincs sem taxatív, sem példálózó felsorolás arról, hogy melyek a „szükséges felügyeleti intézkedés” körébe vágó kötelezettségek. A felügyeleti kötelezettséggel bíró vezető számára ugyanis a jogalkotó nem írhatja elő, hogy hogyan kell megszerveznie az üzemi apparátust. Az ítélkezési gyakorlat is csak általános alapelveket fejlesztett ki a felügyeleti kötelezettség meghatározásával kapcsolatban. Azt, hogy a vezető milyen magatartása lett volna szükséges az egyes esetekben, a konkrét jogellenes cselekedet megakadályozása érdekében való elvárhatóság alapján kell meghatározni. A joggyakorlat nem mondja meg, hogy esetenként milyen intézkedések szükségesek ahhoz, hogy a felügyeleti kötelezettségnek eleget tegyenek, hanem csak megállapítják, hogy a konkrétan megtett intézkedések nem voltak elegendőek. Ennek során a vállalkozás szervezeti komplexitásának és nagyságának függvényében egyre nagyobb problémát okoz annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mely felügyeleti intézkedések meghozatalára ki volt az illetékes. Ha a felügyeleti kötelezettségeket egy szervezet látja el, és az üzletvezetés dokumentációja a cégtulajdonos kötelezettségeihez tartozik, akkor ez a bizonyítási teher rejtett megfordulásához vezet. Ha a tulajdonos szabályszerű magatartását dokumentációkkal nem tudja alátámasztani, akkor ugyanis az OWiG 130 § értelmében kötelezettségeit megsértette.

Kiemelendő az is, hogy az 1994-ben történt törvénymódosítás óta már nem szükséges, hogy a megkövetelt felügyeleti intézkedés „*a bizonyossággal csaknem azonos valószínűséggel*” megakadályozta volna a cselekmény elkövetését, hanem elégséges az is, hogy a jogellenes cselekedetet „*jelentősen megnehezítette*” volna.

4. Bűnösség

A vezetők büntethetőségéhez szükséges bűnösség tekintetében két eltérő sajátosság van a francia és a német jog között. Először is a *francia szabálysértési jogban* számtalan olyan tényállás van, melyeknél a bűnösség bizonyítása nem szükséges. Ezeknél az úgynevezett „*délits purement matériels*”-eknél tehát a büntethetőséghez elegendő pusztán a norma megsértése.

Azon vétségek esetében, melyek büntethetőségéhez a bűnösséget bizonyítani kell, a gondatlanság vélelmét biztosítja, hogy az 1996. évi törvénymódosítás óta a Code Penal 121. cikkelyének új harmadik bekezdésében világosan kifejezésre került, hogy „*a törvényben vagy más jogszabályokban lefektetett biztonsági- vagy gondossági kötelezettség megsértését*” a gondatlanság egyik formájának kell tekinteni. A gyanúsított, illetve megvádolt menedzsernek kell azt bizonyítania, hogy a büntetendő cselekmény megvalósulása ellenére a vállalkozás szóban forgó magatartása tekintetében nem áll fenn az ő bűnössége. Ez a bizonyítási teher megfordulását jelenti. A vállalat vezetőjének a felmentésre gyakorlatilag akkor van esélye, ha azt bizonyítja, hogy meghatározott területen a felelősséget – a kiválasztás során kellő körültekintéssel eljárva - egy megfelelően kvalifikált, kompetens alkalmazottra átruházta.

A *német OWiG 130 §* tényállásában a felügyeleti kötelezettség megsértése az elkövetési magatartás, míg a normasértés és a normasértés és a felügyeleti köteleesség elmulasztása közötti okozati összefüggés csupán a büntethetőség objektív feltételei. Ennek két konzekvenciája van. Egyrészt a bűnösségnek nem kell kiterjednie magára a jogsértésre, tehát nem szükséges, hogy a vezető előre lássa a jogsértő magatartás bekövetkezésének lehetőségét. Másrészt a bűnösséghez elegendő a felügyeleti kötelezettség gondatlan megsértése, akkor is, ha a tényállás, mely a büntetendő cselekedet alapjául szolgál, szándékos deliktum.

Az OWiG 130 § alapján a vezetői felelősség további fejlődési iránya átláthatatlan. Tekintettel arra, hogy ennek a jogi normának az alkalmazása minden büntetőjogi tényállással és szabálysértéssel kapcsolatban a vállalkozás vezetőjének szankcionálásához vezethet, így gyakorlatilag a tettesség egyfajta speciális kiterjesztéséről van szó. Ennek során mind objektív, mind szubjektív tekintetben a büntethetőséghez szükséges követelmények

lecsökkennek. Objektív oldalon a vállalkozás, illetve annak bármely alkalmazottja által elkövetett jogellenes cselekmény szükséges, mely nem része a tényállás elkövetési magatartásának, csupán a büntethetőség objektív feltétele. A felügyeleti kötelezettség megsértése, mely a tényállásszerű elkövetési magatartást képezi, valamint az okozati összefüggés nagyon széles körű értelmezést nyerhet. Szubjektív oldalon a tágabb értelemben vett felügyeleti kötelezettség megsértése gyakorlatilag az egyéni gondossági kötelezettség megsértését jelenti.

Az OwiG 130 § ezen kiterjesztése gyakorlati jelentőséggel bír a vállalkozással szemben kiszabásra kerülő pénzbírság vonatkozásában is, hiszen az OWiG 30 § alapján a vállalkozás vezetőségének bűncselekménye vagy szabálysértése az OwiG 130 §-val megvalósul. Ha viszont az OwiG 130 § értelmében az üzemtulajdonos, vezető felelőssége a vállalkozás szankcionálhatóságának alapjául kell hogy szolgáljon, akkor meggondolandó, nem kellene-e bevezetni egy olyan szabályozást, mely alapján közvetlenül a vállalkozásokkal szemben érvényesítendő szankciók a vállalkozás vezetőinek büntethetősége nélkül is kiszabásra kerülhetnének.

5. Felelősség az általános büntetőjogi alapelvek alapján

Felmerül a kérdés, hogy a vállalkozás vezetőinek felelőssége egyáltalán fenn állhat-e olyan bűncselekmények esetében, melyeknél a tényállás nem tartalmaz kifejezett szabályozást a szervezetek és azok vezetői vonatkozásában, illetve a keretdiszpozíciót tartalommal kitöltő jogi normában sincs erre utalás. Ha egy tényállásszerű normasértés a vállalkozás tevékenysége révén következik be, akkor is megkezdődik a felelős személy utáni nyomozás, ha a vállalkozás keretén belül a felelősség külön szabályozása nem létezik. E vizsgálat során minél feljebb haladunk a vállalati hierarchia lépcsőfokain, annál inkább eltávolodunk – különösen nagyobb vállalkozások esetében – az elkövetett cselekménytől.

A cselekmény elkövetője, illetve a vállalati vezetés hierarchiája közötti esetleges nagyobb távolság ellenére is a vállalkozáson belül lokalizálhatónak kell lennie a büntetőjogi felelősségnek. Ezért mind a német, mind pedig a francia szakirodalom és joggyakorlat egyetért abban, hogy az egyértelmű törvényi szabályozás hiánya nem mond ellent annak, hogy a vezető bármely bűncselekmény miatt büntetőjogilag felelősségre vonható legyen.

A felelősség e meghatározásához vezető utak viszont a két jogrendszerben különbözőek, de mindkét országban szokatlanul átfogóak. A felelősség megalapozására

felhozott érvek annak ellenére hasonlóak, hogy a két országban a gazdasági jog szabályozása alá eső társasági formák eltérőek.

Németországban a vezetők büntetőjogi felelősségét a beosztottak cselekedeteiért egyrészt a mulasztás miatti büntethetőség szempontjából, másrészt pedig a közvetett tettesség oldaláról vizsgálják.

A francia büntetőjogban, mely sem a – német jogban ismert - mulasztásos deliktumot, sem pedig a közvetett tettesség fogalmát nem ismeri, az ún. „*responsabilité pénale du fait d'autrui*”-val egy különleges jogi forma létezik a vállalkozás vezetőjének felelősségére.

6. A mulasztásos deliktumok

A német dogmatikában a mulasztásos deliktumok körében felmerülő alapvető kérdés, hogy büntetőjogilag miért róható fel valakinek, hogy „nem csinált semmit”, éppúgy tisztázatlan, mint az, hogy melyek az előfeltételei a mulasztásos deliktumok büntethetőségének. A joggyakorlat azonban töretlenül alkalmazza a mulasztásáért való felelősséget és a cselekvési köteletség indokolását leginkább abban látják, hogy a mulasztónak kötelessége megvédeni a társadalom tagjait a veszélyes eredmény bekövetkezésétől.

Első lépésben tehát azt kell megvizsgálni, hogy fennállt-e a mulasztó oldalán a cselekvési kötelezettség? A cselekvési kötelezettség alapja rendszerint a mulasztó egy saját korábbi előmagatartásában található (pl. a vállalkozás megalapítása vagy a veszélyhelyzet kialakítása, illetve fenntartása), és általában a veszély elhárítására való készség hiányában érhető tetten.

Ilyen szempontból vizsgálendő a vállalkozás vezetőinek felelőssége az alkalmazottak tevékenységéért. Aki vállalkozást alapít, nem maradhat tétlen, ha vállalkozása a büntetőjog által védett jogi tárgyakat veszélyeztet. A vezetőnek akkor is kötelessége a vállalkozása által okozott kárt elhárítása, ha annak okozásában az alkalmazott működött közre. Egyedüli kimentési lehetőség a vezető számára, ha a felelősséget átruházta. Ebben az összefüggésben viszont gyakorlati problémaként merülhet fel, ha a vállalkozás vezetője azt állítja, hogy a felelősséget átruházta egy megfelelő alkalmazottra, de ténylegesen bizonyos döntési jogkör nála maradt.

Egy vállalat-tulajdonos büntethetőségét tekintve a cselekvési kötelezettség alapja, hogy felelős a vállalat tevékenységéért, hiszen a vállalkozás alapításával életre hívta a későbbiekben létrejött veszélyeket. Ugyanakkor nem csak abban az esetben ez a helyzet, ha

valaki egy vállalkozást alapít, hanem pl. akkor is, ha egy termékmenedzser egy új terméket fejleszt ki, vagy egy projektvezető egy speciális projektet valósít meg, mely veszélyhelyzetet eredményez a büntetőjogi védelem alá eső javak számára. Másrészt az is a cselekvési kötelesség alapjául szolgálhat, ha bár nem maga a vezető idézte elő a veszélyhelyzetet, de a veszélyes terület működtetéséért való felelősségét áthárította másra, s ezáltal hozzájárult a veszély fenntartásához. Egy ilyen előzetes magatartás révén is fennáll a felelősség, arra vonatkozóan, hogy a veszélyhelyzetet, melynek felügyeletét áthárította, továbbra is kontrollálja és szükség esetén aktívan cselekedjék, beavatkozzon a veszély elhárítása érdekében.

Ha egy cselekvési kötelezettség létezik, akkor *második lépésben* meg kell vizsgálni annak terjedelmét. A cselekvési kötelezettség csak oly mértékben állhat fenn, mint annak a veszélynek az elhárítására való kötelesség, melyet az előzetes magatartás alapozott meg, növelt vagy tartott fenn. A büntethetőséghez a cselekvést elmulasztó vezetőnek kötelezettségekkel kellett bírnia arra nézve, hogy meghozzon egy intézkedést, mellyel a tényállásszerű eredmény létrejötte elkerülhető lett volna. A konkrét, egyedi mulasztáshoz nem elég annak a megállapítása, hogy a szervezetben belül egy feladatot nem megfelelően láttak el vagy a vállalkozás huzamosabb időn át hibásan működött. Sokkal inkább annak a meghatározása szükséges, hogy konkrétan mely tevékenység kifejtése maradt el.

További kérdés a vezetők konkrét mulasztása és a bekövetkezett eredmény közötti okozati összefüggés. A cselekvési kötelezettségek behatárolásához ebben a körben az esetleges sértetti magatartást is figyelembe kell venni. Egyrészt kiindulhat a vezető abból, hogy mindenki megteszi a szokásos intézkedéseket saját védelmében. Ha tehát egy veszélyhelyzet amiatt jön létre, mert maga a sértett nem tette meg az elvárható, szokásos intézkedéseket a veszély elhárításáért és a védekezés érdekében, akkor e cselekmény eredményét nem lehet a vezetőnek felróni. Másrészt nincs cselekvési kötelezettsége a vezetőnek akkor sem, ha a sértettnek is felróható volt a sérüléshez vezető veszélyhelyzet előidézése. Ebben az összefüggésben egy termék azon megvásárlójára kell gondolnunk, aki azt a világosan rögzített használati utasításokkal szemben, nem a célnak megfelelően használja. Az ezáltal keletkező károkért a gyártó vállalat vezetője kétségekívül nem felelős.

Az StGB 13 §-nak a mulasztásról szóló rendelkezése tehát érvényesíthető a cégvezetők vonatkozásában is. Szükséges tehát egy cselekvési kötelezettség, a cselekvés elmulasztása ezen kötelezettséggel szemben, végül pedig az okozati összefüggés megléte a cselekvés elmulasztása és a bekövetkezett eredmény között.

Kiemelendő, hogy a mulasztás miatti büntethetőség szabályozásának tekintetében egyre többen érvelnek amellett, hogy kívánatos lenne az StGB 13 §-nak egy olyan kiegészítése, amely pontosan meghatározza a büntethetőség előfeltételeit és nem a joggyakorlatra bízva azok kidolgozását.⁴⁴²

7. Közvetett tettesség

A német szakirodalomban megjelentek olyan álláspontok, melyek a vállalkozás vezetőségének közvetett tettességét „a szervezeti apparátus működtetésével” magyarázzák, gyakorlatilag tehát a vállalkozás vezetőjét közvetett tettesnek tekintik, aki a vállalkozást használja eszközként a bűncselekmény megvalósítására.

Ezen álláspontok távoli alapját *Claus Roxin*-nak azon elmélete alkotja, amely a közvetett tettesség sajátos formájának tekinti a „szervezeti hatalmi apparátus révén fennálló akarati hatalom” („*Willensherrschaft Kraft Organisatorischer Machtapparate*“) általi bűncselekmény- elkövetést.⁴⁴³ A szervezeti hatalmi apparátus révén fennálló akarati hatalom alatt *Roxin* azokat az eseteket érti, melyekkel a háborút követő években a német igazságszolgáltatás kimerítően foglalkozott, s amelyeknél a háttérben irányító közvetett tettesnek egy – többnyire állami – „apparátus” állt a rendelkezésére, mely segítségével anélkül követhetett el bűncselekményeket, hogy az elkövetésről való döntést át kellett volna engednie a cselekmény tényleges végrehajtójának. *Roxin* a problematika szemléltetéséhez az *Eichmann* vagy *Staschynski* elleni büntetőeljárásokat hozza fel. (Ismerten *Adolf Eichman* SS Obersturmbanführer irányította a zsidók deportálását. A büntetőjogi felelősségének megállapítására irányuló perben azt a nyilatkozatot tette: „*Nem én voltam az, aki a zsidókat üldözte, hanem a kormány. Én mindössze egy magas tisztet betöltő polgári alkalmazottként parancsra cselekedtem.*” *Staschynski* a szovjet titkosszolgálat megbízásából két száműzetésben lévő orosz politikust a Német Szövetségi Köztársaságban saját kezűleg, kényszerítés vagy fenyegetés nélkül, mérgezett lövedékkel ellátott pisztollyal lelőtt.)

Roxin a kérdés tárgyalása során előre bocsátja, hogy a háborús-, állami- és szervezeti keretekben elkövetett bűncselekmények a tettesség-részesség hagyományos dogmatikai

⁴⁴² *Hilgers* pl. javasolja az StGB 13 §-ának kiegészítését az alábbi (2) és (3) bekezdésekkel:

(2) *Mulasztásos bűncselekményeknél – eltérő rendelkezés hiányában – a büntetőjogi felelősség az elkövető előzetes magatartásán alapul.*

(3) *Mulasztás esetén az elkövető cselekvési kötelessége ellenére elmulaszt megtenni egy aktív magatartást, melynek véghezvitele esetén a bűncselekmény eredménye a bizonyossággal határos valószínűséggel nem ment volna végbe.*

Hilgers (2000) 240. p

⁴⁴³ *Roxin* (1984) 242-252.p.

kategóriáival nem ragadhatók meg adekvát módon. Ezt *Roxin* annak ellenére hangsúlyozza, hogy a bíróságok mind *Eichman*, mind *Staschynski* cselekményét a hagyományos dogmatikai megközelítésében vizsgálták, és ez alapján őket el is ítélték.

Első lépésben *Roxin* azzal foglalkozott, hogy megragadható-e a szervezeti elkövetés a közvetett tettesség hagyományos eseteivel, azaz a felhasznált személy elleni kényszer alkalmazásával, illetve a felhasznált személy tévedésének kihasználásával. Ha az általa példaként felhozott *Eichman* és *Staschynski* esetekre gondolunk és feltesszük a kérdést, hogy vajon a zsidók elpusztításában szerepet játszó hatóságok és a külföldi titkosszolgálat, mely direktíváira *Staschynski* ügynök hivatkozott, a megbízásukból elkövetett gyilkosságok vonatkozásában közvetett tettesek-e, világosan látszik, hogy ezekben az esetekben (és más hasonló konstellációknál) a kényszerítés vagy tévedés révén létrejövő akarati hatalom nem áll fenn.

Ami a kényszert illeti, a nürnbergi per aktaanyagának vizsgálata során kiderült, hogy „*egyetlen olyan esetre*” sem volt példa, melynél valaki „*a kivégzési parancs megtagadása miatt öngyilkosságba menekült volna. A parancs megtagadásának következménye legfeljebb egy bejegyzés volt, mely alapján az illetőt kizárták az előléptetésből vagy áthelyezték. Súlyosabb következmények – sem halálra ítélelssel, sem koncentrációs táborral való fenyegetés – nem voltak.*”⁴⁴⁴ Ugyanúgy bizonyára *Staschynski* ügynöknek is megvolt a lehetősége arra, hogy kivonja magát a gyilkosságokra felszólító parancs teljesítése alól, ha időben feladja magát a német hatóságoknak.

Hasonló a helyzet a háttérből irányító személy megtévesztő magatartásával. Bár nem teljesen elképzelhetetlen, hogy valaki, aki ártatlan embereket öl meg, ideológiai elvakultságában az ilyen cselekmény materiális jogellenességét nem látja át, de általában a közvetlenül cselekvő személy az alapján nyomja el lelkiismeretének hangjait, hogy a megbízóját terheli a nagyobb felelősség.

Hogyan lehet megalapozni a megbízó közvetett tettességét, ha a kényszerítés és a tévedés nem áll fenn? Ez a kérdés a német büntetőjogban sokáig azért nem volt kardinális, mert a szubjektív teória alapján az „*animus auctoris*” segítségével a közvetett tettes akaratát könnyen meg lehetett állapítani és így a bizonyítási nehézségeket általában át lehetett hidalni. Problémaként jelentkezett viszont, hogy a szubjektív teóriát követve nem tudtak megfelelő alapot találni a felbujtás és a közvetett tettesség elhatárolására. Egyértelmű viszont, hogy a zsidók meggyilkolásának megszervezését végző magasabb tisztviselő vagy egy politikai

⁴⁴⁴ *Roxin* (1984) 242-243. p.

merénylet lebonyolításával foglalkozó titkosszolgálati vezető más módon érdekelt a cselekmény sikeres kivitelezésében, mint egy egyszerű felbujtó. Ezekben az esetekben pozitív jogérzékünk kulcsszerepet oszt az elkövetésre megbízást adóknak, ami a „hagyományos bűncselekmények” esetében a felbujtó vonatkozásában nem áll fenn. A különböző megítélés alapja a háttérszemélyeknek a példánkban jelzett eseteknél rendelkezésére álló apparátus specifikus mivolta. Egy ilyen szervezet révén ugyanis létrejön egy olyan organizmus, mely független tagjai változó állományától. Anélkül működik, hogy függene a végrehajtók konkrét személyétől, szinte „automatikus”.

Roxin példaként említi azt a teljesen valószínű esetet, hogy egy diktatórikus rezsimben az államvezetés kiépít egy apparátust a „nem szívesen látott” személyek vagy embercsoportok félreállítására. Ha ilyen helyzetben – képletesen szólva – a szervezeti felépítés távkapcsolójánál helyet foglaló háttérember megnyomja a gombot, akkor biztos lehet abban, hogy ezen parancsnak eleget is tesznek, anélkül hogy a tulajdonképpeni végrehajtót egyáltalán ismernie kellene. Az sem szükséges, hogy a kényszer vagy megtévesztés eszközehez nyúljon. Hiszen tudja, hogy ha a deliktum realizálásában közreműködő személyek vagy szervek egyike ki is vonná magát a feladat teljesítése alól, rögtön lesz egy másik, amelyik a helyére lép, anélkül hogy ezáltal akadályozódna a terv végrehajtása.⁴⁴⁵

A közvetett tettesség ezen esetében nem hiányzik a közvetlen végrehajtó szabad akarata és felelőssége sem, de ezek az irányító személy hatalmának tekintetében irrelevánsak, mivel az ő „magaslatából” szemlélve, a cselekményt elkövető nem egy szabad és felelősséggel bíró személy, hanem csupán egy anonim, felcserélhető figura. A végrehajtó – bár cselekvési szabadsággal bír -, mégiscsak egy bármely pillanatban kicserélhető fogaskerék a hatalmi apparátus gépezetében és ez a kettős perspektíva az irányítót is a cselekmények középpontjába, a végrehajtó személye mellé helyezi.

Az *Eichmann-per* - mely során az egyes bűncselekmény-fogalmi elemek nehezen átlátható összefonódása különös gonddal került feltárára -, jól alkalmas arra, hogy a szervezeti hatalomnak a fentiekben kifejtett típusát egy konkrét példa által demonstrálja. A bíróság és a védelem a tettesség és a részesség megítélésében teljesen különböző nézetet képviselt. Az általuk felhozott jogi érvek pontosabb vizsgálata során viszont megmutatkozik, hogy mindkét fél kiemelte a szervezeti hatalom bizonyos jellemző vonásait annak ellenére, hogy egyik félnek sem sikerült az eseményeket a dogmatikai jogközelítés szempontrendszerében töretlenül értelmezni.

⁴⁴⁵ *Roxin* (1984) 245.p.

Így *Eichmann* védője kifejtette, hogy „...ha *Eichmann* megtagadta volna az engedelmisséget, az nem lett volna hatással a zsidók elpusztításának véghezvitelére és ezáltal értelmetlen lett volna az áldozatvállalás. A parancs teljesítésére létrejött apparátus tovább működött volna, ahogy erre *Heydrich* meggyilkolása után sor is került. Ebben ragadható meg a különbség az egyén által elkövetett bűncselekményhez képest. Ott lehetősége van az elkövetőnek arra, hogy visszalépjen, és ezáltal megakadályozza a bűncselekmény folytatását. A hatalmas kollektív gépezettel szemben az ilyen magatartás értelmetlen. Ebben az esetben ugyanis a bűncselekmény nem az egyén tette; maga az állam az elkövető...”⁴⁴⁶

A fenti szavakkal a védő rávilágított arra, hogy ténylegesen az egyes személyek kiesésétől függetlenül továbbműködő apparátus struktúrája az, amely a háttérből irányító emberek magatartását leválasztja a felbujtó szintjéről és a tettesség szintjére emeli azt. *Roxin* szerint ugyanakkor *Eichmann* tettességét nem érinti az a tény, hogy ő is a neki fölérendelt hatóságok viszonyában végrehajtó szervként jelenik meg. Az „értelmetlen áldozat” gondolata azonban a megelőző kauzalitás kifogásával függ össze, amelynek a német büntetőjogban nincs relevanciája: aki elkövet egy bűncselekményt, azt nem lehet pusztán amiatt felmenteni a felelősség alól, mert különben a cselekmény más követte volna el.⁴⁴⁷

Másrészt *Eichmann* nem csak végrehajtó volt, hanem a neki alárendelt személyeket tekintve egyúttal irányító is, úgyhogy azok a kritériumok, melyek az őt háttérből irányító személyeket közvetett tettesessé teszik, rá is érvényesek.

A Bíróság ezt emelte ki, amikor kimondta, „...*hogyan sok, az áldozatokat ténylegesen meggyilkoló elkövető felelősségére semmilyen befolyással nem bír a parancsot kiadó irányítóhoz való közelségük vagy távolságuk. A felelősség mértéke annál inkább növekszik..., minél inkább eltávolodunk attól a személytől, aki saját kezűleg meghúzta a fegyver ravaszát, egészen a parancsot kiadó legfelsőbb szintig, vagyis a törvényalkotóink nomenklatúrájában 'felbujtónak' nevezett személyig.*” A bíróság nyomatékosan kiemelte, hogy a vádlottat „minden ilyen esetben a bűncselekmény elkövetőjének kell tekinteni”, ugyanakkor felismerte, hogy „*e gigantikus és szerteágazó bűncselekmény során..., melyben különböző parancs-szinteken (a terv kidolgozója, a szervezők és a különböző rangban lévő végrehajtó szervek) sok személy vett részt, nem célravezető a felbujtó és bűnrészes szokásos fogalmait használni.*” A bírák utalnak arra a nehézségre, hogy „*jogi szakkifejezésekkel definiálni kell, ki kinek segített a büntett elkövetésében*”, de végül mégis csak a tettesség mellett törtek lándzsát, hivatkozva ezen deliktumok „*tömegesen elkövetett bűncselekmény*” jellegére, mely kizárja a

⁴⁴⁶ *Roxin* (1984) 246.p.

⁴⁴⁷ *Roxin* (1984) 246.p.

szokásos részesi kategóriák alkalmazását. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ezekben az esetekben a különösen megvetendő bűncselekményekre egyfajta „kivételes jogot” alkottak volna. Sokkal inkább arról van szó, hogy a szervezeti hatalom közvetett tettesi formája a gyakorlatban aligha léphet fel egy jogállamilag szabályozott, belsőleg stabil rendszer keretében.⁴⁴⁸

Látható, hogy a szervezeti hatalom sajátosságai itt világosan meghatározhatóak: míg minden más esetben a cselekményben résztvevő minél távolabb van a sértettől és a bűncselekménytől, annál inkább a cselekmény peremövezetére szorul és a bűncselekmény tényleges lefolyására való hatalma kizárásra kerül, addig a fent vizsgált esetekben ez éppen megfordul, mégpedig oly módon, hogy „a cselekményhez való közelség hiányát” kompenzálja az a tény, hogy az irányító az apparátus vezető helyén van, s így egyre nagyobb mértékű a szervezeti hatalma. A bíróság helyesen emelte ki azt, hogy a háttérből irányítóknak a végrehajtókhoz való ilyen kapcsolata már nem értelmezhető pusztán felbujtásként, mert a felbujtás az ilyen apparátusok specifikus viszonyain kívül esik.

Ha viszont azáltal érvényesül a tettesség jogi megalapozása, hogy „nem csak az alapján lehet szó 'tömegek ellen elkövetett bűncselekményről', hogy milyen nagy a sértettek száma, hanem a tettestársak száma alapján is”, akkor ez nem egy teljesen meggyőző álláspont. Mivel csupán az együttműködők száma nem minősítheti át a részeseket tettesekké. Másrészt egyes konkrét szituációkban – pl. a Führenek az adott alegység számára telefonon adott parancsa esetében, vagy a *Staschynski-esetben* – csak kevés embernek kell szükségszerűen résztvevőnek lennie, anélkül hogy valami is megváltozna a háttérből irányító személynek az apparátus működési mechanizmusa által meglévő tettességével kapcsolatban.

A sértettek nagy száma szintén nem döntő tényező a tettesség megállapításakor. Ha ugyanis egy egész népcsoport helyett csupán egyetlen személyt üldöztek volna, akkor is tettesnek kellene tekinteni a háttérből irányítókat. Ez a *Staschynski-eset* kapcsán is megmutatkozik: itt két ember meggyilkolásáról van szó, ennek ellenére a külföldi titkosszolgálat akarati hatalmát meg kell állapítani, mivel a feladat teljesítésével megbízott ügynök pusztán egy kódszám alapján lett a nélküle kidolgozott akcióba behelyezve. Az ilyen szervezeteknél a veszteségekkel és bármi más okból történő kiesésekkel mindig számolni kell, anélkül hogy az apparátus működésében ez jelentős mértékben zavart okozna. Ha valaki csődöt mond, akkor a következő végrehajtó személy lép a helyébe és éppen ez a körülmény

⁴⁴⁸ *Roxin* (1984) 247.p.

teszi egyúttal - saját cselekvési szabadságától függetlenül - a mindenkori végrehajtót a háttérben irányító személy eszközévé.

Általánosságban tehát elmondható: aki egy szervezett apparátus bármelyik helyére oly módon kapcsolódott be, hogy a neki alárendelt személyeknek parancsokat oszthat, a személyére megállapítható a közvetett tettesi akarati hatalom, ha hatalmi jogkörét büntetendő cselekedetek végrehajtására használja fel. Az, hogy saját érdekből vagy magasabb hatóságok érdekében és megbízásából cselekszik-e lényegtelen. Mivel a tettessége szempontjából csakis az a körülmény a döntő, hogy a szervezetben alatta álló egységet irányíthatja, anélkül hogy a deliktum megvalósulását mások döntésére kellene bíznia. Ez alapján jogosan véli úgy *Jäger*, hogy „*az a cselekmény is emberölésnek tekinthető, mely csak egy dokumentum aláírásából vagy egy telefonhívásból áll – az érvényes német jog szerint mégpedig teljes mértékben és mindenfajta korlátozás nélkül.*”⁴⁴⁹

A tettességet tehát jogi aggályok nélkül ki lehet mondani ebben az esetben, akkor is, ha – mint ahogy *Servatius* az *Eichmann-per* kapcsán helyesen kiemeli, a vádlott „*sem a cselekmény megkezdésében, sem annak tényleges végrehajtásában*” nem működött közre, részvétele „*a köztes részterületre*” korlátozódott. Ezáltal „*a tettesek a tettesek utáni*” hosszabb láncolata jön létre, hiszen az itt tárgyalt esetkonstellációk során a szervezet csúcsán lévők hatalmát éppen az teszi lehetővé, hogy a bűncselekmény kitervelésétől egészen a megvalósulásig tartó folyamat során minden hatósági szint, az egyik lépcsőfokról a másikra, a láncolatnak a tőle kiinduló részét továbbirányítja, akkor is ha a legmagasabb döntési fokról nézve az adott pillanatban a folyamat irányítását végző csak egy tagja a tőle a felső irányba kiterjedő, az első parancskiadónál végződő láncolatnak.⁴⁵⁰

Ez nem azt jelenti, hogy a szervezett hatalmi apparátus keretében elkövetett bűncselekmények esetében nincs bűnrészesség. Minden tevékenység ilyenek tekintendő, amely az apparátust önállóan nem mozdíttja tovább, hanem a folyamatban való pusztán részvételnélkül hat. Aki csupán tanácsadói funkcióban vesz részt a folyamatban, aki parancsnoki hatalom nélkül dolgozza ki a megsemmisítéssel kapcsolatos terveket, aki az emberöléshez szükséges eszközöket szállítja, az mindig csak bűnrészes; hasonlóképpen az apparátuson kívül álló besúgó is csak mint felbujtó jöhet szóba, mivel legfeljebb csak a bűncselekmény elkövetéséről való döntést idézhette elő magatartásával, de a dolgok további menetére nincs befolyása.

⁴⁴⁹ *Roxin* (1984) 247.p.

⁴⁵⁰ *Roxin* (1984) 247.p.

Roxin kiemeli, hogy a szervezeti hatalom struktúrájából következően az csak ott jöhet szóba, ahol a hatalmi apparátus a fennálló jogrenden kívül is a maga egészében hat. Mivel amíg az apparátus vezetése és a végrehajtó szervek egy tőlük független jogrendnek alávetettek, addig a bűncselekmények elrendelése nem hathat a hatalmi pozíció általánosan, mivel a törvényeknek magasabb normatív erejük van, amely által a jogellenes parancsok végrehajtása és ezzel a háttérből irányító ember akarati hatalma kizárható. Ha például egy jogállami keretek között működő rendszerben egy hatóság parancsnoka az alárendeltjét bűncselekmény elkövetésével bízza meg, vagy ha a honvédségnél egy előjáró jogellenes parancsokat oszt, akkor ez – amíg más okok miatt a közvetett tettesség nem mondható ki – a német jog alapján csak felbujtásként értékelhető. Mivel egy jogellenes cselekedetre való felhívás itt nem hozza mozgásba a szervezetet; ha végre is hajtják, akkor sem a hatalmi apparátus akciójáról van szó, hanem „egyéni cselekedetről”, mely általában titkokban marad a szervezet többi tagja előtt. Ilyen esetekben tehát nem az apparátussal együttműködve, hanem annak ellenében cselekszenek, úgyhogy ez a cselekmény már eleve kizárható az esetleges szervezeti hatalom köréből, itt nem lehet szó a felhasznált személyek tetszés szerinti kicseréléséről sem.⁴⁵¹

Ebből következik, hogy „a szervezet hatalmi apparátusának eszközével létrejövő akarati hatalom”-nak *Roxin* két megjelenési formáját különíti el:⁴⁵²

a.) A legjelentősebb eset, amikor maguk az államhatalom birtokosai követnek el bűncselekményeket a nekik alárendelt szervek segítségével; egy olyan konstellációban, mely mind az *Eichmann-perben*, mind pedig a *Staschynski perben* fennáll. Ezekben az esetekben maga az államhatalom „cselekszik” jogellenesen, és általában akkor kerül erre sor, ha a jogállamiság garanciái már nem hatékonyak.

b.) A közvetett tettesség másik fő formája azokra a bűncselekményekre vonatkozik, melyeket földalatti mozgalmak, titkos szervezetek, bűnbandák és hasonló összefonódások keretében követnek el. Itt a közvetett tettesség alapjául szolgáló szervezeti hatalmat nemcsak az jellemzi, hogy egy szigorú hierarchiára épülő, az egyes tagok cserélődésétől független szervezeten alapul, hanem az is, hogy a teljes apparátus az állami jogrendszerrel szembenálló, a pozitív büntetőjogi normákba ütköző célkitűzésre épül. Lényegében egy „állam az államban” jellegű szervezetről van szó, mely saját közösségi rendszabályai alapján működik. Az itt szóba jöhető deliktumok lehetnek politikai merényletek vagy – tisztán bűnbandák esetében – vagyon elleni bűncselekmények, zsarolások... stb.

⁴⁵¹ *Roxin* (1984) 248.p.

⁴⁵² *Roxin* (1984) 248.p.

Az ilyen csoportok működését a bűnüldöző hatóságok korlátozhatják. Ennek ellenére a tettesi struktúra ebben az esetben sem különbözik az előzőtől. Mivel nem az a döntő, hogy a szervezeti rendszeren kívülről jelentkező ellenállás jelentkezhet-e a bűncselekmény megvalósulásával szemben oly intenzitással, hogy ezen megbukhat a deliktum elkövetésére vonatkozó terv. Sokkal inkább az a fontos, hogy a bűncselekményben résztvevők nem „saját szakállukra”, hanem a csoport céljainak megfelelően cselekedtek, a vezetői hierarchia végrehajtóiként, melynek autoritását elismerik.

Ha egy apparátus így épül fel, akkor itt is kimutatható a szervezeti hatalmat jellemző kritérium: a háttérszemély által elindított terv a végrehajtó konkrét személyétől függetlenül megvalósul. Ha az egymás után háromszor eredménytelen merénylet a negyedik nekifutásra sikerrel jár, akkor a deliktumot mint a földalatti mozgalom vezetőjének cselekményét kell értelmezni. Mivel már kezdettől fogva bele vehette a tervbe a bűncselekmény-kísérletek tetszés szerinti gyakoriságú megismétlését, anélkül hogy az akarata és a bűncselekmény sikere között ott lett volna az egyes személy lényegi döntése a cselekménnyel kapcsolatban. A végrehajtó ugyanis legfeljebb csak kivonhatta volna magát a cselekményből, de a történések menetét nem tudta volna feltartóztatni.

A „szervezeti hatalmi apparátus révén fennálló akarati hatalom”, mint a közvetett tettesség önálló esetköre *Roxin* nevéhez fűződik. A meghatározás azonban időközben a szakirodalomban is részben egyetértésre talált. *Jescheck* egy - a végeredményt tekintve nem is igen eltérő - felfogást képvisel, mely szerint „*mivel a központi helyen lévő ember a szervezetet uralja, társtettesnek minősül*”.⁴⁵³ Az a körülmény viszont, hogy „a központi helyen lévő ember” a cselekmény végrehajtását teljesen áthárítja egy, az általa gyakran személyes ismeretség nélkül a folyamatba „beillesztett eszköznek”, ellentmond a társtettesség feltételezésének, mely *Jescheck* számára is alapvetően a résztvevők együttműködésén, vagyis a cselekményben való döntés közösségén és a közös kivitelezésen alapul; itt viszont mindkettő hiányzik. *Bockelmann* szintén elutasítja a társtettességet, „*mivel hiányzik a közös döntéshozatal a cselekményt illetően*.”⁴⁵⁴

Jakobs, aki részben a társtettességet, részben pedig a felbujtást is elfogadhatónak tartja, a közvetett tettesség megállapításával szemben azt kifogásolja, hogy az egyes közreműködők felcserélhetősége nem számít különleges tényezőnek. Nem osztja *Roxin* nézetét abban a tekintetben, hogy különbség van aközött, hogy valaki egy személy felbujtására egy másik személy ellen támad-e, vagy a végrehajtó csupán anonim fogaskerék a

⁴⁵³ *Jescheck* (1978) 546. p.

⁴⁵⁴ *Bockelmann* (1979) 190. p.

gépezetben, akivel a háttérből irányító ember még csak közvetlen kapcsolatban sincs. *Jakobs* továbbá úgy véli, hogy „nem tisztázott, hogy a közvetett tettesnek a hierarchia melyik fokán kell állnia.”⁴⁵⁵ *Roxin* szerint közvetett tettesnek tekinthető mindenki, aki egy hierarchia keretében saját parancsuralma révén továbbadta a bűncselekmény elkövetésére való utasítást.⁴⁵⁶

A roxini elmélet továbbéléseként voltak olyan kísérletek a német szakirodalomban, amelyek *Roxin* elméletét a gazdasági társaságok vezetőinek felelősségére próbálták kiterjeszteni, azaz arra élezték ki, hogy egyes esetekben a gazdasági társaság alkalmazottai által elkövetett jogsértés a vezetőség és a vállalkozás „akarati hatalmának” tudható be.⁴⁵⁷ Annak ellenére azonban, hogy a „szervezeti hatalmi apparátus erejével fennálló akarati hatalom” a közvetett tetteség önálló esetköréként mind a német jogirodalomban, mind pedig a joggyakorlatban elismerésre talált, *Roxin* kezdetektől fogva elzárkózott a „szervezeti hatalmi apparátus révén létrejövő akarati hatalom” aktuálissá vált olyan irányú értelmezése elől, hogy az egy gazdasági társaság hierarchikus struktúrájára átemelhető lenne. Egy gazdasági társaság alkalmazottjának helyzete ugyanis nem hozható párhuzamba egy totális intézmény tagjáéval. Egy jogállamban ugyanis a munkavállaló mindig dönthet úgy, hogy a jogszabály rendelkezéseit helyezi szem elé és emiatt őt semmilyen hátrány nem érheti. Továbbá ha egy szervezet keretei között az emberek a körülmények ismeretében saját felelősségükre cselekednek, attól még nem lesz biztosabb egy cselekmény sikeres véghezvitele, mivel az végül is a közvetlen cselekvő döntésétől függ. A közvetett tetteségről rendelkező StGB 25 § (1) bekezdés 2. fordulat alapján a vezetők közvetett tettesége az önálló döntési- és ebből adódóan felelősségi körrel rendelkező alkalmazottak mellett dogmatikailag nem alátámasztható. (Ha pl. egy modern nagyüzemben az osztályvezető az alkalmazottól okirat hamisítást követel, ő csak az alkalmazott tettesége mellé csatlakozó felbujtó.⁴⁵⁸)

A német szakirodalom végül arra az álláspontra helyezkedett, hogy a közvetett tetteség hagyományos feltétel-rendszerének „felhígítása” azzal a céllal, hogy a vállalkozás vezetőségét büntetőjogilag felelőssé tudják tenni, messzemenő hátrányos következményekkel bírna a közvetett tetteség „normál” eseteiben. Ez pedig nem a helyes út a vezetőség felelősségi problémájának megoldására.

⁴⁵⁵ *Jakobs* (1983) 190. p.

⁴⁵⁶ *Roxin* (1984) 613.p.

⁴⁵⁷ *Hilgers* kimondottan bővítené az StGB közvetett tetteségről rendelkező 25. §-át az alábbi (3) bekezdéssel:
(3) Tettesként büntetendő az is, aki a bűncselekmény elkövetéséhez egy rendszeresen működő szervezetet használ fel (szervezeti tettes).

Hilgers (2000) 154.p.

⁴⁵⁸ *Roxin* (2000) 682-683..p.

8. „*Responsabilité pénale du fait d'autrui*”⁴⁵⁹

A francia büntetőjogban nem létezik – a német jogból ismert - mulasztásos deliktum kategóriája, sem a közvetett tettesség fogalma. Alapvetően mindenki a saját, aktív magatartásáért tartozik büntetőjogi felelősséggel. Viszont a vállalkozás vezetőségének az alkalmazottak magatartásaiért való felelőssége a szakirodalomban és a joggyakorlatban egyaránt régóta elfogadott a „büntetőjogi felelősség egy másik fél cselekményéért” („*responsabilité pénale du fait d'autrui*”) elnevezés alatt.

A „*responsabilité pénale du fait d'autrui*” eseteiben a vezetőség saját vétkeisége a felelősség, illetve a szankcionálás alapja. A gondatlan deliktumoknál differenciálnak: ha az alkalmazottak konkrét jogszabályokat sértettek meg, akkor ez a normasértés önmagában megalapozza a vezetőség gondatlanságát. A vállalkozás vezetőjének kötelessége ugyanis a cégen belül a jogszabályok betartatása. Amint egy munkatárs ezen előírások ellen vét, a vezetőség nem (kellően) teljesítette a kötelezettségét a jogellenes cselekedetek megakadályozására vonatkozólag, mely által gondatlansága megalapozódik. Ha viszont nem történik jogszabálysértés, a vezetőség gondatlanságát a felelősség megállapításhoz akkor is szükséges bizonyítani, ilyenkor az általános gondatlanság-fogalom lép érvénybe.

Míg a gondatlanság bizonyítása a francia büntetőjog számára nem okoz problémát a „más cselekedeteiért való büntetőjogi felelősség” megállapításánál, addig ma az az uralkodó álláspont, hogy a vezetőség büntetőjogi felelősségének megalapozása a szándékos deliktumok területén ellentmond a „*responsabilité pénale du fait d'autrui*” lényegének. Ez a felelősség ugyanis a vezetőség felügyeleti kötelezettségének az elhanyagolásából fakad. Abból a kötelezettségből, hogy a vezetőség feladata a vállalkozás működése során a jogi előírások betartásának és betartatásának a biztosítása, és ennek elmulasztásából a vezetőség gondatlansága levezethető. Egy szándékos deliktum miatti büntethetőséghez viszont ez nem elegendő.

Franciaországban a vezetőség büntethetőségének kérdésében a másik problémát a büntethetőséghez megkövetelt objektív tényállási elemek, azon belül is az elkövetési magatartás hiányában látják. Az ezzel összefüggésben elhangzott érvek nagyban hasonlítanak a német jogirodalomból ismertettekkel. Eljutottak a „közvetett tettesség” fogalmáig is, bár a *Code Pénal* nem ismeri a tettesség ezen fajtáját. Mások azt hangsúlyozzák, hogy a vezetőség

⁴⁵⁹ Hilgers (2000) 179-181.p

az elkövetési magatartást a közvetlenül cselekvő alárendeltől „kölcsonzi”. Ezzel az állásponttal szemben joggal merül fel az igény arra, hogy a vezetőségnek egy másfajta magatartás legyen felróható, mint a cselekvő beosztottaknak.

A szakirodalomban megjelentek olyan kísérletek is, amelyek a vezetőség elkövetési magatartását a felügyeleti és ellenőrző intézkedések elmulasztásaként értékelik. Franciaországban viszont a német jogból ismert mulasztásos deliktum kategóriája nem létezik. Így a probléma az, hogy a vezetőség mely magatartásformájához kapcsoljuk a felelősséget, ha egy *aktív* cselekmény, közvetlen összefüggésben a tényállásszerű eredménnyel nem áll fenn és a *puszta mulasztás* nem büntethető?

E probléma megoldására a szakirodalomban kialakult a „cselekményben való mulasztás” elmélete. Lényege, hogy a vezetőség aktív cselekedete maga az üzemi irányítás és ezzel összefüggésben szemlélik a jogsértés megakadályozásának elmulasztását, a mulasztást tehát nem izolálják, hanem egy korábbi aktív magatartással kapcsolatban szemlélik. Ezzel az elmélettel gyakorlatilag sikerült a „*responsabilité pénale du fait d'autrui*” formulát a francia dogmatikai rendszerbe integrálni.

A francia jogban nagy jelentőséggel bír a meghatalmazás kérdése: míg a megbízó számára ez a büntethetőség alóli felmentéshez vezethet, addig megalapozza a megbízott felelősségét. A megoldás hasonló a német jogból megismert kötelezettségek átruházásához és átvételéhez, de egy ponton utalni kell a különbségre: Franciaországban a vállalkozás felső vezetése addig számít büntetőjogilag felelősnek, amíg a feladatokkal való meghatalmazás bizonyítása egy alárendeltre nem sikerül. Ezt követően viszont a vezetői felelősség megszűnik, míg a német gyakorlat alapján a vezető a meghatalmazott munkájáért a továbbiakban is – bár csökkentettebb mértékben -, de felelőséggel tartozik.

9. A vezetői felelősség kérdése az Európai Unió jogforrásaiban és a magyar büntetőjogban

Az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló konvenció 3. cikke és a korrupció elleni küzdelemről szóló konvenció 6. cikke foglalkozik a gazdasági társaságok vezetőinek felelősségéről. A két jogforrás szövege – az alaphüccselekményeket kivéve – szóról szóra megegyezik. Lényegük szerint „*minden tagállam köteles megtenni a szükséges intézkedéseket, amelyek lehetővé teszik, hogy az adott tagállam jogának alapelvei szerint a gazdasági vezetőket (üzletvezetőket, illetve más, az adott gazdálkodó szervnél döntéshozó vagy ellenőrzési joggal rendelkező személyeket) büntetőjogilag felelőssé lehessen tenni abban*

az esetben, ha a felügyeletük alá tartozó személy a gazdasági vállalkozás érdekében az Egyezményben meghatározott bűncselekményeket követi el."⁴⁶⁰

Hazánk a jogharmonizációs követelményeknek megfelelően a 2001. évi CXXI. törvénnyel emelte be a magyar joganyagba a gazdasági vezetőknek a beosztottak bűncselekményéhez kapcsolódó felelősségét. *A Btk. 314. § (3) és (4) bekezdései* szerint büntetendő a gazdálkodó szervezet vezetője, ellenőrzésre vagy felügyeltre feljogosított tagja vagy dolgozója, aki a felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettsége elmulasztásával megakadályozhatta volna, hogy a Btk. 314. § (1) és (2) bekezdéseiben szabályozott elkövetési magatartásokkal a gazdálkodó szervezet dolgozója *az Európai Közösségek költségvetését károsítsa.*

A felügyeleti és ellenőrzési kötelezettség szándékos elmulasztása a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának 28. cikke alapján akkor kerül megállapításra, ha a vezető birtokában volt azoknak az információknak, amelyek arra utaltak, hogy a beosztott bűncselekményt fog elkövetni; a bűncselekményt a vezető tényleges felelőssége és ellenőrzése alatt álló tevékenység során követték el; és a vezető elmulasztotta a szükséges intézkedéseket a bűncselekmény elkövetésének megakadályozására.⁴⁶¹

Ha a vezető szándékos mulasztása a beosztott konkrét bűncselekményével kapcsolatos (a vezető a beosztott tudomására hozza mulasztását), akkor bűnrészesség megállapítására kerülhet sor. A Btk. 314. § (3) bek. alkalmazása akkor történik, ha a vezető részére adott a bűncselekményről való objektív tudomásszerzés lehetősége, és szándékosan nem működteti a megakadályozáshoz szükséges felügyeleti és ellenőrzési rendszert.

A gondatlan bűnösségi alakzat (Btk. 314. § (4) bek.) megállapításának előfeltétele, hogy a vezetőtől elvárható volt a felügyeleti és ellenőrzési rendszer megteremtése és működtetése. Ha a vezetőt a beosztott bűncselekményéről való tudomásszerzés tekintetében gondatlan mulasztás terheli, akkor a megakadályozásra vonatkozó köteleességszegése is csak gondatlan lehet.⁴⁶²

A Btk. 253. § (3) és (4) bekezdései, valamint a 258/B § (3) és (4) bekezdései a magyar illetve külföldi hivatalos személy beosztott általi aktív vesztegetéséhez kapcsolódó vezetői felelősséget szabályozzák. A korrupciós tényállások tekintetében „irreális és ésszerűtlen”⁴⁶³ a felügyeletre és ellenőrzésre vonatkozó vezetői kötelezettség előírása, így e körben általánosságban a mulasztás sem felelősség-megalapozó. A vezető részéről a bűncselekmény

⁴⁶⁰ Wiener (2003b) 706. p.

⁴⁶¹ Wiener (2003b) 707.p.

⁴⁶² Wiener (2003b) 708.p.

⁴⁶³ Wiener (2003b) 708.p.

megakadályozására vonatkozó kötelesség akkor áll fenn, ha az elkövetésről előzőleg információt szerzett. Ha a megakadályozás helyett hallgatólagosan támogatja az aktív vesztegetést, a gyakorlat szerint részességet kell megállapítani, hiszen a megakadályozás szándékos elmulasztása gyakorlatilag a támogatással egyenértékű.⁴⁶⁴

A megakadályozási kötelesség gondatlan mulasztási formája akkor állapítható meg, ha a vezetőnek a körülmények gondos vizsgálata során gyanítania kellett volna, hogy a beosztott vesztegetés elkövetésére készül, előnyt szándékozik ígérni. A tudomásszerzés objektív lehetősége mellé társul a megakadályozás objektív lehetősége,⁴⁶⁵ így a gyakorlatban ez a fajta elkövetés kizárt.

A jogi személy és annak vezetője szankcionálási problémája nem új keletű. *Hacker Ervin* a múlt század elején született monográfiájában az alábbi, időtálló alternatívákat ismertette a társaság és annak vezetője szankcionálhatósága tárgyában:

- a.) Két tényállást vizsgálunk: a jogi személy és a vezető által megvalósított bűncselekményt szétválasztjuk és a társaságot és a vezetőt is büntetjük;
- b.) Csak a társaságot büntetjük, mellette a vezetőséget nem, illetve csak akkor, ha a jogi személy előzőleg felmentetett;
- c.) *Esch*: a közvetett tettekre megállapított szabályok alapján feleljenek a vezetők, hiszen kvázi eszközként használják a társaságot a bűncselekmény elkövetéséhez;
- d.) *Kenny*: a felbujtókra megállapított szabályok alapján feleljenek a vezetők;
- e.) *Mestre*: a társtettesekre megállapított szabályok alapján feleljenek a vezetők.⁴⁶⁶

Ismeretesen hazánkban a 2001. évi CIV. törvény alapján a jogi személy vezetőjének (vagy alkalmazottjának) megbüntetése előfeltétele a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazásának. Gyakorlatilag a magyar szabályozás a fentiekben a.) pont alatt ismertetett megoldásnak felel meg azzal, hogy részünkről elfogadhatónak tartanánk a c.) pontban kifejtetett alternatívát is, különös tekintettel a már részletes kifejtésre került német mintára. Továbbá a mulasztás megfelelő dogmatikai alapjainak megteremtése mellett a vezetői felelősség megalapozója is lehet.

10. Összefoglaló gondolatok

⁴⁶⁴ *Wiener* (2003b) 709.p.

⁴⁶⁵ *Wiener* (2003b) 709.p.

⁴⁶⁶ *Hacker* (1922) 204. p.

Azoknál a bűncselekményeknél, amelyeket egy vállalkozás alkalmazottja harmadik személy sérelmére követ el, felmerül a kérdés, mennyiben felel a vállalkozás tulajdonosa vagy üzletvezetője ezen cselekményekért. A jog általában a mögöttes felelősség problematikájaként kezeli a kérdést, a vezetőség felelős azért, hogy az alkalmazott a vállalkozás tevékenysége körében ne kövessen el bűncselekményt.

Ez a felelősség akkor nyilvánvaló, ha a vállalkozást veszélyforrásként fogjuk fel, a tulajdonost vagy ügyvezetőt pedig ezen veszélyforrás urának tekintjük, akinek feladata a megfelelő biztonsági intézkedésekről való gondoskodás. Problematikus ugyanakkor a személyi felelősség határainak megvonása, mivel egy vállalkozásban a felelősség megosztható és delegálható.

Már csak ezért sem lehet a vezetőség büntetőjogi szankcionálhatóságát célzó szabályozás kidolgozása során a cél egy olyan joghelyzet megteremtése, amelyben egy vállalat minden normaszegése szükségszerűen maga után vonná a vezető(ség) személyes büntetőjogi felelősségének megállapítását. *Wiener A. Imre* szerint a köteleességszegés relevanciáját a közvetlen vezetőnél az teremti meg, hogy az ellenőrzés gyakorlásával a beosztott bűncselekménye megakadályozható lett volna. A magasabb szintű vezetőknél a mulasztás akkor lesz releváns, ha nem alkottak olyan felügyeleti és ellenőrzési rendszert, amely alkalmazása lett volna a beosztott bűncselekményének a megakadályozására, de az ilyen rendszer megteremtésére irányuló köteleesség csak az ésszerűség határain belül követelhető meg.⁴⁶⁷

A kodifikáció során nem szabad szem elől téveszteni a büntetőjog funkcióit és kereteit. A büntetőjog klasszikus funkciója a jogilag védett érdekek védelme, az egyéni felelősség megállapítása által, a jövőbeli magatartás befolyásolásával.

A jogilag védett érdekekkel kapcsolatos veszélyforrások viszont ma egyre inkább már nem csak az egyéni magatartásokra terjednek ki, hanem a szervezetek cselekményeire is. Ennek megfelelően a büntetőjogi feladatok is gyarapodnak: az állami szankciók eszközeivel egyre inkább befolyásolni kell a kollektív struktúrákat. Minél inkább elválik azonban a büntetőjog a múlt dogmatikai rendszerétől és - a társadalmi folyamatok tekintetében - a jövőre irányuló szabályozás megteremtését tűzi ki célul, annál több probléma keletkezik a klasszikus büntetőjogi alapelvekkel kapcsolatban.

Hogy a jogvédte érdekeket – a klasszikus alapelvek feladása nélkül - a vállalati tevékenység körében is meg lehessen védeni, hazánkban is szükség volt a szervezetek

⁴⁶⁷ *Wiener* (2003b) 708.p.

irányításával kapcsolatos rendelkezések bevezetésére. Emellett nem elhanyagolandó a jogi személyek önálló szankcionálhatóságának a megteremtése, amely adott esetben biztosítaná a vezető személyek büntetőjogi felelősségének mellőzését. Jelenleg hatályos 2001. évi CIV. törvényünk értelmében ugyanis a jogi személy büntetőeljárás keretében történő szankcionálhatóságának feltétele, hogy a bíróság egy természetes személy elkövető bűnösségét megállapítva vele szemben büntetést szabjon ki. A jogi személy önálló szankcionálhatóságának megteremtése esetén a vezető felmentése, az egyéni büntetőjogi felelősség további kiszélesítésének megakadályozása a joggyakorlat érdekében is üdvözítő lenne.

XII. Összefoglalás és értékelés

Az európai uniós tagállamok jogalkotása a jogi személyek büntetőjogi felelősségét, illetve a jogi személyek büntetőeljárás során történő szankcionálását tekintve az alábbi ismérveket mutatja fel.

a.) A *kodifikáció* során többféle alternatíva adott:

1. Az angolszász törvényhozás praktikus megoldása: „személy” alatt büntetőjogi értelemben nem csak ember, természetes személy érthető, hanem jogi személy is. Ekkor nem szükséges módosítani a Btk-t, de meg kell vizsgálni, hogy a természetes személlyel szemben kiszabható egyes büntetésnek a jogi személy által elkövetett bűncselekmény esetében mi felel meg.

2. A jogi személyek felelősségét beiktatni a meglévő Büntető Törvénykönyv keretei közé, - ahol lehetséges – át-, illetve újraértelmezve ezzel több hagyományos büntetőjogi alapelvet.

3. Egy teljesen különálló Társasági Büntető Törvénykönyv létrehozatala. Ez azért is lehet célravezető, mivel a jogi személy büntetőjogi felelőssége – álláspontunk szerint – soha nem fog a büntetőjog szerves egészébe úgy betagozódni, mintha nem idegen test lenne.

Míg korábban a jogi személyek felelőssége többnyire a Büntető Törvénykönyvek keretei között nyert rögzítést, addig az utóbbi években megjelenő tendencia, hogy külön törvényekben szabályozzák, melyben anyagi jogi és eljárásjogi meghatározások is benne vannak (Ausztria, Szlovénia, Olaszország – hacsak rendeletként is -, Lengyelország, Magyarország és a tervezet Csehországban).

b.) A *közigazgatási jogi, illetve vegyes rendszerek* mellett (Németország, Görögország, Spanyolország, Olaszország) általánosnak a büntetőjogi modell nevezhető.

c.) Hét országban a *bűncselekmények* szűken korlátozott körére terjesztik ki a jogi személy felelősségét; másik hat országban átfogóbb, tágabb listát alkalmaznak; a többi tizennégy országban a felelősség minden bűncselekményre, általános hatállyal kiterjesztett.

d.) Az országok több mint felében a felelősség nem korlátozódik a jogi személyiségű gazdasági társaságokra.

e.) A felelősség feltételeivel kapcsolatban több variáció figyelhető meg abban a tekintetben, hogy az *adott bűncselekményt a jogi személy számlájára írják-e. Ebből a szempontból* az országok két nagy csoportját különböztethetjük meg: az egyik csoportban alapvetően azt a kritériumot tekintik mérvadónak, hogy a cselekményt a jogi személy javára

(megbízásából, nevében, érdekében) követték-e el, a másik csoportba tartozó országokban kevésbé konkrétan körülírható összefüggést használnak.

f.) A bűncselekményt elkövető *személyi körrel* kapcsolatban hét országban alapfeltétel, hogy a bűncselekményt egy, a jogi személy érdekében tevékenykedő természetes személy kövesse el. A többi országban – többé vagy kevésbé explicit módon – az EU jogforrásaiban lefektetett modellt követik (ez két esetet rögzít: a bűncselekmény elkövetése egy vezetői funkcióban lévő személy által; illetve a bűncselekmény elkövetése a munkatársak által, de a vezető pozícióban lévő személy hiányzó felügyelete vagy ellenőrzése révén).

g.) *A természetes személy elítélése* gyakorlatilag egyik országban sem előfeltétele a jogi személy elítélésének.

h.) Általában az országok azt az elvet alkalmazzák, hogy *a természetes személy megbüntetése mellett a jogi személyre is ki lehet szabni büntetést.*

i.) *A pénzbüntetés összegének* meghatározásával kapcsolatban több különböző modell létezik. Leggyakrabban meghatároznak egy fix, maximálisan kiszabható összeget, mely minden bűncselekmény esetén érvényes; ez az összeg azonban 320.000 és 16 millió Euró között mozog. Egyes államokban a bűncselekménnyel elért (vagy elérni kívánt) előnyt, vagy az azzal okozott kárt veszik alapul. A büntetés legmagasabb összegét kivételesen az éves nyereség százalékos aránya szerint állapítják meg. Két országban napi tételeken alapuló rendszert alkalmaznak.

Több tagállam esetében *kétséges, hogy teljesítik-e szabályozásukkal az EU jogforrásaiban foglaltakat*: így pl. valamennyi gondatlan bűncselekmény kizárása e körből (*Magyarország*) nem összeegyeztethető a kerethatározatokkal. Más országokban az alkalmazottak által elkövetett bűncselekmények nem (vagy nem minden bűncselekménynél) váltják ki a jogi személy felelősségét: *Nagy-Britannia, Írország, Málta*. Az a körülmény, hogy *Olaszországban és Lengyelországban* a döntéshozók által elkövetett bűncselekmények esetében azt is mérlegelik, hogy szervezeti hiányosság fennáll-e, szintén nincs összhangban az EU jogforrásaiban rögzítettekkel. Az EU jogi dokumentumai tiltják, hogy a természetes személy megbüntetése kizárja a jogi személy felelősségét; azonban *Belgiumban és Svájcban* (amely persze nem kötött az EU előírásaihoz) ez a helyzet.

Végezetül pedig néhány országban megállapított maximális büntetési tétel kapcsán kétséges, hogy ezek a szankciók valóban hatékonyak, a cselekmény súlyának megfelelőek és elrettentő hatásúak-e.

Az Európai Unió jogforrásainak jogegységesítő hatása eddig nyilvánvalóan csak korlátozottan érvényesült; hiszen még az utóbbi években született szabályozások közül is eltér

néhány az irányelvekben rögzítettektől. Tekintettel az Unión belüli harmonizációs törekvésekre, valamint a jogi személyek felelősségének kiemelt jelentőségére, kívánatos és fontos, hogy a tagállamok szabályozásai ezen a területen hasonlóak legyenek.⁴⁶⁸

Hazai viszonylatban is elengedhetelen feladat, hogy a büntetőjog rendszere felkészüljön azon kriminális jogsértések megfelelő kezelésére, amelyek elkövetői nem a természetes-, hanem a jogi személyek köréből kerülnek ki. A büntető ügyekben eljáró hatóságoknak első lépcsőben el kell különíteniük azon jogsértéseket, amelyeket a jogi személy keretein belül beazonosítható természetes személyek követnek el. Ezek a kriminális cselekmények a büntetőjog hagyományos elkövetői alakzataival (tettesség, részesség, társas bűnelkövetői kapcsolatok, bűnkapcsolati alakzatok) általában lefedhetőek.

Álláspontunk szerint a jogi személy részére büntetőjogi felelősséget teremteni nem feltétlenül és nem minden áron szükséges. A hagyományos kontinentális büntetőjogi dogmatikát elfogadó szerzők alappal fogadják fenntartással, hogy a jogi személy büntetőjogi felelőssége – klasszikus fogalomként – megállapítható lenne. A magyar törvényben sem a jogi személy büntetőjogi felelősségéről, hanem *a jogi személynek a büntetőeljárásban megállapított felelősségéről* van szó, amely a jogi személy tagja vagy dolgozója által a jogi személy működései körében vagy érdekében elkövetett bűncselekménye miatti bűnösségen alapul.

Ez a felelősség a büntetőbíróság által és a büntetőeljárásban történő megállapítás ellenére *nem büntetőjogi felelősség*, hanem az adhéziós eljárásban megállapított jogi felelősség, mert *egyrésztől* nem állapít meg bűnösséget: az intézkedés alkalmazását a jogi személy tagja vagy dolgozója bűnösségének megállapítására alapozza, amellyel kapcsolatos tevékenység vagy mulasztás a jogi személynek felróható; *másrésztől* nem a büntetőtörvény szankciórendszerét alkalmazza, hanem sajátos „államigazgatási jellegű” szankciórendszert, amely nem eredményez büntetőjogi felelősséget, annak ellenére, hogy megállapítására az adhéziós büntetőeljárásban kerül sor.

(Megjegyzendő, hogy a 2001. évi CIV. törvény ezidáig mindössze egy ügyben került alkalmazásra. A folyamatban lévő büntetőeljárás három vádlottja a Szegedi Paprika Zrt. vezetői, akik – a vádirat szerint – közel 20 tonna mérgező aflatoxintartalommal bíró fűszerpaprika forgalomba hozataláról rendelkeztek, megvalósítva ezzel az ártalmas közfogyasztási cikkel visszaélés büntetettét. Továbbá a vádlottak a paprikaőrlemények

⁴⁶⁸ Zeder szerint az igény minden bizonnyal sürgetőbb is, mint az elmúlt évek azon kísérletei, hogy az egyéni büntetőjogban kiszabható legmagasabb büntetési tételeket a tagállamok egymáshoz közelítsék. In: Zeder (2006) 28. p.

csomagolásán megtévesztően tüntették fel a „Szegedi paprika” elnevezést, ezért a fogyasztó megtévesztésének vétsége is szerepel a vádpontok között. Mivel az egészségre ártalmas termék forgalomba hozatalával a Szegedi Paprika Zrt. mintegy 21 millió forint haszonra tett szert, a vádiratban az ügyészség indítványozta, hogy a jogi személyiségű céggel szemben a bíróság alkalmazzon pénzbírságot. Az ügyben az első tárgyalást 2007. február 6-án tartották a Szegedi Városi Bíróságon, a jogerős ítéletre még várni kell.)⁴⁶⁹

Azt természetesen nem lehet vitatni, hogy a jogi személy a működésével kapcsolatban jogi felelősséggel tartozik. Ennek szintjei lehetnek:

- a.) polgári jogi (kötelmi-kártérítési) felelősség a polgári peres eljárásban vagy peren kívüli megegyezéssel;
- b.) államigazgatási jogi felelősség: az államigazgatási-gazdaságirányítási szabályok megsértése miatt történő bírságolás és egyéb szankciók (pl. adó-, társadalombiztosítási-, környezetvédelmi-, egészségügyi-, igazgatási-, gazdasági verseny bírság...stb.);
- c.) büntetőeljárásban megállapított felelősség, amely a jogi személy tagjának, dolgozójának individuális tevékenységével kapcsolatos, és mint ilyen, bűnösségen alapul.

Az a.) és b.) pont szerinti esetekben a jogi felelősség objektív alapú is lehet, a c.) pont alatti felelősség alapja a jogi személy tagjának vagy dolgozójának szubjektíve felróható tevékenysége vagy mulasztása.

A jogi szabályozásnak megfelelően a jogi személlyel szembeni felelősségre vonás az a.) és b.) pontok alatti esetekben is lehet hatékony, arányos és visszatartó, tehát ez a hármas szempont önmagában nem indokolná a c.) pont alatti verzió szükségességét.

A c.) pont alatti verzióban a felelősségre vonás csak a jogi fogalomnak megfelelő szerveződés mellett létrejött jogi személy esetében lehet indokolt, egyéb személyi társulások csak a bünszövetség vagy a bünszervezet fogalma alá illeszthetők.

Ha a büntetőeljárás keretében lehetőséget biztosítunk a jogi személy szankcionálására vagyoni jellegű, illetve a közigazgatási jog területén alkalmazott egyéb szankciókkal, azok jelentős mértékű szigorítása, illetve bővítése szükséges. Hazánkban a jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedések köre három szankcióra szűkül: a pénzbírság és a jogi személy tevékenységének korlátozása mellett a jogi személy megszüntetése áll a bíróság

⁴⁶⁹ www.nol.hu/cikk-proxy/434552

rendelkezésére. Ajánlatos lenne a szankciók bővítése és ezáltal a differenciáltabb ítélkezés lehetőségének biztosítása.

Amennyiben a büntetőjogi felelősség megteremtése mellett döntenék, számunkra az *önálló felelősség* olyan modellje tűnik a leginkább elfogadhatónak, amelyben nem szűkítenék le a tényleges elkövetők körét a jogi személyen belül meghatározott kategóriákra, hanem a jogi személy felelne a nevében, érdekkörében eljárva cselekvő bármely képviselő vagy alkalmazott által elkövetett bűncselekményért, amennyiben a jogi személy természeténél fogva képes az adott tényállás megvalósítására. A bizonyítási teher megfordításával lehetőséget biztosítanánk a jogi személynek arra, hogy tisztázza magát a vádak alól, a társaságnak azt kellene bizonyítania, hogy nem tudott és a kellő gondosság mellett nem is tudhatott alkalmazottja jogsértő magatartásáról. Abban az esetben, ha a tényleges elkövető a jogi személyen belül nem beazonosítható, a jogi személy felelőssége még inkább előtérbe kerülne.

A felelősség megteremtése esetén lényeges kérdés, hogy a büntetőeljárási jogot alkalmassá tegyük a jogi személlyel szemben lefolytatásra kerülő eljárásra. Ennek keretében szükséges megteremteni a kapcsolódó eljárási garanciákat, különös tekintettel a jogi személy pontos eljárási joghelyzetének tisztázására.

Az állam büntetőjogi felelősségének értelmezhetősége tekintetében szintén szükséges állást foglalni mind a nemzetközi jog, mind a nemzeti jogalkotások szintjén. A nemzetközi jogban valószínűleg hosszú folyamat eredményeként alakulnak majd ki azok a jogintézmények, amelyek szupranacionális jogkörük által képesek lesznek a szuverenitásukból engedő nemzetek felett büntetőeljárást folytatni és ítélkezni. Így pl. egy transznacionális joghatósággal bíró állandó nemzetközi bíróság felállítása elengedhetetlen lesz. A nemzeti jogalkotás során pedig minden állam maga határozza meg, hogy mennyiben hajlandó az állami szerveket a jogi személyekével egyező eljárás keretében a „vádlottak padjára ültetni.” A tisztességes piaci verseny szabályai betartásának biztosítása azonban mindenképpen megkívánja, hogy az állami szervek esetenként hasonló elbírálásban részesüljenek, mint nem az állami szférából érkező versenytársaik.

Ugyancsak megoldandó kérdés a vezetői felelősség. Mivel a legtöbb esetben a jogi személy keretein belül tevékenykedő vezető személyes felelőssége is megállapítható az elkövetett bűncselekményért, illetve annak meg nem akadályozásáért, így a jogi személy szankcionálása mellett nem elhanyagolandó a vezető tisztviselő személyes felelősségének vizsgálata. Erre megoldással szolgálhat az anyagi büntetőjogban szabályozott közvetett tettesség új esetkörének létrehozása, amikor is a vezető a jogi személy kvázi eszközkénti

felhasználásával követ el bűncselekményt, ilyenkor azonban a jogi személy szankcionálása kizárt. Vagy a bűncselekmény jogi személy általi elkövetésének meg nem akadályozása esetén szóba kerülhet a mulasztásos elkövetés a vezető tisztviselő tekintetében. Ezek a megoldási javaslatok végleges formát a joggyakorlat által fognak nyerni.

1. számú melléklet

1. számú táblázat: A jogi személyekkel szemben kiszabott büntetések megoszlása

Fellebbezési bíróság	A fellebbezési bíróság által elítélt jogi személyek száma	A fellebbezési bíróság által hozott ítéletek száma	A büntető bíróság által kimondott elítélések száma	
Párizs	69	1	T.C. Párizs	45
			T.C. Créteil	22
			T.C. Evry	1
Bordeaux	5		T.C. Bergerac	1
			T.C. Périgueux	4
Nancy	5		T.C. Epinal	2
			T.C. St. Dié	1
			T.C. Verdun	2
Lyon	4		T.C. Bourg- en- Bresse	1
			T.C. St. Etienne	3
Versailles	3		T.C. Nanterre	1
			T.C. Versailles	2

Rennes	3		T.C. Quimper	1
			T.C. St. Nazaire	2
Angers	2	1	T.C. Angers	1
Besancon	1		T.C. Montbéliard	2
Chambéry	2		T.C. Annecy	1
			T.C. Chambéry	1
Dijon	1		T.C. Chalmont	1
Grenoble	1	1		
Monpellier	1		T.C. Harbonne	1
Pottiers	1		T.C. Pottiers	1
Reims	1		T.C. Troyes	1

2. számú táblázat: A jogi személyekkel szemben hozott ítéletekről

	Elítélt jogi személyek száma	Felmentett jogi személyek száma	Pénzbüntetés átlaga	Pénzbüntetés minimuma	Pénzbüntetés maximuma	Ítélet közzététele	Eltiltás	Egyéb büntetés
Összesen	100	4	45.300 F.	3.000 F.	500.000 F.	13	1	9
Kereskedelmi társaság	92	4	43.478 F.	3.000 F.	500.000 F.	12	1	7
Nonprofit társaságok	2		15.000 F.	10.000 F.	20.000 F.			1
Területi önkormányzatok	4		42.500 F.	5.000 F.	150.000 F.			
Közintézmények	2		165.000 F.	30.000 F.	300.000 F.	1		1

3. számú táblázat: A jogi személyek által elkövetett bűncselekményekről

	Elítélt jogi személyek száma	Felmentett jogi személyek száma	Pénzbüntetés átlaga	Pénzbüntetés minimuma	Pénzbüntetés maximuma	Ítélet közzététele	Eltiltás	Egyéb büntetés
Engedély nélküli munkavállalás	35	1	32.353 F.	4.000 F.	100.000 F.	3	1	2
Gondatlan emberölés	8		107.500 F.	10.000 F.	300.000 F.	1		2
Gondatlan testi sértés	19		57.526 F.	3.000 F.	100.000 F.	7		1
Környezetkárosítás	11	2	10.363 F.	3.000 F.	20.000 F.	2		
Számlázás	13		68.308 F.	4.000 F.	600.000 F.			
Termékhamisítás	5	1	27.500 F.	10.000 F.	50.000 F.			1
Bizalommal visszaélés	2		26.500 F.	3.000 F.	50.000 F.			
Vétség	2		100.000 F.	100.000 F.	100.000 F.			
Árközlés elmulasztása	1		60.000 F.	50.000 F.	50.000 F.			
Engedély nélküli csőd	1		7.000 F.	7.000 F.	7.000 F.			
Lefoglalt áru	1		20.000 F.	20.000 F.	20.000 F.			

eladása								
Hamis csőd	1		3.000 F.	3.000 F.	3.000 F			

4. számú táblázat: A jogi személyek felmentő ítéleteiről

Bíróság	Bűncselekmény	Felmentő ítéletek száma	Elítélt természetes személyek száma
Párizs	Környezetvédelmi szabványtól eltérő berendezés üzemeltetése	1	0
Créteil	Munkavállalási engedély nélkül külföldi személy foglalkoztatása	1	0
Lyon	Környezetvédelmi szabványoknak megfelelő berendezés engedély nélküli üzemeltetése	1	0
Grenoble	Védjeggyel való visszaélés	1 (I. fokon 10.000 F. pénzbüntetés)	1 (felmentés)

5. számú táblázat: A jogi személyekkel szemben lefolytatott eljárásokról

A jogi személy típusa	Az eljárás kezdeményezője			Az eljárás módja				
	Ügyészség	Sértett	Egyéb	Közvetlen idézés	Önkéntes megjelenés	COPJ	Kioktatás	Egyéb
Magánjogi kereskedelmi társaság	85	6	1	86	2	1	2	1
Magánjogi nonprofit társaság	2			1		1		
Területi önkormányzat	4			3			1	
Közintézmény		2		1			1	
Összesen	91	8	1	91	2	2	4	1

5. számú táblázat: azon eljárásokról, amelyekben a jogi személy képviselőjét a jogi személlyel együtt vonták felelősségre

A jogi személy típusa	A jogi személyt a saját jogi képviselője képviseli	A jogi személy képviseletét a bíróság által kirendelt ügygondnok látja el kollektív eljárás keretében	A jogi személy képviseletét meghatalmazással bíró képviselő látja el		A jogi személy képviseletét a bíróság által kirendelt ügygondnok látja el külön jogszabály alapján	Egyéb
			Összesen	Ebből ügyvéd		
Magánjogi kereskedelmi társaság	8	2	8	6	2	1
Magánjogi nonprofit társaság						1
Területi önkormányzat						
Közintézmény			1			
Összesen	8	2	9	6	2	2

**A jogi személyre vonatkozó
számadatok**

**Az Államügyészségre
beérkezett ügyek**

Beérkezés éve	Összes	Kanton ügyek	Bírósági ügyek
1994	35.185	11.180	24.005
1995	34.965	13.290	21.675
1996	28.605	8.890	19.715
1997	25.333	7.397	17.936
1998	26.685	7.408	19.277
1999	25.870	8.491	17.379
2000	23.689	7.079	16.610
2001	19.057	3.337	15.720

Az Államügyészség által befejezett ügyek

Bírósági ügyek száma		Az Államügyészség általi befejezés							
Az Államügyészség általi befejezés éve	Összes	Ismeretlen	Beidézés	Áttétel	Feltétel nélküli megszüntetés	Feltételes megszüntetés	Egyesítés	Egyezség	Az egyezség átlagos összege (Guldenben, defláció nélkül)
1994	25.207		3.180	2.722	3.611	83	585	15.026	741
1995	22.520		2.640	2.013	3.310	132	610	13.815	825
1996	20.215		2.749	1.733	2.654	61	559	12.459	855
1997	17.191		3.092	1.219	2.474	71	422	9.913	910
1998	19.474		2.800	1.647	2.353	118	611	11.945	956
1999	17.646		2.287	1.503	2.146	68	414	11.228	1.027
2000	16.318		2.060	1.079	1.902	67	357	10.853	1.072
2001	15.742		1.969	984	1.876	76	363	10.474	1.307
Open	4.927	2.231	601	168	36	7		1.884	

A bíróság által első fokon letárgyalt ügyek, amelyekben az Államügyészség vádat emelt – bírói csoportosításban

Befejezés éve	Összes	Ismeretlen	Bűnösítés büntetés kiszabása mellett	Bűnösítés büntetés kiszabásának mellőzésével	Eljárás-megszüntetés	Felmentés	Más bírósági eljáráshozhoz csatolt ügy	Az Államügyészség által megfellebbezett határozat	Egyéb bírói végzések
1994	3.283	22	2.892	35	33	217	35	39	10
1995	2.887		2.487	29	34	219	57	55	6
1996	2.716		2.311	43	31	208	37	37	4
1997	2.900		2.526	17	14	227	47	47	7
1998	2.993	1	2.647	22	25	177	43	43	4
1999	2.468		2.110	26	32	168	33	33	16
2000	2.025		1.719	23	22	135	36	36	15
2001	1.821	24	1.546	24	15	108	36	36	7
Open	2.416	2416							

Első fokon befejezést nyert bírósági ügyek – kiszabott pénzbüntetések és intézkedések szerinti csoportosítása

Büntetéssel/intézkedéssel végződött ügyek száma

Befejezés éve	Összes	Nincs pénzbüntet és	Feltétel nélküli + feltételes pénzbüntet és	Feltétel nélküli pénzbüntet és	A pénzbunte tések összege (Guldenbe n, defláció nélkül)	Átlagos pénzbünteté s (Guldenben , defláció nélkül)	A vállalkozás teljes vagy részleges beszünteté se	Elkobzás	A lefoglalt javak elkobzása	A lefoglalás feloldása
1994	2.960	158	2.802	2.651	12.726.13	4.801	15	19	33	23
1995	2.550	127	2.423	2.281	7	2.030	17	19	21	25
1996	2.385	142	2.243	2.071	4.631.126	1.987	18	17	32	24
1997	2.557	124	2.433	2.269	4.115.131	3.330	15	17	21	15
1998	2.694	136	2.558	2.374	7.556.535	2.310	16	15	34	7
1999	2.168	101	2.067	1.872	5.484.621	1.945	15	18	21	5
2000	1.764	73	1.691	1.505	3.641.666	3.231	12	13	15	4
2001	1.585	63	1.522	1.358	4.862.798	2.883	6	12	19	3
					3.914.977					
Az összes év vonatkozásá ban	18663	924	17739	16381	46.932.99	2.865	114	130	196	106
					1					

Forrás: A francia Igazságügyi Minisztérium által megküldött statisztikai adatok

2. számú melléklet

A JOGI SZEMÉLY BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGE AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN

	FELELŐSSÉG (Büntetőjogi vagy más jogágban szabályozott)	FELELŐSSÉG- KUMULÁCIÓ (A jogi személy és a természetes személy elkövető egymás melletti felelőssége)	KINEK A MAGATAR- TÁSA ALAPOZZA MEG A JOGI SZEMÉLY FELELŐS- SÉGÉT	AZ ÁLLAM FELELŐS ÉGE	BŰNCSELEKMÉN YEK	EREDMÉNY, CÉLZAT	SZANKCIÓ
AUSZTRIA	Büntetőjogi (külön törvény)	Van	Döntéshozó, munkavállaló	Kizárt	Bármely bűncselekmény miatt megállapítható a jogi személy felelőssége	A társaság érdekében történjen az elkövetés	Büntetőjogi: Pénzbüntetés, utasítások
BELGIUM	Büntetőjogi (Btk)	Általában nincs, kivételesen: ha az elkövetésben részt vevő természetes személy durva jogsértő magatartást realizál	Menedzsment vagy a jogi személy képviselője	Kizárt	Bármely bűncselekmény miatt megállapítható a jogi személy felelőssége	A jogi személy érdekében történjen az elkövetés vagy a jogi személynek a bűncselekményből előnye származzon	Büntetőjogi
BULGÁRIA	Szabálysértési jogban	Van	A jogi személyen belül bárkié	Kizárt	A szabálysértési törvényben meghatározott magatartásokért állapítható meg a jogi személy felelőssége	Nincs	Szabálysértési : Pénzbírság
CIPRUS	Büntetőjogon kívüli,	Van	A jogi	Kizárt	Taxative felsorolt	Nincs	Pénzbírság

	társasági jogi		személyen belül bárkié		magatartások a felelősség megalapozók		
CSEHORSZÁG	-	-	-	-	-	-	-
DÁNIA	Büntetőjogi (Btk.)	Van	A jogi személyen belül bárkié	Az állami hivatalok, hatóságok és regionális közösségek akkor esnek a civil szférával azonos elbírálás alá, ha azokkal azonos tevékenységet folytatnak és nem hatósági jogkörükben járnak el	Gyakorlatilag bármely bűncselekmény miatt megállapítható a jogi személy felelőssége	Nincs	Büntetőjogi: Pénzbüntetés
ÉSZTORSZÁG	Büntetőjogi (Btk.)	Van	Vezető beosztású személy vagy szerv	Kizárt	Átfogó deliktumlista, de nem általános	A jogi személy érdekében történjen az elkövetés	Pénzbírság, a jogi személy felszámolása
FINNORSZÁG	Büntetőjogi (Btk.)	Van	A jogi személyen belül bárkié, aki a vezetői, képviselői,	Kizárt	Csak ha az adott bűncselekménynél a törvény kifejezetten rendelkezik arról, hogy azt jogi személy	Ha a bűncselekményt a jogi személy érdekében követték el vagy	Büntetőjogi: Pénzbüntetés

			alkalmazotti körbe tartozik		által is elkövethető	az elkövetés hasznát hozott a jogi személynek	
FRANCIAORSZÁG	Büntetőjogi (Btk.)	Meghatározott feltételek mellett van	Irányító szervei vagy képviselői	Kizárt	Bármely bűncselekmény miatt megállapítható a jogi személy felelőssége	A jogi személy érdekében történjen az elkövetés	Büntetőjogi: elsősorban pénzbüntetés. Alkalmaznak még felszámolást, bírósági felügyelet alá helyezést, tevékenység gyakorlásától való eltiltást, a jogi személy intézményeinek bezárását és a marasztaló ítélet nyilvánossá tételét
GÖRÖGORSZÁG	Szabálysértési jogban	Van	Ügyvezető, menedzsmen	A törvény nem utal a kizárásra	Meghatározott bűncselekmények, szabálysértések elkövetése esetén	A jogi személy gazdagodása, a jogi személy nyereségre tett szert az elkövetés által	Szabálysértési : Pénzbírság, tevékenységi körök gyakorlásától való eltiltás, köztámogatás okból kizárás
HOLLANDIA	Büntetőjogi (Btk.)	Van	A jogi	Kizárt	Bármely	A jogi személy	Büntetőjogi:

			személyen belül bárkié		bűncselekményért megállapítható a jogi személy felelőssége	érdekében történjen az elkövetés	minden, amit a jogi személy természete nem zár ki
ÍRORSZÁG	Büntetőjogi (common law)	Van	Vezető beosztású személy	Általában van	Általában bármely bűncselekmény miatt megállapítható a jogi személy felelőssége (kivételek ismertek)	Nincs	Büntetőjogi: Pénzbüntetés
LENGYELO RSZÁG	Büntetőjogi (külön törvény)	Van	Vezető beosztású személy vagy alkalmazott magatartása, utóbbinál ha a vezető elmulasztja az ellenőrzést	Kizárt	Átfogó deliktumlista, de nem általános	Az elkövetés előnyhöz vezetett vagy vezethetett volna	Büntetőjogi: Pénzbüntetés
LETTORSZÁG	Büntetőjogi (Btk.)	Van	Vezető beosztású személy vagy alkalmazott magatartása, utóbbinál ha a vezető elmulasztja az ellenőrzést	Kizárt	Gyakorlatilag általános	A jogi személy érdekében történjen az elkövetés	Büntetőjogi: Pénzbüntetés
LITVÁNIA	Büntetőjogi (Btk.)	Van	Vezető beosztású személy vagy alkalmazott magatartása,	Kizárt	Átfogó deliktumlista, de nem általános	Nincs	Büntetőjogi: Pénzbüntetés

			utóbbinál ha a vezető elmulasztja az ellenőrzést				
LUXEMBURG	-	-	-	-	-	-	-
MAGYARORSZÁG	Büntetőjogi (külön törvény)	Van	Ügyvezető, képviselő, vagy tag, alkalmazott magatartása, utóbbiaknál ha a vezető elmulasztja az ellenőrzést	Kizárt	Bármely szándékos bűncselekmény	Az elkövetés vagyoni előnyt eredményezett	Adminisztratív: Megszüntetés, tevékenység korlátozása, pénzbírság
MÁLTA	Büntetőjogi (Btk.)	Van	Vezető beosztású személy	Kizárt	Csak bizonyos bűncselekményekre	A jogi személy érdekében történjen az elkövetés	Büntetőjogi: Pénzbüntetés
NAGY-BRITANNIA	Büntetőjogi	Általában van	Igazgató, menedzser	Kizárt	Bármely bűncselekmény miatt megállapítható a jogi személy felelőssége	Nincs	Büntetőjogi: a szankciók viszonylag széles skálája
NÉMETORSZÁG	Szabálysértési jogban (OWiG)	Van	Legfőbb szerv, vezető vagy képviselő	Kizárt	Meghatározott bűncselekmények, szabálysértések elkövetése esetén	A jogi személy gazdagodása	Szabálysértési : Pénzbírság
OLASZORSZÁG	Szabálysértési jogban	Van	Vezető beosztású személy vagy alkalmazott magatartása,	Kizárt	Meghatározott bűncselekmények, szabálysértések elkövetése esetén	A jogi személy érdekében vagy javára történjen az elkövetés	„Államigazgatási szankciók”: Tevékenységtől eltiltás,

			utóbbinál ha a vezető nem ellenőrizte				engedély megvonás, közbeszerzésből kizárás, támogatásból kizárás, pályázati részvétel tilalma, ítélet nyilvánossá tétele
PORTUGÁLI A	Büntetőjogi (külön rendelet)	Van	Bármely szerve, képviselője	Van	Külön rendelet szabályozza a tilalmazott magatartások körét	A jogi személy nevében vagy érdekében történjen az elkövetés	Büntetőjogi: a szankciók viszonylag széles skálája
ROMÁNIA	Büntetőjogi (Btk.)	Van	Bármely személy magatartása felelősség-megalapozó a jogi személyen belül.	Kizárt	Bármely bűncselekmény miatt megállapítható a jogi személy felelőssége	A jogi személy céljával összefüggésben vagy érdekében történjen az elkövetés	Pénzbüntetés, megszüntetés, tevékenység felfüggesztése , üzleti tevékenysége ktől történő eltiltás, köztámogatás októl eltiltás, pályázati részvétel tilalma, az elítélés nyilvánossá tétele a

							médiákban
SZLOVÁKIA	-	-	-	-	-	-	-
SZLOVÉNIA	Büntetőjogi (külön törvény)	Van	Vezető beosztású személy vagy alkalmazott, utóbbinál ha a vezető nem ellenőrizte	Kizárt	Átfogó deliktumlista, de nem általános	A jogi személy nevében, megbízásából vagy javára történjen az elkövetés	Büntetőjogi: Pénzbüntetés
SPANYOLOR SZÁG	A jogi személy szankcionálhatósága a Btk.-ban szabályozott, de büntetőjogi felelősségről nem beszélhetünk	Van	A szervezeten belül bárkié	A törvény nem nevesíti a kizárást	Csak ha az adott bűncselekménynél a törvény kifejezetten rendelkezik arról, hogy az elkövetés esetén a jogi személlyel szemben pénzbüntetés vagy mellékkövetkezmény (ek) elrendelhető(k)	Nincs	„Vegyes”: Pénzbüntetés, mellékkövetkezmények
SVÉDORSZÁG	Büntetőjogi (Btk.)	Van	Vállalkozó	Kizárt	Bármely bűncselekmény miatt megállapítható a vállalkozás anyagi felelőssége	Nincs	Pénzbírság

IRODALOMJEGYZÉK

Angyal 1920 ANGYAL Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Az Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részv.-Társ. kiadása. Budapest, 1920.

Ashworth 1989 ASHWORTH, A.: Towards a Theory of Criminal Legislation. Criminal Law Forum. 1989.

Bacigalupo 1995 BACIGALUPO, S.: „Accessory Consequences” Applicable to Legal Entities under the Spanish Criminal Code of 1995.
www.iuscrim.mpg.de/verlag

Bárd 1995 BÁRD Károly: Európai büntetőpolitika. In: (szerk.: Erdei Árpád) Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1995.

Beckstein 2005 BECKSTEIN, F.: A vállalatvezetés felelőssége a munkavállaló bűncselekményeiért c. előadás kézírata. Az előadás elhangzott a 2005. április 15-én Pécsen megrendezett „Igazságosság és emberi jogok a bűnügyi tudományokban“ c. konferencián.

Bergman 1990 BERGMAN, D.: Manslaughter in the Boardroom. New Law Journal. 1990.

Berkley 2000 BERKLEY, J. B.: Corporate Responsibility for Disaster & Accident Prevention.
<http://www.freedomtocare.org/page>

Bertossa 2003 BERTOSSA, C.A.: Unternehmenstrafrecht-Strafprozess und Sanktionen. Basel, 2003.

Békés 1968 BÉKÉS Imre: A büntethetőség. In: (szerk.: Halász Sándor) A büntető törvénykönyv kommentárja. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1968.

Békés 1973 BÉKÉS Imre: A magyar büntetőjog. Általános rész. Budapest, 1973.

Békés 1976 BÉKÉS-BODGÁL-GYÖRGYI-KÁROLY-MOLNÁR-PINTÉR-SZÜK: Büntetőjog. Általános Rész (budapesti kari jegyzet). Budapest, 1976. 2. kiadás

Békés 1980 BÉKÉS-FÖLDVÁRI-GÁSPÁR-TOKAJI: Magyar büntetőjog. Általános rész. 1980.

Bockelmann 1979 BOCKELMANN, N.: Strafrecht, Allgemeiner Teil, Grundriss, 3. Auflage, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Grundrisse des Rechts. München, 1979.

Bonucci 2006 BONUCCI, N.: Complying with the OECD Anti-bribery Convention. Corporate Criminal Liability and Corruption: Exploring the Legal Options. A Comparative Perspective-the OECD Experience. Seminar held on the 12th December 2005.

www.againstcorruption.org

Bos 2002 BOS, A.: Crimes of State: In Need of Legal Rules? In: (Ed: Gerald Kreijen) State, Sovereignty and International Governance. Oxford University Press. Oxford, 2002.

Bourbée- Bouloc- Francillon- Mayaud 1996 BOUBÉE, G.- BOULOC, B.- FRANCILLON, J.- MAYAUD, Y.: Code Pénal Commenté. Dalloz. Paris, 1996.

Bozóky 1870 BOZÓKY Lajos: A jogi személyekről. Hügel Ottó Kiadója. Nagyvárad, 1870.

Bruhács 2002 BRUHÁCS János: Az államok nemzetközi felelősségéről szóló végleges tervezet. In: (szerk. Tóth Károly) In memoriam Nagy Károly egyetemi tanár. Acta Juridica et Politica, Tom. LXI., Fasc. 1-26. Szeged, 2002.

Busch 2000 BUSCH Béla: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. In: Békés Imre Ünnepi Kötet. (szerk. Gellén Balázs) ELTE Budapest, 2000.

Card-Cross-Jones 1992 CARD-CROSS-JONES: Criminal law. Butterworth. London, 1992.

Clarkson 1998 CLARKSON, C.M.V.: Corporate Culpability. Web Journal of Current Legal issues in association with Blackstone Press Ltd.

<http://webjcli.ncl.ac.uk/1998/issue2/clarkson2.html>

Coles 1998 COLES, A.: Corporate Killers: A Republican Alternative to Corporate Manslaughter Prosecutions.

<http://law.anu.edu.au/criminet/Coles.html>

Cseke 2001 CSEKE Hajnalka: Dísz a vitrinben. Büntetőjogi pallos a cégek felett. Figyelő 2001/41.

Davis 1983 DAVIS, M.: How to make the Punishment fit the Crime? Ethics, Vol. 93., No 4. 1983/7.

Delmas-Marty- Vervaele 2000 DELMAS-MARTY, M.-VERVAELE, J.A.E.: The Implementation of the Corpus Juris in the Member States. Intersentia. Antwerp- Groningen- Oxford, 2000.

Doelder-Hartmann 1983 DOELDER, H.-HARTMANN A.C.: De strafbaarheid van natuurlijke personen voor strafbare feiten begaan door een rechtspersoon, DD, 1983.

Drost 1959 DROST, P.: The Crime of State: Penal Prosecution for Fundamental Freedoms of Persons and Peoples. Leyden: A.W. Sythoff, 1959.

Duff 1990 DUFF, A.: Intention, Agency and Criminal Liability. Basil Blackwell. Oxford, 1990.

Dugard 1999 DUGARD, J.: Criminal Responsibility of States. In: International Criminal Law (Ed.: Bassiouni, M.C.) 2nd. Edition. Transnational Publishers Inc., Ardsley, New York, 1999.

Dunford-Ridley 1996 DUNFORD, L.- RIDLEY, A.: „No Soul to be Damned, No Body to be Kicked”: Responsibility, Blame and Corporate Punishment. *International Journal of Sociology of Law*. Vol. 24., No. 1. 1996.

Elkins 1976 ELKINS, J.: *Corporations and Criminal Law*. Kentucky Law Journal. 1976.

Erdei 2000 ERDEI Árpád: Hogyan lehet terhelt a jogi személyből, avagy a jogi felfogás változásának ára. In: (szerk. Gellén Balázs) Békés Imre Ünnepi Kötet. ELTE Budapest, 2000.

Fantoly 1998 FANTOLY Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének kérdésköre a holland és francia jogban, tekintettel a küszöbön álló magyar szabályozásra. *Acta Juridica et Politica*. Tomus LIII. Fasciculus 10. Különnyomat a Szabó András Emlékkönyvből. Szeged, 1998.

Fantoly 2001a FANTOLY Zsanett: Gondolatok a jogi személyek büntetőjogi felelősségéről. *Ügyvédek Lapja* 2001/1.

Fantoly 2001b FANTOLY Zsanett: Gondolatok a jogi személyek büntetőjogi felelőssége Btk.-ba történő bevezetésének szükségességéről. *Jogelméleti Szemle* 2001/2.

Fantoly 2001c FANTOLY Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi felelősségének megítélése az Európai Unióban. *Jogelméleti Szemle* 2001/4.

Fantoly 2002a FANTOLY Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének kodifikálása Ausztriában és Magyarországon. *Collega*, 2002/2.

Fantoly 2002b FANTOLY Zsanett: *Societas delinquere non potest ...?* *Acta Juridica et Politica*. Tomus LXII. Fasc.3. Szeged, 2002.

Fantoly 2003a FANTOLY Zsanett: A jogi személy büntetőjogi felelőssége Hollandiában. *Acta Juridica et Politica*. Tomus LXIII. Fasc. 5. Szeged, 2003.

Fantoly 2003b FANTOLY Zsanett: A jogi személy büntetőjogi felelőssége Franciaországban. *Jogelméleti Szemle* 2003.

Fantoly 2004a FANTOLY Zsanett: A vállalkozások büntetőjogi büntethetősége Svájcban. *Európai Jog* 2004/6.

Fantoly 2004b FANTOLY Zsanett: A vállalkozások büntetőjogi büntethetősége az angolszász jogrendszerekben. *Acta Juridica et Politica*. Tomus LXVI. Fasc. 5. Szeged, 2004.

Fantoly 2005 FANTOLY Zsanett: A jogi személy büntetőjogi felelősségre vonhatóságának eljárásjogi kérdései. In: (szerk. Karsai Krisztina) *Keresztmetszet. Tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából*. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára. Nyomdász Kft. Szeged, 2005.

Fergusson 2003 FERGUSSON, G.: *Corruption and Corporate Criminal Liability*. <http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/FergusonG.PDF>

- Fieberg 1999 FIEBERG, G.: National Developments in Germany: An Overview. www.iuscrim.epg.de/verlag
- Field-Jörg 1991 FIELD, S.- JÖRG, N.: Corporate Liability and Manslaughter: should we be going Dutch ? Criminal Law Review 1991/1.
- Finkey 1914 FINKEY Ferencz: A magyar büntetőjog tankönyve. IV. átdolgozott kiadás. Budapest, 1914.
- Fisse-Braithwaite 1993 FISSE, B.- BRAITHWAITE, J.: Accountability and the Control of Corporate Crime: Making the Buck Stop. www.anu.edu.au
- French 1984 FRENCH, P.: Collective and Corporate Responsibility. Columbia University Press. New York, 1984.
- Fülöp 1993 FÜLÖP Sándor: A jogi személyek büntető jogalanyisága. Magyar Jog 1993/6.
- Gobert 1994 GOBERT, J.: Corporate Criminality: New Crimes for the Times. Criminal Law Review 1994.
- Göhler 1978 GÖHLER, E.: Die strafrechtliche Verantwortlichkeit juristischer Personen. Aus: Deutsche strafrechtliche Randesreferate zum X. Internationalen Kongreß für Rechtsvergleichung. Budapest, 1978.
- Görgényi 1997 GÖRGÉNYI Ilona: A környezetvédelmi büntetőjog alapproblémái. In: (szerk.: Farkas Ákos, Görgényi Ilona, Lévai Miklós) Horváth Tibor Ünnepi Kötet. Bíbor Kiadó. Miskolc, 1997.
- Hacker 1922 HACKER Ervin: Az egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége és felelőssége. Grill cs. és kir. udvari könyvkereskedése. Pécs, 1922.
- Hager 1989 HAGER, M.: Bodies Politic: The Progressive History of Organizational „Real Entity” Theory. U. Pitt. Law Review 1989.
- Heine 1995 HEINE, G.: Die strafrechtliche Verantwortlichkeit von Unternehmen, von individuellem Fehlverhalten zu kollektiven Fehlentwicklungen, insbesondere bei Grossrisiken. Baden-Baden, 1995.
- Heine 2003 HEINE, G.: Das kommende Unternehmenstrafrecht (Art 100quater f.)-Entwicklung und Grundproblematik. Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht (ZStR) 121. (2003.)
- Hilf 2005 HILF, M.: Kriminalpolitische Hintergründe und ausgewählte Fragen des materiellrechtlichen Teils. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit von Verbänden. Veranstaltung am 15. April 2005 im Bundesministerium für Justiz in Wien. Druck: Bundesministerium für Justiz. Wien, 2005.
- Hilgers 2000 HILGERS, B.M.: Verantwortlichkeit von Führungskräften in Unternehmen für Handlungen ihrer Mitarbeiter. Edition Iuscrim. Freiburg in Breisgau, 2000.

Irk 1933 IRK Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Második Kiadás. Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda. Pécs, 1933.

Jescheck 1978 JESCHECK: Strafrecht, Allgemeiner Teil. 3. Auflage, 1978.

Jorgensen 1995 JORGENSEN, N.: The responsibility of States for International Crimes. Oxford monographs In International Law. Oxford, 1995.

Kádár1963 KÁDÁR Miklós- FONYÓ Antal- LOSONCZY István- SCHULTEISZ Emil: (Suerk.: Kádár Miklós) Büntetőjog. Általános rész. Tankönyvkiadó Budapest, 1963.

Kádár-Kálmán 1966 KÁDÁR György-KÁLMÁN Miklós: A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1966.

Karsai 2001 KARSAI Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció egyik újdonsága, avagy gondolatok a kerethatározatról. Európai Jog 2001/1.

Karsai 2004 KARSAI Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései. KJK Kerszöv. Budapest, 2004.

Karsai 2006 KARSAI Krisztina: Az európai büntetőjog rögzítés útján. Magyar Jog 2006/1.

Kelemen 1904 KELEMEN Frigyes: A testületi büntethetőségről. Jogtudományi Közlöny 1904.

Kelman 1981 KELMAN, M.: Interpretive Construction in the Substantive Criminal Law. Stanford Law Review 1981.

Koning-Nijboer 1998 KONING–NIJBOER: De vervolging en berechting van overheden. Nederlands Juristenblad (NJB),73. 1998.

Korte 1998 KORTE, M.: Der Schutz der finanziellen Interessen der Europäischen Gemeinschaften mit den Mitteln des Strafrechts – das „Zweite Protokoll“. Neue Juristische Wochenschrift (NJW) 1998. Heft 20.

Kovács 1995 KOVÁCS Éva: A jogi személy büntetőjogi felelőssége a magyar jogban. A magyar büntetőjogrendszer főbb fejlesztési irányai. Beszámoló az 1995. január 1. és 1997. december 31. között lefolytatott OTKA TO167911 sz. kutatásról. Témavezető: Horváth Tibor

Kőhalmi 2000 KŐHALMI László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. Collega 2000/2.

Kőhalmi 2006 KŐHALMI László: A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések. Jura 2006/1.

Lakó 1982 LAKÓ Ibolya: A bűncselekmény-fogalom alakulása hazánkban a századfordulótól a Btá-ig. Jogtudományi Közlöny 1982/4.

Lévai 1994 LÉVAI Ilona: Societas delinquere potest avagy egy jogelv eróziója. Magyar Jog 1994/6.

- Lévai 2000 LÉVAI Ilona: Az ügyészség a harmadik évezred küszöbén: a globalizáció és integráció kihívásai. Magyar Jog 2000/4.
- Losonczy 1961 LOSONCZY István: A tettesség. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1961.
- Löff 2005 LÖFF, M.: Strafbarkeit juristischer Personen. In: Unternehmer in der Tschechischen Republic, Schriftenreihe des Center of Legal competence Nr. 18. (2005)
- Militello 2003 MILITELLO, V.: The Basis for Criminal Responsibility of Collective Entities in Italy
www.iuscrim.mpg.de/verlag
- Moór 1931 MOÓR Gyula: A jogi személyek elmélete. A M. Tud. Akadémia Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata. 2. szám. Budapest, 1931.
- Moore 1985 MOORE, M.: The Moral and Metaphysical Sources of the Criminal Law. In Pennock and Chapman. 1985.
- Muhonen 1995 MUHONEN, J.: The Proposed Legislation for Criminal Liability of Enterprises in Finland. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy (ICCLR) 1995/1.
- Mulder-Fokkens 2002 MULDER, G.E.–FOKKENS, J.W.: De rechtspersoon als dader. NJB, 1976, 496-498.p. In: Cleiren-Nijboer: Van Woensel. Kluwer, Deventer, 2002.
- Nagy 1997 NAGY Ferenc: Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális jogállami büntetőjog eróziója. Magyar Jog 1997/6.
- Nagy 2004 NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó. Budapest. 2004.
- Nagy 1995 NAGY Gábor: A jogi személyek büntetőjogi felelőssége a francia jogrendszerben. Bírák Lapja 1995/ 2-4.
- Némethy 2000 NÉMETHY Andrea: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. Jogtudományi Közlöny 2000/11.
- Nielsen 1999 NIELSEN, G. T.: Procedural law for Corporate Entities: A Danish View. In: Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities. Freiburg in Breisgau, 1999.
- Pellet 1999 PELLET, A.: Can a State Commit a Crime? Definitely, Yes!
www.ejil.org/journal/Vol10
- Pieth 2004 PIETH, M.: Die strafrechtliche Verantwortung des Unternehmens
www.pieth.ch/pdf/locarno.pdf
- Puig-Guirao 2005 PUIG-GUIRAO: Richtungswechsel in der spanischen Kriminalpolitik: Die letzten Reformen des Strafgesetzbuches, GA 2005.

- Purdom 1997 PURDOM, D.: Conducting Internal Corporate Criminal Investigations. <http://www.acba.org/brief/mayissue/1997/art3059/.htm>
- Ramraj 2001 RAMRAJ, V.: Disentangling Corporate Criminal Liability and Human Rights. Criminal Law Quarterly 2001.
- Reason 1997 REASON, J.: Managing the Risk of Organisational Accidents. Aldershot. Ashgate. 1997.
- Roxin 1984 ROXIN, C.: Täterschaft und Tatherrschaft. 3. Aufl. Walter de Gruyter. Berlin-New York, 1984.
- Roxin 2000 ROXIN, C.: Täterschaft und Tatherrschaft. 7. Aufl. Walter de Gruyter. Berlin-New York. 2000.
- Sándor 2005 SÁNDOR Balázs: A jogi személyekkel szemben alkalmazható szankciókról. Belügyi Szemle 2005/10.
- Sántha 2000 SÁNTHA Ferenc: A jogi személyekkel szemben alkalmazható büntetőjogi jogkövetkezmények. Jogtudományi Közlöny 2000/6.
- Sántha 2002 SÁNTHA Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelősségéről. KJK-KERSZÖV. Budapest, 2002.
- Sántha 2005 SÁNTHA Ferenc: Az állam büntetőjogi felelőssége. In: (szerk.: Karsai Krisztina) Keresztmetszet. Tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára. Nyomdász Kft. Szeged, 2005.
- Sárközi 1998 SÁRKÖZI Tamás: A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje. Gazdaság és Jog 1998/7–8.
- Sárközi 2002 SÁRKÖZI Tamás: Büntetőjogi intézkedések jogi személyekkel szemben? Magyar Jog 2002/7.
- Savigny 1840 Von SAVIGNY, C.: System des heutigen römischen Rechts. II. kötet. Berlin, 1840.
- Schmid 2003 SCHMID, N.: Einige Aspekte des Unternehmens nach dem neuen Allgemeinen Teil des Schweizerischen Strafgesetzbuchs. Neuere Tendenzen in Gesellschaftsrecht, Festschrift für Peter Forstmoser. Zürich, 2003.
- Scholz 2000 SCHOLZ, R.: Strafbarkeit juristischer Personen? Zeitschrift für Rechtspolitik (ZRP) 2000. Heft 10.
- Slapper 1993 SLAPPER, G.: Corporate Manslaughter: An Examination of the Determinants of Prosecutorial Policy. Social and Legal Studies. Vol. 2., No 4. (1993)

Stephenson 2006 STEPHENSON, P.: Complying with the OECD Anti-bribery Convention. Corporate Criminal Liability and Corruption: Exploring the Legal Options. Seminar held on the 12th December 2005.
www.againstcorruption.org

Strijards 1998 STRIJARDS, G.A.M.: Aansprakelijkheidsgronden. 1988. In: Cleiren-Nijboer: Van Woensel. Kluwer, Deventer, 2002.

Strien 1991 STRIEN, A.L.J.: Het daderschap van de rechtspersoon bij milieudelicten. In: Zorgen van heden, 1991. In: Cleiren-Nijboer: Van Woensel. Kluwer, Deventer, 2002.

Szikora 2002 SZIKORA Veronika: A jogi személy és a természetes személy felelősségének egymás melletti érvényesülése. *Collega* 2002/2.

Taylor 1970 TAYLOR, T: Guilt, Responsibility and the Third Reich. Churchill College Overseas Fellowship Lectures 6. Cambridge, 1970.

Thompson 1982 THOMPSON, G.: The Enterprise as a Dispersed Agency. *Economy and Society* 1982.

Tokaji 1972 TOKAJI Géza: Adalékok a bűncselekmény-fogalom felépítéséhez. Szeged, 1972.

Torrington 2002 TORRINGA, R.A.: De rechtspersoon als dader, strafbaar leidinggeven aan rechtspersonen. 1988. In: Cleiren-Nijboer: Van Woensel. Kluwer, Deventer, 2002.

Tóth 2000 TÓTH Mihály: Gazdasági bűnözés és bűncselekmények. KJK Kerszöv. Budapest, 2000.

Tóth 2001 TÓTH Mihály: Mielőtt sebtében padot ácsolnánk a jogi személyiségű vádlottaknak... *Jogtudományi Közlöny* 2001/7-8.

Triffterer 1996 TRIFFTERER, O.: Prosecution of states for crimes of state. *International Review of Penal Law* 1996/67.

Tuohey 1999 TUOHEY, M.: Corporate Criminal Liability in the United States. Has Reform in the Law Brought Reform in the Boardroom?
[File:///CI/New Web/TuoheyB.htm](http://File:///CI/New%20Web/TuoheyB.htm)

Vámbéry 1918 VÁMBÉRY Ruzstem: Büntetőjog. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1918.

Varga 2001 VARGA Gergely: Elkövetői alakzatok a büntetőjogban. OTDK dolgozat. Budapest, 2001.

Vogel 1998 VOGEL, J.: Elemente der Straftat: Bewerbungen zur französischen Straftatslehre. GA 1998.

Vókó 2004 VÓKÓ György: A társaságok, jogi személyek büntetőjogi felelőssége. In: (szerk. Korinek László, Kóhalmi László, Herke Csongor) Emlékkönyv Ferencz Zoltán adjunktus halálának 20. évfordulójára. Pécs, 2004.

Wagner 1999 WAGNER, M.: Corporate Criminal Liability National and International Responses. 13th International Conference on Commercial and Financial Fraud. Malta, 8-12 July, 1999.

Weigend-Namyslowska-Gabrysiak 2004 WIEGEND, E.-NAMYSŁOWSKA, I.-GABRYSIAK, B.: Die strafrechtliche Verantwortlichkeit juristischer Personen im polnischen Recht. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 116. (2004), Heft 2.

Wells 1993 WELLS, C.: Corporations and Criminal Responsibility. Oxford University Press. Oxford, 1993.

Wells 1999a WELLS, Celia: Criminal Liability Risks.
<http://www.freedomtocare.org>

Wells 1999b WELLS, C.: The Millennium Bug and Corporate Criminal Liability. The Journal of Information, Law and Technology 1999/2.
<http://www.law.warwick.ac.uk/jilt/99-2/wells.html>

Welsh 1946 WELSH, R.: Criminal Liability of Corporations. Law Quarterly Review. Vol. 62. (1946)

Wiener 1997 WIENER A. Imre: A bűncselekmény fogalma. In: (Szerk.: Wiener A. Imre) Büntetendőség, büntethetőség Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1997.

Wiener 2003a WIENER A. Imre: Felelősségtan. In: (Szerk.: Wiener A. Imre) Büntetőjog. Általános rész. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 2003.

Wiener 2003b WIENER A. Imre: A gazdasági vezetőknek a beosztottak bűncselekményéhez kapcsolódó büntetőjogi felelőssége. Magyar Jog 2003/12.

Williams 1961 WILLIAMS, G.: Criminal Law, The General Part, 2nd ed. London. Stevens. 1961.

Wolf 1985 WOLF, S.: The Legal and Moral Responsibility of Organisations. In: Pennock and Chapman., Eds., Criminal Justice: NOMOS XXVII. (New York: New York University Press) 1985.

Zeder 2001 ZEDER, F.: Ein Strafrecht juristischer Personen: Grundzüge einer Regelung in Österreich. Österreichische Juristen-Zeitung (ÖJZ) 2001/7.

Zeder 2006 ZEDER, F.: Verbandsverantwortlichkeitsgesetz. Unternehmenstrafrecht. Neuer Wissenschaftlicher Verlag. Wien-Graz, 2006.

Zieschlang 2003 ZIESCHLANG, F.: Die strafrechtliche Verantwortlichkeit juristischer Personen im französischen Rech-Modellkarakter für Deutschland? Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW) 115 (2003)

www.cnn.com/SPECIAL/2002/Enron

news.bbc.co.uk/1/hi/business/4629619.stm

www.wsws.org/articles/2004/mar2004/mann-m11.shtml

<http://europa.eu.int/eur-lex/lex>

<http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/FergusonG.PDF>

www.coe.int

www.fatf-gafi.org/dokument/28

www.unodc.org

www.unodc.org

www.commerciallaw.ac.nz

<http://www2.uibk.ac.at/strafrecht/strafrecht>

<http://www.gesetze-aktuell.de/Gesetzestexte/owig.htm>

<http://www2.uibk.ac.at/strafrecht/strefrecht/>

www.coe.int

<http://www.superdriver.de/driving/daten/owig130.htm> internetes oldalról.

szeged.hu/bibl/mil/ww2/nurnberg/jackson9.html

<http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/nurnberg/jackson9.html>

<http://www.superdriver.de/driving/daten/owig130.htm> internetes oldalról.